

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 50

Частина 2

**Одеса
2020**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Члени редакційної колегії:

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор

Гавкалова Н.Л. – доктор економічних наук, професор

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Дзюканські Павел – доктор економічних наук, професор

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, професор

Піллелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу

Пономаренко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стеблянко І.О. – доктор економічних наук, професор

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
<https://doi.org/10.32843/bses>

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;

076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;

242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 2 від 24.02.2020 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Юнацький М.О., Сіраш С.С.ПОШУК РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗА ДОПОМОГОЮ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ.....7**Завідна Л.Д.**

МОДЕЛЬ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....13

Захарчин Р.М.ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ХАРЧУВАННЯ
ТА РЕГІОНАЛЬНИХ БРЕНДІВ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ
У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ.....19**Зоріна О.І., Фадєєнко В.Ю.**АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....24**Ільєнко О.В., Клочківський О.В.**УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ НЕПРОФІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....28**Каламан О.Б.**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВОМУ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКАХ.....34**Костенюк К.А., Стахов С.Ю.**ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕВАГ СУДНОПЛАВСТВА
В ЧОРНОМОРСЬКОМУ ТРАНЗИТНОМУ ПОТЕНЦІАЛІ.....40**Костюнік О.В., Шалієвська Ж.С.**ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....46**Кривоберець М.М.**ПОТЕНЦІАЛ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
ТА ЙОГО РОЛЬ В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....49**Лаврухіна К.О.**КЛАСТЕРИ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ І СВІТІ.....53**Мартинюк О.А.**ГОЛОВНІ ТРЕНДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....58**Махмудова І.В.**РОЗВИТОК МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ
І ПРОБЛЕМИ ЇХ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ.....63**Маховка В.М., Богатирьова Н.Б., Горшенева Н.О.**

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ.....66

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**Грабар М.В.**ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ BIG DATA
У РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИЗМУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....70**Кібік О.М., Хаймінова Ю.В., Береза В.В.**ПОТЕНЦІАЛ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....75**Хомюк Н.Л.**МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....80**Шашина М.В.**ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР У НАПРЯМІ
СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....85

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Гірченко Т.Д., Стороженко О.О., Зайонц А.В. БАНКІВСЬКІ ІННОВАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ.....	90
Горбачова О.М., Купіч Б.В. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА.....	96
Грановська І.В. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	100
Демченко О.П. КАЗНАЧЕЙСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	104
Смельянова Л.О. РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ.....	110
Жаворонок А.В., Вікнянська А.О., Савчук Д.Г. ВПЛИВ КОМІСІЙНИХ НАДХОДЖЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ.....	117
Ільчук П.Г., Коць О.О., Кудь А.О. ТЕОРЕТИЧНЕ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «КАПІТАЛ» ТА «КАПІТАЛІЗАЦІЯ» У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	125
Марусяк Н.Л., Саїнчук Н.В. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ХАРАКТЕР ЇХ ФОРМУВАННЯ.....	132
Рибіна Л.О., Геєнко М.М. ПРОБЛЕМНІ ЧИННИКИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ.....	137
Сисоєнко І.А., Карлюка Д.О. ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИБУТКУ ТА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	143
Слатвінська М.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	148
РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Коцеруба Н.В., Гиллюк Л.О. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ФОРМУВАННЯ, РОЗПОДІЛУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	155
Череп А.В., Швець Ю.О. РОЗВИТОК ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ НА ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	162
Шапуров О.О. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	167

CONTENTS

SECTION 4. ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Yunatskyi Marian, Sirash Svitlana SEARCH FOR RESERVES TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF THE ACTIVITY OF THE MILK INDUSTRY.....	7
Zavidna Liudmyla MODEL OF FINANCIAL STRATEGY THE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE.....	13
Zakharchyn Roman POTENTIAL OF MODERN SUPPLY TRENDS AND REGIONAL BRANDS OF FOOD PRODUCTS IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC TOURIST INDUSTRY.....	19
Zorina Olena, Fadiieienko Valeriia ANALYSIS OF THE STATE OF FINANCIAL STABILITY OF THE UKRAINIAN BANKING SYSTEM AS COMPONENT IN PROVISION OF FINANCIAL SECURITY.....	24
Iliencko Oksana, Klochkivskyi Oleksyi IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PROVIDING THE EFFICIENCY OF NON-PROFILE ACTIVITIES OF TRANSPORT ENTERPRISES.....	28
Kalaman Olga FORMING A COMPETITIVE STRATEGY DEVELOPMENT FOR WINE ENTERPRISE IN THE WORLD AND DOMESTIC MARKETS.....	34
Kosteniuk Kateryna, Stakhov Seraphim PROBLEMS OF OPTIMIZATION ECONOMIC ADVANTAGES OF SHIPPING IN THE BLACK SEA TRANSIT POTENTIAL.....	40
Kostiunik Elena, Shalievaska Zhanna ACCOUNTING OF PAYMENT ACCOUNTS: PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT.....	46
Kryvoberets Maryna POTENTIAL OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS AND ITS ROLE IN MARKET CONDITIONS.....	49
Lavrukhina Kateryna CLUSTERS AS AN ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FUNCTIONING OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE AND THE WORLD.....	53
Martyniuk Olena PRINCIPAL TRENDS IN THE TRANSFORMATION OF ENTERPRISE MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN A DYNAMIC ENVIRONMENT.....	58
Makhmudova Ilona THE DEVELOPMENT OF DAIRY BREEDING ENTERPRISES AND THE PROBLEMS OF THEIR STATE SUPPORTING.....	63
Makhovka Viktoriia, Bohatyrova Nataliia, Horshenova Anastasiia INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF TRAINING OF MANAGEMENT STAFF.....	66
SECTION 5. PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY	
Hrabar Maryna APPLICATION OF BIG DATA TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM MARKET OF THE ODESSA REGION.....	70
Kibik Olha, Khaiminova Iuliia, Bereza Vitaliy THE MARITIME COMPLEX POTENTIAL AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE.....	75
Khomiuk Nataliia METHODOLOGICAL BASIS OF THE RESEARCH OF DIVERSIFICATION OF RURAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION.....	80
Shashyna Maryna THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF NETWORK STRUCTURES IN THE DIRECTION OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMY.....	85

SECTION 6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Girchenko Tetiana, Storozhenko Oksana, Zaionts Anton BANKING INNOVATIONS IN PROVIDING COMPETITIVENESS OF BANKS.....	90
Horbachova Oksana, Kupich Bogdana ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE.....	96
Hranovskaya Inna AREAS OF IMPROVEMENT OF TAXATION OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE.....	100
Demchenko Oksana TREASURY SERVICE OF LOCAL BUDGETS' REVENUE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	104
Yemelyanova Lidiya LEVEL OF THE STOCK MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE.....	110
Zhavoronok Artur, Viknianska Anastasia, Savchuk Dmytro INFLUENCE OF COMMISSION RECEIPTS IN FORMATION OF THE REVENUE OF THE COMMERCIAL BANK.....	117
Ilchuk Pavlo, Kots Olha, Kud Anastasiia THEORETICAL DETERMINING THE CATEGORIES "CAPITAL" AND "CAPITALIZATION" IN THE BANKING ACTIVITY.....	125
Marusyak Nataliia, Sainchuk Nataliya ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF FINANCIAL FLOWS OF THE ENTERPRISE AND FACTORS THAT DETERMINE THE NATURE OF THEIR FORMATION.....	132
Rybina Larysa, Heyenko Mykhaylo PROBLEMATIC FACTORS OF INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	137
Sysoenko Irina, Karlyuka Dmitry FORECASTING THE PROFIT AND PROFITABILITY OF THE ENTERPRISE IN ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	143
Slatvinska Maryna ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL SUPPORT FOR FISCAL POLICY OF UKRAINE.....	148

SECTION 7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Kotseruba Nataliya, Gilyuk Lina FINANCIAL CONTROL OF FORMATION, DISTRIBUTION AND USE OF EFFECT OF SUBJECT OF ECONOMY.....	155
Cherep Alla, Shvets Yuliia DEVELOPMENT OF THE APPROACH TO AN ESTIMATION OF INFLUENCE OF INTERNAL FACTORS ON USE OF THE MECHANISM OF FORMATION OF STRATEGY OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF OPERATIONAL ACTIVITY OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	162
Shapurov Oleksandr METHODOLOGICAL APPROACH TO EVALUATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	167

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ПОШУК РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗА ДОПОМОГОЮ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ

SEARCH FOR RESERVES TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF THE ACTIVITY OF THE MILK INDUSTRY

УДК 336.7

<https://doi.org/10.32843/bses.50-30>

Юнацький М.О.

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Сіраш С.С.

асистент кафедри фінансів та банківської справи Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Yunatskyi Marian

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

Sirash Svitlana

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

Метою статті є аналіз і вимірювання впливу чинників на величину прибутку підприємства для пошуку резервів підвищення ефективності діяльності. У статті обґрунтовано доцільність застосування факторного аналізу прибутку підприємств молочної галузі. Досліджено вплив окремих чинників на зміну результативного показника для виявлення резервів підвищення ефективності управління та поліпшення фінансового стану ТДВ «Яготинський маслозавод», а саме: аналіз впливу факторів ціни та кількості на загальний обсяг продаж; аналіз факторів впливу на фонд оплати праці; аналіз показників рентабельності ТДВ «Яготинський маслозавод»; розрахунок впливу факторів на рівень рентабельності власного капіталу (ROE) за допомогою моделі фірми «Дюпон». Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у розроблених науково-практичних рекомендаціях, спрямованих на оптимізацію структури активів ТДВ «Яготинський маслозавод» та джерел їх формування з метою більш прибуткової діяльності.

Ключові слова: прибуток, собівартість, факторний аналіз, ціна продукції, фінансові витрати, операційні доходи структура прибутку.

Целью статьи является анализ и измерение воздействия факторов на величину прибыли предприятия для поиска резервов повышения эффективности деятельности. В статье обоснована целесообразность применения факторного анализа прибыли предприятий молочной отрасли. Исследовано влияние отдельных факторов на изменение результативного показателя для выявления резервов повышения эффективности управления и улучшения финансового состояния ОАО «Яготинский маслозавод», а именно: анализ влияния факторов цены и количества на общий объем продаж; анализ факторов влияния на фонд оплаты труда; анализ показателей рентабельности ОАО «Яготинский маслозавод»; расчет влияния факторов на уровень рентабельности; факторный анализ рентабельности собственного капитала (ROE) с помощью модели фирмы «Дюпон». Научная новизна исследования заключается в разработанных научно-практических рекомендациях, направленных на оптимизацию структуры активов ОАО «Яготинский маслозавод» и источников их формирования для более прибыльной деятельности.

Ключевые слова: прибыль, себестоимость, факторный анализ, цена продукции, финансовые затраты, операционные доходы структура прибыли.

The purpose of the article is a comprehensive and systematic analysis and measurement of the influence of factors on the value of the main productive indicator of the enterprise, which is profit, to find reserves for improving the efficiency of activity. The research was conducted using the following methods: general scientific methods of cognition - analysis and synthesis, induction and deduction; methods of analogy, systematization and generalization; table, chain substitutions and financial ratios; a method of comparisons for comparing external and internal threats to reducing the profit of the enterprise. Today, complex macroeconomic processes are in place, requiring businesses to adapt to the changing environment. Significant inflation, a fall in the national currency, a decline in the domestic market and the emergence of restrictions on the external market all make domestic dairy companies think about finding reserves for improving efficiency in the short and long term. In view of this, the relevance of research into this issue is increasing, which will allow, on the basis of the analysis of factors influencing the profitability of the dairy industry, to develop practical recommendations for finding reserves for improving the efficiency of activity. The expediency of using factor analysis of profit of dairy enterprises is substantiated in the article. The influence of individual factors on the change in the productive indicator is investigated in order to identify the reserves for improving the management efficiency and improving the financial condition of Yagotinsky Butter Plant, namely: analysis of the influence of price and quantity factors on the total sales; analysis of factors affecting the payroll fund; analysis of profitability indices of the Yagotinsky Butter Plant; calculation of the influence of factors on the level of profitability; factor analysis of Return on Equity (ROE) using the Dupont model. The scientific novelty of the obtained results of the research lies in the scientific and practical recommendations developed by the author, aimed at optimizing the structure of the assets of TD "Yagotinsky creamery" and sources of their formation, for the purpose of more profitable activity.

Key words: profit, cost, factor analysis, product price, financial expenses, operating income profit structure.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування підприємства, яке відноситься до будь-якої форми власності та галузевої належності, характеризується за умов ринкових відносин можливістю забезпечення достатнього рівню прибутковості діяльності, що можливо проаналізувати за допомогою абсолютних та відносних показників.

Існує пряма залежність від розміру отриманого прибутку таких показників, як: величина оборотних коштів; виконання зобов'язань перед контрагентами та бюджетом; платоспроможність; виконання соціальних програм тощо. У величині прибутку

знаходять відображення всі аспекти діяльності суб'єкта господарювання: техніка і технологія, якість продукції, організація виробництва та управління, галузеві та інші специфічні особливості сільськогосподарства. Факторний аналіз прибутку є необхідною умовою ефективного управління доходами і витратами підприємства, збільшення його розміру і підвищення рентабельності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного використання прибутку та його аналізу досить докладно висвітлено у вітчизняній науковій літературі. До найбільш відомих

праць у даній сфері слід віднести роботи таких науковців, як: М.С. Білик, І.О. Бланк, А.Г. Загородній, Н.А. Іщенко, Г.І. Кіндрацька, Г.К. Кірейцев, М.Я. Коробов, Є.В. Мних, А.М. Поддєрьогін, С.Ф. Покропивний, Ю.М. Тютюнник та ін. [1-4].

Проте в умовах сучасного стану розвитку в українських підприємств виникає потреба в детальному аналізі, оцінці темпу зростання прибутку в цілому й окремо за кожним складником, розрахунку впливу чинників на зміну прибутку, визначення рівня їхнього впливу.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз і вимірювання впливу чинників на величину прибутку підприємства для пошуку резервів підвищення ефективності діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання є отримання прибутку. Для оцінки результатів роботи підприємства, для пошуку резервів підвищення його ефективності проводять аналіз прибутку, рентабельності та аналіз впливу на них різних чинників. При цьому використовують різні показники: валовий прибуток (збиток), фінансовий результат від операційної діяльності, прибуток до оподаткування, чистий фінансовий результат, рентабельність продаж, рентабельність діяльності, рентабельність власного капіталу, рентабельність активів, рентабельність оборотних активів тощо.

Практичне застосування методики аналізу прибутку та рентабельності розглянемо на прикладі Товариства з додатковою відповідальністю «Яго-

тинський маслозавод» на основі фінансової звітності підприємства [5]. По-перше, проведемо аналіз формування прибутку (табл. 1).

У 2017 р. чистий прибуток підприємства зріс на 29% (36 млн. грн), при цьому валовий прибуток збільшився на 30% (150 млн. грн.). Основні показники зростали пропорційно: так, темпи зростання чистого доходу від реалізації та собівартості приблизно однакові. Із вагомих статей слід відзначити комерційні витрати, приріст яких становив 35% (94 млн. грн).

У 2018 р. ситуація дещо інакша. Приріст чистого прибутку становив 54% (або 87 млн. грн), а приріст валового прибутку – 32% (або 206 млн. грн). На зростання даних показників вплинув той факт, що темп приросту доходу від реалізації перевищував темп приросту собівартості на 2% (на 206,1 млн. грн).

Незважаючи на приріст комерційних витрат, найбільш вагомої статті операційних витрат, на 27% (або 83 млн. грн.), темп приросту операційного прибутку становив 42% (107 млн. грн) та чистого прибутку – 54% (87,4 млн. грн). Таким чином, можна зробити висновок, що в 2018 р. менеджмент підприємства спрацював краще, ніж у 2017 р., оскільки вдалося збільшити чистий прибуток на 87,4 млн. грн порівняно з 36,2 млн. грн у попередньому році.

Для оцінки чинників, які вплинули на зміну обсягів реалізації, проведемо аналіз продаж у розрізі основного асортименту. Основними видами продукції ТДВ «Яготинський маслозавод» є молоко

Таблиця 1

Аналіз чинників впливу на зміни прибутку ТДВ «Яготинський маслозавод»

Показник, млн грн	2015	2016	2017	відхилення 2017 до 2016		2018	відхилення 2018 до 2017	
				млн. грн.	%		млн. грн.	%
Чистий дохід від реалізації	1 659,6	2 024,7	2 706,1	681,4	34%	3 201,7	495,6	18%
Собівартість реалізованої продукції	1 271,2	1 521,8	2 052,9	531,0	35%	2 342,4	289,5	14%
Валовий прибуток	388,5	502,9	653,2	150,4	30%	859,3	206,1	32%
Інші доходи	6,4	4,6	3,2	-1,3	-30%	5,0	1,8	56%
Комерційні витрати	210,1	268,9	363,4	94,5	35%	446,5	83,1	23%
Управлінські витрати	15,5	18,5	22,7	4,2	23%	26,5	3,9	17%
Інші витрати	22,0	13,1	10,9	-2,2	-17%	23,5	12,5	114%
Прибуток (збиток) від операційної діяльності	147,2	206,9	259,4	52,5	25%	367,9	108,4	42%
Фінансові доходи	7,5	5,1	4,0	-1,1	-21%	5,6	1,6	40%
Витрати на фінансування	60,5	53,8	62,0	8,3	15%	62,5	0,4	1%
Інші витрати	18,6	0,2	0,7	0,5	353%	1,4	0,7	107%
Прибуток (збиток) до оподаткування	75,6	158,1	200,7	42,6	27%	309,6	108,9	54%
Витрати з податку на прибуток	14,7	28,4	36,2	7,8	27%	55,8	19,6	54%
Чистий прибуток (збиток)	60,9	129,6	164,5	34,9	27%	253,7	89,2	54%
ЕВІТ (прибуток до проц. платежів та оподаткування)	136,1	211,8	262,7	50,9	24%	372,0	109,3	42%
ЕВІТДА (прибуток до проц. платежів, оподатк. та амортиз.)	164,2	238,1	290,4	52,3	22%	409,4	119,0	41%
Амортизація необоротних активів	28,2	26,3	27,7	1,4	5%	37,4	9,7	35%

Джерело: складено авторами на основі [5]

питне, сирно-творожна продукція, кисломолочна продукція, масло вершкове (табл. 2, 3).

Як бачимо, найбільшу питому вагу в продажах займає молоко питне – 47%, на другому місці кисломолочна продукція – 33%, на третьому – сирно-творожна – 20%.

Унаслідок скорочення обсягів продаж питного молока в натуральній формі виручка зменшилася на 8 799 тис грн, а рахунок фактору «ціна» приріст становив 102 726 тис грн, і, таким чином, приріст виручки по питному молоку становив 93 927 тис грн (табл. 3). По кисломолочній продукції фактор «кількість» дав приріст продаж на 42 458 тис грн, фактор «ціна» – на 84 013 тис грн. По сирно-творожній продукції ціновий фактор спричинив зменшення виручки на 220 629 тис грн, але за рахунок кількісного фактору відбувся приріст на 297 393 тис грн, що дало загальний приріст за цим видом продукції на 76 764 тис грн.

Таким чином, можна зробити висновок, що підприємству в подальшому слід збільшувати

обсяги виробництва кисломолочної продукції, оскільки за нею спостерігається найбільший приріст по всіх факторах. Звісно, значною мірою обсяги продаж залежать від попиту, а рівень цін – від конкурентного середовища, тому підприємство повинно вчасно корегувати обсяги виробництва та ціни на продукцію.

Аналогічно можна провести аналіз собівартості. Розглянемо на прикладі аналізу витрат на оплату праці вплив факторів «кількість працівників» та «середня зарплата».

Наступним буде аналіз факторів впливу на фонд оплати праці (табл. 4, 5).

Середня кількість персоналу підприємства у 2018 р. знизилася на 11 осіб, що спричинило зменшення фонду оплати праці на 907 тис грн. Але в результаті росту середньої заробітної плати на 3 268 грн/міс. витрати на оплату праці збільшилися на 35 212 грн.

Таким чином загальний фонд оплати праці у цілому збільшився на 34 305 тис грн. Із цього

Таблиця 2

Обсяги реалізації основних видів продукції ТДВ «Яготинський маслозавод»

Основний вид продукції	у натуральній формі (фізична од. вим.: л, кг)		Середня вартість одиниці продукції		у грошовій формі, тис грн			частка у 2018 р., %
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	відхилення	
Молоко питне	49 469	48 833	14	16	684 412	778 339	93 927	47%
Кисломолочна продукція	23 734	26 075	18	21	430 461	556 932	126 471	33%
Сирно-творожна продукція	3 673	7 919	70	42	257 260	334 024	76 764	20%
Всього:					1 372 133	1 669 295	297 162	100%

Джерело: складено авторами на основі [5]

Таблиця 3

Аналіз впливу факторів ціни та кількості на загальний обсяг продаж

Вид продукції	Розрахунок	Сума, тис грн
<i>«Молоко питне»</i>		
Фактор «кількість»	$(48833-49469)*14$	-8 799
Фактор «ціна»	$(16-14)*48833$	102 726
Всього:		93 927
<i>«Кисломолочна продукція»</i>		
Фактор «кількість»	$(26075-23734)*18$	42 458
Фактор «ціна»	$(21-18)*26075$	84 013
Всього:		126 471
<i>«Сирно-творожна продукція»</i>		
Фактор «кількість»	$(7919-3673)*70$	297 393
Фактор «ціна»	$(42-70)*7919$	-220 629
Всього:		76 764

Джерело: складено авторами на основі [5]

Таблиця 4

Аналіз витрат на оплату праці

Показник	2017	2018	відхилення
Кількість працівників, осіб	909	898	-11
Середня заробітна плата, грн/міс.	6 874	10 142	3 268
Витрати на оплату праці, тис грн	74 980	109 285	34 305

Джерело: складено авторами на основі [5]

Аналіз факторів впливу на фонд оплати праці

Показник	Розрахунок	Вплив фактору, тис грн
Фактор «кількість працівників»	$(898 - 909) * 6874 * 12 / 1000$	-907
Фактор «середня заробітна плата»	$(10142 - 6874) * 898 * 12 / 1000$	35 212
Всього:		34 305

Джерело: складено авторами на основі [5]

можна зробити висновок, що керівництво підприємства в 2018 р. намагалося оптимізувати кількість працівників. Але внаслідок підвищення соціальних стандартів (рівня оплати праці) вдалося підвищити конкурентні позиції підприємства як роботодавця, але це потягло збільшення фонду оплати праці.

Отже, даний метод дає змогу аналізувати будь-які показники для аналізу прибутку, оцінити динаміку розвитку підприємства. Але власників, акціонерів та інвесторів передусім цікавить оцінка ефективності використання наявних ресурсів. Для цього використовують систему оцінку показників рентабельності.

Аналіз коефіцієнтів рентабельності дав такі результати (табл. 6).

Коефіцієнт валового доходу показує, який валовий прибуток припадає на 1 грн доходу від реалізації: Як бачимо, у цілому динаміка даного показника є позитивною, і за 2018 р. він становив 27%. Валовий дохід повинен покривати управлінські витрати та витрати на збут.

Рентабельність операційної діяльності характеризує ефективність основної діяльності підприємства без урахування податкового навантаження та фінансових операцій. Цей показник у 2018 р. становив 12%, що на 2% вище, ніж у 2017 р.

Підсумковий показник діяльності підприємства – рентабельність діяльності, яка показує, скільки чистого прибутку заробила компанія з кожної гривні реалізованої продукції (табл. 6).

Так, ТДВ «Яготинський маслозавод» у 2018 р. мало 8 копійок чистого прибутку на 1 гривню реалізації. Даний показник також має тенденцію до зростання. Рентабельність оборотних активів у 2018 р. зросла на 5% до 49%, тобто кожна гривня оборотного капіталу принесла 49 грн прибутку

до оподаткування та виплати відсотків. Рентабельність активів (ROA) є одним із найважливіших показників рентабельності, оскільки показує, скільки чистого прибутку заробило підприємство на кожну гривню залученого капіталу. Так, у 2016 р. цей показник становив 19%, а в 2018 р. – 23%.

Найбільш цікавим показником із погляду акціонерів та власників підприємства є показник рентабельності власного капіталу (ROE), який показує, скільки чистого прибутку припадає на кожну вкладену гривню власних коштів. Так, у 2017 р. ROE становив 52%, що на 6% нижче, ніж у 2016 р., а в 2018 р. знов виріс на 7%, до 59% [4, с. 376].

Для аналізу показників рентабельності та факторів впливу на них використовують факторний аналіз на основі методу ланцюгових підстановок. Розглянемо даний метод на прикладі аналізу впливу факторів чистого доходу від реалізації та собівартості на показник рентабельності продаж [6, с. 73] (табл. 7, 8). Даний коефіцієнт розрахований за формулою:

$$Rп = \frac{Pr}{Br} = \frac{Br - C}{Br}, \quad (1)$$

де Pr – прибуток від реалізації продукції;

Br – виручка від реалізації продукції;

C – собівартість реалізованої продукції.

Отже, під впливом зміни фактору обсягів реалізації показник рентабельності збільшився на 12%. А зростання собівартості спричинило зменшення рентабельності на 9%. Таким чином, у 2018 р. приріст рентабельності становив 3%.

Як зазначалося вище, одним із найважливіших показників для власників та інвесторів підприємства є рентабельність власного капіталу (ROE).

Із метою аналізу факторів впливу ефективність роботи підприємства та виявлення резервів для

Таблиця 6

Аналіз показників рентабельності ТДВ «Яготинський маслозавод»

Показник	2015	2016	2017	Зміна 2017 до 2016	2018	Зміна 2018 до 2017
Коефіцієнт валового доходу (рентабельність продаж)	23%	25%	24%	-1%	27%	3%
Коефіцієнт валового прибутку (рентабельність операційної діяльності)	8%	10%	10%	0%	12%	2%
Коефіцієнт чистого прибутку (рентабельність діяльності)	4%	6%	6%	0%	8%	2%
Рентабельність оборотних активів		43%	44%	1%	49%	5%
Рентабельність активів (ROA)		19%	20%	0%	23%	3%
Рентабельність власного капіталу (ROE)		58%	52%	-6%	59%	7%

Джерело: складено авторами на основі [5]

Таблиця 7

Умови для розрахунку впливу факторів на рівень рентабельності

Показник	2017	2018	Відхилення
Виручка від реалізації (Вр), млн грн	2 706	3 202	496
Собівартість реаліз. продукції (С), млн грн	2 053	2 342	289
Рентабельність реалізованої продукції	24%	27%	3%

Джерело: складено авторами на основі [5]

Таблиця 8

Розрахунок впливу факторів на рівень рентабельності

Фактор впливу	Розрахунок	Вплив фактору
Фактор «обсяг продаж»	$(3202 - 2053) / 3202 - (2706 - 2053) / 2706$	12%
Фактор «собівартість»	$(3202 - 2342) / 3203 - (3202 - 2053) / 3202$	-9%
Всього:		3%

Джерело: складено авторами на основі [5]

її поліпшення використовується п'ятифакторна модель, розроблена спеціалістами фірми «Дюпон» [7, с. 218; 8–10]. Розрахунок моделі представлено в табл. 9.

$$ROE = \frac{\text{Net Profit (Чистий прибуток)}}{\text{Equity (Власний капітал)}} = TB * IB * ROS * K * LR, \quad (2)$$

де *TB* (*Tax Burden*) – коефіцієнт податкового навантаження:

$$TB = \frac{\text{Net profit (Чистий прибуток)}}{\text{Pretax profit (Прибуток до оподаткування)}}, \quad (3)$$

IB (*Interest Burden*) – коефіцієнт процентного навантаження:

$$IB = \frac{\text{Pretax profit (Прибуток до сплати податків)}}{\text{EBIT (Прибуток до сплати податків та відсотків)}}, \quad (4)$$

ROS (*Return On Sales*) – рентабельність продаж:

$$ROS = \frac{\text{EBIT (Прибуток до сплати податків та відсотків)}}{\text{Sales (Виручка від реалізації)}}, \quad (5)$$

Koa – коефіцієнт оборотності активів:

$$Koa = \frac{\text{Sales (Виручка від реалізації)}}{\text{Assets (Активи)}}, \quad (6)$$

LR (*Leverage ratio*) – коефіцієнт капіталізації (фінансового важеля):

$$LR = \frac{\text{Assets (Активи)}}{\text{Equity (Власний капітал)}}. \quad (7)$$

Для розрахунку використовувався метод ланцюгових підстановок.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити такі висновки. У 2017 р.

Таблиця 9

Факторний аналіз рентабельності власного капіталу (ROE) за допомогою моделі фірми «Дюпон»

Показники	2016	2017	2018	вплив фактору в 2017	вплив фактору в 2018
1. Чистий дохід від реалізації продукції (NS), млн грн	2 025	2 706	3 202		
2. Чистий прибуток (NI), млн грн	130	165	254		
3. Приб. до спл. под. (EBT), млн грн	183	227	316		
4. Прибуток до сплати податків та % за кредитами (EBIT), млн грн	212	263	372		
5. Активи середньорічні (TA), млн грн	666	832	1 089		
6. Власний капітал середньорічний (CE), млн грн	222	319	428		
1 фактор (TB = p.2 / p.3)	0,71	0,73	0,80	1,6%	5,4%
2 фактор (IB = p.3 / p.4)	0,87	0,86	0,85	-0,2%	-0,8%
3 фактор (ROS = p.4 / p.1)	0,10	0,10	0,12	-4,3%	11,1%
4 фактор (Koa = p.1 / p.5)	3,04	3,25	2,94	3,9%	-6,5%
5 фактор (LR = p.5 / p.6)	3,00	2,61	2,55	-7,7%	-1,5%
ROE (p.2 / p.6)	58%	52%	59%	-6,8%	7,7%

Джерело: складено авторами на основі [5]

рентабельність власного капіталу знизилася на 6,8%. Найбільший вплив мали фактор фінансового важеля, внаслідок зменшення якого відбулося зменшення ROE на 7,7%, а також фактор рентабельності продаж, який спричинив зниження ROE на 4,3%. Окрім того, фактор процентного навантаження мав негативний вплив на приріст рентабельності власного капіталу – –0,2%. Але за рахунок послаблення податкового фактору та пришвидшення оборотності активів підприємству вдалося невілювати падіння ROE на 5,5%.

У 2018 р. найбільш вагомим чинником впливу виявився фактор рентабельності продаж, за рахунок якого ROE збільшився на 11,1%. Також значний приріст ROE (5,4%) відбувся за рахунок зменшення фактору податкового навантаження. Решта чинників мали негативний вплив на приріст рентабельності власного капіталу. Так, зниження оборотності обігових коштів призвело до зниження ROE на 6,5%, зменшення співвідношення активів і власного капіталу також негативно позначилося на рентабельності власних коштів (–1,5%). І незначне (–0,8%) зменшення ROE відбулося внаслідок збільшення процентного навантаження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у розроблених науково-практичних рекомендаціях, спрямованих на оптимізацію структури активів ТДВ «Яготинський маслозавод» та джерел їх формування для більш прибуткової діяльності.

Таким чином, резервами для підвищення ефективності діяльності підприємства, зокрема рентабельності власного капіталу, є:

- оптимізація структури активів: аналіз матеріальних запасів, дебіторської заборгованості та реалізація заходів щодо їх зменшення, оскільки темпи їх приросту перевищують темпи росту рентабельності;
- оптимізація структури джерел формування активів підприємства: подальше збільшення власного капіталу призведе до зменшення його рентабельності, але, з іншого боку, це дасть можливість підвищити фінансову стійкість підприємства, оскільки станом на кінець 2018 р. частка власного капіталу становила 37%, що є невисоким значенням для виробничого підприємства;
- перегляд запозичених джерел формування пасивів для виявлення резервів із метою зменшення фінансових витрат (ініціювання зниження ставок за кредитами, облігаціями тощо).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СИСОК:

1. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз : підручник / за ред. А.Г. Загороднього ; 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 487 с.
2. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : Ельга, 2004. 655 с.
3. Іщенко Н.А. Факторний аналіз формування прибутку підприємства. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. № 17. С. 135–140.

4. Тютюнник Ю.М. Формування та факторний аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 5. С. 117–121.

5. Річна інформація емітента цінних паперів за 2016–2019 роки ТДВ «Яготинський маслозавод». Київ, 2019. URL : <https://milkalliance.com.ua/company/inform/yagotinskij-maslozavod/> (дата звернення: 11.11.2019).

6. Литвин Б.М., Стельмах М.В. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : ХайТек Прес, 2008. 336 с.

7. Рівняння DuPont, ROE, ROA та зростання. 2019. URL : <https://courses.lumenlearning.com/boundless-finance/chapter/the-dupont-equation-roe-roa-and-growth/> (дата звернення: 11.11.2019).

8. Васківська К.В., Сич О.А. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Львів : ГАЛИЧ-ПРЕС, 2017. 236 с.

9. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник / Т.В. Момот та ін. ; за ред. Т.В. Момот. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 712 с.

10. Косова Т.Д., Сухарев П.М., Ващенко Л.О. Організація і методика економічного аналізу : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 528 с.

REFERENCES:

1. Kindrat'ka, G.I., Bilik, M.S., Zagorodnii, A.G. (2008). *Ekonomichnyy analiz*. [Economic analysis]. Kiev, Knowledge, 487 p.
2. Blank. I.O. (2004). *Finansovyy menedzhment*. [Financial management]. Kiev, Elga, 655 p.
3. Ishchenko, N.A. *Faktorny analiz formuvannya prybutku pidpryyemstva*. [Factor analysis of enterprise profit formation]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*. [Scientific works of KNTU. Economic sciences], 2010, no. 17, pp. 135–140.
4. Tyutyunnyk, YU.M. *Formuvannya ta faktorny analiz finansovykh rezul'tativ diyal'nosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv*. [Formation and factor analysis of financial results of agricultural enterprises]. *Visnyk Poltav'skoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*. [Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy], 2011, no. 5, pp. 117–121.
5. *Richna informatsiya emitenta tsinnykh paperiv za 2016-2019 roky TDV Yahotyn's'ky maslozavod*. [Annual information of the issuer of securities for the period 2016-2019 of the Yagotinsky butter factory]. (2019). Available at: (accessed 11 November 2019).
6. Litvin, B.M., Stelmach, M.V. (2008). *Finansovyy analiz*. [Financial analysis]. Kyiv, HiTec Press, 336 p.
7. *Rivnyannya DuPont, ROE, ROA ta zrostannya* [The DuPont Equation, ROE, ROA, and Growth]. (2019). Available at: <https://courses.lumenlearning.com/boundless-finance/chapter/the-dupont-equation-roe-roa-and-growth/> (accessed 11 November 2019).
8. Vaskovskaya, K.V., Sich, O.A. (2017). *Finansovyy Menedzhment*. [Financial management]. Lviv, GALICH-PRESS, 236 p.
9. Momot, T.V., Bezugla, V.A., Tararuyev, Yu.O., Kadnichesky, M.V., Chaliy, I.G. (2011). *Finansovyy menedzhment*. [Financial management]. Kyiv, Center for Educational Literature, 712 p.
10. Kosova, T.D., Sukharev, P.M., Vashchenko, L.O. (2012). *Orhanizatsiya i metodyka ekonomichnoho analizu*. [Organization and methodology of economic analysis]. Kyiv, Center for Educational Literature, 528 p.

МОДЕЛЬ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

MODEL OF FINANCIAL STRATEGY THE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE

У статті розвинуто теоретичні засади та розроблено і побудовано комплексну матричну модель фінансової стратегії розвитку підприємства, яка передбачає динамічне управління розвитком його фінансового потенціалу з урахуванням результатів як фінансової, так і господарської діяльності підприємства, заснована на обґрунтованій системі таких показників як: рентабельність власного капіталу, рентабельність активів, коефіцієнт фінансової залежності, результат господарської діяльності, результат фінансової діяльності, що дозволить більш комплексно та точно визначати стадії фінансового розвитку підприємства та, як наслідок, більш ефективно генерувати прибуток, приймати науково зважені рішення щодо реінвестування, збільшувати масштаби своєї діяльності, піднімати привабливість бізнесу для власників підприємств. Запропоновано систему показників фінансового аналізу економічного зростання підприємства, особливістю якої є базування на трифакторній моделі Дюпона та деталізація факторів за вагомими показниками, що уможлиблює визначення темпів економічного розвитку підприємства, і є інформаційним підґрунтям для привабливості інвестицій у розвиток.

Ключові слова: фінансова стратегія розвитку, фінансова діяльність підприємства, господарська діяльність підприємства, фінансовий потенціал, комплексна матрична модель фінансової стратегії розвитку підприємства, темп економічного розвитку, фінансова стійкість підприємства.

В статье развиты теоретические основы, разработана и построена комплексная

матричная модель финансовой стратегии развития предприятия, которая предусматривает динамическое управление развитием его финансового потенциала с учетом результатов как финансовой, так и хозяйственной деятельности предприятия, основанная на обоснованной системе таких показателей как: рентабельность собственного капитала, рентабельность активов, коэффициент финансовой зависимости, результат хозяйственной деятельности, результат финансовой деятельности, что позволит более комплексно и точно определять стадии финансового развития предприятия и, как следствие, более эффективно генерировать прибыль, принимать научно взвешенные решения относительно реинвестирования, увеличивать масштабы своей деятельности, поднимать привлекательность бизнеса для владельцев предприятий. Предложена система показателей финансового анализа экономического роста предприятия, особенностью которой является базирование на трифакторной модели Дюпона и детализация факторов по весомым показателям, что делает определение темпов экономического развития предприятия и является информационным основой для привлекательности инвестиций в развитие.

Ключевые слова: финансовая стратегия развития, финансовая деятельность предприятия, хозяйственная деятельность предприятия, финансовый потенциал, комплексная матричная модель финансовой стратегии развития предприятия, темп экономического развития, финансовая устойчивость предприятия.

УДК 658.14/.17:640

<https://doi.org/10.32843/bases.50-31>

Завідна Л.Д.

д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Zavidna Liudmyla

Uzhhorod Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University

The basis of the financial strategy is the search, rational use and management of the financial resources (capital) structure of an enterprise in order to increase its solvency and financial firmness. There are financial models at the heart of all approaches to the formation of the financial strategy of the enterprise. The article develops theoretical principles and builds a complex matrix model of financial strategy of the enterprise development, which provides dynamic management of the development of its financial potential, taking into account the results of both financial and economic activity of the enterprise, based on a justified system of such indicators as: return on equity (ROE), return on assets (ROA), degree of financial leverage (DFL), economic activity result (EAR), financial activity result (FAR), which will determine the stage of financial development of the company more comprehensively and accurately and, consequently, generate income more effectively to make scientifically informed decisions regarding reinvestment, increase the scale of its activities and increase attractiveness for business stakeholders in the industry. On the basis of the Francon-Romanet matrix of financial strategy and the DuPont model, the area of quadrants of the position of the enterprises on the matrix of financial strategy and possible ways of their change are proposed. According to the model construction, a decomposition of the factors affecting the value of the return on equity ratio was developed. The system of indicators of financial analysis of the economic growth of the enterprise is offered, the feature of which is based on the three-factor DuPont model and detailing of factors by significant indicators, which makes it possible to determine the rate of economic development of the enterprise, and is an informational basis for attractiveness of investments in development. With the help of the system of financial analysis, the economic growth of the enterprises is estimated and the efficiency of their financial and production activities is determined, which has made it possible to determine the rate of their economic development.

Key words: financial strategy of enterprise, financial activity of enterprise, economic activity of enterprise, financial potential, complex matrix model of financial strategy of enterprise development.

Постановка проблеми. Стратегія для підприємства виступає інтегральним підходом до організації його діяльності та розвитку на перспективу на основі поєднання ресурсів і потенціалу, навичок підприємства, з одного боку, і можливостей та загроз (ризиків), що існують в навколишньому оточенні і діятимуть в майбутньому – з іншого, при яких підприємство сподівається досягти своєї основної мети. Тому ефективність вирішення проблем, пов'язаних з забезпеченням ефек-

тивного існування підприємства в перспективі, залежить у першу чергу від ступеня освоєння методології і методів формування стратегії. Фінансова діяльність є головним індикатором успіху підприємства. Це дозволяє визначити фінансову стратегію як один з найважливіших видів функціональних стратегій підприємства. Фінансова стратегія підприємства спрямована на реалізацію не всього комплексу інтересів його власників, а тільки фінансових інтересів. У той же час в системі цих

інтересів головна роль належить саме фінансовому їх виміру – приросту цінності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання процесу формування та реалізації фінансової стратегії розвитку підприємства висвітлено у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як І. Бланк, В. Бутиріна, В. Верещаєва, А. Воробйов, А. Гриньов, М. Дорофєєв, Л. Наумова, В. Олюнин, М. Портер, І. Ткачук, І. Химич, О. Щербань, О. Ястремська та ін. [1-4; 7-10]. Проте слід зазначити, що, незважаючи на наявність досить великої кількості наукових праць, за межею систематизованих досліджень залишається проблема розробки науково-методичних підходів щодо формування фінансових стратегій розвитку підприємства. В основі всіх підходів лежать фінансові моделі, одні з них це матриця фінансових стратегій Ж. Франсона, І. Романа та модель Дюпона.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та розробка методичних підходів щодо формування та реалізації фінансової стратегії розвитку підприємства на основі об'єднання матриці фінансових стратегій Франсона і Романа та моделі фірми Дюпон. За допомогою системи фінансового аналізу здійснити оцінку економічного зростання підприємств та визначити ефективність їх фінансової та виробничої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основою фінансової стратегії є пошук, раціональне використання й управління структурою фінансових ресурсів (капіталу) підприємства з метою підвищення його платоспроможності та фінансової стійкості. В основі всіх підходів до формування фінансової стратегії підприємства лежать фінансові моделі.

Методика розрахунку показників матриці фінансової стратегії наведені в табл. 1.

Для визначення санаційної спроможності підприємства та ліквідних ускладнень залежно від прогнозних значень результатів господарської та фінансової діяльності, а також здатності підприємства ефективно генерувати прибуток, реінвестувати, збільшувати масштаби своєї діяльності, підвищувати привабливість бізнесу для власників підприємств, розроблено комплексну матричну модель фінансової стратегії розвитку підприємства (табл. 2).

Дана модель ґрунтується на розрахунку отриманих результатів (див. табл. 1): господарської діяльності (РГД), фінансової діяльності (РФД) та фінансово-господарської діяльності (РФГД).

Відповідно до побудови моделі запропоновано декомпозицію факторів коефіцієнта рентабельності власного капіталу (ROE) на три компонента: рентабельність активів (ROA) (рентабельність продажів продукції (послуг) (ROS) × коефіцієнт оборотності активів (K_{OA})) та коефіцієнт фінансової залежності (DFL), з метою визначення впливу кожного з них [5-6] (рис. 1).

На основі матриці фінансових стратегій Франсона і Романа та моделі фірми Дюпон пропонуємо область доповнення квадрантів 10–18 положення підприємств на матриці фінансової стратегії та можливі шляхи їх зміни.

Як видно з даних табл. 2, лінія фінансової рівноваги підприємства проходить по головній діагоналі матриці та є спадною від квадранта 1 до квадранта 3 та квадранта 10 до квадранта 12. Тобто найбільш сприятливим для підприємства є його позиціонування у квадранті 1 – «Батько сімейства» та квадранті 15 – «Стійкий стан», найменш вигідним (у рамках збереження стану фінансової рівноваги) – квадрант 3 – «Хитка рівновага» та 12 – «Допустимий стан». Квадранти 2 та 11 займають проміжне становище за обома

Таблиця 1

Методика розрахунку показників матриці фінансової стратегії

Показник	Методика розрахунку
Результат господарської діяльності (РГД)	$РГД = БР - \Delta ФЕП - \Delta ОЗ + ІД$ БР – бруто-результат від експлуатації інвестицій; ΔФЕП – зміна фінансово-експлуатаційних потреб; ΔОФ – зміна первісної вартості основних засобів за звітний період; ІД – інші доходи.
Результат фінансової діяльності (РФД)	$РФД = \Delta ПК - Вф - ПП - Д + Дук - Вук - ФІд + Дф$ ΔПК – зміна позикового капіталу за звітний період; Вф – фінансові витрати; ПП – податок на прибуток від звичайної діяльності; Д – виплачені дивіденди; Дук – дохід від участі в капіталі; Вук – втрати від участі в капіталі та інші витрати; ФІд – довгострокові фінансові інвестиції; Дф – інші фінансові доходи.
Результат фінансово-господарської діяльності (РФГД)	$РФГД = РГД + РФД$ РГД – результат господарської діяльності РФД – результат фінансової діяльності

Джерело: сформовано на основі [1; 2, с. 177–182; 3; 4, с. 23–27]

Таблиця 2

Комплексна матрична модель фінансової стратегії розвитку підприємства

Стадія фінансового розвитку	Гальмування	Стабілізація	Прискорення
	РФД << 0	РФД ≈ 0	РФД >> 0
Повільне РГД >> 0	«Батько сімейства» РФГД ≈ 0 1	«Рантьє» РФГД > 0 4	«Холдинг» РФГД >> 0 6
Оптимальне РГД ≈ 0	«Епізодичний дефіцит» РФГД < 0 7	«Стиійка рівновага» РФГД ≈ 0 2	«Атака» РФГД > 0 5
Форсоване РГД << 0	«Криза» РФГД << 0 9	«Дилема» РФГД < 0 8	«Хитка рівновага» РФГД ≈ 0 3
Стадія фінансового розвитку	Гальмування	Стабілізація	Прискорення
ROA < 0	ROA < 0	ROA ≈ 0	ROA ≥ 0,1
DFL > 1	«Кризовий стан» ROE ≈ 0 10	«Середній стан» ROE > 0 13	«Стиійкий стан» ROE >> 0 15
Δ DFL ≈ 0	«Посткризовий стан» ROE < 0 16	«Порушення рівноваги» ROE ≈ 0 11	«Стабілізаційний рівень» ROE > 0 14
DFL ≤ 1	«Критичний стан» ROE << 0 18	«Нестійкий стан» ROE < 0 17	«Допустимий стан» ROE ≈ 0 12

Джерело: розроблено та побудовано автором [11–12]

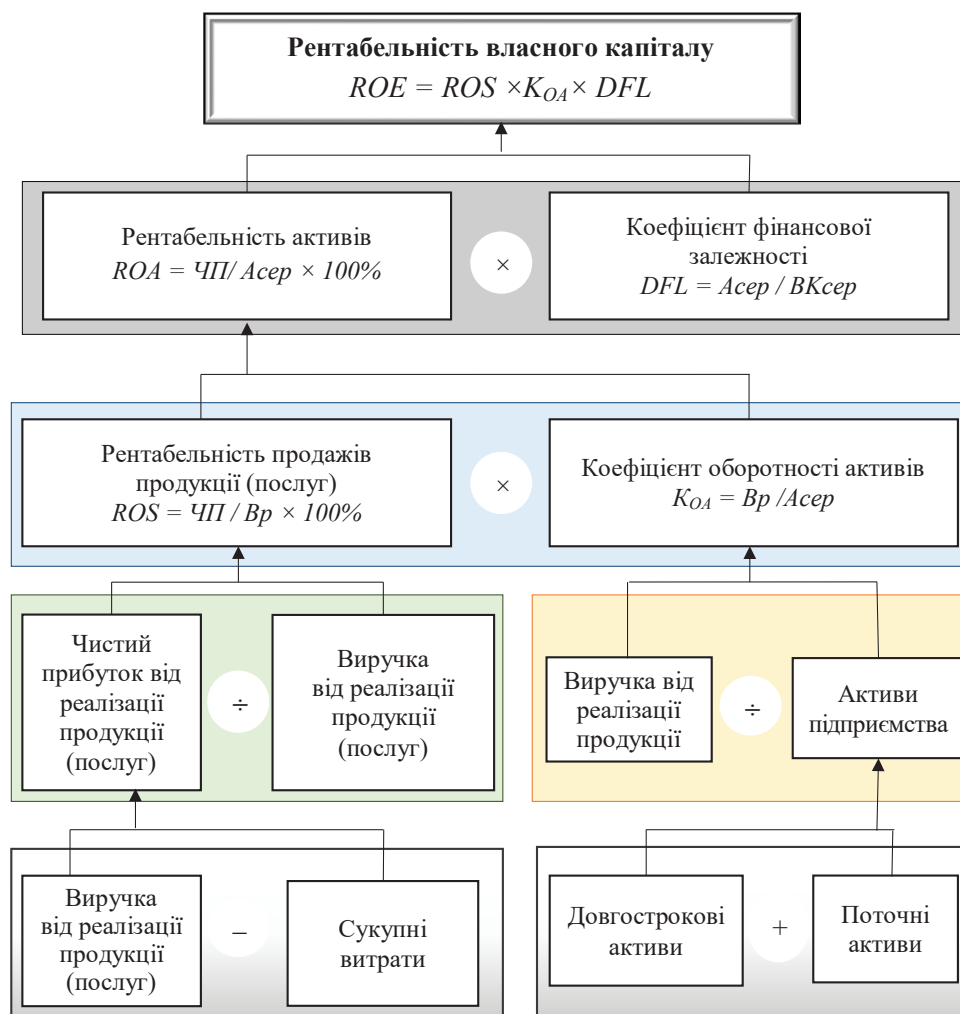

Рис. 1. Блок-схема декомпозиції факторів рентабельності власного капіталу

Джерело: розроблено та побудовано автором [11–12]

критеріями, характеризується стійкою фінансовою рівновагою, за таких умов підприємство має найбільшу кількість можливих варіантів зміни фінансового стану. Отже, квадранти 1, 2, 3 та 10, 11, 12 – квадранти рівноваги, де результат фінансово-господарської діяльності становить 0. Квадранти 4, 5, 6 та 13, 14, 15 характеризують ситуацію успіху, тобто збільшення ліквідних коштів підприємства та знаходяться у стані фінансової рівноваги і платоспроможні, де значення результату фінансово-господарської діяльності є більшим від 0. Квадранти 7, 8, 9 та 16, 17, 18 – зона дефіциту (зона витрачання), тобто нестійкий, критичний фінансовий стан підприємства де значення результату фінансово-господарської діяльності є меншим від 0. В ній відбувається споживання ліквідних засобів, значення досліджуваних показників негативні і вказує на збитковість підприємства та його неплатоспроможність. Над діагоналлю матриці знаходиться зона успіхів, під діагоналлю – зона дефіцитів.

Розщеплення вагомих показників на їх складові, дає нам можливість визначити темп економічного розвитку підприємства.

Економічне зростання підприємства – це показник того максимуму зростання в продажах (послугах), якого може досягти підприємство при збереженні пропорцій свого фінансового стану [13]. Отже, коефіцієнт економічного зростання (SG) може бути представлений у вигляді:

$$SG = \frac{\text{Profitability} \times \text{Activity} \times \text{Leverage} \times \text{Retention Ratio} \times (P-1) \times (1-T)}{P \times \frac{E^{(2)}}{E^{(1)}}} \quad (1)$$

або

$$SG = \text{Рентабельність чистих активів} \times \text{Коефіцієнт фінансової залежності (важіль)} \times \text{Коефіцієнт реінвестування} \times \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Оперативний прибуток}} \times \frac{E^{(2)}}{E^{(1)}} \quad (2)$$

де $E^{(1)}$ – власний капітал на початок року,

$E^{(2)}$ – власний капітал на кінець року.

Сума резервного капіталу і нерозподіленого прибутку (або непокритого збитку) на кінець року –

– Сума резервного капіталу і нерозподіленого прибутку (або непокритого збитку) на початок року

$$\text{Коефіцієнт реінвестування} = \frac{\text{Сума резервного капіталу і нерозподіленого прибутку (або непокритого збитку) на кінець року} - \text{Сума резервного капіталу і нерозподіленого прибутку (або непокритого збитку) на початок року}}{\text{Чистий прибуток (збиток)}} \times 100\% \quad (3)$$

Основною перевагою даного показника є його комплексність, так як фактори та його складові, дозволяють відстежити всю діяльність підприємства.

За допомогою даного показника здійснимо оцінку ринку послуг, а також фінансову діяльність підприємства та визначимо, наскільки ефективно фінансова діяльність підприємства підтримує виробничі і маркетингові плани. Якщо потенціал зростання підприємств недостатній, то ми можемо прийняти рішення про зміну рентабельності продажів, оборотності чистих активів, фінансового важеля, коефіцієнта реінвестування. Коли фінансова стратегія внутрішньо і зовні повністю співвідноситься з виробничою і маркетинговою стратегіями, тоді можна говорити про максимальну цінність бізнесу.

В таблиці 3 за даними фінансової звітності підприємств визначено ключові коефіцієнти економічного зростання підприємства.

Дані таблиці показують, що за досліджений період по підприємствам спостерігається збільшення показника економічного зростання, найбільш відчутно по ПАТ «Готель-Україна», ПАТ «Тернопіль-Готель» та ПАТ «Готель «Мир» незважаючи на їх від'ємні результати у 2014–2016 рр. темп економічного зростання склав понад 52%, тобто є підґрунтям для привабливості інвестицій у розвиток підприємства.

Таким чином, на основі системи фінансового аналізу та застосування багатофакторної моделі Дюпон здійснено оцінку економічного зростання підприємств та визначено ефективність їх фінансової та виробничої діяльності, що дало можливість визначити темп їх економічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, запропонована комплексна матрична модель фінансової стратегії розвитку підприємства дозволяє більш точно визначити стадії фінансового розвитку підприємства та, як наслідок, більш ефективно генерувати прибуток, приймати науково зважені рішення щодо реінвестування, збільшувати масштаби своєї діяльності, а також швидко оцінити ступінь впливу різних чинників на формування ключового фактору в оцінці вартості підприємства (бізнесу) і її привабливості для стейкхолдерів у галузі – показника рентабельності власного капіталу. Запропонована система показників фінансового аналізу економічного зростання підприємства, особливістю якої є базування на трифакторній моделі Дюпона та деталізація факторів за вагомими показниками, уможливило визначення темпів економічного розвитку підприємства, і є інформаційним підґрунтям для привабливості інвестицій у розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2013. 528 с.
2. Бутиріна В.М., Верещаєва В.А. Визначення фінансової стратегії розвитку підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.7. С. 177–182.

Таблиця 3

Оцінка економічного зростання підприємств

№ пор.	Роки	Рентабельність чистих активів	Коеф. фінансової залежності (важіль)	Коеф. реінвестування	Чистий прибуток / Оперативний прибуток	E ⁽²⁾ / E ⁽¹⁾	Економічне зростання підприємства (SG)
<i>ПАТ "Готель-Україна"</i>							
1	2018	2,61	1,91	1,000	0,416	1,071	2,221
	2017	7,34	11,63	1,000	1,172	0,228	22,795
	2016	9,72	3,19	1,000	0,969	1,449	43,507
	2015	-4,03	3,16	-2,066	-1,000	1,357	-35,714
	2014	-34,92	3,4	-0,075	-1,000	1,009	-9,032
<i>ПрАТ "Савой" готель "Вінниця"</i>							
2	2018	6,64	1,04	0,881	0,790	1,020	4,903
	2017	3,89	1,03	0,531	0,829	0,982	1,730
	2016	1,36	1,02	-0,441	0,843	0,952	-0,491
	2015	3,47	1,03	0,635	0,846	0,981	1,884
	2014	5,14	1,03	0,509	0,847	0,985	2,249
<i>ПАТ "Тернопіль-Готель"</i>							
3	2018	13,18	1,22	1,000	0,829	1,192	15,894
	2017	7,39	1,29	1,000	0,934	1,106	9,840
	2016	0,43	1,67	1,000	1,000	1,007	0,723
	2015	-5,39	1,81	-1,000	-1,000	0,911	-8,890
	2014	1,66	1,75	1,000	1,000	1,030	2,992
<i>ТОВ "Готель "Ужгород"</i>							
4	2018	4,72	1,1	1,706	0,580	1,098	5,639
	2017	0,04	1,1	1,000	1,000	1,000	0,044
	2016	-3,35	1,09	-1,000	-1,000	0,965	-3,523
	2015	-2,48	1,09	-1,000	-1,000	0,974	-2,632
	2014	1,68	1,08	1,000	0,820	1,019	1,515
<i>ПАТ "Готель "Мир"</i>							
5	2018	2,73	1,11	1,000	0,735	1,031	2,296
	2017	4,63	1,16	1,000	0,607	1,057	3,443
	2016	-16,74	1,21	-1,000	-1,014	0,832	-17,081
	2015	-1,02	1,27	-1,000	-1,000	0,987	-1,279
	2014	-22,01	1,33	-1,000	-1,033	0,774	-23,388

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств

3. Воробьев А.В., Олюнин В.И. Анализ современных зарубежных матричных моделей выбора финансовой стратегии. *Управление экономическими системами*. 2011. № 5. URL: <http://www.uecs.ru/uecs-29-292011/item/486-2011-06-03-07-23-06> (дата звернення: 29.02.2018).

4. Дорофеев М.Л. Особенности применения матрицы финансовых стратегий Франсона и Романа в стратегическом финансовом анализе компании. *Финансы и кредит*. 2009. № 23(359). С. 23–27.

5. The DuPont System of Analysis. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/dupont-analysis/> (дата звернення: 16.06.2019).

6. Многофакторная модель Дюпон анализа эффективности деятельности компании. URL: https://www.cfin.ru/press/afa/97_3_219-232.pdf (дата звернення: 21.03.2019).

7. Наумова Л.Ю. Финансовая стратегия экономического развития предприятий. *Наука й економіка*. 2014. Вип. 2. С. 134–139.

8. Гриньов А.В., Ястремська О.М. Якість формування фінансової стратегії підприємства. *Фінанси України*. 2006. № 6. С. 121–128.

9. Ткачук І.Г. Формування фінансової стратегії в системі управління підприємством. *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 2. С. 301–304.

10. Химич І. Финансова стратегія як елемент фінансової стабільності підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 4. С. 158–164.

11. Завідна Л.Д. Управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04; Київ: нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 2018. 39 с.

12. Завідна Л.Д. Моделирование фінансової стратегії підприємства готельного господарства. *Проблеми економіки*. 2018. № 2. (36). С. 206–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_2_29.

13. The benefits of a hotel risk assessment. Retrieved from. URL: <https://ehotelier.com/insights/2014/05/28/the-benefits-of-a-hotel-risk-assessment>. (дата звернення: 29.06.2019).

REFERENCES:

1. Blank, I.O. (2013) *Finansovyj menedzhment [Financial management]*. Kyiv: Nika-Tsentr. (in Ukrainian)

2. Butyrina, V.M., and Vereshchaieva, V.A. (2011) "Vyznachennia finansovoi stratehii rozvytku pidpriemstva" [Definition of financial strategy of enterprise development]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.7, pp. 177–182.
3. Dorofeyev, M.L. (2009) "Osobennosti primeniya matritsy finansovykh strategiy Franshona i Romane v strategicheskoy finansovoy analize kompanii" [Features of the application of the matrix of financial strategies of Francon and Romana in the strategic financial analysis of the company]. *Finansy i kredit*, no. 23(359), pp. 23–27.
4. Hrynyov, A.V., and Yastremska, O.M. (2006) "Yakist formuvannia finansovoi stratehii pidpriemstva" [Quality of formation of the financial strategy of the enterprise]. *Finansy Ukrainy*, no. 6, pp. 121–128.
5. Khymych, I. (2013) "Finansova stratehiia yak element finansovoi stabilnosti pidpriemstva" [Financial strategy as an element of financial stability of the enterprise]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 4, pp. 158–164.
6. "Mnogofaktornaya model Dyupon analiza effektivnosti deyatelnosti kompanii" [Multifactorial model of DuPont analysis of the company's performance]. Available at: https://www.cfin.ru/press/afa/97_3_219-232.pdf (accessed 21 March 2019).
7. Naumova, L.Yu. (2014) "Finansova stratehiia ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv" [Financial strategy of economic development of enterprises]. *Nauka i ekonomika*, no. 2, pp. 134–139.
8. Tkachuk, I.H. (2008) "Formuvannia finansovoi stratehii v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Formation of financial strategy in the enterprise management system]. *Visnyk ZhDTU*, no. 2, pp. 301–304.
9. "The DuPont System of Analysis" Available at: <https://corporatefinance-institute.com/resources/knowledge/finance/duPontanalysis/> (accessed 16 June 2019).
10. The benefits of a hotel risk assessment. Retrieved from: Available at: <https://ehotelier.com/insights/2014/05/28/the-benefits-of-a-hotel-risk-assessment>. (accessed 29 June 2019).
11. Vorobev, A.V., and Olyunin, V.I. (2011) "Analiz sovremennykh zarubezhnykh matrichnykh modeley vybora finansovoy strategii" [Analysis of modern foreign matrix models of the choice of financial strategy]. *Upravniye ekonomicheskimi sistemami: elektronnyy nauchnyy zhurnal*. Available at: <http://uecs.ru/uecs-29-292011/item/486-2011-06-03-07-23-06>. (accessed 29 February 2019).
12. Zavidna, L.D. (2018) *Upravlinnia stratehichnym rozvytkom pidpriemstva hotelnoho hospodarstva* [Management of the strategic development of the hotel business enterprise]: (PhD Thesis), Kyiv National University of Trade and Economics.
13. Zavidna, L.D. (2018) *Modelyuvannya finansovoyi stratehiyi pidpriemstva hotel'noho hospodarstva* [Modeling the Financial Strategy of an Enterprise in the Hotel Industry]. *The Promblems of Economy*, no. 2.(36), pp. 206-213 Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_2_29.

ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ХАРЧУВАННЯ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ БРЕНДІВ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

POTENTIAL OF MODERN SUPPLY TRENDS AND REGIONAL BRANDS OF FOOD PRODUCTS IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC TOURIST INDUSTRY

Гастрономічний туризм – це різновид туристичної галузі, що знайомить з кулінарними традиціями народів світу. Серед сучасних трендів у сфері харчування активізується рух локаворства. У статті розглянуто можливості цього досвіду у вітчизняному туристичному підприємстві. Механізм захищених географічних зазначень існує в країнах, які вважають його дієвим для захисту національних продуктів і виробників. З огляду на сучасні тренди харчування, вимоги до послуг у гастрономічному туризмі розглянуто рух локаворства і механізм географічних зазначень продуктів як потенціал інноваційного розвитку туристичної індустрії в регіонах країни. Висвітлено переваги вирощування та реалізації місцевої їжі. Акцентовано увагу на необхідності активізації процесів створення національних продуктів зі статусом географічних зазначень, їх маркетингового супроводу задля формування привабливого іміджу регіонів.

Ключові слова: гастрономічний туризм, тренди харчування, місцеві бренди, потреби споживачів, локаворство, географічні зазначення, соціально-економічний розвиток регіонів.

Гастрономический туризм – это разновидность туристической отрасли, кото-

рая знакомит с кулинарными традициями народов мира. Среди современных трендов в сфере питания активизируется движение локаворства. В статье рассмотрены возможности этого опыта в отечественном туристическом предпринимательстве. Механизм защищенных географических указаний существует в странах, которые считают его действенным для защиты национальных продуктов и производителей. С учетом современных трендов питания, требований к услугам в гастрономическом туризме рассмотрены движение локаворства и механизм географических указаний продуктов как потенциал инновационного развития туристической индустрии в регионах страны. Освещены преимущества выращивания и реализации местной пищи. Акцентировано внимание на необходимости активизации процессов создания национальных продуктов со статусом географических указаний, их маркетинговом сопровождении с целью формирования привлекательного имиджа регионов.

Ключевые слова: гастрономический туризм, тренды питания, местные бренды, потребности потребителей, локаворство, географические указания, социально-экономическое развитие регионов.

УДК 338.48

<https://doi.org/10.32843/bses.50-32>

Захарчин Р.М.

к.е.н., доцент кафедри підприємництва, товарознавства та експертизи товарів Львівський інститут економіки і туризму

Zakharchyn Roman

Lviv Institute of Economics and Tourism

Gastronomic tourism is distinguished as one of the types of tourism industry, what allows to become acquainted with culinary traditions of various cuisines of the world which contain some specificities of the raw materials used, the technology of production, some methods of serving and consumption. Moreover, gastronomic tourism provides the opportunity to learn deeply about the concrete country, its regions, some local features of which have an impact on the culture and the traditions of consumption. Among the other modern trends of production and consumption of food, the locavorism movement is starting to gain interest. The article reviews the opportunities of the impact and the practical use of this experience on the operation of domestic tourism businesses. The utilization of protected geographical indications has found its effective use in world countries which consider this mechanism being an efficient way to protect national products, brands and manufacturers. Geographical indications, as which can also be seen local food, thanks to their creativity, unique characteristics, the signs of authenticity and belonging to cultural-historical inheritance, the lifestyle of individual regions, areas, ethnicities are capable not only of protection of "the authorship", but also attraction of consumers, tourists, stimulation of the development of individual areas as a whole. Taking into account the existing world experience as well as the trends in food industry and the requirements of modern consumers regarding the services in tourism industry, the article illustrates the locavorism movement and the mechanism of geographical indications of the products as a capability of innovative development and increasing the competitiveness of domestic tourism industry in country's regions. There are proposed some ways to use the advantages of cultivation and realization of local foods both for local consumers and tourists. The attention is paid to the importance of activation of the processes of the creation of the national products with the status as geographical indications, their modern marketing accompaniment and positioning in order to form the attractive image of the regions, attention to their historical inheritance and modern accomplishments.

Key words: gastronomic tourism, food trends, local brands, requirements of consumers, locavorism, geographical indications, social-economic development of the regions.

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена гострою потребою туристичної галузі у впровадженні інноваційних форм ведення бізнесу, що покликано забезпечити його ефективність та стабільний розвиток. Ці форми повинні враховувати сучасні світові тренди у сфері харчування, харчових продуктів, які становлять основу гастрономічного туризму. З огляду на зростаючу популярність у споживачів, туристів продуктів місцевого виробництва з унікальними етнічними та автентичними ознаками, що декларує своєю сутністю локаворство, а також інтеграцію України до європейських вимог

щодо захисту національних продуктів через механізм географічних зазначень постають нагальними потребами дослідження, аналіз та запровадження в практику туристичного бізнесу цього досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аспекти розвитку гастрономічного туризму мають місце в дослідженнях таких вітчизняних та закордонних учених, як В.Г. Антоненко, Т.І. Божук, О.А. Борисяк, В.В. Корнілова, Н.В. Корнілова, Р. Мітчелл, К. Холл. Проблематика формування трендів на світовому ринку харчування та в туризмі відображена в працях таких учених, як Л.І. Крикавський,

І.М. Куліш, А.Л. Зиновенко, Н.Н. Шматко. Питання інноваційної діяльності у сфері послуг харчування розглянуто в дослідженнях О.В. Борисової, Н.М. Григоренко, Т.І. Кононенко та інших науковців. Водночас сучасним трендам вирощування та споживання місцевих продуктів харчування (локаворство) та запровадженню механізму географічних зазначень продуктів, їх значенню в розвитку гастрономічного туризму приділено незначну увагу.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття потенціалу сучасних світових трендів харчування в розвитку гастрономічного туризму окремих регіонів України, висвітлення можливих шляхів використання руху локаворства та механізму географічних зазначень продуктів, як чинників ефективного розвитку та підвищення конкурентоспроможності цього виду вітчизняної туристичної індустрії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Віддавна природним бажанням населення кожної країни, краю, регіону, іншої географічної одиниці є прагнення як територіального, так і особистісного благополуччя, достатку, затишного облаштування проживання та побуту. В сучасному глобалізованому світі з його інтеграційно налаштованим населенням за сучасних засобах комунікації, а також наявних фінансових можливостях багатьох потужним чинником пізнання сьогодення в історичному, національному, географічному, культурно-мистецькому, індустріальному та інших численних аспектах постає галузь туризму. Привабливість туризму, його послуг залежать від численних факторів, але перш за все, на нашу думку, від споживача. Нові виклики внаслідок трансформаційних процесів у суспільній свідомості, підприємницькому русі, галузях господарювання, інформаційному просторі привели до появи істотно нового сучасного типу споживача. Його вирізняють нові потреби, їхні пріоритети, осучаснене сприйняття й оцінювання, нові бачення доцільності, престижності, нові очікування від використання тощо.

Досвід показує, що провідні позиції підприємців в будь-якій сфері діяльності зумовлені увагою, підтримкою та відповідністю сучасним тенденціям, трендам профільного ринку.

Однією із складових послуг туризму, яка претендує на таку собі універсальну послугу, в якій зацікавлені практично всі подорожуючі, яка значною мірою може посприяти туристичній привабливості місця відвідин, є харчування в широкому розумінні цього слова, що включає продукти, сировину, технологію приготування, страви, рецептуру й, звичайно, якість та безпечність, а з розвитком трендів і вимог сучасного споживача до цих якостей додаються інфраструктура закладів ресторанного господарства, підготовленість персоналу, унікальність харчової продукції та місцевих традицій приготування й споживання страв.

Питання організації харчування в туризмі не варто применшувати чи розглядати у вузькому діа-

пазоні розуміння. Воно вимагає глибокого та всебічного підходу з огляду не тільки на суто гастрономічний аспект, але й на соціально-економічний, природно-кліматичний, історико-краєзнавчий, підприємницький, маркетинговий тощо. Ефективний розвиток туристичної галузі в Україні, її регіонах вимагає динамічного реагування на запити сучасного споживача, отже, оперативного аналізу й контролю за відповідністю, своєчасністю та привабливістю послуг, які надаються.

Дбаючи про інноваційний розвиток економіки, моделюючи оптимальні шляхи вдосконалення та осучаснення діяльності в будь-якій сфері, зокрема в гастрономічному туризмі, вважаємо, що вкрай необхідно ознайомлюватися з уже наявним досвідом, брати на озброєння новітні підходи, практики, актуальні тренди, що принесли або приносять комерційний чи соціальний успіх. «Поглиблене вивчення основних світових тенденцій розвитку гастрономічного туризму дасть змогу використати їх для практики розбудови вітчизняного туристичного ринку. В перспективі це сприятиме покращенню туристичного іміджу країни та зростанню туристичних потоків» [1].

Визначаючи глобальні тренди розвитку туризму, науковці та провідні фахівці галузі виокремлюють територію як «основу гастрономічних пропозицій», отже, як вважають В.В. Корнілова та Н.В. Корнілова, «перетворення територій на кулінарний ландшафт є однією із проблем туристичних дестинацій». Ті ж автори зазначають, що основою гастрономічного туризму є продукт, тому важливо визначити, які ресурси ми будемо перетворювати на туристичний продукт, що дасть змогу ідентифікувати цю територію [1].

Як такі потенційно успішні підходи, що співзвучні із сучасними трендами у сфері харчування, харчових продуктів, гастрономічному туризмі, розглянемо локаворство та географічні зазначення продуктів.

Кожна країна, край, регіон пишається своїми надбаннями в різних сферах, відповідно, підтримує ці надбання, розвиває, адаптує до сучасності та популяризує. Благодатним ґрунтом для такої популяризації є туризм, тобто сфера, яка знайомить, зближує, об'єднує. Подорожуючи чи перебуваючи з конкретною метою в іншу місцевість, люди зазвичай першочергово цікавляться місцевими брендами (географічні чи історико-мистецькі, товари чи послуги). Не є винятком у цьому зацікавленні харчові продукти й послуги харчування.

Забезпечення комерційного успіху, а також ефективного просування послуг харчування в туристичній сфері багато фахівців пов'язують із трендом локаворства. Відомо, що цей термін з'явився відносно недавно (2005 рік), але швидко знайшов зацікавлення та підтримку руху локаворів у багатьох країнах світу. Це зацікавлення та підтримку можна пояснити сутністю тренду, яка полягає в пропозиції споживання продуктів харчування, які вирощені

в конкретній місцевості на максимально близькій відстані від споживача. Привабливість та певна популярність тренду аргументуються локаворами такими чинниками, як повна відповідність санітарно-гігієнічним нормам; зростаюче число продукції із сертифікатом органічної; відсутність потреби тривалого переміщення на великі відстані, що зберігає якість, свіжість продукції; можливість на власні очі побачити процеси вирощування, виробництва, приготування, подачі до споживання; сприяння формуванню культури здорового харчування, кулінарного просвітництва; розвиток вузької спеціалізації та поява мереж спеціалізованих закладів (ресторани, кафе, бари, магазини тощо). Тренд локаворства розвивається й знаходить все більше прихильників. Це можна пояснити не тільки інтересом туристів, подорожуючих, які перш за все шукають місцеві бренди, зокрема харчові, але й рухом локаворів, як вважає І.М. Куліш. Науковець висловлює таку думку, з якою ми абсолютно погоджуємось: «вирішує відразу кілька проблем: забезпечує споживачів якісними продуктами харчування, максимально сприяє розвитку невеликих фермерських господарств, фермерських ринків і забезпечує розвиток локальних сільських територій» [2, с. 118]. Варто спробувати підприємцям, представникам малого бізнесу відкривати заклади ресторанного господарства, хай невеликі, концептуально не претензійні за архітектурою, інтер'єром, оснащенням, меню тощо, проте суто автентичні, що реально реалізують свою концепцію локаворства на місцевій сировині, логічно й уміло адаптованій до специфіки місцевих традицій, кухні, страв, способів приготування. Необхідно всіляко рекламувати, демонструвати переваги локаворства туристам. Зокрема, слід приваблювати самобутність, можливість відчутти своєрідність краю, торкнутися його історії та кулінарних традицій; екологічність, безпечність та іншими ознаками тренду здорового харчування; з умілим використанням трендсетінгу шляхом залучення до реклами харчової продукції чи характерних закладів ресторанного господарства відомих постатей цієї місцевості або відгуків знаменитостей, які знайомилися з локаворством і мають про це позитивні посили; приваблювати спеціальними івентами, організацією подій (свят, фестивалів, ярмарків, тощо), на яких можна популяризувати локаворство, у продуманому інсталюваному вигляді представляти місцеві харчові бренди, привертати увагу туристів та водночас здійснювати гастрономічне просвітництво й заохочувати населення до вирощування та використання місцевої продовольчої сировини.

Визначаючи роль локаворства, сучасні дослідники стверджують, що «локальна мережа продуктів харчування передбачає налагодження відносин між виробниками, дистриб'юторами, роздрібними торговцями і споживачами у певному місці, де вони працюють разом, щоб підвищити продовольчу без-

пеку і забезпечити економічну, екологічну і соціальну стійкість суспільства» [3, с. 48]. Є підстави стверджувати, що тренд локаворства спроможний не тільки відіграти важливу роль у процесах зростання ефективності туристичної індустрії конкретних регіонів, але й постати вагомим чинником процесу місцевого соціально-економічного розвитку самих регіонів загалом. Ми погоджуємось з твердженням науковців про те, що «місцевий соціально-економічний розвиток (МСЕР) – це процес зміцнення конкурентної позиції міста та активізації його економічного зростання, підвищення добробуту, створення робочих місць, залучення інвестицій та підвищення якості життя». Стабільний МСЕР дає можливості працевлаштування економічно активного населення в регіоні, є основою для підвищення добробуту місцевих мешканців, сприяє підвищенню якості життя на всій території країни [4, с. 46].

Відома позитивна роль у розвитку туризму, підвищенні привабливості та конкурентоспроможності туристичних дестинацій товарних брендів, особливо якщо вони мають локальний характер та відображають місцевий колорит. Сьогодні на основі міжнародного досвіду створені хороші передумови формування власних товарних брендів. Асоціація з ЄС дала Україні, її галузям господарства, підприємцям, малому бізнесу, приватному сектору нові можливості. Візьмемо до уваги той факт, що у вересні 2017 року було створено проєкт ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень», який діє спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України, Міністерством економічного розвитку України, бізнес-асоціаціями та асоціаціями споживачів. Цей проєкт підсилює наші зобов'язання в рамках асоціації з ЄС не використовувати європейські географічні зазначення та реєструвати власні. За визначенням, згідно зі статтею 22 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), географічними зазначеннями є такі зазначення, які визначають товар як такий, що походить з території члена, регіону або району цієї території, коли певна якість, репутація або інші характеристики товару значною мірою пов'язані з його географічним походженням [5]. За своєю сутністю географічне зазначення – це особливе позначення, яке свідчить про певні унікальні властивості чи характеристики, репутацію, високу якість, певну сировину або традиційне виробництво, які можуть бути притаманні лише тому товару, який походить із певного географічного регіону. Досвід країн ЄС демонструє, що товарна продукція, зокрема харчові продукти, які марковані як географічне зазначення, створюють виокремлений сегмент на ринку, а також приваблюють споживачів не тільки до цієї продукції, але й до конкретних місцевостей регіонів загалом. Звідси, як вважають експерти, випливає, що важливими завданнями є осучаснення вже наявної системи та створення нової дієвої системи географічних зазначень, яка б

стимулювала та підтримувала внутрішній ринок традиційної продукції [6].

Ще одними важливими завданнями, відповідно угоди про Асоціацію з ЄС, є гармонізація Україною свого законодавства щодо географічних зазначень з європейським та забезпечення належного рівня правової охорони для географічних зазначень ЄС. Тут уже зроблено відповідні кроки, оскільки президент України у жовтні 2019 року підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень» (№ 123-IX), ухвалений Верховною Радою 20 вересня (законопроект № 1065).

Сир «Гуцульська овеча бриндзя» став першим українським товаром, який отримав свідоцтво про реєстрацію географічного зазначення. Його видало Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського розвитку України 11 листопада 2019 року. «Гуцульська овеча бриндзя» – це перше українське географічне зазначення, що відповідає всім європейським вимогам до реєстрації та має право на визнання в ЄС.

Чи можливо ефективно використовувати механізм захищених географічних зазначень в Україні, що він дасть вітчизняним виробникам, підприємцям чи місцевим жителям територій? Практичний досвід свідчить про те, що за відособленого позиціонування товарів під географічними зазначеннями і товарів, які ніяким чином не пов'язані, споживачі зазвичай віддають перевагу товарам, виготовленим у певній місцевості, регіоні. Це дуже добре «вписується» в стратегію туристичної галузі, оскільки туристів насамперед цікавить щось конкретне для місця їхньої подорожі чи відпочинку, тому ознакою або чинником «місцевий», «автентичний», «унікальний» доцільно скористатися для привернення уваги, підвищення привабливості та конкурентоспроможності. «Для того щоб найбільш ефективно використовувати зареєстровані географічні зазначення, необхідно буде активно просувати продукцію, марковану відповідним чином, шляхом інформування споживачів про зареєстровані географічні зазначення та про характеристики продукції (її якість та репутацію), а також шляхом її рекламування. При цьому дуже важливо, щоб географічні зазначення не сприймалися споживачами самі по собі, а лише у поєднанні з певною продукцією» [7]. Експерти вважають, що ключовими перевагами такого брендингу географічних зазначень є надання достовірної інформації щодо справжнього територіального походження товарів та можливість уникнути введення туристів-споживачів в оману. Окрім цього, вітчизняним виробникам, підприємцям, бізнесменам необхідно враховувати, що після завершення перехідного періоду вступає в дію заборона на використання захищених законом географічних зазначень продуктів. Так, наприклад, згідно з вимогами Угоди про асоціацію з ЄС та Закону «Про пра-

вову охорону географічних зазначень», після 31 грудня 2022 року, тобто після завершення терміну перехідного періоду, українським виробникам буде заборонено називати своїми сири фета, пармезан, рокфор, а з 2025 року настає заборона використовувати 13 найменувань алкогольної продукції, зокрема коньяку, шампанського, бордо, кальвадосу, к'янти, хересу. Отже, українським виробникам необхідно на серйозному рівні зайнятися пошуком, розробленням, осучасненням, певною мірою інтелектуалізацією найменувань своєї продукції.

Стосовно нашого першого продукту, що має статус географічного зазначення, а саме «Гуцульської овечої бриндзи», то експерти впевнені в тому, що для місцевого бізнесу це матиме таку перевагу, як виведення продукту на загальнонаціональний і європейський ринок, що зумовить додаткові прибутки, доповнить яскравий карпатський колорит автентичним харчовим продуктом з давньою історією, що завжди приваблювало туристів, стимулюватиме відновлення вівчарства, формування фермерського руху та підприємницької ініціативи місцевого населення. На прикладі «Гуцульської овечої бринзи» можна простежити, яким чином це працює, яка історія, які аргументи разом із якісними показниками можуть посприяти успішному брендуванню та просуванню продукту на ринку, зокрема в туристичному бізнесі. Зона вироблення бринзи – це етнічна Гуцульщина, тобто всі високі райони Закарпаття, шість районів Івано-Франківщини та три райони Чернівецької області. Позиціонуючи цей продукт, виробники мають створювати відповідний інформаційний фон, доводити історію, яка полягає в тому, що місцеві мешканці (гуцули) зберегли традицію літнього випасання отар на висоті вище 700 метрів. На такій висоті, а також за мінливих природних умов тільки високогірна карпатська вівця може давати молоко, що забезпечує відповідні параметри сиру. Окрім цього, традиційні виробники бринзи знають, що її якість сильно залежить від погоди, гірських трав та навіть, як стверджують гуцули, від енергетики та настрою чабанів. Акцент на автентичності, екологічності, унікальності географічного зазначення «Гуцульська овеча бриндзя», його правова захищеність повинні вигідно виокремити цей продукт, засвідчити відмінність від схожих аналогів (наприклад, усі розсільні бринзи, що реалізують у нас супермаркети, чи виготовлена в Польщі бринза «Podhalanska» («Подгальянська»), яка також має географічне зазначення).

Серед інших сучасних глобальних трендів розвитку гастрономічного туризму фахівці туристичної галузі виокремлюють співпрацю. На їхню думку, необхідно, щоб усі особи, які працюють у туристичній дестинації, брали участь у створенні туристичного продукту гастрономічного туризму [8, с. 63]. Отже, однією з важливих передумов ефективного використання географічних зазначень є створення колективних

організацій (асоціацій), які «синергують» зусилля основних суб'єктів, що будь яким-чином причетні до продукції зі статусом географічного зазначення.

Висновки з проведеного дослідження. Задля подальшого розвитку вітчизняної туристичної галузі з огляду на вищенаведені приклади трендів у сфері харчування, на нашу думку, доцільно активніше впроваджувати в практику туристичної діяльності, точніше, її різновиду, яким є гастрономічний туризм, потенціал та світовий досвід локаворства в Україні; розширювати рух локаворів як передумову створення місцевих територіальних (локальних) харчових брендів; без заперечення в хорошому розумінні слова «експансію чужого», розвивати й збагачувати своє, місцеве; стимулювати разом із традиційними закладами ресторанного господарства «локаворські», але так, щоб вони не були «декларативними» й не тільки відрізнялися оригінальними вивісками, але й відповідали суто місцевому колориту зовнішніми декораціями та внутрішнім змістом.

Вищезазначені приклади щодо географічних зазначень продуктів, на нашу думку, покликані привернути увагу як на загальнодержавному, так і на місцевому територіальному рівнях до потенціалу цього сучасного тренду. Для споживачів туристичних послуг та широкого загалу громадян окреслені шляхи збагатять світогляд, сприятимуть підвищенню рівня гастрономічної обізнаності, поглиблять знання і про імпортовану харчову продукцію, і про національну, пов'язану з конкретними місцевостями та їх традиціями. Все це працюватиме на розвиток регіонального гастрономічного туризму, стимулюватиме створення спеціалізованих асоціацій виробників і споживачів, буде заохочувати до розширення переліку вітчизняних охоронюваних географічних зазначень, що в сукупності розвиватиме в економічному та соціальному аспектах регіони України.

Беручи до уваги актуальність та вагу місцевого економічного зростання, що створює нові перспективи залучення інвестицій, нові можливості працевлаштування для мешканців регіону, сприяє підвищенню їх добробуту та зростанню підприємницької ініціативи економічно зацікавлених громадян, вважаємо, що використання практики та досвіду вищезазначених трендів провадження гастрономічного туризму є цілком очевидним і доцільним. Туризм, гастрономічний туризм, інноваційні форми його організації здійснять свій вагомий внесок у місцевий соціально-економічний розвиток у широкому розумінні цього процесу, що поєднує матеріальну й духовну складові частини, а саме історичну спадщину, культурно-побутове просвітництво, шану традиціям та інші аспекти життєдіяльності різних регіонів України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корнілова В.В., Корнілова Н.В. Сучасні тенденції розвитку гастрономічного туризму. *Ефективна еконо-*

міка. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6112> (дата звернення: 02.03.2020).

2. Куліш І.М. Вплив новітніх тенденцій виробництва і споживання продуктів харчування на конкурентні переваги сільських територій. *Регіональна економіка*. 2016. № 2. С. 112–120.

3. Dunnea J.B., Chambersa K.J., Giombolinia and others. What does local' mean in the grocery store? Multiplicity in food retailers' perspectives on sourcing and marketing local foods. *Renewable Agriculture and Food Systems*. 2011. Vol. 26. Iss. 1. P. 46–59.

4. Ємець О.І., Коржик О.М. Місцевий соціально-економічний розвиток в умовах глобальної економіки. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20–21 квітня 2017 року. Бердянськ : БДПУ, 2017. Ч. 1. С. 45–47.

5. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення: 02.03.2020).

6. Коваль М.В. Заробити на імені: чи допоможе українському експорту захист географічних зазначень. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/05/13/7095935> (дата звернення: 02.03.2020).

7. Global Report on Food Tourism. World Tourism Organization (UNWTO), Madrid, Spain. 2012. P. 63.

REFERENCES:

1. Kornilova, V.V. and Kornilova, N.V. (2018), Suchasni tendentsii rozvytku hastronomicchnoho turyzmu [The modern trends of gastronomic tourism development]. *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6112> (accessed: 2 March 2020).

2. Kulish, I.M. (2016), Vplyv novitnikh tendentsij vyrobnytstva i spozhyvannia produktiv kharchuvannia na konkurentni perevahy sil's'kykh terytorij, [Influence of modern tendencies of food production and consumption on rural territories' competitiveness]. *Rehional'na ekonomika*, no. 2, pp. 112–120.

3. Dunnea, J.B., Chambersa, K.J. (2011) Giombolinia and others. What does local mean in the grocery store? Multiplicity in food retailers' perspectives on sourcing and marketing local foods. *Renewable Agriculture and Food Systems*. Vol. 26. Iss. 1. P. 46–59.

4. Yemets', O.I., Korzhyk, O.M. (2017) Mistsevyi sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok v umovakh hlobal'noi ekonomiky. [Local socio-economic development in the global economy] *Nauka III tysiacholittia: poshuky, problemy, perspektyvy rozvytku: materialy I vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (20–21 kvitnia 2017 roku). Berdians'k : BDPU. Vol. 1, pp. 45–47.

5. Uhoda pro torhovel'ni aspekty prav intelektual'noi vlasnosti [Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (accessed: 2 March 2020).

6. Koval', M.V. (2019). Zarobytty na imeni: chy dopomozhe ukrains'komu eksportu zakhyst heohrafichnykh zaznachen'. *Yevropejs'ka pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/05/13/7095935> (accessed: 2 march 2020).

7. Global Report on Food Tourism (2012). World Tourism Organization (UNWTO), Madrid, Spain. P. 63.

АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

ANALYSIS OF THE STATE OF FINANCIAL STABILITY OF THE UKRAINIAN BANKING SYSTEM AS COMPONENT IN PROVISION OF FINANCIAL SECURITY

УДК 336.71

<https://doi.org/10.32843/bses.50-33>

Зоріна О.І.

д.е.н., професор,
завідувачка кафедри «Маркетинг»
Український державний університет
залізничного транспорту

Фадєєнко В.Ю.

аспірантка
Український державний університет
залізничного транспорту

Zorina Olena

Ukrainian State University
of Railway Transport

Fadieienko Valeriia

Ukrainian State University
of Railway Transport

У статті розглянуто фінансову стійкість банківської системи України, як складової в забезпеченні фінансової безпеки. Проаналізовано динаміку кількості діючих банків протягом останніх п'яти років та визначено, що політика Національного банку України стосовно скорочення банківських установ спрямована в більшій мірі на забезпечення стабільності, стійкості та фінансової безпеки банківської системи. Досліджено динаміку основних показників банківської системи України до ВВП, активів та регулятивного капіталу, а також фінансовий результат платоспроможних банків протягом 2014–2018 років. Доведено, що фінансова стійкість виступає однією зі складових фінансової безпеки банківської системи, а тим самим національної безпеки. Визначено, що рівень фінансової безпеки банківської системи України є недостатнім, а відтак необхідно визначити пріоритетні напрями його підвищення, розробити і реалізувати відповідні дієві заходи.

Ключові слова: фінансова стійкість, фінансова безпека, банківська система, банк, активи, зобов'язання, національна безпека.

В статті рассмотрена финансовая устойчивость банковской системы Украины, как составляющая в обеспечении финансовой

безопасности. Проанализирована динамика количества действующих банков в течение последних пяти лет и определено, что политика Национального банка Украины по сокращению банковских учреждений направлена в большей мере на обеспечение стабильности, устойчивости и финансовой безопасности банковской системы. Исследована динамика основных показателей банковской системы Украины по отношению к ВВП, активов и регулятивного капитала, а также финансовый результат платежеспособных банков в течение 2014–2018 годов. Доказано, что финансовая устойчивость выступает одной из составляющих финансовой безопасности банковской системы, а тем самым национальной безопасности. Определено, что уровень финансовой безопасности банковской системы Украины является недостаточным, а значит необходимо определить приоритетные направления его повышения, разработать и реализовать соответствующие действенные меры.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, финансовая безопасность, банковская система, банк, активы, обязательства, национальная безопасность.

The article considers the financial stability of the banking system of Ukraine, as a component in ensuring financial security. The dynamics of the number of operating banks over the past five years is analyzed and it is determined that the policy of the National Bank of Ukraine to reduce banking institutions is aimed more to ensure stability, stability and financial security of the banking system. The dynamics of the main indicators of the banking system of Ukraine in relation to GDP is investigated. It has been determined that despite the fact that for a long time there has been a positive trend in most of the key indicators characterizing the role of the banking sector in the Ukrainian economy, the equity capital of Ukrainian banks remained less than the authorized capital, due to losses in the banking system in recent years. The dynamics of assets and regulatory capital is analyzed. The reduction in regulatory capital negatively affects the banking system of Ukraine, since regulatory capital is one of the most important indicators of banks, the main purpose of which is to cover the negative consequences of various risks that banks assume in the process of carrying out their activities, as well as to protect deposits and financial stability and stable activities of banks. And also the financial result of solvent banks was analyzed during 2014-2018, since a sufficient level of profitability ensures the effective and dynamic functioning of the bank in many areas of its activities. It is proved that financial stability is one of the components of the financial security of the banking system, and thereby national security. It was determined that the level of financial security of the banking system of Ukraine is insufficient, which means that it is necessary to identify priority areas for its increase, develop and implement appropriate effective measures. One of the priority areas for improving the financial stability of the banking system, and thereby its financial stability, is to increase transparency. Achieving a high level of transparency is a long process, caused not only by economic, but also by mental factors. Reducing the asymmetry of information in the banking sector will lead to an increase in the quality of decisions made by business entities, and contribute to self-organization in both the banking and economic sectors.

Key words: financial stability, financial security, banking system, bank, assets, liabilities, national security.

Постановка проблеми. Останніми роками, в умовах нестабільності економічного та політичного простору, що спостерігається не лише на теренах нашої держави, але й у світі, все більшого значення набуває питання забезпечення національної безпеки, а особливо її найважливішої компоненти – фінансової безпеки. До складу фінансової безпеки банку відносять не лише клієнтоорієнтованість, фінансову стабільність та конкурентоспроможність, але й фінансову стійкість, забезпечення якої є основою стабільної банківської системи, запорукою успіху економічних перетворень і макроекономічного розвитку. Саме тому, в умовах підвищеної фінансової нестабільності та збиткової діяльності багатьох банків важливого значення набуває під-

вищення ефективності їх діяльності, задля забезпечення фінансової стійкості банківської системи України і тим самим її фінансової безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теоретико-методологічного обґрунтування забезпечення фінансової стійкості банківських установ висвітлені в роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених і економістів, як: О. Абакуменко, Л. Абалкін, О. Барановський, І. Бланк, В. Виговська, М. Зубок, Ю. Коваленко, А. Мороз, Л. Примостка, М. Савлук, В. Савченко, та інші. Теоретико-методичні та прикладні аспекти забезпечення фінансової безпека банківського сектору досліджено у працях багатьох практиків та вчених-економістів, зокрема: Д. Алексєєв,

Д. Артеменко, Р. Гриценко, О. Кириченко, О. Козловський, І. Семенов, В. Черенков та багато інших.

Постановка завдання. Проаналізувати сучасний стан фінансової стійкості банківської системи України, як складової фінансової безпеки на основі статистичних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 2014 року, Національним банком України активно проводиться політика реформування фінансового сектору, яка спрямована на три основні сфери – внутрішню трансформацію, реформу банківського сектору та розвиток фінансового сектору у широкому розумінні [1]. Один із основних кроків, який впроваджує Національний банк України, задля стабільності та гнучкості фінансової системи – це очищення фінансового сектору (рис. 1), суть якого полягає у функціонуванні на ринку стабільних банків, які б забезпечували збереження стійкості та рівня довіри до вітчизняної банківської системи.

Дані рис. 1 свідчать, що впродовж аналізованого періоду НБУ ліквідував 87 банків, які були виведені із ринку, як неплатоспроможні. Все це свідчить про те, що регулятор намагається очищувати банківський сектор, задля забезпечення надання банків-

ських послуг на високому рівні, збереження високого рівня довіри з боку населення, забезпечення фінансової стійкості банківської системи загалом, і її фінансової безпеки. Незважаючи на зменшення кількості банків, статутний капітал банківського сектору збільшився більш ніж у 2,7 рази, що в першу чергу пов'язано із виконанням вимог регулятора, щодо обов'язкової докапіталізації банків [3].

Упродовж тривалого часу спостерігалась позитивна динаміка більшості ключових показників, що характеризують роль банківського сектору в економіці України (табл. 1).

Незважаючи на зростання обсягу власного капіталу, починаючи з 2016 року, його відношення до ВВП за 2014–2018 рр. знизилось з 9,45 до 4,37%. Утім розмір власного капіталу українських банків залишається меншим за статутний капітал, що пояснюється збитками банківської системи упродовж останніх років.

Загальні активи банків станом на 2018 рік склали 1359703 млн. грн., що на 42850 млн. грн. більше ніж в порівнянні з 2014 роком (1316852 млн. грн.). Їхнє відношення до ВВП за 2014–2018 рр. зменшилося з 84,05% до 38,21% станом на 2018 рік.

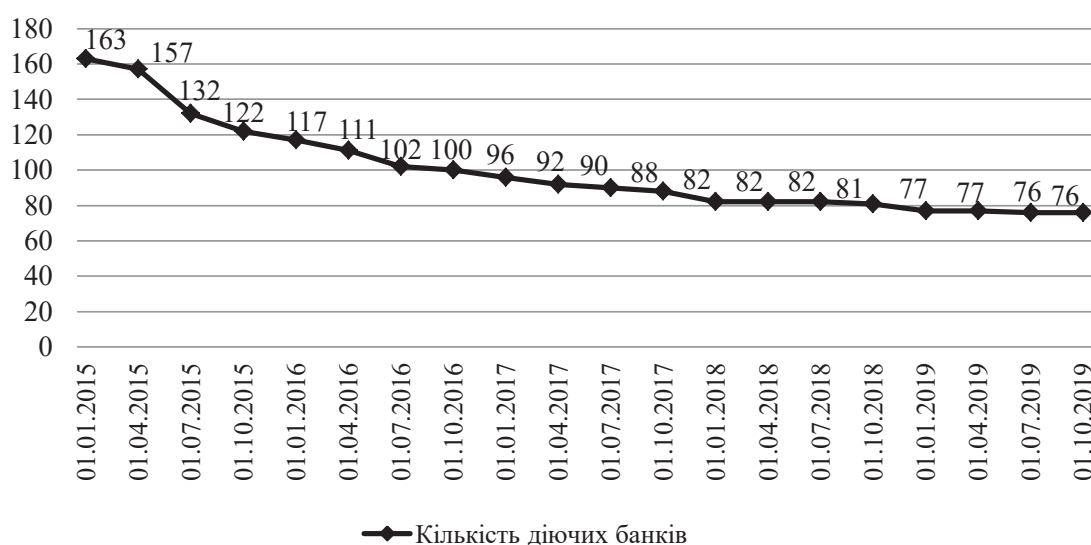

Рис. 1. Динаміка кількості банків в Україні у 01.01.2015–01.10.2019 рр.

Джерело: розроблено автором за [2]

Таблиця 1

Динаміка основних показників банківської системи України до ВВП

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млн. грн.	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706
Активи, млн. грн.	1316852	1254385	1256298	1336358	1359703
Активи, % у ВВП	84,05	63,37	52,72	44,80	38,21
Кредити, млн. грн.	1006358	1009768	1005923	1036745	1118860
Кредити, % у ВВП	64,23	51,01	42,21	34,76	31,44
Власний капітал, млн. грн.	148023	103713	123784	163597	155650
Власний капітал, % у ВВП	9,45	5,24	5,19	5,48	4,37
Депозити, млн. грн.	1168829	1150672	1132515	1172761	1205114

Джерело: складено автором за даними [2]

Слід зазначити, що в 2018 р. збільшення активів більшістю банків було пов'язане, переважно із переоцінкою гривневого еквівалента активів в іноземній валюті після девальвації національної валюти. Це зумовило збільшення їх відрахувань в резерви під валютні кредити, що спричинило необхідність поповнювати їх капітал, а також відобразилось на суттєвому збільшенні залишків валютних активів (рис. 2).

Регулятивний капітал – це один із найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі здійснення своєї діяльності, а також забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості та стабільної діяльності банків.

Протягом 2015 та 2016 років спостерігалася тенденція його зменшення, і станом на 01.01.2017 рік його обсяг досяг 109654 млн. грн., що менше на 20163 млн. грн. (4,1%). Його скорочення є негативним для банківської системи України, і певним чином було зумовлено перш за все переведення 61 банку у стан ліквідації та збитками, отриманими внаслідок формування резервів у період з 01.01.2014 року по 01.01.2016 року.

Аналізуючи структуру активів банку, варто зазначити, що кредити надані становлять основну частину активів банківської системи, а частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, % постійно збільшується. Аналіз сукупного кредитного портфеля банківського сектора економіки показав, що частка проблемних кредитів банків за період 2013–2017 рр. зросла із 7,7% до 54,5% і станом на 2017 рік становила 594,99 млрд. грн. Такий значний обсяг недіючих кредитів свідчить про великий сукупний ризик за всіма кредитними операціями та зобов'язаннями банків із кредитування і проявляється у зменшенні вартості активів [4].

Також, одним із достатньо важливих факторів функціонування банку та забезпечення його фінансової стійкості, а тим самим фінансової безпеки, виступає рівень прибутковості банківської діяльності. Прибуток банку свідчить про стійке перевищення доходу від його активних операцій та ціни, яку сплачує установа банку за мобілізацію фінансових ресурсів для їх проведення. Достатній рівень прибутковості забезпечує ефективне та динамічне функціонування банківських установ в багатьох напрямках їхньої діяльності (рис. 3).

За підсумками 2018 року діючі банки України отримали сукупний прибуток у розмірі 21,7 млрд. грн. (останнього разу банківська система була прибутковою у 2013 році, коли її прибуток становив 1,4 млрд. грн.) [5]. Суттєве зростання прибутковості банківської системи у минулому році відбулося за рахунок зменшення відрахувань у резерви при стабільному зростанні процентного та комісійного доходів.

Слід визнати, що останнім часом відбулося серйозне порушення функції вітчизняної банківської системи, як основного фінансового посередника в українській економіці. Це негативно позначилось на фінансовій стійкості та безпеці банківської системи, і в цілому на економічному розвитку нашої держави.

Задля того, аби забезпечити фінансову стійкість, а тим самим фінансову безпеку банківської системи і країни загалом, потрібно не лише приділяти увагу економічним та політичним проблемам, але й соціальним. Задля збільшення рівня довіри громадян до банків, як до однієї із основних компонент фінансової стійкості, необхідно покращувати рівень фінансової грамотності не лише молоді але й людей похилого віку, а також, сприяти тому, щоб при створенні банківських послуг, їхні умови були якомога прозоріші і зрозуміліші для громадян. Одним із пріоритетних

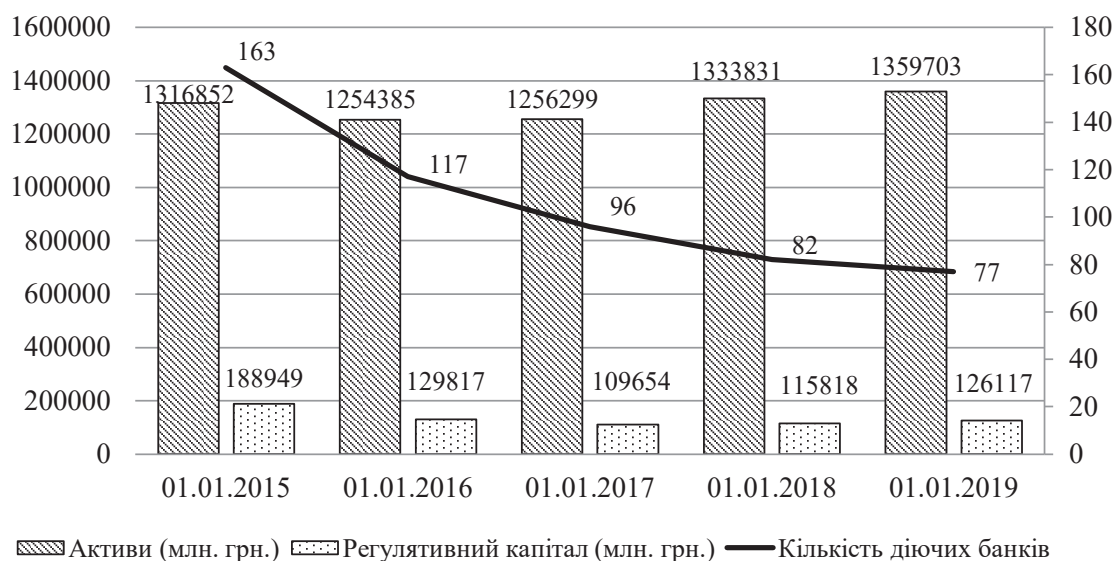

Рис. 2. Динаміка активів, регулятивного капіталу та кількості діючих банків

Джерело: розроблено автором за [2]

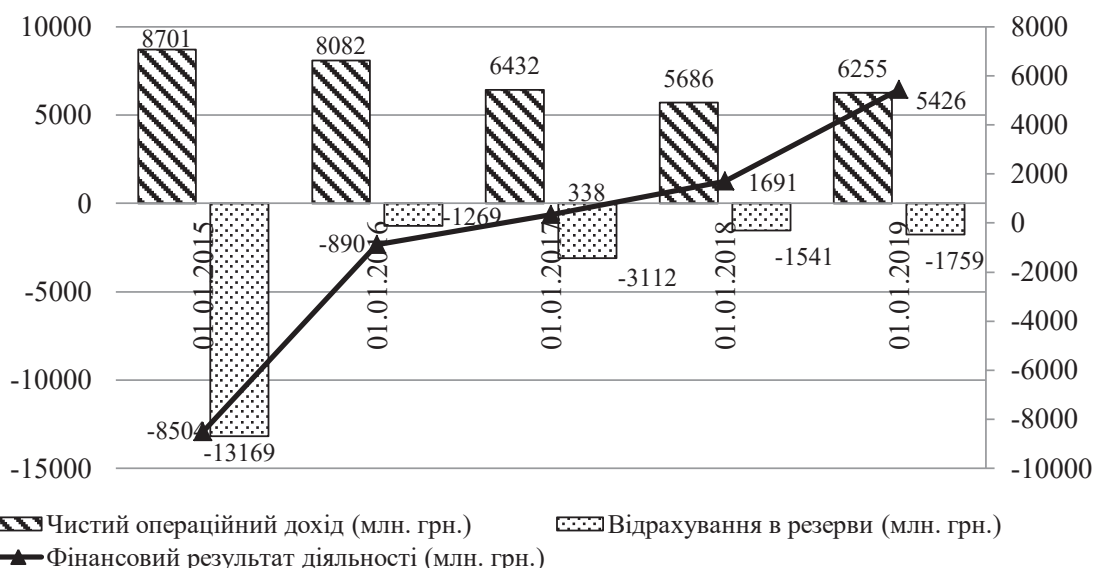

Рис. 3. Фінансовий результат платоспроможних банків 2014–2018 рр.

Джерело: розроблено автором за [2]

напрямок має стати підвищення рівня прозорості до міжнародних вимог не лише банками, а й регулятором в особі Національного банку. Зменшення асиметрії інформації в банківській сфері призведе до зростання якості рішень, що приймають суб'єкти господарювання, сприятиме самоорганізації, як в банківській сфері, так і в економічній, та найголовніше сприятиме фінансовій стійкості і фінансовій безпеці кожної окремої банківської установи та вітчизняної банківської системи загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, таким чином можна зробити висновок, що в сучасних умовах економічної та політичної нестабільності не лише в Україні, але й в світі, все більшого зосередження вимагає питання забезпечення національної безпеки, до складу якої входить і економічна. В свою чергу до фінансової безпеки відноситься фінансова стійкість забезпечення якої є основою стабільної банківської системи, запорукою успіху економічних перетворень та макроекономічного розвитку.

Проведений аналіз основних показників діяльності банківської системи показав, що рівень фінансової стійкості, а тим самим і фінансової безпеки банківської системи України є недостатнім, а відтак необхідно визначити пріоритетні напрями його підвищення, розробити і реалізувати відповідні дієві заходи. Одним із таких пріоритетних напрямків, який вимагає подальшого більш глибокого розгляду та аналізу, може стати підвищення рівня прозорості кожної банківської установи та регулятора, в особі НБУ, до рівня міжнародних стандартів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Два роки Реформи фінансового сектору. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_

[id=32802654&cat_id=18563298](https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802654&cat_id=18563298) (дата звернення: 12.01.2020).

2. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2020).

3. Штефан Л.Б. Аналіз деяких індикаторів фінансової безпеки банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16. С. 862–870.

4. Житар, М. О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2017. №1. С. 94–105.

5. Цьогоріч банки отримали 31 мільярд чистого прибутку – НБУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2752427-cogoric-banki-otrimali-31-milard-cistogo-pributku-nbu.html> (дата звернення: 12.03.2020).

REFERENCES:

1. Dva roky Reformy finansovogo sektoru [Two years of financial sector reform]. Available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802654&cat_id=18563298 (accessed 12 January 2020).

2. Oficijnyj sajт Nacionalnogo banku Ukraїny [Official site of the National Bank of Ukraine] Available at: <https://bank.gov.ua> (accessed 12 January 2020).

3. Shtefan L.B. (2018) Analiz deiakykh indyktoriv finansovoi bezpeky bankivskoi systemy Ukrainy [Analysis of some financial security indicators of the banking system of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 16, pp. 862–870.

4. Zhytar M.O. (2017). Analiz suchasnogo stanu kredytnoi' dijal'nosti bankiv Ukraїny [Analysis of the current state of credit activity of Ukrainian banks]. *Zbirnyk naukovykh prac' Universytetu derzhavnoi' fiskal'noi' sluzhby Ukraїny*, no. 1, pp. 94–105.

5. Tsohorich banky otrymaly 31 miliard chystoho prybutku – NBU [This year, banks received \$ 31 billion in net profit – the NBU]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2752427-cogoric-banki-otrimali-31-milard-cistogo-pributku-nbu.html> (accessed 12 March 2019).

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НЕПРОФІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PROVIDING THE EFFICIENCY OF NON-PROFILE ACTIVITIES OF TRANSPORT ENTERPRISES

УДК 656.7012.34.008.8(045.3)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-34>

Ільєнко О.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
підприємств
Національний авіаційний університет
Клочківський О.В.
аспірант кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
підприємств
Національний авіаційний університет

Iliencko Oksana

National Aviation University

Klochivskiy Oleksyi

National Aviation University

Стаття присвячена розробленню управлінських рішень формування організаційно-економічного механізму непрофільної діяльності підприємств транспортної галузі, а також забезпеченню зростання ефективності цієї діяльності. Визначено сутність поняття організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємств так: сукупність організаційних та економічних важелів, що чинять вплив на економічні й організаційні параметри системи підприємства. Систематизовано економічні складові частини механізму забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємств. Подано основні показники оцінювання ефективності роботи транспортних суб'єктів господарювання. З'ясовано причини виникнення конкуренції на конкретних сегментах ринку транспортних послуг. Доведено, що непрофільна діяльність під час здійснення пасажирських перевезень сприяє підвищенню їх якості обслуговування загалом, а також нового правового забезпечення галузі.

Ключові слова: непрофільна діяльність, транспортні підприємства, організаційно-економічний механізм, забезпечення ефективності, критерії оцінювання.

Стаття посвящена разработке управленческих решений формирования организационно-

экономического механизма непрофильной деятельности предприятий транспортной отрасли, а также обеспечению роста эффективности этой деятельности. Определена сущность понятия организационно-экономического механизма обеспечения эффективности непрофильной деятельности предприятий так: совокупность организационных и экономических рычагов, оказывающих влияние на экономические и организационные параметры системы предприятия. Систематизированы экономические составляющие механизма обеспечения эффективности непрофильной деятельности предприятий. Представлены основные показатели оценивания эффективности работы транспортных субъектов хозяйствования. Выяснены причины возникновения конкуренции на конкретных сегментах рынка транспортных услуг. Доказано, что непрофильная деятельность при осуществлении пассажирских перевозок способствует повышению их качества обслуживания в целом, а также нового правового обеспечения отрасли.

Ключевые слова: непрофильная деятельность, транспортные предприятия, организационно-экономический механизм, обеспечение эффективности, критерии оценивания.

The article is devoted to the development of managerial decisions of formation of organizational and economic mechanism of non-core activity of enterprises of the transport industry, as well as ensuring the increase of efficiency of this activity. The essence of the concept of organizational and economic mechanism for ensuring the efficiency of non-core activity of enterprises, as a set of organizational and economic levers that affect the economic and organizational parameters of the enterprise system. Systematic economic components of the mechanism of ensuring the efficiency of non-core activity of enterprises. The main indicators for assessing the performance of transport entities to which they belong: the efficiency of financial resources from non-core business activities and the calculation of profitability indicators of non-core business activities. The marketing criteria of non-core activity of enterprises has proved that they are links of a holistic system of transport management, which provides the possibility of quality functioning of the passenger complex and provided with economic methods of influence on the quality of non-core activity of enterprises (standardization and certification), analysis and evaluation of the quality of non-core business activities (strategic analysis). It is proved that non-core activity, while performing passenger transportation, improves their quality of service in general, as well as new legal support for the industry. In order to accomplish the task of ensuring the efficiency of the mechanism, it should be noted that the strategy and tactics in the marketing approach to the implementation of passenger transportation are implemented through marketing tools.

Key words: non-core activities, transport enterprises, organizational and economic mechanism, ensuring efficiency, evaluation criteria.

Постановка проблеми. Об'єктивні умови, що склалися нині на транспортному ринку пасажирських перевезень, мають негативний характер. Економічний розвиток галузі перебуває у стані кризи, що веде до спаду виробництва. Крім того, значно впливає на доходи від пасажирських перевезень якість надання непрофільних послуг, тому керівникам транспорту необхідно акцентувати особливу увагу на непрофільній діяльності. Актуальною задачею є вдосконалення дієвого організаційно-економічного механізму забезпечення

ефективності непрофільної діяльності підприємств (далі – НДП).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємства – це сукупність організаційних та економічних важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу), що чинять вплив на економічні й організаційні параметри системи підприємства, що сприяє формуванню його конкурентних переваг на транспортному ринку та

ефективному здійсненню непрофільної діяльності загалом.

Аналіз літературних джерел вітчизняних та іноземних науковців, а також досвід вітчизняного й закордонного транспортного ринку в умовах твердої конкуренції між видами транспорту довів, що ефективність функціонування непрофільної діяльності безпосередньо залежить від чіткості, логічності, взаємопов'язаності аргументів у системі пасажирських перевезень та формує послідовність (методологію) її побудови.

Постановка завдання. З попередніх досліджень нами визначено, що аналізований нами механізм НДП містить дві компоненти, а саме організаційну та економічну. Економічна складова частина є системою взаємопов'язаних, взаємозалежних та чітко впорядкованих економічних дій, що реалізуються за допомогою різноманітних методів, принципів, критеріїв та спрямовані на забезпечення виконання прийнятих програм розвитку непрофільної діяльності та досягнення визначених цілей розвитку. Організаційна складова частина – це система взаємопов'язаних, взаємозалежних та чітко впорядкованих організаційно-розпорядчих дій, що забезпечують реалізацію прийнятих програм, досягнення поставлених цілей щодо цього виду діяльності на ринку пасажирських перевезень. Кожна з цих компонент має особистий вплив на НДП. Отже, метою статті є розроблення управлінських рішень, які забезпечать реалізацію цілісного організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в організаційно-економічному механізмі забезпечення ефективності непрофільної діяльності пасажирського комплексу для досягнення вибраних цілей необхідно забезпечити [1]:

- максимальне задоволення потреб (попиту) щодо обсягів перевезень у непрофільних послугах;
- максимальне задоволення зростаючих вимог щодо стандартів якості роботи й взаємодії;
- максимальне поліпшення умов праці й побуту працівників;
- постійний моніторинг критеріїв та показників оцінювання непрофільної діяльності;
- активне проведення маркетингових досліджень ринку транспортних послуг;
- одержання максимуму прибутку за ефективної виробничо-економічної діяльності на основі виконання умов, що перераховані вище.

Економічна складова частина механізму забезпечення ефективності НДП включає критерії оцінювання ефективності, економічні методи та принципи (рис. 1).

Однією з головних передумов забезпечення ефективності НДП транспорту є оцінювання його рівня. Оцінювання ефективності розпочинається

зі встановлення критеріїв ефективності, тобто головної ознаки оцінювання ефективності цього механізму.

Зміст критерію ефективності впливає з необхідності максимізації одержуваних результатів або мінімізації витрат з огляду на цілі транспортного підприємства.

Такими критеріями можуть бути маркетинговий, фінансовий та виробничий, тому актуальним завданням є визначення критеріїв ефективності діяльності підприємства [2].

Маркетингові критерії оцінювання непрофільної діяльності дають змогу визначити потребу у послугах на транспортному ринку та характеризує становище підприємства щодо конкурентів. Найбільш поширеним показником є визначення частки ринку, що займає той чи інших вид послуг.

Кількісно частка ринку визначається як відношення обсягу наданих послуг підприємства до загального обсягу послуг тієї ж категорії на транспортному ринку, виражене у відсотках [5]:

$$C_p = Q_i / E_p, \quad (1)$$

де Q_i – обсяг послуг, який може надати транспортне підприємство; E_p – загальний обсяг послуг.

На транспортному ринку мають проводитися постійні маркетингові дослідження, прогнозування доходів та витрат щодо непрофільної діяльності в певному секторі надання послуг.

На кожному рівні ієрархії формується власне економічне середовище. Використовуються різні критерії, показники, методи організаційно-економічного управління. Для прийняття правильних фінансових рішень слід зважати на критерії, за допомогою яких можна оцінити переваги та недоліки залучення позичкового й власного капіталу, зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування для здійснення непрофільного виду діяльності тощо.

До цих критеріїв належать ефективність використання фінансових ресурсів від НДП та розрахунок показників рентабельності НДП.

Розрахунок співвідношення позикових і власних ресурсів НД транспортного підприємства здійснюється таким чином [5]:

$$СПВР_{ндтп} = \frac{ПР}{ВР}, \quad (2)$$

де $ПР$ – позикові ресурси; $ВР$ – власні ресурси.

Розрахунок концентрації власних ресурсів здійснюють за формулою:

$$КВР = \frac{ВР}{ЗОР}, \quad (3)$$

де $ВР$ – власні фінансові ресурси; $ЗОР$ – загальний обсяг фінансових ресурсів.

Рентабельність непрофільної діяльності підприємств – це економічна категорія, що характеризує ефективність реалізації продукції (товарів, робіт та послуг), визначається як відношення

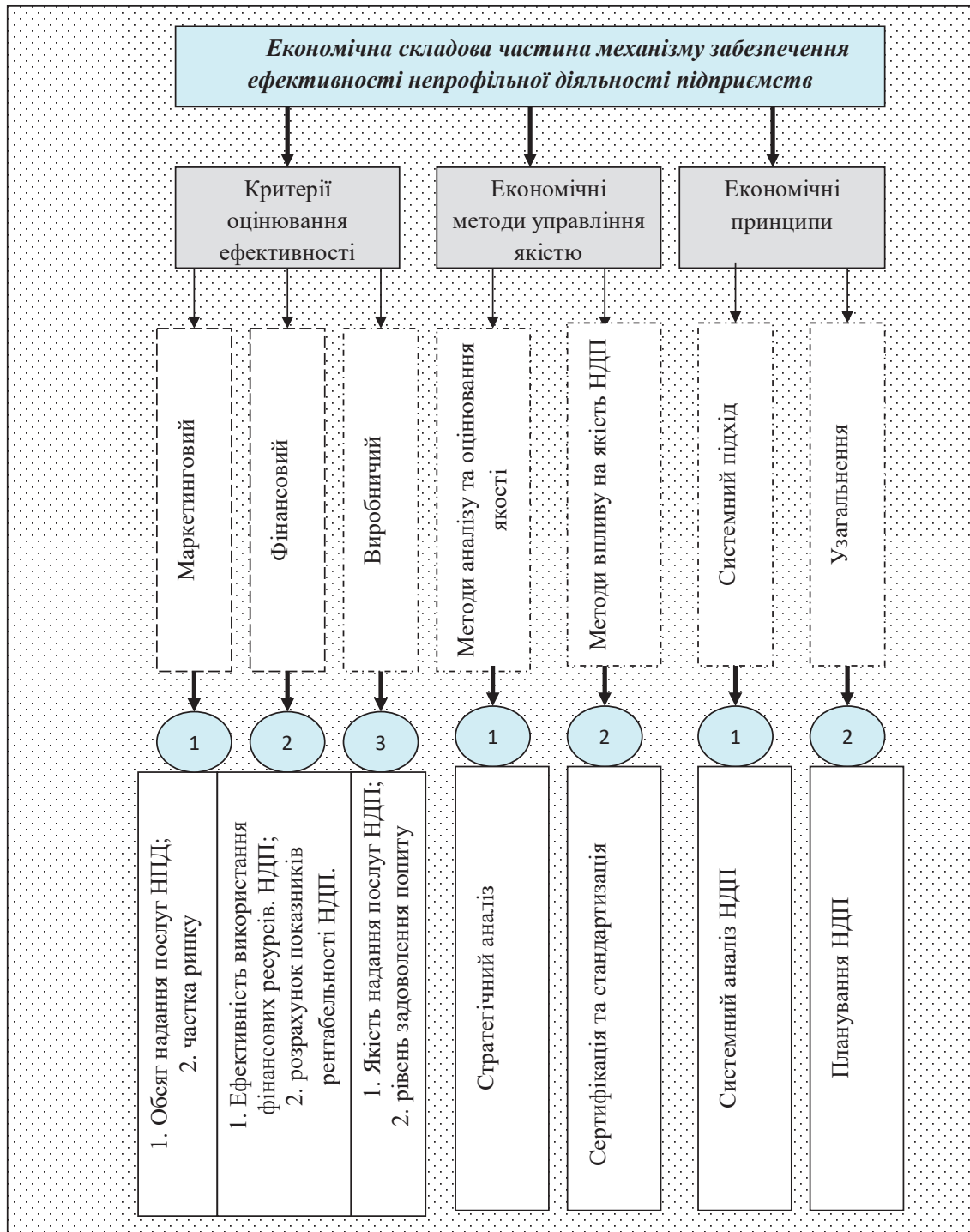

Рис. 1. Економічна складова частина механізму забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємств

Джерело: систематизовано авторами

чистого прибутку від реалізації товарів, робіт, послуг НДП до чистого доходу НДП [5]:

$$R_{\text{ндп}} = \frac{\text{ЧП}_{\text{ндп}}}{\text{ЧД}_{\text{ндп}}}, \quad (4)$$

де $\text{ЧП}_{\text{ндп}}$ – чистий прибуток від реалізації товарів, робіт, послуг НДП; $\text{ЧД}_{\text{ндп}}$ – чистий дохід НДП.

Другим показником оцінювання ефективності роботи транспортного суб'єкта господарювання

є рентабельність надання послуг непрофільної діяльності. Цей показник дає можливість визначити, яка послуга більш прибуткова, тобто вигідніша для її надання. Однак слід враховувати, що собівартість має відповідати витратам виробництва на основі рівноважних цін.

$$R_{\text{посл.}} = \frac{\text{ВП}_{\text{ндп}}}{\text{С}}, \quad (5)$$

де $ВП_{НДП}$ – валовий прибуток (збиток) від надання послуг непрофільної діяльності; C – собівартість надання послуг.

Складові частини організаційно-економічного механізму є ланками цілісної системи прийняття рішень. Виробничий елемент економічної складової частини механізму забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємств відображає якість надання послуг за формулою [5]:

$$K = \sum_{i=1}^n \alpha_i k_i, \quad 0 < \alpha_i < 1, \quad (6)$$

де α_i – коефіцієнт значущості, який враховує ступінь важливості i -го показника якості та його взаємовпливу; k_i – складова частина показника якості, яка визначається шляхом диференціального оцінювання власних показників якості; n – кількість складових частин показника якості, які застосовуються для оцінювання якості обслуговування пасажирів.

Для комплексного оцінювання якості обслуговування пасажирів на вокзалах, аеропортах та автовокзалах доцільно застосовувати такий показник [5]:

$$K_{\text{ндпослуг}} = \frac{\sum H_{\text{задов}}}{\sum H}, \quad (7)$$

де $\sum H_{\text{задов}}$ – відсоток пасажирів, які задоволені ставленням персоналу та його відповідальністю; $\sum H$ – кількість пасажирів, що звернулися за послугою.

Рівень задоволення попиту в конкретний період часу визначається за формулою [5]:

$$K_{\text{сп}} = \frac{\sum H \cdot \sum AI}{\sum H_n \cdot \sum AI_n}, \quad (8)$$

де H – максимальна кількість пасажирів, які повинні бути обслуговувані за рік відповідно до прогнозу залізниці (ос.); $\sum AI$ – пасажирообіг, який має бути виконаний під час здійснення прогнозу; H_n – фактична кількість пасажирів, яким були надані послуги; $\sum AI_n$ – фактичний пасажирообіг (ос.).

Складові частини цього механізму є ланками цілісної системи управління транспортом. Нормальне функціонування пасажирського комплексу забезпечується економічними методами впливу на якість НДП (стандартизація та сертифікація) та методами аналізу й оцінювання якості НДП (стратегічний аналіз).

На залізничному транспорті правила проведення сертифікації послуг для задоволення потреб залізничного транспорту України здійснюються згідно з ГСТУ 32.0.10.006–97. Цей стандарт встановлює загальні вимоги щодо правил проведення сертифікації послуг на залізничному транспорті. Сертифікат відповідності на послуги, виданий органом із сертифікації, який займається сертифікаційною діяльністю в ПАТ «Укрзалізниця»,

засвідчує можливість суб'єктів підприємницької діяльності надавати послуги під час здійснення внутрішніх та міжнародних перевезень пасажирів і вантажів залізничним транспортом та послуги щодо обслуговування пасажирів на вокзалах [6].

Порядок проведення сертифікації товарів, робіт, послуг на автомобільному транспорті визначає Кабінет Міністрів України. Надання послуг із перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування підлягає ліцензуванню відповідно до Закону України «Про автомобільний транспорт». Ліцензування на автомобільному транспорті загального користування спрямоване на визначення початкових і поточних умов надання послуг із перевезень, а також найважливіших параметрів обслуговування споживачів [4].

Відповідно, сертифікація надання послуг в авіаційній сфері здійснюється згідно з Наказом Державіаслужби «Про затвердження правил сертифікації аеропортів». Види аеропортової діяльності, що підлягають сертифікації, передбачені в додатку 1 до Правил сертифікації аеропортів, затверджених Наказом Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 13 червня 2006 року № 407 та зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 23 червня 2006 року за № 740/12614. Згідно з додатком 1 до Правил обов'язкової сертифікації в порядку, встановленому Правилами, підлягають такі види діяльності:

- забезпечення обслуговування пасажирів, багажу, пошти та вантажів;
- наземне адміністрування в аеропорту;
- обслуговування на пероні та місцях стоянок повітряних суден.

Кожний пасажирський суб'єкт господарювання, що здійснює перевезення, також є компонентом складної системи «пасажирський комплекс», тому для досягнення цілі на ринку транспортних послуг він повинен мати свою стратегію щодо здійснення непрофільної діяльності, тобто широкий план дій, за допомогою якого можна досягти поставленої цілі [3].

Коли стратегія спирається на прогнозні параметри довгострокових перспектив зміни ринків і потреб покупців транспортних послуг, то необхідно тактично відобразити кон'юнктурні міркування й принципи формування попиту на наявні види непрофільних послуг (табл. 1).

Тактика організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування НДП повинна розроблятися на найближчі рік-півтора й регулярно, тобто без очікування закінчення цього терміну, піддаватися ревізії, а за необхідності – коригуванню. До завдань, які вирішуються тактикою, належать організація перевезень, реклами й стимулювання продажів основних і додаткових послуг, визначення принципів виходу на ринок

Тактика кон'юнктурних міркувань і принципи формування попиту на додаткові послуги

Стратегія (як приклад)	Тактика
Спрямувати зусилля на сегмент ринку послуги, а саме зал очікування для прийому офіційних делегацій	1) Розмістити рекламу в журналах, які читають споживачі в цьому сегменті ринку; 2) розмістити рекламу щодо цього сегменту у відеороликах, що притаманні цій віковій групі споживачів.

Джерело: систематизовано авторами

Модель систематизації даних маркетингових досліджень

Можливі фактори загострення конкуренції	Питання (елементи дослідження)
1. Обмеження кола споживачів транспортних послуг (через підвищення тарифів на перевезення й цін на послуги, зниження купівельної спроможності населення тощо)	Хто віддає перевагу конкретному виду транспорту (які категорії споживачів)? Чому споживачі транспортних послуг віддають перевагу послугам конкурентів, а не вашим? У які періоди купується основний обсяг перевезень і додаткових послуг, на яких сегментах ринку, на яких маршрутах і напрямках?
2. Обмеженість можливостей продажу своїх непрофільних послуг	Яку стратегію (стратегії) реклами необхідно використовувати? Яким ЗМІ віддати перевагу для проведення рекламної кампанії? Яким чином активізувати реалізацію своїх послуг? Як варіювати цінами на основні й супутні послуги?
3. Обмеженість ресурсів	За які сегменти слід боротися з іншими видами транспорту (сегменти туристичних груп, перевезення студентів і школярів тощо)? Яких фахівців слід залучити, щоби перемогти в конкурентній боротьбі загалом на ринку або на конкретному сегменті? Які фінансові можливості можна задіяти для підвищення якості своїх послуг або розширення їх асортиментів, розвитку інфраструктури тощо?

Джерело: систематизовано авторами

(сегмент) з новою послугою. Стратегія й тактика за маркетингового підходу до здійснення пасажирських перевезень реалізуються за допомогою маркетингових інструментів.

Для виконання завдання щодо забезпечення ефективності функціонування механізму необхідно з'ясувати причини виникнення (загострення) конкуренції на конкретних сегментах ринку транспортних послуг і визначати першочергові питання, які слід вирішувати в конкурентній боротьбі за покупців транспортної продукції. Дані, що потрібно одержувати в процесі маркетингових досліджень, можна подати за формою табл. 2.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основна мета сформованого нами організаційно-економічного механізму – це забезпечення ефективності пасажирських перевезень за рахунок використання непрофільної діяльності, а також подальше сприяння їх поліпшенню не тільки як обслуговування, але й щодо правового забезпечення галузі.

У статті нами розроблено сукупність послідовних управлінських рішень, що приводять до реалізації організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності непрофільної діяльності підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сис Є.М., Гудкова В.П. Пасажирський комплекс залізничного транспорту: розвиток і ефективність : монографія. Київ : Аспект-Поліграф, 2004. 248 с.

2. Пасічник В.І. Управління економікою експлуатаційної роботи залізниць України : навчальний посібник. Київ, 2005. 376 с.

3. Аксенов І.М. Маркетинг на об'єктах транспорту : монографія. Нежин : Аспект-Поліграф, 2006. 336 с.

4. Ложачевська О.М., Сніжко Л.Л., Ігнатюк В.В. та ін. Формування маркетингової домінанти в стратегії розвитку автотранспортного підприємства : монографія. Київ : КПІ ім. І. Сікорського ; видавництво «Політехніка», 2018. 174 с.

5. Маркетинг транспортних послуг : навчальний посібник / І.М. Аксьонов, Г.Д. Ейтутіс, Є.П. Кравцов, Р.С. Веприцький, А.В. Рязанцев, Д.В. Попова. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2018. 280 с.

6. Iliencko O.V., Razumova K.M., Ihnatiuk V.V. Implementation of the economic and mathematical model for the development of the complex of services for passengers in the railway sector. *Baltic journal of Economic Studies*. 2018. № 2. P. 191–197.

REFERENCES:

1. Sys Ye.M., Hudkova V.P. (2004) Pasagirskyi kompleks zaliznynogo transportu: rozvitok I efektivnist [Passenger railway complex: development and efficiency] : monograph. Kyiv : Aspect-Polygraph Publishing House.

2. Pasichnik V.I. (2005) Upravlinnya ekonomikou ekspluatatsynoy roboty zaliznic ukraini [Management of the economy of operational work of railways of Ukraine]. Kyiv : Osnova.

3. Aksionov I.M. (2006) Marketing na obektah transporta [Marketing at transport facilities] : monograph. Negin : Aspect-Polygraph Publishing House.

4. Logachevskaia O.M., Snigko L.L., Ignatik V.V. (2018) Formuvannia marketingovoy dominant v strategiyi rozvitku avtotransportnogo oidpriyemstva [Formation of marketing dominant in the strategy of development of a motor transport enterprise] : monograph. Kyiv : KPI I. Sikorskogo ; "Polytechnic Publishing House".

5. Aksionov I.M., Eytunis G.D., Kravcov E.P., Veprickiy R.S., Riazancev A.V., Popova D.V.

(2018) Marketing transportnih poslug [Marketing of transport ambassadors]. Nigin : Publishing PP Lisenko O.M.

6. Iliencko O.V., Razumova K.M., Ihnatiuk V.V. (2018) Implementation of the economic and mathematical model for the development of the complex of services for passengers in the railway sector. Baltic journal of Economic Studies. № 2, pp. 191–197.

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВОМУ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКАХ

FORMING A COMPETITIVE STRATEGY DEVELOPMENT FOR WINE ENTERPRISE IN THE WORLD AND DOMESTIC MARKETS

У статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку світового ринку вина. Досліджено його основні фактори та складові, що призвели до поточної ситуації. Проведено аналіз виноградарсько-виноробної галузі у провідних виноробних країнах Старого та Нового Світу. Виявлено внесок фактору якості винограду в зростанні експорту вина за співвідношенням темпів приросту площ виноградних насаджень і вивезення вина в натуральному вираженні. Проаналізовано географічне позначення як знак, який наноситься на упаковку продукту та свідчить про його високу якість, багаторічну традицію виробництва і особливий зв'язок з територією, де його виробляють. Проілюстровано ситуацію у виробництві українського вина. Відображено фактор рівня розвитку внутрішнього ринку конкурентоспроможності країн. Проаналізовано застосовувані заходи державної політики. Досліджено різні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності країн-виробників вина.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, стратегія, виноробні підприємства, світовий ринок вина, виноград, площі насаджень.

В статье рассмотрено современное состояние и тенденции развития мирового рынка вина. Исследованы его основные факторы и составляющие, которые привели к текущей ситуации. Проведен анализ виноградарско-винодельческой отрасли в ведущих винодельческих странах Старого и Нового Света. Выявлено вклад фактора качества винограда в росте экспорта вина по соотношению темпов прироста площадей виноградных насаждений и вывоза вина в натуральном выражении. Проанализировано географическое обозначение как знак, который наносится на упаковку продукта и свидетельствует о его высоком качестве, многолетней традиции производства и особой связи с территорией, где его производят. Проиллюстрировано ситуацию в производстве украинского вина. Отражен фактор развития внутреннего рынка конкурентоспособности стран. Проанализированы применяемые меры государственной политики. Исследованы различные подходы к оценке конкурентоспособности стран-производителей вина.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, стратегия, винодельческие предприятия, мировой рынок вина, виноград, площади насаждений.

УДК 339.13;338.242;663.25

<https://doi.org/10.32843/bses.50-35>

Каламан О.Б.

к.е.н., доцент, докторант,
доцент кафедри менеджменту
і логістики

Одеська національна академія
харчових технологій

Kalamam Olga

Odessa National Academy
of Food Technologies

The article deals with the current state and trends of the world wine market. Its main factors and components that led to the current situation are investigated. The analysis of the viticulture and wine-making industry in the leading wine-producing countries of the Old and New World is carried out. What is the contribution of the quality factor of the grapes to the growth of wine exports by the ratio of the growth rates of the vineyard areas and the export of wine in kind. It has been shown that image is an important characteristic of products that affect its competitiveness. An important specific factor that determines the quality and level of product competitiveness, namely, climatic conditions, has been investigated. The geographical designation is analyzed as a sign which is affixed to the packaging of the product and testifies to its high quality, long tradition of production and special connection with the territory where it is produced. An important aspect of competitiveness was assessed using different approaches. The factor of competitiveness of the countries, which is the level of development of the internal market, is also considered. The situation in Ukrainian wine production is illustrated. It is emphasized that concentration in the industry is an important parameter characterizing the level of competition. It is reflected that the main competitive advantage of France, according to the proposed method, is the accumulated experience and technological complex. At the same time, French winemaking is characterized by such features as the stringency of legislation and the small average size of the winery, which limits the possibility of changing the quality of production in accordance with the preferences of the mass consumer and strengthening the position of national wine in the world market. The factor of the development level of the countries competitiveness internal market is reflected. It is noted that an aspect of the wineries strategy is the system of product promotion. The set of applied public policy measures is analyzed. Different approaches to assessing the competitiveness of wine-producing countries in the world have been explored.

Key words: competition, competitiveness, strategy, winery enterprises, world market for wine, grapes, vineyard areas.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки на сучасному етапі характеризується посиленням суперництва на світових ринках, а нові тенденції докорінно змінюють структуру конкурентних переваг багатьох країн. Це накладає велику відповідальність на виробників, фахівців і вчених щодо раціонального використання наявних ресурсів з метою підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється. Найбільш гостро розвиток конкуренції відчувається в сфері продовольства, де одним з ринків, які перспективно розвиваються, є світовий ринок виноградних вин і виноматеріалів. Виноградарсько-виноробний підкомплекс АПК – значна і перспективна складова аграрного сектора економіки багатьох країн, яка має важливе господарське значення і наділена

потужним експортним потенціалом як в масштабі регіонів, так і в масштабі окремих держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед робіт, присвячених питанням розвитку світового виноградарства і виноробства в ринкових умовах, необхідно виділити праці А.М. Авідзби, І.М. Агеєвої, А.Н. Бузні, В.В. Власова, О.М. Гаркуші, Л.О. Мармуль, І.Г. Матчиної, Л.А. Некрасової, В.А. Рибінцева, П.Т. Саблука, І.О. Седікової, В.М. Осипова, О.Б. Ткаченко, І.І. Червня та ін. Економічна значимість теоретичних і практичних розробок вищезазначених авторів є безсумнівною. Разом з тим, окремі аспекти формування конкурентоспроможності та стратегії розвитку виноробних підприємств світового та вітчизняного ринку, їхні тенденції і перспективи досліджені мало, що зумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Виходячи із ступеня дослідження питань розвитку світового виноградарства і виноробства в ринкових умовах, а також важливості та перспективності їхнього подальшого розгляду, доцільним є формування мети статті у дослідженні формування конкурентоспроможності та стратегії розвитку виноробних підприємств світового та вітчизняного ринку, їхніх тенденцій та перспектив. Важливо підкреслити, що реалізація зазначеної мети можлива за рахунок вирішення наступних завдань: аналізу стану та тенденцій розвитку ринку продукції виноробства на прикладі провідних країн світу; дослідження факторів конкурентоспроможності виноробної продукції, виноробних підприємств і, як наслідок, історично виноробних країн; пропонування країни-лідера на світовому ринку вина, досвід якої в області державного регулювання і ринкових стратегій доцільно взяти за приклад при розробці та впровадженні конкурентоспроможної стратегії розвитку вітчизняних виноробних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Традиційно, на винній карті важливе місце займали європейські країни, які мають давні традиції виноробства. Але наприкінці 70-х рр. з'явилися виробники Нового Світу, які запропонували свої оригінальні ідеї і свіжі, яскраві сучасні інтерпретації класичних європейських вин. До Австралії, яка очолила цю тенденцію, приєдналася Нова Зеландія, а нещодавно – Чилі, Аргентина і Південна Африка [1]. Високий ступінь впливу сортів винограду на позиції країн-виробників на світовому ринку вина може бути проілюстрований на прикладі Чилі та Аргентини. У 90-х рр. якість чилійських і аргентинських вин оцінювалося винними критиками як дуже низька [2]. Попит на ці вина в інших країнах практично не спостерігався. Однак ситуація різко змінилася, коли в рамках програм переорієнтації національних виноробних галузей на міжнародний ринок була зроблена ставка на виноградні сорти високої якості, привезені з Франції (рис. 1).

Внесок фактору якості винограду в зростання експорту вина простежується за співвідношенням темпів приросту площ виноградних насаджень і вивезення вина в натуральному вираженні. В Аргентині за період з 2000 по 2018 рр. ці показники зросли на 13% і 238% відповідно.

У Чилі – на 21% і 170%. Наступним специфічним фактором, що визначає якість і рівень конкурентоспроможності продукту, є кліматичні умови. До них відносяться: доступність водних ресурсів, «якість» сонячних променів, частота заморозків і опадів. Такі країни, як Китай, Німеччина, Угорщина найбільш схильні до ризику морозів і недостатньої кількості сонячних променів на рік. Від посухи страждають Австралія, Чилі, Іспанія і Португалія. Цим країнам доводиться вдаватися до штучного зрошування, що тягне за собою додаткові витрати. Природно-кліматичні характеристики регіону об'єднуються в поняття терруар – територія вирощування винограду та інших сільськогосподарських культур, яка має певні постійні на всій площі характеристики клімату, ґрунту, топографії, інше. Однак терруар став інституційною концепцією розвитку ринку вина. Регіон вирощування винограду є цінним активом, що приносить дохід, і його згадка – це частина стратегії [3].

Повертаючись до Чилі і Аргентини, необхідно відзначити, що при посадці французьких сортів винограду в рамках програм з розвитку галузі під кожен вид була підібрана місцевість, що максимально відповідає ідеальним умовам його зростання. У Чилі відповідно до закону від 1994 р. інформацію про регіон можна вказувати на етикетці тільки в разі, якщо 75% вина в пляшці вироблено з винограду, що росте на даній місцевості [4]. Ця система отримала назву «Найменування за походженням» (Denominacion de Origen – DOC). Частка вин із зазначенням DOC постійно зростає. В Аргентині аналогічний закон був прийнятий у 1999 р. і застосовувався до трьох регіонів: Lujan de Cuyo, San Rafael і Rio Negro. Національний інститут виноградарства і виноробства (INV) затвердив 25 апелласьонів (територіальних зон). Для того, щоб на пляшці була вказана територія зростання винограду, весь його обсяг (100%) повинен бути зібраний з виноградників цієї зони [5].

З 01.01.2020 р. набрав чинності Закон України «Про правову охорону географічних позначень». Закон є рамковим, слідом за ним очікується прийняття трьох секторальних законів, що регулюють використання та охорону географічних позначень для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, а також для вин і спиртних напоїв.

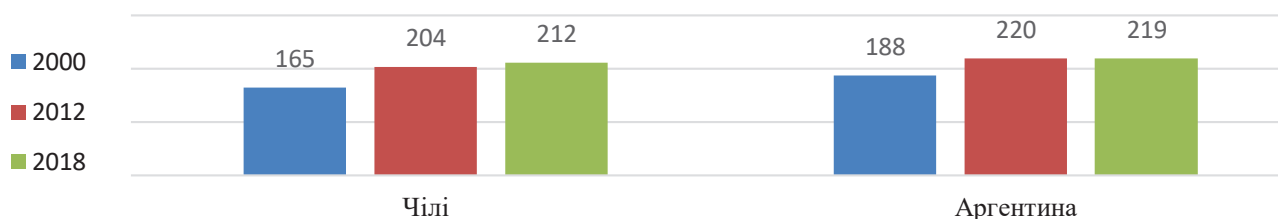

Рис. 1. Розподіл площ виноградних насаджень Чилі і Аргентини, га

Джерело: [2]

20 вересня 2019 року Верховна Рада прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень». Географічне позначення є знаком, який наноситься на упаковку продукту та свідчить про його високу якість, багаторічну традицію виробництва і особливий зв'язок з територією, де його виробляють [6].

Важливою характеристикою продукції, що впливає на її конкурентоспроможність, є імідж. Щоб проілюструвати важливість роботи над іміджем національного вина, наведемо кілька прикладів з національної практики. Повернемося до проаналізованої ситуації переходу на високоякісні сорти французького винограду в Чилі та Аргентині. Аргентина, збільшила площі насаджень не настільки сильно, як Чилі (13% проти 21% відповідно за досліджуваний період), але отримала значно більшу віддачу у вигляді приросту експорту (238% проти 170% відповідно) [2]. Причина такого співвідношення полягає в позиціонуванні продукції на момент виходу на світовий ринок. Якщо в Чилі зробили ставку на низькі ціни, високу якість, фруктові відтінки смаку і чисті сорти вин, одразу роблячи поставки на світовий ринок великих обсягів вина, то аргентинські виробники вибрали сегмент більш дорогих вин з високою персоналізацією, нарощуючи експорт поступово. В результаті чилійські винороби потрапили в «пастку» якісних дешевих вин. Суть проблеми полягає в тому, що чилійські вина мають значний потенціал нарощування ціни продукції порівняно з тією, по якій продаються. Однак реалізувати його не можуть. Причиною такої невідповідності ціни і якості є відсутність власного стилю продукції, який став би помітним для споживачів на світовому ринку. Подібна стратегія завойовування світових ринків є можливою і перед українськими виноробними підприємствами.

Українську алкогольну продукцію споживає Білорусь і Польща. У Польщі через збільшення попиту в останні роки відкривається все більше винного виробництва. Трудові мігранти тягнуть за собою вітчизняний продукт. Тому не тільки наше вино, а й інші напої йдуть на експорт в ті країни, де росте кількість українського населення. Виробники також активно відправляють вино в Ізраїль. Наприклад, «Chateau Chizay» випустили окрему лінійку кошерного вина, яке в тому числі відправляють на експорт до Ізраїлю, США та Австралії. Вино з України, як і раніше затребуване в країнах ЄС, особливо інтерес наростає в Німеччині, але лідерами споживання українського напою залишаються країни СНД. Також у 2018 р. українське вино потрапило до Чехії, ОАЕ, країни Африки і Азербайджану. Найбільшими імпортерами в Україну є Італія, Франція і Грузія. За даними Державної фіскальної служби, за 2018 р. було імпортовано вина

і виноградного суслу на 3,26% в обсягах більше (48 тис. т) і в грошовому еквіваленті більше на 20% (\$125 млн) [7].

Для оцінки наступного аспекту конкурентоспроможності національних виноробів можна використовувати різні підходи. Наприклад, концепція «національного ромба» включає 4 групи взаємозалежних чинників: стратегії фірм, їхня структура, рівень конкуренції; параметри попиту, тобто ємність попиту, динаміка його розвитку, диференціація за видами продукції, вимогливість покупців; параметри факторів виробництва – матеріальні та нематеріальні умови, необхідні для формування конкурентної переваги; наявність і рівень розвитку споріднених і підтримуючих галузей. Крім того, існують додаткові чинники, що впливають на перераховані аспекти конкурентоспроможності: випадкові події, які посилюють або послаблюють конкурентні переваги, і роль урядів, політика яких безпосередньо впливає на всі фактори. Для того, щоб галузь була конкурентоспроможна на світовому і національних ринках, необхідна наявність сильних господарюючих суб'єктів-компаній, що володіють достатнім потенціалом, щоб завойовувати нові ринки і утримувати свої конкурентні позиції на традиційних ринках. Складовими елементами потенціалу є: ступінь контролю над постачальниками щодо стратегії зростання, здатність позиціонувати продукт на конкурентних ринках, наявність достатніх фінансових і сировинних ресурсів. Важливим параметром, що характеризує рівень конкуренції, є концентрація в галузі (табл. 1).

Зазначимо, що на більшості національних ринків склалася ситуація олігополії. Наступним фактором конкурентоспроможності країн служить рівень розвитку внутрішнього ринку. Залежно від розміру внутрішнього попиту і ступеня його насиченості можна виділити 3 групи країн:

- країни-експортери з великою часткою імпортованих поставок на внутрішньому ринку. Наприклад, Німеччина експортує 40% виробленої продукції виноробства в натуральному вираженні, при цьому обсяг імпорту вина в країну на 70% перевищує обсяги власного виробництва;

- країни з виробництвом вина, орієнтованим переважно на задоволення внутрішнього попиту; обсяги експорту невеликі (наприклад, Китай);

- країни з експортно орієнтованою галуззю і високою часткою експорту (наприклад, Чилі експортує близько 77% вироблених в країні вин) [9].

Вплив державного регулювання в концепції «національного ромба» виноситься як окремий фактор, що впливає на чотири основних. Обсяги державної підтримки у виноробному секторі не піддаються точній оцінці тому, що в більшості випадків ця інформація не є загальнодоступною. Вона може здійснюватися шляхом фінансування

Таблиця 1

Ступінь концентрації національних виробників у виноробстві

Країна	Кількість лідерів	Доля в національному виробництві, %	Назви компаній
Франція	10	25	LVMH, Val d'Orbieu, Groupe Bois set Marie Brizard & Roger International, Philippe de Rotschild, Pernod-Ricard
Нова Зеландія	4	85	Montana Wines, Nobilo Vintners, Villa Maria Estate, Corbans
ПАР	2	80	Distell Group, KWV
Австралія	4	60	Southcorp, Fosters/Beringer Blass, BRL, Hardy, Orlando Wyndham
Аргентина	10	50	Tittarelli, Bodegas y Vinedos Etchart, Bodegas Chandon, Bodegas Norton
США	4	50	E&J Gallo, Constellation Brands, The Wine, Robert Mondavi
Чилі	5	25	Concha y Toro, Vina San Pedro, Vina Santa Rita, Vina Santa Carolina
Португалія	10	20	Santa Maria, Sogrape, José Maria de Fonseca
Іспанія	5	15	Freixnet, Codorniu, Bodegas y Bedidas, Arco Bodegas Unidas
Італія	8	13	Zonin, Antinori, Ruffmo, Caviro, Gruppo Italiano Vini, Coltiva, Riunite
Німеччина	4	12	Oetker, Schloss Weinheim, Rotkaepchen, Peter Mertes
Україна	5	58	«Коблево», агрофірма «Таврія», компанія «Нива», «Шабо», «Фрут Майстер Фудс»

Джерело: [8]

колективних програм (створення торгових представництв за кордоном, бюро бізнес-консультацій, організації рекламних кампаній, бенефіціарами яких можуть бути всі виробники галузі), або шляхом надання прямої допомоги окремій компанії. Уряди низки країн, які проводять активну політику експансії на зарубіжних ринках, заснували постійно діючі торгові представництва. Так, Австралія має 6 представництв: в Нью-Йорку, Лондоні, Торонто, Токіо, Стокгольмі, Франкфурті-на-Майні [10].

Набір застосовуваних заходів державної політики може як полегшувати, так і ускладнювати роботу виробників вина на зовнішніх ринках (табл. 2). На розвиток виноробного сектора, як і на всі інші галузі економіки, сильний вплив здійснюють коливання валютних курсів. Наприклад, падіння курсів долара і єни сприяло подорожчання імпорту європейських вин в ці країни. Вибухнула економічна криза в Аргентині і наступне за ним падіння курсу песо послужили мотивуючим фактором розвитку експорту (через зниження рівня внутрішнього споживання) і залу-

чення іноземних інвестицій (так як земля різко впала в ціні).

Крім «національного ромба» існують ще кілька підходів до оцінки конкурентоспроможності країн-виробників на світовому ринку вина. З 1998 р. виноробний комітет Франції проводить аналіз, в основі якого лежить оцінка 6 елементів конкурентоспроможності: природно-кліматичні умови, потенціал виноградарства, потенціал виноробних компаній, технологічний комплекс галузі, накопичений досвід, макроекономічні ризики. Сума набраних балів за кожним з параметрів дає загальний показник конкурентоспроможності (рис. 2).

Ця оцінка конкурентоспроможності прив'язана до сучасного стану виробників і їхньої здатності утримувати існуючу частку ринку, залишаючись для споживачів привабливими. Залучені країни розділили на 3 групи: 1) країни із сумою балів до 400 – це виробники з обмеженими можливостями зростання або нещодавно вийшли на світовий ринок (Китай, Бразилія і Нова Зеландія); 2) до 500 – входять країни, які здійснюють

Таблиця 2

Елементи регулювання національних ринків вина

Елементи	ЕС	США	Чилі	Аргентина	Австралія	Нова Зеландія	ПАР
Програми стимулювання експорту вина	+	+	+	+	+	+	+
Повернення податків і зобов'язань		+					
Підтримка просування національних брендів			+	+		+	+
Підтримка досліджень та інновацій	+		+		+		+
Контроль виробничого потенціалу	+						
Правила оформлення етикеток	+	+					
Системи зазначення походження	+	+			+		+

Джерело: [11]

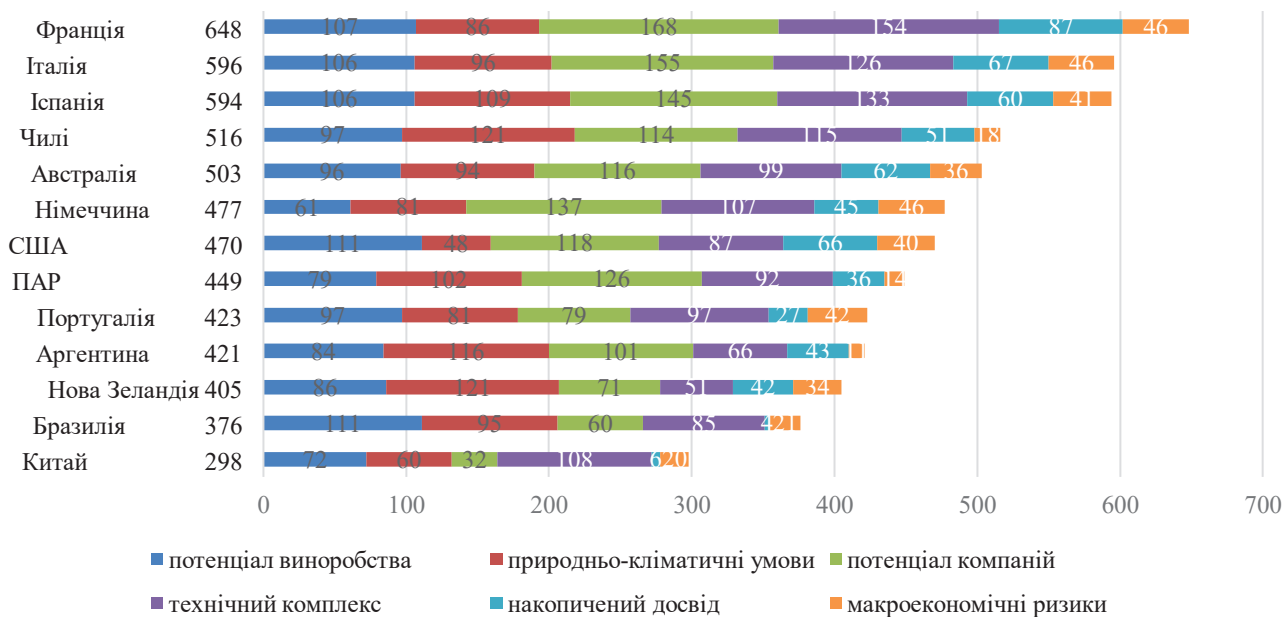

Рис. 2. Оцінка конкурентоспроможності країн-виробників вина, 2018 р.

Джерело: [12]

агресивну комерційну політику, орієнтовану на збільшення експорту, але часто якість вироблених вин залишається нижче європейських стандартів (Аргентина, Португалія, ПАР, США, Німеччина); 3) очолює список трійка лідерів: Іспанія, Італія, Франція. Основною конкурентною перевагою Франції, згідно з запропонованою методикою, є накопичений досвід і технологічний комплекс. Для французького виноробства характерні такі риси, як жорсткість законодавства і невеликий середній розмір виноробного господарства, що обмежує можливість зміни якості продукції відповідно до масового споживання і зміцнення позицій національного вина на світовому ринку. Іспанія, колись займала перше місце в списку, поєднала сучасні методики управління, властиві компаніям з країн Нового світу, з європейськими традиціями виробництва вина. Такі сильні сторони іспанської галузі виноградарства, як значна загальна площа виноградників, низька вартість землі і недорога щодо конкурентів вартість робочої сили, є запорукою її успішного розвитку в майбутньому. До слабких сторін відноситься недостатній професіоналізм посередників при експорті вина. Найбільш сильними конкурентами західноєвропейських виробників вина є американські компанії, найвідоміші з яких розташовані в Каліфорнії. Високі позиції каліфорнійських вин на внутрішньому і зарубіжних ринках пояснюються їх високою якістю, відповідністю потребам масового споживача в «приємному, легкому» вині і значними інвестиціями в їхнє просування, здійснюваними великими американськими виноробними холдингами.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз різних підходів до оцінки конкурентоспроможності країн-виробників вина на світовому

ринку показав, що в її основі лежать потенційні можливості національних виробників задовольняти потреби ринку, вихідні умови виноградарства і виноробства, спроможності національних виноробів завойовувати нові ринки, а також рівень національної організації галузі та ступінь її підтримки з боку держави. Історично на світовому ринку вина особливо сильні позиції західноєвропейських країн, які довгий час займали в галузі домінуючі позиції (Франція, Італія, Іспанія, Німеччина). Але за останні десятиліття на ринок вийшли США, Австралія, Нової Зеландії, Південної Африки, які стали конкурентами винам Старого світу в боротьбі за міжнародного споживача. В таких умовах для забезпечення подальшого розвитку виноробної галузі перед органам ЄС і національними виробниками постає проблема підвищення конкурентоспроможності та створення нових конкурентних переваг. Франція є безумовним лідером на світовому ринку вина, саме тому її досвід в області державного регулювання і ринкових стратегій доцільно взяти за приклад при розробці та впровадженні конкурентоспроможної стратегії розвитку вітчизняних виноробних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Napa Reserva. 2020. URL: <http://www.napareserva.com/wine-growing-regions-and-their-major-varietals/> (дата звернення: 19.01.2020).
2. American Association of Wine Economists / Fulvia Farinelli. New York, 2013. Т. 145: Innovation and Learning Dynamics in the Chilean and Argentine Wine Industries. 42 p.

3. Gilinsky, Jr, A., Newton, S., Atkin, T., Santini, C., Cavicchi, A., Casas, A. And Huertas, R. Perceived Efficacy of Sustainability Strategies in the U.S., Italian, and Spanish Wine Industries: A Comparative Study. *International Journal of Wine Business Research*. 2015. Vol. 27 no. 3, pp. 164–181.

4. Winegrowing zoning and appellations of origin: Decree No. 464 // Official gazette of the Republic of Chile. Santiago: Government of Chile agriculture and livestock service SAG, 1995. 13 p.

5. General Rules for the Description and Presentation of Wines and Wine-based Spirits: Law No. 25, 163. Buenos Aires: The Senate and Chamber of Deputies of Argentina, 1999. 22 p.

6. В Україні назавжди заборонили назву «Коньяк» // lenta.ua. Київ, 2020. <https://lenta.ua/ua/v-ukrayini-nazavzhdi-zaboronili-nazvu-konyak-33735/> (дата звернення: 19.01.2020).

7. Лошакова Н. Урожайный год: сможет ли украинское вино сравняться по качеству с импортным // delo.ua. Киев, 2019. <https://delo.ua/business/urozhajnyj-god-smozhet-li-ukrainskoe-vino-sravnj-350457/> (дата звернення: 19.01.2020).

8. International Organisation of Vine and Wine: state of the sector in 2018. Paris, 2019. 16 с. (State of the Vitiviniculture World Market).

9. Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. 2020. URL: <https://www.dfat.gov.au/> (дата звернення: 19.01.2020).

10. Antilici F. Study on the competitiveness of European wines: fINAL REPORT. Luxembourg: European Union, 2014. 147 p. (Written by Cogea S.R.L.).

11. Laurent A., Barat J. Etudes vin et cidre: veille concurrentielle 2018. Montreuil: FranceAgriMer, 2018. 8 p. (Facteurs de compétitivité sur le marché mondial du vin).

12. Lagodiienko, V., Karyy, O., Ohiienko, M., Kalaman, O., Lorvi, I. & Herasimchuk, T. Choosing Effective Internet Marketing Tools in Strategic Management. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Vol. 8(3), pp. 5220–5225.

13. Bondarenko, S., Liganenko, I., Kalaman, O., & Niekrasova, L. Comparison of Methods For Determining The Competitiveness of Enterprises To Determine MarketStrategy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2018. Vol. 13(9), pp. 890–898.

2. American Association of Wine Economists (2013). Fulvia Farinelli. New York. T. 145: *Innovation and Learning Dynamics in the Chilean and Argentine Wine Industries* (accessed 18 January 2020).

3. Gilinsky, Jr, A., Newton, S., Atkin, T., Santini, C., Cavicchi, A., Casas, A. And Huertas, R. (2015). Perceived efficacy of sustainability strategies in the US, Italian, and Spanish wine industries: A comparative study. *International Journal of Wine Business Research*, vol. 27 no. 3, pp. 164–181.

4. Winegrowing zoning and appellations of origin: Decree No. 464. (1995). *Official gazette of the Republic of Chile*. Santiago: Government of Chile agriculture and livestock service SAG.

5. General Rules for the Description and Presentation of Wines and Wine-based Spirits. (1999). Law No. 25, 163. *Buenos Aires: The Senate and Chamber of Deputies of Argentina*.

6. V Ukrayini nazavzhdi zaboronili nazvu «Kon`yak» [Cognac is banned forever in Ukraine] (2020). *lenta.ua*. Kiyiv. Available at: <https://lenta.ua/ua/v-ukrayini-nazavzhdi-zaboronili-nazvu-konyak-33735/> (accessed 18 January 2020).

7. Loshakova, N. Urozhaynyy hod: smozhet li ukrainskoe vino sravnyat`sya po kachestvu s importnym [Harvest year: whether Ukrainian wine will be able to match the quality of imported wine] (2019) *delo.ua*. Kiev. Available at: <https://delo.ua/business/urozhajnyj-god-smozhet-li-ukrainskoe-vino-sravnj-350457/> (accessed 18 January 2020).

8. International Organisation of Vine and Wine: state of the sector in 2018. (2019). Paris. *State of the Vitiviniculture World Market*.

9. Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. (2020). Available at: <https://www.dfat.gov.au/> (accessed 18 January 2020).

10. Antilici, F. Study on the competitiveness of European wines: Final report. (2014). *Luxembourg: European Union*. Cogea S.R.L.

11. Laurent, A. & Barat, J. Etudes vin et cidre: veille concurrentielle 2018. (2018). *Montreuil: FranceAgriMer*. Facteurs de compétitivité sur le marché mondial du vin.

12. Lagodiienko, V., Karyy, O., Ohiienko, M., Kalaman, O., Lorvi, I. & Herasimchuk, T. (2019) Choosing Effective Internet Marketing Tools in Strategic Management. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(3), pp. 5220–5225.

13. Bondarenko, S., Liganenko, I., Kalaman, O., & Niekrasova, L. (2018) Comparison of Methods For Determining The Competitiveness of Enterprises To Determine MarketStrategy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 13(9), pp. 890–898.

REFERENCES:

1. Napa Reserva: [Veb-sayt]. (2020). URL: <http://www.napareserva.com/wine-growing-regions-and-their-major-varietals/> (accessed 18 January 2020).

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕВАГ СУДНОПЛАВСТВА В ЧОРНОМОРСЬКОМУ ТРАНЗИТНОМУ ПОТЕНЦІАЛІ

PROBLEMS OF OPTIMIZATION ECONOMIC ADVANTAGES OF SHIPPING IN THE BLACK SEA TRANSIT POTENTIAL

УДК 656.6:005.591.6 (045)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-36>

Костенюк К.А.

аспірант кафедри економічної теорії та підприємництва на морському транспорті Національний університет «Одеська морська академія»

Стахов С.Ю.

аспірант кафедри математичного та комп'ютерного моделювання Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Kosteniuk Kateryna

National University
"Odessa Maritime Academy"

Stakhov Seraphim

Odessa I.I. Mechnikov National University

Ускладнення умов формування ефективних економічних результатів роботи судноплавних компаній внаслідок посилення дисбалансу пропозиції провізної здатності щодо мінливих характеристик міжнародної торгівлі зумовлює завдання оптимізації собівартості морських перевезень. При цьому наголошується на тривалості періоду стагнації цінової складової частини фрахтового ринку. Одночасно зростають вимоги до досягнення системної безпеки мореплавання, що зумовлює зростання капіталомісткості й відповідне обмеження економічності. Зростає конкуренція в утриманні позиції судноплавних компаній у сегментах спеціалізації на ринку морської торгівлі. Крім того, сформувалась тенденція зростання вартості економічних ресурсів і сервісних операцій, що зумовлює зростання собівартості судно-днів експлуатації судна. Саме тому зростають вимоги до управління економічністю позиціонування операторських структур на ринку морської торгівлі.

Ключові слова: середні витрати, ефективність, управління результативністю, нормалізація стану.

Усложнение условий формирования эффективных экономических результатов

работы судоходных компаний вследствие усиления дисбаланса предложения провозной способности касательно изменяющихся характеристик международной торговли предопределяет задание оптимизации себестоимости морских перевозок. При этом делается акцент на длительности периода стагнации ценовой составляющей фрахтового рынка. Одновременно возрастают требования к достижению системной безопасности мореплавания, что обуславливает рост капиталоемкости и соответствующее ограничение экономичности. Возрастает конкуренция в удержании позиции судоходных компаний в сегментах специализации на рынке морской торговли. Кроме того, сформировалась тенденция роста стоимости экономических ресурсов и сервисных операций, что обуславливает рост стоимости судно-суток эксплуатации судна. Именно поэтому возрастают требования к управлению экономичностью позиционирования операторских структур на рынке морской торговли.

Ключевые слова: средние затраты, эффективность, управление результативностью, нормализация состояния.

The increasing complexity of the formation of effective economic results for shipping companies due to the increasing imbalance in the supply of freight capacity relative to the changing characteristics of international trade predetermines the tasks of optimizing the cost of shipping. At the same time, the length of the stagnation period of the price component of the freight market is noted. At the same time, the requirements for achieving systematic navigation safety are increasing, which determines the growth of capital intensity and the corresponding limitation of economy. The increasing complexity of shipping safety requirements and the tightening of standards and rules for optimizing environmental relations are becoming factors of external influence on the level of current expenses of the fleet's operational activities. At the same time, competition is increasing in maintaining the position of shipping companies in the specialization segments in the maritime trade market. All this predetermines an increase in the cost of a ton of vessel deadweight. In addition, a tendency has been formed for an increase in the cost of economic resources and service operations, which predetermines an increase in the cost of a ship-day for a vessel. That is why the requirements for managing the cost-effectiveness of positioning operator structures in the maritime market are increasing. At the same time, there is a pattern of limitation of alternative approaches to optimizing the technical and economic level of the fleet. With periodic passivity of the freight market, ship-owners also have problems with the return on capital assets. All of the above predetermines the task of managing the optimality of the formation of the current cost stream. With an increase in the manifestation of negative externalities, it is the magnitude of the current costs that largely determines the efficiency of the fleet operator activities of specific shipping companies. It should be borne in mind that the efficiency of current costs is determined not only by the technical and economic level of the courts and the rationality of management, but also to a certain extent by a complex set of external factors.

Key words: average costs, operating costs, shipping, normalization, development.

Постановка проблеми. Посилення ролі торгового судноплавства в стійкості транспортного обслуговування світових і національних економічних відносин породжує низку проблем, які потребують методичного осмислення та практичного вирішення. Серед них у плані дослідження виділяються такі завдання, як досягнення економічної конкурентоспроможності флоту судновласницької структури на основі оптимізації експлуатаційних витрат утримання судів протягом основних етапів життєвого циклу. Цей підхід у світовому торговельному судноплаванні зумовлює жорсткий контроль використання ресурсів і посилення ролі інноваційних технологій, що представлено в низці публікацій [1; 2].

Судноплавні компанії у функціональній діяльності у сегментах спеціалізації акцентують увагу на мінімізації страхового запасу обігового капі-

талу. Відповідно до цього організація функціонування в конкурентних обмеженнях судноплавства повинна відповідати критеріям мінімуму втрати часу, з яким пов'язані всі статті експлуатаційних витрат. На жаль, в Україні система обмеженості ринкової доступності до ресурсів істотно обмежує судовласника на основі альтернативності оцінювання ситуації на ринках ресурсів. Особливо це стосується об'єктів, які зберегли державну форму управління.

В межах морської акваторії країни відсутні бункерувальні бази, що стримує розвиток не тільки траншипменту й костерного судноплавства, бо на час бункерування втрачається час і зростають витрати по переходу до місця бункерування.

До проблем слід віднести, по-перше, залежність завантаження портів від конкурентного стану

основних світових маршрутів, по-друге, обмеженість реалізації інтеграційних процесів, по-третє, цінове обмеження рівня поточних витрат підприємств Чорноморського басейну з боку економічного масштабу, що реалізують провідні судноплавні компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поточні витрати експлуатаційної діяльності флоту судноплавних компаній традиційно належать до найважливішого чинника формування виробничих та економічних результатів підприємства, тому цій проблемі присвячено базові теорії [3; 4], а постійно увага акцентується на досягненні оптимального рівня витрат і проблем вирішення цієї стратегії [5; 6].

У будь-якої локальної судноплавної компанії сімейство витрат зазвичай представляється у формі ліній витрат, а саме загальних (Т) і середніх (А). Розкриваючи процес формування витрат, ми акцентуємо увагу на характері взаємозв'язку особливостей використання ресурсів. У структурі торгового флоту використовуються не тільки певні й принципові положення ринкових відносин, але й адміністрування з боку міжнародних та макроекономічних структур.

Загальні витрати, на які звернено особливу увагу в останньому виданні UNCTAD [7, с. 42], залежать не тільки від масштабів провізної здатності суден, енергоємності судна, технологічних процесів, економічності, капіталомісткості та продуктивності праці, але й від характеру підтримки судновласників на принципах ЕВІТДА. Крім того, найважливішою характеристикою перевізного процесу є система обслуговування суден у торгових портах маршруту.

Величина собівартості морських перевезень, крім перерахованих факторів, залежить від параметрів позиціонування флоту на ринку морської торгівлі. Саме цей фактор обумовлює тенденцію зміни рівня тарифних ставок й підвищення ролі поточних витрат в оптимізації фінансового становища підприємства. Зрештою, масштаби поповнення дедвейту флоту компанії зумовлюються середніми витратами, конкурентними перевагами й загальним попитом у цьому секторі судноплавства.

Ключовим аспектом оптимізації управління витратами стає облік характеру зміни структури й нормативів формування витрат залежно від обсягу перевізної роботи. На жаль, ця проблема в періодичних публікаціях показана недостатньо.

Постановка завдання. Під час обґрунтування стратегії стійкості щодо конкурентних переваг флоту судноплавної компанії необхідно враховувати сукупність факторів, що забезпечують пріоритети розвитку й системного підходу до вирішення цієї проблеми. Головним стає пошук підходів, що забезпечують економічність утримання працездатності суден за обмеженнями ЕВІТДА. Цей принцип визначив пріоритетні позиції азіат-

ських судноремонтних підприємств, що забезпечують економічність продовження експлуатаційного періоду суден. При цьому досягнуто відносне зниження цін на відповідні роботи, що мінімізує витрати оператора в розрахунковому періоді. Це, на відміну від українських підприємств, досягнуто внаслідок наполегливості підвищення технологічного рівня суднобудування й судноремонту.

Рівень поточних витрат належить до однієї із закономірностей взаємодії судновласницьких та операторських компаній. Функціонування спеціалізованого судноплавства також відрізняється пріоритетністю середніх витрат на одиницю транспортного результату. Отже, рівень собівартості перевезень за будь-яких інноваційних технологій зберігає критеріальну значимість під час формування стратегії розвитку. Собівартість перевезень залишається базою рівня тарифів в системі нових технологій, зберігає завдання відображення взаємозалежності сегментів операторської діяльності.

В цьому аспекті серед завдань дослідження виділяється пошук особливостей і закономірностей утримання позиції судновласницьких структур у системі ринку морської торгівлі за постійних зовнішніх змін і відносної стійкості параметрів змісту флоту по етапах життєвого циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Облік першорядності нормалізації поточних витрат щодо ситуації на ринку морської торгівлі відображає вимоги до забезпечення ефективної реалізації потенціалу торгового флоту з урахуванням міжнародного поділу праці. Одночасно оператори фактично формують тенденцію зміни вартості морських перевезень, тому важливим є управління стійкістю й темпами зміни економічності флоту відповідно до різних факторів. Однак особливого значення набуває облік глобальних обмежень за рівнем системної безпеки. Судна, що не відповідають цим вимогам, йдуть зі складу конкурентного флоту.

Тимчасові характеристики перевізного процесу певним чином зумовлюють транспортну заборгованість по оборотним фондам не тільки вантажовласників. Це певним чином врівноважує зростання доходів за відносно повільної зміни середніх витрат, виявляється закон граничної корисності за досить високого насичення ринку морської торгівлі пропозицією тоннажу [6]. Це простежується під час зіставлення рівня асиметрії співвідношення вантажопотоків і провізної здатності суден торгового флоту (рис. 1).

Характер розриву між попитом (величиною контейнеропотока) й пропозицією (провізної здатністю) контейнеровозів зумовлює проблеми формування ЕВІТФА з урахуванням пріоритету першочерговості оплати послуг і ресурсів, що надаються іншими учасниками ринкових відносин. Розвиток міжнародних економічних відносин, з одного

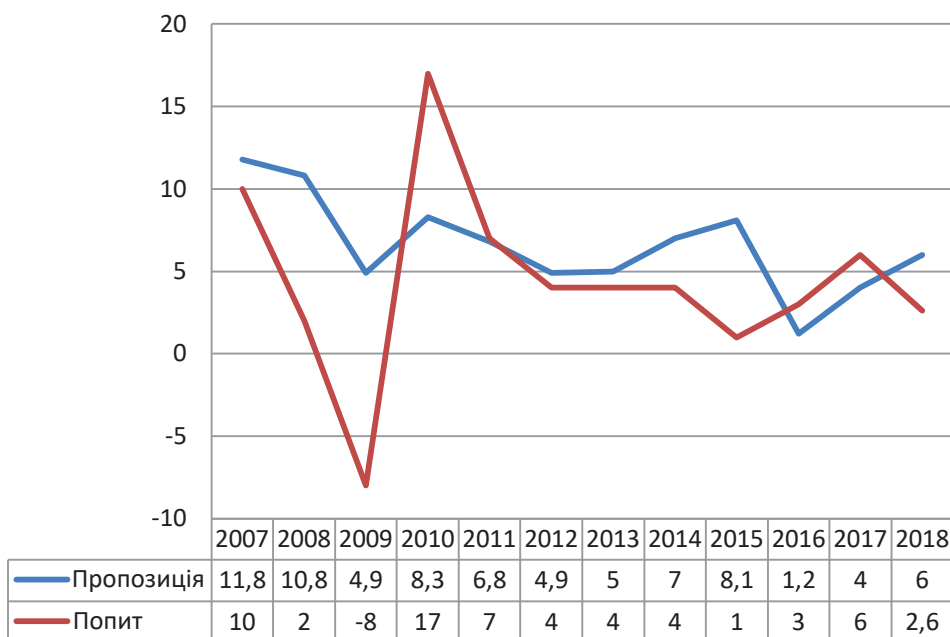

Рис. 1. Характер збалансованості контейнерного сегменту глобального ринку морської торгівлі

Джерело: складено авторами на основі [7]

боку, зумовлює завдання формування додаткового транспортного потенціалу, а з іншого боку, залежить від ефективності функціонування базових і появи альтернативних маршрутів. Останнє зумовлює не тільки приріст транспортного потенціалу на основі інвестиційних проєктів, але й створює проблеми та умови оптимізації управління та організації роботи транспортних підприємств.

При цьому з урахуванням зростаючої ролі морського транспорту за критеріями системної стійкості міжнародного поділу праці мають місце два напрями розвитку:

- посилення монополізації з боку провідних операторів;
- перехід до збалансованості ринку морської торгівлі на основі розширення складу учасників, що зумовлює особливості й динамічність формування транспортних витрат.

При цьому незалежно від рівня стійкості витрат з утримання флоту за основними економічними статтями одночасно формується негативний стан цінової характеристики сегменту операторської діяльності (рис. 2).

В системі відносної збалансованості тарифних ставок на ринку перевезень щодо експлуатаційних витрат формується цінність операторської діяльності. В цьому аспекті визначено маркетинговий імідж оператора, який обумовлюється додатковими якостями.

Умови розвитку пріоритетних напрямів торгового судноплавства відображають актуальність розвитку дедвейту за критеріями формування підприємницьких і зовнішніх ефектів. Так звана сприйнята цінність вантажовласниками та іншими споживачами

послуг судноплавних компаній зумовлюється економією часу й вартості доставки вантажів.

Принциповою проблемою вибору сегменту операторської діяльності виявляється створення адекватної внутрішньої інфраструктури, що гарантує стійкість позиціонування флоту щодо збалансованості цінових і витратних характеристик в умовах посилення інституційних стратегій.

Від діяльності, яка відрізняється економічністю, транспортних компаній, зокрема від офшорного судноплавства, залежить реалізація регіональних програм концентрації і спеціалізації виробничих комплексів. Важливою є орієнтація як на внутрішні, так і на зовнішні ринки. В цьому аспекті втрата Дніпровської водної системи для транспортного судноплавства істотно обмежує ефективність експортно-імпорتنих операцій.

На підставі порівняльного оцінювання функціонально-вартісних та екологічних характеристик водного, залізничного та автомобільного транспорту Європейська Комісія виробила принципи фінансової допомоги підвищення екологічності транспортної інфраструктури. У центрі цієї програми лежить стимулювання розвитку океанського та внутрішнього судноплавства водними шляхами, що відображає напрями адміністрування щодо екологічної складової та пріоритету економічності щодо підприємницької складової освоєння водного простору.

Для України у зв'язку із зазначеним слід звернути увагу на повільне оновлення й обмеженість складу флоту, здатного брати адекватну участь в обслуговуванні європейських вантажопотоків. Актуальними залишаються активізація

Рис. 2. Характер реакції цінової характеристики на стан сегменту фрахтового ринку

Джерело: складено авторами на основі [7]

інвестиційної діяльності, з одного боку, й удосконалення організації та інтеграції конкурентної частини потенціалу в структурі технологій прибережного судноплавства, з іншого боку.

Під час вибору параметрів розвитку будь-якої складової частини інтермодальної транспортної системи важливою є мінімізація часу, що пов'язане з очікуванням подальшої технологічної операції. Далі з урахуванням зіставлення можливих втрат і потрібних інвестиційних ресурсів приймається рішення щодо реалізації проекту, що забезпечує конкурентний техніко-економічний рівень складових інтегрованого транспортного комплексу.

$$E_{pn} = \sum_{i=1}^{T_i} t_{ri} \left(C_{sdi} + p_{cc} \frac{K_{pi}}{T_{ei}} \right) \alpha_{ti} \leq \Delta K_{iv}, \quad (1)$$

де t_{ri} – час доставки вантажів за порівнюваними варіантами можливого розподілу вантажопотоку по конкурентних портах; C_{sdi} – судно-добові витрати за час оброблення флоту за варіантами розподілу вантажопотоку по портах; p_{cc} – облікова ставка банку або норма прибутку капітальних ресурсів під час реалізації проекту економічності позиціонування; K_{pi} – вартість капітальних активів, які формують конкурентний рівень цього транзитного потенціалу; ΔK_{iv} – величина інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації потенціалу економічності доставки вантажів в розглянутій транспортній підсистемі.

За втрат часу транспортних засобів в процесі їх оброблення в транспортних вузлах знижується якість обслуговування вантажопотоків внаслідок відходу капіталомістких судів на інші напрями роботи, тому порти Чорного моря під час формування або

прийому вантажопотоків повинні контролювати відповідність транспортного коридору загальносистемної тенденції розвитку комбінованих транспортних сполучень типу Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту. Ігнорування цієї умови приводить до втрати галуззю транзитних технологій, що відзначається щодо України.

Крім механічного поділу ринку морської торгівлі, на окремі сегменти, відповідно до маршрутів перевезення й спеціалізації флоту, впливають більш тонкі механізми активного вибору стратегії ефективного капіталовкладення. При цьому структурні зміни чергуються за законами циклічності, а перш за все всередині окремих фаз проявляється фактор конкуренції.

Посилення уваги до альтернативних маршрутів обслуговування міжнародних економічних відносин підвищує значимість ефективного використання найважливіших мультимодальних транспортних коридорів, заснованих на вантажопотоках глобального ринку морської торгівлі. Саме ця умова має використовуватися під час вибору напрямів становлення України як морської держави, що забезпечує фрахтову незалежність експортно-імпортних операцій за критеріями економічності. Відносно висока вантажонапруженість території Західної Європи визначила акцентування уваги Китаю на розробленні нових вантажів, здатних скоротити витрати на доставку. Це передбачає використання транзитного простору України для подальшого розвитку судноплавства на річках і в прибережній зоні.

Ця стратегія стає основою оптимізації взаємодії окремих підсистем світового торгового судноплавства. Про значимість удосконалення маршрутів

за критеріями економічності свідчить доставка з Китаю в Європу контейнерів через порт Гданськ. Незважаючи на збільшення дальності перевезення порівняно з Гамбургом, сукупні витрати для вантажоодержувачів знижуються за фактором траншшипменту.

Одночасно про підвищення значимості локальних сегментів ринку морської торгівлі свідчить концентрація уваги німецької компанії «Martrade Shipping Transport» на операторській діяльності в Чорному і Середземному морях, незважаючи на те, що її інтереси поширюються на Перську затоку, китайський та індійський ринки, тобто компанія чітко орієнтована на стратегії інтеграції, що проводяться Євросоюзом на принципах міжнародних транспортних коридорів по векторах «Схід – Захід» і «Північ – Південь».

На стратегію мультимодальних коридорів орієнтуються також країни Середньої і Східної Азії, особливо Казахстан. На жаль, для України характерна стратегія ізоляції, що є наслідком тривалості вибору політики економічного розвитку на основі стійкості інтеграційних процесів. Нереалізована альтернатива між Митним союзом і Зоною вільної торгівлі обмежує надійність вибору й реалізації національних проектів розвитку флоту й портів, а також стримує ініціативу іноземного інфраструктурного комплексу з вибором переваг.

В основі оптимізації поточних витрат судноплавних компаній лежать два фактори. Першим є управління конкурентним рівнем техніко-економічних характеристик транспортних суден, а другим – вибір мультимодальних технологій, що забезпечують нормалізацію витрат щодо незалежної операторської діяльності.

Загалом стан національних транспортних систем і завдання їх подальшого розвитку зумовлюються жорсткою системою умов і характером реалізації нормальної транспортної політики [8]. Особливе місце в цьому процесі посідають геополітичне положення країни, природно-кліматичні умови реалізації транспортного потенціалу морського Рендж. Крім того, істотно впливає економічний рівень експортного потенціалу, свобода й можливість формування ефективних судноплавних компаній [9].

В умовах ринку морської торгівлі під час входу в сегмент нових операторів щодо стратегії життєвого циклу «стратегія ціноутворення – проникнення» [6, с. 190] фактично не може бути застосована навіть в умовах низької собівартості внаслідок умов уникнення демпінгового протистояння.

Висновки з проведеного дослідження. При цьому під час вибору програми розвитку національного судноплавного комплексу необхідно враховувати, що Паризьким Меморандумом про взаєморозуміння щодо контролю суден державою порту (Paris MOU) прийнятий Новий Режим

інспекцій (NIR). Судна, кваліфіковані NIR, будуть піддаватися меншій кількості перевірок, тобто знижується ризик поточних втрат, але зростають капітальні витрати щодо управління надійністю, а у зв'язку з цим формуються нові вимоги до баз технічного обслуговування флоту. В цьому разі оцінюється профіль ризику (Ship Risk Profile). Усі судна поділяються на категорії з високим, стандартним або низьким рівнем ризику.

Серед закономірностей функціонування спеціалізованих судноплавних компаній та управління ефективністю виділяються жорстка залежність реалізації провізної здатності від зовнішніх факторів і необхідність проведення еластичної цінової політики на основі критерія прибутковості витрат. При цьому обмеження прийняття рішень обумовлені тим, що чистий грошовий потік є сумою, яку можна вилучити з бізнесу без збитку для майбутньої діяльності, оскільки були враховані всі внутрішні потреби компанії» [10, с. 114]. Порушення цієї умови стало основною причиною проблем ефективного використання теплохода «Південна Пальміра» АСК Укрферрі.

Під час вибору варіанта розвитку й обґрунтуванні основних характеристик інвестиційної програми судноплавної компанії, орієнтованої на залучення кредитних джерел, що стимулюють терміновість реалізації проекту, необхідно враховувати не тільки рівень процентних ставок. Принципового значення набуває реальність реалізації ефективної стратегії розвитку провізної здатності за критеріями відшкодування капітальних вкладень на основі відносного зниження середніх витрат. Цей процес визначальною мірою обумовлений часом досягнення етапу економічного зростання життєвого циклу, але при цьому слід враховувати ризики утримання ліквідності за критеріями вартості активів та економічності змісту. Це обмеження має жорстко дотримуватися в умовах невизначеності особливостей посткризового зростання попиту на перевезення.

Внаслідок недостатніх глибин в Одеському та Чорноморському портах обмежено використання крупнотонажних суден з ефектом масштабу порівняно із зарубіжними портами. Саме тому найважливішими в оптимізації конкурентоспроможності Чорноморського транзитного простору стає інноваційний менеджмент оброблення вантажопотоків «Схід – Захід».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аткиссон А. Как устойчивое развитие может изменить мир / пер. с англ. Москва : БИНОМ ; Лаборатория знаний, 2015. 455 с.
2. Шевченко М. Топ-10 игроков морской отрасли. *Порты Украины*. 2016. № 7 (159). С. 40–43.
3. Боди З., Мертон К. Финансы / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2008. 592 с.

4. Внедрение сбалансированной системы показателей / пер. с нем. В. Толкача, С. Данишевич, М. Гавриша. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2006. 478 с.
5. Причальный сбор в системе цен международных портов. *Порты Украины*. 2015. № 1(143). С. 73–74.
6. Грифітс А., Стюарт У. Економіка для бізнесу та менеджменту / пер. з англ. Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2007. 944 с.
7. Review of Maritime Transport. Report by the UNCTAD. New York and Geneva : UN, 2019. 42 p.
8. Tallack R.B. Commercial Management for Shipmasters. A practical Guide. London : Nautical Institute, 1996. 287 p.
9. The Handbook of Maritime Economics and Business / ed. by Prof. Costas Grammenos. City University Cass Business School. London : Lloyd's of London Press, 2002. 930 p.
10. Эванс Ф.Ч. Оценка компаний при слияниях и поглощениях: создание стоимости в частных компаниях / пер. с англ. А. Шматова. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2004. 332 с.
11. Primachev N., Frasinuk T. Ukraine: an Example of Limits of Balance and Asymmetric Reaction in the Maritime Trade Market. *Przegląd Wschodnioeuropejski (East European Review)*. 2019. Vol. X/1. P. 153–162.
12. Frasyniuk T., Primachova N. Marine Shipping Industry Within the System of Global Economic Relations Sustainability. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol. 7. № 4.3 : Special Issue 3. P. 451–455. URL: <https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19914> (дата звернення: 03.03.2020).
2. Mark Shevchenko (2016) Top-10 igrokov morskoy otrasli. [Top 10 Maritime Players]. *Porty Ukrainy*. Vol. 7(159). P. 40–43.
3. Bodi Z. (2008) Finansy [Finances]. Moscow : Vil'yams, pp. 592. (in Russian)
4. Al'pina Biznes Buks (2006) Vnedreniye sbalansirovannoy sistemy pokazateley [The introduction of a balanced scorecard]. Moscow : Al'pina Biznes Buks, pp. 478. (in Russian)
5. Prichal'nyy sbor v sisteme tsen mezhdunarodnykh portov. *Porty Ukrainy*. 2015. № 1(143). P. 73–74.
6. Griffiths A. (2007) Ekonomika dlya biznesa i menedzhmenta [Economics for Business and Management]. Dnepropetrovsk : Balans bizns buks. (in Russian)
7. Review of Maritime Transport. Report by the UNCTAD. New York and Geneva: UN, 2019. 42 p.
8. Tallack R.B. (1996) Commercial Management for Shipmasters. A practical Guide. London : Nautical Institute. 287 p.
9. Costas Grammenos (2002) The Handbook of Maritime Economics and Business. City University Cass Business School, London : Lloyd's of London Press. 930 p.
10. Evans F.Ch. (2004) Otsenka kompaniy pri sliyaniyakh i pogloshcheniyakh: Sozdaniye stoimosti v chastnykh kompaniyakh [Valuation of companies in mergers and acquisitions: Creating value in private companies]. Moscow : Al'pina Biznes Buks, pp. 332. (in Russian)
11. Nicolas Primachev, Tatyana Frasinuk (2019) Ukraine: an Example of Limits of Balance and Asymmetric Reaction in the Maritime Trade Market. *Przegląd Wschodnioeuropejski (East European Review)*. Vol. X/1, pp. 153–162.
12. Frasyniuk T., Primachova N. (2018) Marine Shipping Industry Within the System of Global Economic Relations Sustainability. *International Journal of Engineering & Technology*. Vol. 7. No 4.3(2018) : Special Issue 3. P. 451–455.

REFERENCES:

ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

ACCOUNTING OF PAYMENT ACCOUNTS: PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT

У статті розглянуто актуальні проблеми, запропоновано шляхи вдосконалення обліку розрахунків з оплати праці, а також досліджено основні трудові показники та їх вплив на створення необхідних умов для забезпечення виконання заробітної платою усіх притаманних їй основних функцій. Заробітна плата використовується як популярний важіль у системі мотивації праці, формування інтелектуального капіталу, що визначає конкурентні позиції та перспективи розвитку господарюючого суб'єкта. Саме тому вона вимагає особливої уваги для відображення як об'єкта обліку, фінансової, податкової, статистичної та управлінської звітності. Сьогодні ситуація в Україні з питання реформування заробітної плати є досить двозначною. Розбіжності аналітиків та експертів доводять те, що наявний курс влади має як позитивні, так і негативні сторони, тому вивчення проблеми оплати праці в Україні є необхідним для того, щоби зрозуміти те, як один із чинників стимулювання трудової діяльності впливає на продуктивність всього працездатного населення.

Ключові слова: оплата праці, трудові показники, мінімальна заробітна плата, неоподатковуваний мінімум, прожитковий мінімум, купівельна спроможність населення, державне регулювання заробітної плати.

В статье рассмотрены актуальные проблемы, предложены пути совершенствования

учета расчетов по оплате труда, а также исследованы основные трудовые показатели и их влияние на создание необходимых условий для обеспечения выполнения заработной платой всех присущих ей основных функций. Заробітна плата используется как мощный рычаг в системе мотивации труда, формирования интеллектуального капитала, которые определяют конкурентные позиции и перспективы развития хозяйствующего субъекта. Именно поэтому она требует особого внимания для отображения как объекта учета, финансовой, налоговой, статистической и управленческой отчетности. Сегодня ситуация в Украине по вопросу реформирования заработной платы является достаточно двусмысленной. Разногласия аналитиков и экспертов доказывают то, что существующий курс власти имеет как положительные, так и отрицательные стороны, поэтому изучение проблемы оплаты труда в Украине является необходимым для того, чтобы понять то, как один из факторов стимулирования трудовой деятельности влияет на производительность всего трудоспособного населения.

Ключевые слова: оплата труда, трудовые показатели, минимальная заработная плата, необлагаемый минимум, покупательная способность населения, государственное регулирование заработной платы.

УДК 657.432(043.2)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-37>

Костюнік О.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Національний авіаційний університет
Шалієвська Ж.С.
студентка
Національний авіаційний університет

Kostiunik Elena

National Aviation University
Shalievskaja Zhanna
National Aviation University

The article discusses the main problems and proposes ways to improve the calculation of payroll calculations, as well as the main labor indicators and their influence on the creation of the necessary conditions to ensure that all the basic functions inherent in it are fulfilled. Because wage is a multifaceted category: on the one hand, it is the basis for ensuring the purchasing power of the population, which influences demand, and on the other, it is an important component of the cost and cost of products, goods, works and services. Wages are used as a powerful lever in the system of work motivation, the formation of intellectual capital, which determines the competitive position and prospects of economic development. An important place in the remuneration system is the minimum wage. Minimum wages and minimum living wage are the main indicators of labor. The minimum wage is usually determined based on the subsistence level. This is why it requires special attention to be displayed as an object of accounting, financial, tax, statistical and management reporting. There are many topical and important issues associated with payroll, such as the accuracy and timeliness of billing and payment, completeness of tax and mandatory payments, attracting skilled workers, implementation of various types of staff payments. In addition, accounting for wages depends heavily on the characteristics of the enterprise. For example, for large enterprises, payroll accounting is a very important pressing issue that requires the harmonization and classification of payroll data with respect to international standards. Today, the situation in Ukraine on wage reform is rather ambiguous. The differences between analysts and experts prove that this course of government has both positive and negative sides. In turn, the state must comply with the rules and guarantees regarding the employee's right to receive wages, the size of which must meet the needs of the employee and his family members. Therefore, the relevance of the study of the problem of wages in Ukraine is necessary in order to understand how one of the factors of stimulating labor activity affects the productivity of the entire working population.

Key words: wages, labor indicators, minimum wage, non-taxable minimum, subsistence minimum, purchasing power of the population, state regulation of wages.

Постановка проблеми. Сьогодні заробітна плата є досить складною економічною категорією в економіці, відіграючи домінуючу роль у механізмі мотивації населення. Однак головною проблемою залишається низька оплата праці, яка призводить до низької продуктивності праці, отже, погіршення господарської діяльності підприємства. Держава має виконувати правила та гарантії стосовно прав працівника на одержання заробітної плати, розмір якої повинен задовольняти потреби працівника та членів його сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні багато науковців досліджують питання

розрахунків за виплатами працівникам та проблеми сучасного стану заробітної плати, зокрема А.С. Батура, Л.В. Андрущенко, В.П. Загородній, О.Г. Криворот, Д.М. Хома, А.І. Юр'єва, В.С. Василенко, С.В. Цимбалюк, К.В. Шевчук, Ф.Ф. Бутинець. Незважаючи на вагомий внесок науковців, слід сказати, що досить багато питань залишаються не вирішеними та актуальними сьогодні, отже, потребують подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні актуальних проблем обліку розрахунків із заробітної плати та шляхів їх удосконалення, а також дослідженні основних показників праці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У Законі України «Про оплату праці» зазначається, що заробітна плата – це винагорода, виражена, як правило, грошовим чином, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу відповідно до трудового договору. Розмір заробітної плати буде залежати від складності та умов виконуваної роботи, кваліфікації працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства [1]. Заробітна плата – це показник, який безпосередньо залежить від ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та продуктивності праці. Від неї залежить частка у валовому національному продукті, отже, можливість розвитку економіки загалом. У сучасному ринковому механізмі за рахунок формування сукупного попиту реалізація заробітної плати не лише забезпечує основу для відтворення робочої сили, але й стає все більш важливим фактором відтворення суспільного виробництва.

Важливе місце в системі оплати праці посідає мінімальна заробітна плата. Вона встановлена Законом України «Про оплату праці» працівникам за виконання простої некваліфікованої праці, а також не може виплачуватись нижче, ніж щомісячна оплата праці. Мінімальна заробітна плата та мінімальний прожитковий мінімум – це основні показники праці. Мінімальна заробітна плата, як правило, визначається з огляду на рівень прожиткового мінімуму, який розраховується відповідно до стандартів задоволення мінімальних потреб населення, при цьому враховується рівень цін у країні. Мінімальна заробітна плата із січня 2020 року складає 4 723 грн., а мінімальний прожитковий мінімум для різних категорій громадян наведено в табл. 1.

У 2017 році відбувся стрімкий стрибок мінімальної заробітної плати, отже, вона становила 3 200 грн. У 2018 році можна було спостерігати тенденцію до зростання, де мінімальна заробітна плата вже становила 3 723 грн., а у 2019 році мінімальна заробітна плата складала 4 173 грн. У 2020 році вона збільшилась на 550 грн, становлячи 4 723 грн. [2].

Провівши дослідження щодо змін розміру мінімальної заробітної плати працівникам на підприємствах України, маємо визнати, що зміни, які стосуються нормативно-законодавчих актів, вимагають постійного вдосконалення обліку та контролю нарахування заробітної плати працівникам.

Поняття гарантованих виплат працівникові визначено в П(С)БО 26, проте в ньому чітко не визначено, до якого виду вони повинні або можуть належати. Стандарт не деталізує, що саме належить до заробітної плати, і немає прикладів практичних розрахунків, які є у МСБО 19 [3].

Таким чином, національний стандарт обліку є більш обмеженим у використанні та менш інформативним, ніж міжнародні стандарти. Можна стверджувати, що поняття «виплати працівникам» значно ширше, ніж поняття «заробітна плата», яка є лише частиною, різновидом цих виплат, хоча й найбільш вагомим.

Сьогодні заробітна плата сильно залежить від ставки податку на прибуток, оскільки чим вище ця ставка, тим нижче заробітна плата, яку власник підприємства може запропонувати робітнику. У зв'язку з тим, що підприємство після отримання прибутку сплачує податок на доходи фізичних осіб і не отримує бажаного результату, починає формуватися тіньовий сектор економіки, який має низку соціально-економічних проблем. На жаль, в Україні зарплата так званих конвертів є досить розвиненою.

Для боротьби з тіньовою економікою щодо заробітної плати уряд України висунув пропозицію стосовно популяризації легалізації доходів, за якої буде стягуватися штраф. Наприклад, офіційно безробітний працівник може загрозувати підприємству штрафом у розмірі 111 690 грн., а недопущення інспекторів до перевірки коштуватиме вже 372 300 грн.

З одного боку, підвищення заробітної плати працівників покращує валовий внутрішній продукт, загальний добробут населення, скорочення міграцій українців, середню тривалість життя, але з іншого боку, мають місце зростання інфляцій, безробіття, низька купівельна спроможність населення тощо. Якщо уряд України буде послідовно здійснювати та вдосконалювати свою політику у фінансовій, економічній, політичній та інших сферах, це допоможе подолати негативні наслідки, які сформувались у ринковій економіці.

Одним з економічних показників, що призводить до погіршення економічного стану країни, є безробіття. За зростання заробітної плати скорочуються державні місця, а працездатне населення частково виїжджає за кордон на пошуки більш оплачуваної роботи. Останніми роками спостерігається зростання безробіття. У 2017 році воно

Таблиця 1

Мінімальний прожитковий мінімум для різних категорій громадян у 2020 році

Мінімальний прожитковий мінімум у 2020 році	Категорія громадян	31 січня	31 липня	31 грудня
	загальний		2 027	2 118
	дітям до 6 років	1 779	1 859	1 921
	дітям віком від 6 до 18 років	2 218	2 318	2 395
	працездатний	2 102	2 197	2 270
	непрацездатний	1 638	1 712	1 769

становило 9,9%, у серпні 2018 року зменшилось на 1,1%, а у 2019 році становило 7,3%. Поки українці зміцнюють економіку більш розвинених країн, наша країна руйнується й занепадає, і в цьому винна державна влада, яка є безвідповідальною у своїх обов'язках, а основна мета якої полягає не в добробуті населення, а у збагаченні власного капіталу [5, с. 1-7].

На жаль, Україна відома тим, що є однією з найбідніших держав серед країн Європи, тому що рівень оплати праці українців досить низький. Так, середня заробітна плата в Україні за січень 2020 року становила 12 497 гривень, що еквівалентно 481 євро; для порівняння, в Польщі вона становить 1102 євро, у Великій Британії – 2498 євро, у Франції – 2957 євро, в Німеччині – 3703 євро [2].

Щоби подолати основні соціально-економічні проблеми, слід вжити таких запобіжних заходів:

- використання зарубіжного досвіду проведення соціально-економічної політики в європейських країнах;
- впровадження реформ податкового законодавства та забезпечення надійної системи оподаткування;
- забезпечення українцям гідної заробітної плати, особливо для молоді, яка їздить за кордон у великій кількості;
- забезпечення стабільності низьких інфляційних процесів;
- підвищення зайнятості населення;
- надання адекватної соціальної допомоги тим, хто її потребує;
- залучення іноземних інвесторів для побудови нових підприємств, організацій та установ;
- своєчасна виплата пенсій, заробітної плати та інших соціальних виплат;
- створення відповідних умов праці, що відповідають міжнародним стандартам [4, с. 186–194].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з вищезазначеного стає очевидним, що, незважаючи на зростання рівня мінімальної заробітної плати, рівень оплати праці в Україні не відповідає європейському рівню.

Низька заробітна плата є ще однією причиною безпрецедентного зростання прихованого безробіття, а також негативно впливає на розвиток ринку праці, спричиняючи його тінізацію.

Отже, актуальним завданням є формування нової ефективної державної політики у сфері оплати праці. Для цього перш за все необхідно провести відповідні реформи задля підвищення заробітної плати та знайти механізм зацікавленості працівників, який буде забезпечувати дуже тісний зв'язок їх заробітної плати з фактичним трудовим внеском.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95 (дата звернення: 27.02.2020).
2. Державна служба статистики України (дата звернення: 28.02.2020).
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» від 10 листопада 2012 року № 1025/03 (дата звернення: 27.02.2020).
4. Герасимчук Л.С. Шляхи вдосконалення обліку оплати праці. *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. Серія: Економічні науки*. 2016. № 12. С. 186–194.
5. Мельник О.І., Болеківський О.Д., Лаврук І.Г. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. С. 1-7.

REFERENCES:

1. Law of Ukraine "On remuneration" of 24.03.1995 № 108/95 (accessed: 27 February 2020).
2. State Statistics Service of Ukraine (accessed: 28 February 2020).
3. Regulation (standard) of accounting 26 "Payments to employees" dated 10.01.12 № 1025/03 (accessed: 27 February 2020).
4. Gerasymchuk L.S. (2016) Shljakhyvdoskonalennja obliku oplaty pracj [Ways of improving the accounting of wages]. *Youth Scientific Bulletin of UAB NBU*, no. 12, pp. 186–194.
5. Melnyk O.I., Bolekhivskyi O.D., Lavruk I.G. (2019) Problemy zarobitnoji platy v Ukrajinі ta shljakhy jikh vyrishennja [Problems of wages in Ukraine and ways to solve them]. *Effective economy*, no. 1, pp. 1–7.

ПОТЕНЦІАЛ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО РОЛЬ В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

POTENTIAL OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS AND ITS ROLE IN MARKET CONDITIONS

У статті окреслено основні етапи формування наукової думки щодо сутності поняття «конкурентоспроможність». Визначено різницю між поняттями «конкурентний потенціал підприємства» та «потенціал конкурентоспроможності підприємства». Обґрунтовано роль потенціалу конкурентоспроможності підприємства та його головні завдання. Виявлено ієрархічний рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємства порівняно зі збутовим, стратегічним, маркетинговим та ринковим потенціалом. Виокремлено структурні елементи потенціалу конкурентоспроможності підприємства, такі як фінансовий, людський, організаційний. Запропоновано розуміти під поняттям «потенціал конкурентоспроможності підприємства» сукупність наявних можливостей підприємства, що залежать від наявного рівня людського, фінансового та організаційного потенціалу, ефективне управління якими сприяє збільшенню ринкової частки суб'єкта господарювання.

Ключові слова: потенціал підприємства, потенціал конкурентоспроможності, конкурентоспроможність, конкурентний потенціал, структура потенціалу підприємства.

В статті обозначены основные этапы формирования научной мысли о сущности понятия «конкурентоспособность». Определена разница между понятиями «конкурентный потенциал предприятия» и «потенциал конкурентоспособности предприятия». Обоснованы роль потенциала конкурентоспособности предприятия и его ключевые задания. Определен иерархический уровень потенциала конкурентоспособности предприятия по сравнению со сбытовым, стратегическим, маркетинговым и рыночным потенциалом. Выделены структурные элементы потенциала конкурентоспособности предприятия, такие как финансовый, человеческий, организационный. Предложено понимать под понятием «потенциал конкурентоспособности предприятия» совокупность существующих возможностей предприятия, которые зависят от существующего уровня человеческого, финансового и организационного потенциала, эффективное управление которыми способствует увеличению рыночной доли субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: потенциал предприятия, потенциал конкурентоспособности, конкурентоспособность, конкурентный потенциал, структура потенциала предприятия.

УДК 658:005.332.4

<https://doi.org/10.32843/bses.50-38>

Кривоберець М.М.

аспірант

Міжрегіональна Академія управління персоналом

Kryvoberets Maryna

Interregional Academy of Personnel Management

Although the concept of "enterprise competitiveness" is not new in the economic theory, the potential of enterprise competitiveness has become a subject of recent research. Identifying the obvious and hidden opportunities to strengthen the market position of the company is an important aspect of business activity in the current economic environment. The presence of numerous scientific papers on this topic indicates its relevance, but due to the lack of a unified approach to interpreting the potential of competitiveness and determining its components, there is a need for in-depth study of these issues. The purpose of the article is to substantiate theoretical provisions on the essence of the concept of "enterprise competitive potential" and its structure. The article outlines the main stages of scientific opinion formation on the essence of the concept of "competitiveness". The difference between the concepts of "competitive potential of enterprise" and "potential of enterprise competitiveness" is determined. The role of competitiveness potential of the enterprise and its main tasks are identified, namely: to provide the ability to compete in the markets with manufacturers and sellers of similar goods; to ensure the level of competence of the enterprise in relation to other enterprises-competitors; to provide a synergistic effect from the rational use of competitive advantages; ensure the production and marketing of competitive products; ensure the ability to counter competitors. It is established that the competitive potential is at the same hierarchical level with the market potential, above which there is strategic potential, and below it is marketing potential. Although the scientific literature lacks a single approach to the structure of the enterprise's competitive potential, the structural elements of the enterprise's competitiveness potential are distinguished, namely: financial, human, and organizational. It is proposed to understand by the concept of "enterprise competitive potential" the set of available enterprise capabilities, which depend on the existing level of human, financial and organizational potential, effective management of which contributes to increasing the market share of the entity.

Key words: enterprise potential, competitive potential, competitiveness, structure of enterprise potential.

Постановка проблеми. Попри те, що поняття «конкурентоспроможність підприємства» не є новим в економічній літературі, потенціал конкурентоспроможності підприємства став об'єктом дослідження досить недавно. Виявлення очевидних та прихованих можливостей посилення ринкових позицій підприємства є важливим аспектом ведення господарської діяльності в сучасних умовах господарювання. Наявність значної кількості наукових робіт з цієї тематики вказує на її актуальність, проте через відсутність єдиного підходу до трактування потенціалу конкурентоспроможності та визначення його складових частин постає необхідність поглибленого дослідження цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними теоретиками конкурентного потенціалу є Н. Карачина, Л. Перцата [1], Я. Лісун,

А. Рудий [2], В. Матвєєв [3], В. Гросул, М. Афанасьєва, А. Янчев [4]. Також уваги заслуговують праці К. Кузнєцової [5; 6] щодо ресурсного забезпечення потенціалу конкурентоспроможності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень щодо сутності поняття «потенціал конкурентоспроможності підприємства» та його структури.

Вклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах ринкової економіки зростає потреба залучення всіх можливостей підприємства, які можуть бути використані в конкурентній боротьбі за споживача. Потенціал підприємства є тим поняттям, що не тільки охоплює поточну діяльність підприємства, але й визначає наявні резерви, які можуть бути активізовані як у поточному періоді, так і в довгостроковій перспективі.

Перш ніж перейти до визначення сутності потенціалу конкурентоспроможності, варто обґрунтувати етапи формування категорії «конкурентоспроможність» у науковій літературі. Цей процес розглядають у розрізі чотирьох історичних етапів [7]:

1) Етап докапіталістичної конкуренції (до останньої чверті XVIII ст.) є відправною точкою в дослідженні категорії «конкуренція» як суперечки між продавцями та покупцями за можливість продати товар за найвигоднішими умовами. Поняття «конкурентоспроможність» ще не входить до понятійного апарату, але з'являється усвідомлення можливостей підприємств у боротьбі за споживачів.

2) Етап вільної конкуренції (остання чверть XVIII ст. – остання чверть XIX ст.) є періодом формування та розвитку концепції конкуренції як явища, що не залежить від державного втручання й виникає в умовах відсутності зовнішнього контролю учасників ринку. А. Сміт розкриває причини домінування держав у міжнародній торгівлі, а Д. Рікардо присвячує праці дослідженням порівняльних переваг. Отже, закладаються основи дослідження конкурентних переваг суб'єктів ринку [8].

3) Етап монополістичної конкуренції (остання чверть XIX ст. – перша половина XX ст.) є періодом поглибленого дослідження структури ринку та боротьби між виробниками товарів, що диференціюються за якісними характеристиками. Конкурентоспроможність вивчається з позиції конкурентних переваг, які отримують підприємства на шляху до завоювання ринку та їх перетворення на монополістів.

4) Етап сучасної конкуренції (з другої половини XX ст.) є періодом формування принципово нових підходів до розуміння понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність». У 1970-х роках М. Портер вводить поняття «конкурентоспроможність» у наукову літературу, що стає відправною точкою формування його сучасного значення [9].

Перейдемо до обґрунтування сутності поняття «потенціал конкурентоспроможності». В сучасній літературі використовуються поняття «конкурентний потенціал підприємства» та «потенціал конкурентоспроможності підприємства». Важливо визначити різницю між цими термінами.

Конкурентний потенціал, відповідно до Н. Карачиної та Л. Перцатої, є внутрішніми та зовнішніми конкурентними можливостями фірми, які дають змогу підприємству вести ефективну конкурентну боротьбу на ринку за рахунок формування конкурентних переваг на основі використання матеріальних і нематеріальних ресурсів [1]. Я. Лісун та А. Рудий дають таке визначення: потенційна можливість зберігати і збільшувати конкурентні переваги в довгостроковому періоді, що визначається сукупністю параметрів, які зумовлюють можливість і здатність організації ефективно функціонувати на ринку в перспективі, утримувати чи збільшувати

свою ринкову частку та високий рівень рентабельності [2]. В. Матвеев зазначає, що це – «сукупність показників або факторів підприємства, що характеризують його силу, джерела, можливості, засоби, запаси, здібності, ресурси і багато інших виробничих резервів, які створюють, зберігають й розвивають стійкі конкурентні переваги на ринку, сприяють досягненню поставлених стратегічних конкурентних цілей, забезпечуючи йому високий конкурентний статус» [3]. В. Гросул, М. Афанасьєва, А. Янчев відзначають, що конкурентний потенціал «полягає в його здібностях і можливостях до здійснення ефективної господарської діяльності в конкурентному середовищі цільового споживчого ринку» [4].

Попри те, що трактування є досить всеосяжними, доцільно використовувати поняття «потенціал конкурентоспроможності», адже саме конкурентоспроможність повинна забезпечувати [10] здатність конкурувати на ринках із виробниками і продавцями аналогічних товарів; рівень компетенції підприємства відносно інших підприємств-конкурентів, яка відображає ступінь переваги; здатність до отримання синергійного ефекту від раціонального використання конкурентних переваг; виробництво та збут конкурентоспроможної продукції; здатність протидіяти конкурентам.

Як зазначає К. Кузнєцова, потенціал конкурентоспроможності – це «наявні та приховані можливості щодо залучення та використання факторів виробництва для отримання оптимального результату при використанні оптимальної кількості ресурсів» [5]. Варто зазначити, що це визначення є досить розмитим і не вказує на структурні елементи потенціалу та конкретний цільовий результат процесу управління. Отже, важливо ідентифікувати складові частини потенціалу конкурентоспроможності, від управління якими залежить результат його реалізації, а також його ієрархічний рівень у системі потенціалу підприємства.

Потенціал конкурентоспроможності має схожу спрямованість зі стратегічним, ринковим, збутовим та маркетинговим потенціалами. Л. Ладонько та М. Ганжа розглядають стратегічний потенціал з позиції забезпеченості ключовими ресурсами для досягнення стратегічних цілей підприємства [11], отже, якщо цілі передбачають формування певного рівня конкурентоспроможності, то сутність стратегічного потенціалу та потенціалу конкурентоспроможності будуть збігатися. Зіставлення засвідчує, що потенціал конкурентоспроможності є більш вузьким поняттям.

Трактування ринкового потенціалу С. Алексеєва [12], І. Колокольчикової та Р. Олексенко [13] вказують на те, що він має однаковий рівень ієрархічності з потенціалом конкурентоспроможності. Втім, він відображає тільки результат реалізації потенціалу підприємства. Збутовий та маркетинговий потенціали за ієрархією розташовані нижче

вищезазначених, адже мають менш всеосяжну кінцеву ціль [14; 15; 16]. Отже, потенціал конкурентоспроможності розташований на одному ієрархічному рівні з ринковим потенціалом, вище яких розташований стратегічний потенціал, а нижче – маркетинговий та збутовий.

В науковій літературі відсутній єдиний підхід до структури потенціалу конкурентоспроможності підприємства. Так, К. Кузнецова виділяє природний, технічний, технологічний, фінансовий, трудовий, управлінський, інформаційний потенціали [6]. Н. Карачина та Л. Перцата зазначають, що до складових частин потенціалу конкурентоспроможності належать сукупність наявних природних, матеріальних, трудових, фінансових і нематеріальних ресурсів та можливостей суб'єктів господарювання [1]. Я. Лісун та А. Рудий відносять до складових частин маркетинговий, виробничий, інноваційний, екологічний, фінансовий, кадровий та управлінський потенціали [2].

Вважаємо за доцільне виокремити в структурі потенціалу конкурентоспроможності фінансовий, людський та організаційний потенціали (рис. 1). Людський потенціал є основою функціонування будь-якого підприємства, а якість його формування визначає вектор розвитку інших складових частин та підприємства загалом. Фінансовий потенціал відповідає за грошові потоки підприємства й впливає на можливість розвивати компетенції підприємства. Організаційний потенціал формується залежно від наявних інформаційних технологій підприємства, внутрішніх та зовнішніх комунікацій та наявної корпоративної культури.

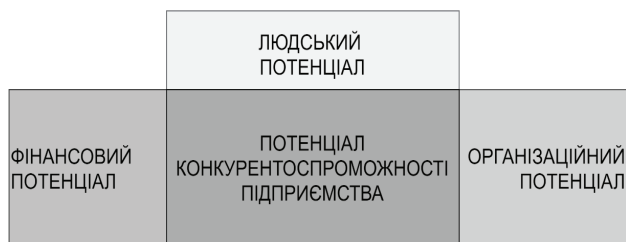

Рис. 1. Структура потенціалу конкурентоспроможності підприємства

Джерело: розроблено автором

Отже, потенціал конкурентоспроможності підприємства – це сукупність наявних можливостей підприємства, що залежать від наявного рівня людського, фінансового та організаційного потенціалу, ефективність управління якими впливає на забезпечення певної ринкової частки підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Потенціал конкурентоспроможності є важливим аспектом діяльності підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу, адже охоплює не тільки поточні показники діяльності, але й приховані можливості до розвитку суб'єкта господарювання щодо покращення стану ринкового позиціонування.

В процесі дослідження дістало подальшого розвитку поняття «потенціал конкурентоспроможності підприємства», під яким, на відміну від наявних, слід розуміти людський, фінансовий та організаційний потенціали, ефективно управління якими сприяє збільшенню ринкової частки суб'єкта господарювання.

Подальшого дослідження потребують питання управління потенціалом конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карачина Н., Перцата Л. Конкурентний потенціал та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства. *Економічний простір*. 2014. № 86. С. 164–172.
2. Лісун Я., Рудий А. Стратегічне управління конкурентним потенціалом підприємства на засадах забезпечення якості. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 2(2). С. 305–309.
3. Матвеев В. Сутність стратегічного управління конкурентним потенціалом підприємства. *Молодий вчений*. 2015. № 2(2). С. 179–184.
4. Гросул В., Афанасьєва М., Янчев А. Управління конкурентним потенціалом підприємств роздрібною торгівлі: монографія. Харків: ХДУХТ, 2016. 244 с.
5. Кузнецова К. Економічне обґрунтування оптимізації ресурсного забезпечення потенціалу конкурентоспроможності енергогенеруючих підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 11. С. 157–161.
6. Кузнецова К. Конкурентоспроможність підприємства на основі ресурсного потенціалу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2013. Вип. 10. С. 219–223.
7. Вініченко І. Еволюція підходів у дослідженні конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2012. № 8. С. 3-6.
8. Мерзлов І. К вопросу о содержании понятия «конкурентоспособность». *Arsadministrandi*. 2012. № 3. С. 5–13.
9. Донських А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств та фактори, що її визначають. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_32 (дата звернення: 28.02.2020).
10. Пічугіна Т., Забродська Л., Забродська Г. Науково-теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства». *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2017. № 1. С. 132–148.
11. Ладонько Л., Ганжа М. Стратегічний потенціал підприємства: формування та оцінка. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 2. С. 109–114.
12. Алексеев С. Визначення ринкового потенціалу торговельного підприємства. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 4. С. 36–39.
13. Колокольчикова І., Олексенко Р. Ринковий потенціал та особливості планування маркетингової діяльності фермерських господарств на ринку плодів в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2018. № 2(37). С. 274–280.

14. Шарко В., Поліщук І. Методи дослідження маркетингового потенціалу торговельного підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 4. С. 207–215.

15. Висоцький А. Сутність та особливості збутового потенціалу як складової частини сукупного економічного потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.8. С. 225–233.

16. Квасницька Р., Тарасюк Р. Структуризація потенціалу підприємства. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 1. С. 73–82.

REFERENCES:

1. Karachyna N., Pertsata L. (2014) Konkurentnyi potentsial tayohorol u formuvannikonkurentospromozhnostipidpriemstva [Competitive potential and its role in shaping enterprise competitiveness]. *Ekonomichnyi prostrir*, no. 86, pp. 164–172.

2. Lisun Ya., Rudyi A. (2015) Stratehichne upravlinnia konkurentnym potentsialom pidpriemstva na zasakh zabezpechenniaya kosti [Strategic management of competitive potential of the enterprise on the basis of quality assurance]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 2(2), pp. 305–309.

3. Matvieiev V. (2015) Sutnist stratehichnoho upravlinnia konkurentnym potentsialom pidpriemstva [The essence of strategic management of the competitive potential of the enterprise]. *Molodyi vchenyi*, no. 2(2), pp. 179–184.

4. Hrosul V., Afanasieva M., Yanchev A. (2016) Upravlinnia konkurentnym potentsialom pidpriemstv rozdrubnoi torhivli [Managing the competitive potential of retailers]. Kharkiv : KhDUKhT, 244 p. (in Ukrainian)

5. Kuznietsova K. (2015) Ekonomichne obgruntuvannia optymizatsii resursnoho zabezpechennia potentsialu konkurentospromozhnosti enerhoheneruiuchykh pidpriemstv [Economic substantiation of optimization of resource supply of the potential of competitiveness of energy-generating enterprises]. *Biznes-Inform*, no. 11, pp. 157–161.

6. Kuznietsova K. (2013) Konkurentospromozhnist pidpriemstva na osnovi resursnoho potentsialu [Competitiveness of the enterprise on the basis of resource potential]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "KPI"*, vol. 10, pp. 219–223.

7. Vinichenko I. (2012) Evoliutsiia pidkhodiv u doslidzhenni konkurentospromozhnosti [The evolution

of approaches in competitiveness research]. *Ahrosvit*, no. 8, pp. 3-6.

8. Merzlov Y. (2012) K voprosu o soderzhanyyponiatiya "konkurentosposobnost" [On the content of the "competitiveness"]. *Arsadministrandi*, no. 3, pp. 5–13.

9. Donskykh A. (2011) Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv ta faktory, shcho yii vyznachaiut [Competitiveness of agricultural enterprises and the determining factors]. *Efektivna ekonomika (electronic journal)*, no. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_32 (accessed: 28 February 2020).

10. Pichuhina T., Zabrodskaya L., Zabrodskaya H. (2017) Naukovo-teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia "konkurentospromozhnist pidpriemstva" [Scientific and theoretical approaches to the definition of the concept of enterprise competitiveness]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, no. 1, pp. 132–148.

11. Ladonko L., Hanzha M. (2015) Stratehichnyi potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka [Strategic potential of the enterprise: formation and evaluation]. *Naukovyi visnyk Polissia*, no. 2, pp. 109–114.

12. Aliksieiev S. (2014) Vyznachennia rynkovoho potentsialu torhovelnoho pidpriemstva [Determination of market potential of a trading enterprise]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 4, pp. 36–39.

13. Kolokolchikova I., Oleksenko R. (2018) Rynkovyi potentsial ta osoblyvosti planuvannia marketynhovoi diialnosti fermerskykh gospodarstv na rynku plodiv v Ukraini [Market potential and features of planning of marketing activities of farmers in the fruit market in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnichnoho universytetu*, no. 2(37), pp. 274–280.

14. Sharko V., Polishchuk I. (2016) Metody doslidzhennia marketynhovoho potentsialu torhovelnoho pidpriemstva [Research methods of marketing potential of trading enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 4, pp. 207–215.

15. Vysotskyi A. (2014) Sutnist ta osoblyvosti zbutovoho potentsialu yak skladovoi chastyny suкупного ekonomichnoho potentsialu pidpriemstv [The essence and peculiarities of sales potential as an integral part of the total economic potential of enterprises]. *Naukovyivisnyk NLTU Ukrainy*, vol. 24(8), pp. 225–233.

16. Kvasnytska R., Tarasiuk R. (2017) Strukturyzatsiia potentsialu pidpriemstva [Structuring of enterprise potential]. *Visnyk KNTEU*, no. 1, pp. 73–82.

КЛАСТЕРИ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ І СВІТІ

CLUSTERS AS AN ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FUNCTIONING OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE AND THE WORLD

У статті розглянуто господарські структури регіонів, що формуються на основі кластерів, а саме моделі конкурентоздатної та інвестиційної привабливої економіки, яка спрямована на забезпечення високого рівня та якості життя населення. Кластерні, або інтегровані, об'єднання (локальні мережі) на сучасному етапі розвитку економіки країни формують специфічний економічний простір задля розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, отже, виконують функції структуроутворюючих елементів глобальної економічної системи. Актуальність теми статті пояснюється необхідністю систематизації, конкретизації та вдосконалення визначення сутності й значення кластерів в умовах впровадження новітніх форм організації господарства в економіку країни та економіку її регіонів. Кластер підвищує коефіцієнт корисної дії компаній, що входять до його складу. Членство у кластерах та міжфірмових мережах може збільшити продуктивність, рівень інновацій та конкурентоздатність фірм.

Ключові слова: кластер, інновації, координація, інноваційна діяльність, інноваційний процес.

В статье рассмотрены хозяйственные структуры регионов, которые форми-

руются на основе кластеров, а именно модели конкурентоспособной и инвестиционно-привлекательной экономики, которая направлена на обеспечение высокого уровня и качества жизни населения. Кластерные, или интегрированные, объединения (локальные сети) на современном этапе развития экономики страны формируют специфическое экономическое пространство с целью расширения сферы свободной торговли, свободного перемещения капитала и человеческих ресурсов, значит, выполняют функции структурообразующих элементов глобальной экономической системы. Актуальность темы статьи объясняется необходимостью систематизации, конкретизации и совершенствования определения сущности и значения кластеров в условиях внедрения новейших форм организации хозяйства в экономику страны и экономику ее регионов. Кластер повышает коэффициент полезного действия компаний, входящих в его состав. Членство в кластерах и межфирменных сетях может увеличить производительность, уровень инноваций и конкурентоспособность фирм.

Ключевые слова: кластер, инновации, координация, инновационная деятельность, инновационный процесс.

УДК 330

<https://doi.org/10.32843/bses.50-39>

Лаврухіна К.О.

аспірант

Київський національний університет
будівництва і архітектури

Lavrukhina Kateryna

Kyiv National University
of Construction and Architecture

The article deals with the economic structures of cluster-based regions, which is a model of a competitive and investment-friendly economy aimed at ensuring a high standard and quality of life for the population. Clustered or integrated associations (LANs) at the present stage of economic development of the country form a specific economic space in order to expand free trade, free movement of capital and human resources, and therefore serve as the structural elements of the global economic system. The relevance of the topic of the article is explained by the need to systematize, specify and improve the definition of the essence and importance of clusters in the conditions of introduction of the latest forms of business organization in the economy of the country and its regions. The cluster increases the efficiency of the companies that are part of it. Membership in clusters and between corporate networks can increase productivity, innovation and competitiveness of firms. Within cluster structures, two opposing principles can be combined – competition and cooperation. The cluster remains flexible enough to allow participating companies to compete freely for the expansion of their share of total sales, if necessary to attract new members, and at the same time it organizes, coordinates activities through information sharing, coordination of plans and ongoing activities. As you can see, the above interpretations of clusters are substantially different from each other, but each of the concepts carries with it rational grain. The following points of view are based on the identified constituent elements of the cluster, the specifics of relationships between its members, as well as its geographical location. The analysis of the above interpretations, aspects and properties of the cluster revealed the need for improvement categorical apparatus and allowed to formulate the following author's interpretation of this definition. A cluster is a system of collaboration, tightly linked and geographically close business networks, and organizational structures (manufacturers, suppliers, consumers, government, public, scientific and educational institutions, infrastructure, techno parks) for the purpose of organizing, managing and increasing production world-class (innovative) products.

Key words: cluster, innovation, coordination, innovation, innovation process.

Постановка проблеми. Серед умов, що забезпечують економічний розвиток країни в епоху глобалізації ринків збуту, важливу роль відіграють процеси поширеного використання нововведень, інноваційна активність підприємств, загальний розвиток інноваційної інфраструктури, зв'язок з науковими та вищими навчальними закладами, постійне підвищення рівня кваліфікації кадрів, їх знань, умінь та навиків.

Нові завдання, що стоять сьогодні перед регіональною та місцевою владою щодо змістовного наповнення соціально-економічного розвитку територій та їх громад, потребують активізації інноваційно-інвестиційного потенціалу територіальної організації економіки та взаємодії господа-

руючих суб'єктів. Світовий досвід успішних регіонів доводить залежність їх результату не тільки від класичних факторів, якими є ресурсне забезпечення, вдале розміщення, наявність досконалих технологій. Значна увага в теорії та практиці реалізації оптимальної стратегії розвитку регіонів приділяється сьогодні кластерній моделі галузево-територіального розвитку.

Сучасний етап розвитку світової економіки актуалізує інноваційну складову частину економічного розвитку як передумову його динамічності та конкурентоздатності. Визнано, що набувають виключно значної ваги фактори, які стимулюють поширення нових технологій, такі як взаємодія науки, освіти, фінансування, стратегії уряду,

формування мереж взаємозв'язків між фірмами та гнучка спеціалізація. Отже, саме інноваційна активність є характерною рисою більшості наявних кластерів та їх інфраструктурного оточення. Це дало змогу визначити кластер інноваційної активності як сукупність базисних нововведень, сконцентрованих на певному відрізку часу та в певному економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кластери як категорію, їх роль та сутність активно вивчають провідні українські вчені, зокрема В. Базилевич, Є. Безвушко, І. Бураковський, З. Варналій, М. Войнаренко, В. Геєць, Б. Губський, П. Єщенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Ю. Ковальов, С. Кримський, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, В. Новицький, Ю. Павленко, А. Поручник, Є. Савельєв, В. Савченко, О. Серік, В. Сизоненко, С. Соколенко, М. Тимчук, А. Філіпенко, О. Шнирков. Ці питання розглядаються в дослідженнях багатьох зарубіжних авторів, які заклали основи кластерної теорії, дослідили процеси кластеризації, окреслили ефективність створення, розвитку й стимулювання виробничих кластерів, зокрема в працях В. Бандурин, В. Гжегожа, С. Долгова, П. Жозета, Е. Леммера, А. Маршала, Ж. Мингалевої, М. Кітінга, Дж. Клегга, М. Портера, В. Прайса, Д. Радеби, О. Розенфельда, А. Ругмана, П. Самуельсона, В. Савченко, І. Пилипенко, Дж. Сороса, М. Свена, В. Превезера, С. Ткачевої, Ю. Уеннопа, І. Фезера, Д. Якобса, Л. Янга.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз переваг і недоліків кластерного підходу та визначення особливостей механізму функціонування кластеру.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Упродовж тривалого часу посилюється тенденція зниження конкурентоспроможності національної економіки. Пріоритети, що сформувалися в країні, не відповідають вимогам часу та інтересам економіки.

Епоха інформації та інновацій вимагає нового підходу до ролі держави у визначенні пріоритетів державного регулювання щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У створенні інноваційної економіки провідну роль відіграє держава. Держава визначає пріоритети в інноваційній сфері, види товарів і послуг, які можуть стати предметом державного замовлення; створює механізми самоорганізації в інноваційній сфері, заохочення за участю великого капіталу в інноваційних проєктах; організовує експертизу та аналіз інноваційних проєктів. Фінансування інноваційних проєктів та інноваційної діяльності може здійснюватися на основі співфінансування або самостійно державою, або за допомогою венчурних компаній, альянсів чи об'єднань підприємств.

Необхідними умовами побудови інноваційної економіки є моніторинг інновацій та створення інноваційної інфраструктури, що сприяють оперативному доведенню до товаровиробників інформації

про результати науково-технічної діяльності, конкретних рекомендацій науки з різноманітними аспектами агропромислового виробництва. Вирішення цих питань у сучасних умовах є можливим лише за участі держави. Загалом організаційно-економічний механізм реалізації стратегії інтеграційного поєднання науки, освіти та виробництва включає правове підґрунтя, організаційне, фінансове, наукове, кадрове, інформаційне забезпечення та моніторинг. Іншою формою, що вимагає більшої юридичної прив'язки, є створення представництв об'єднаних у кластер економічних суб'єктів і доручення їм нових для організації функцій, зокрема функцій реклами, просування, дослідження регіональних ринків.

Отже, для інноваційно-технологічного забезпечення розвитку національної економіки одними з найбільш ефективних способів ми вважаємо формування та розвиток високотехнологічних кластерів.

Кластери є основою зростання регіональної економіки й сталого розвитку малих форм підприємства, задіяних у високотехнологічному секторі економіки. Кластер забезпечує одночасний та системний розвиток відразу всіх складових частин економіки регіону: від модернізації освіти, реалізації перспективних і затребуваних НДДКР до проведення ефективної комерціалізації розроблених рішень (від освоєння їх промислового виробництва з одночасною модернізацією самих виробництв до комплексного впровадження і сервісного супроводу).

В сучасних умовах важливою формою зв'язку є галузеві кластери, які об'єднують групу взаємопов'язаних галузей, сукупність підприємств на базі територіального об'єднання постачальників сировини й виробників готової продукції, пов'язаних технологічною схемою виробництва.

Для визначення сутності застосування в національній економіці кластерного підходу необхідно розглянути й проаналізувати відмінність кластеру від інших форм організації підприємств, наприклад територіально-виробничих комплексів, що полягає в наявності внутрішнього конкурентного середовища та сильних конкурентних позицій на глобальному ринку. Отже, кластер – це поєднання кооперації та конкуренції, які доповнюють один одного й створюють передумови для розвитку інноваційних процесів. Взаємозв'язок з внутрішніми потребами споживачів кластеру базується на конкуренції, а з зовнішніми – на кооперації.

Отже, кластер – це сукупність 7К, таких як концентрація, кооперація, конкуренція, комунікація, координація, конкурентоздатність, компетенція (рис. 1). Створення кластеру в регіональній економіці має на меті забезпечення концентрації виробництва та реалізації продукції, кооперації зусиль над поширенням інноваційних процесів, забезпечення конкуренції, комунікаційних процесів у рамках кластерного утворення та спільної координації діяльності. Компетенція підприємств,

організацій та установ, об'єднаних у кластер, дає можливість правильно вирішити поставлене завдання, успішно діяти на основі практичного досвіду, умінь та знань під час вирішення поставлених професійних завдань. Ці чинники в сукупності підвищують конкурентоздатність регіону, створюючи нові умови та вимоги до ведення бізнесу.

Функціонування кластерів ґрунтується на створенні мереж, співпраці, координації спільної діяльності та конкуренції. Їхні центри розташовуються в географічних центрах регіонів, спеціалізуються в конкретних галузях, пов'язаних спільними технологіями чи видами діяльності. Формування такої мережі може відбуватися з ініціативи влади різних рівнів або йти «знизу», тобто бути незалежною ініціативою приватних компаній. У першому випадку існує готовність місцевих адміністрацій інвестувати в розвиток кластеру, у другому випадку такої готовності немає, однак на відповідному етапі інвестиції можуть бути необхідними, а коли кластер важливий для розвитку регіону, то він має розглядатись як одна з «точок росту», на якій має бути сконцентрована інвестиційна активність.

Таким чином, державна підтримка має велике значення для первинного розвитку кластеру. Кластери розглядаються як інтеграційні форми організації виробництва, що забезпечують швидкі темпи економічного розвитку, а сам процес кластеризації розглядається як ринковий механізм якісного перетворення регіональних економічних систем. Перспективи кластерної організації регіональної економіки залежать від макроекономічних тенденцій в економіці, домінуючих на певній території [4, с. 67].

Необхідно звернути увагу на той факт, що кластер має дві яскраво виділені складові частини, а саме галузеву та територіальну. З огляду на це виділяють:

- промисловий кластер, що є групою споріднених взаємопов'язаних галузей промисловості та сфери послуг, що успішно спеціалізується на міжнародному поділі праці;

- регіональний кластер, що є просторовою агломерацією схожих і взаємопов'язаних форм економічної діяльності, яка становить основу місцевого середовища, сприяє обміну знаннями, стимулює різні форми навчання й адаптації; такі кластери зазвичай складаються з малих і середніх підприємств; центральний елемент їх успіху зосереджений у силі соціального капіталу та географічної близькості; підприємства в цьому разі менше пов'язані між собою, ніж у промисловому кластері.

Складніше визначитися з поняттям «інноваційний кластер», тому що за традиційного підходу інноваційність прийнято вважати властивістю

технологічного або галузевого кластеру. В економічній літературі інноваційний кластер визначається так [1; 2; 3]:

- група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній та організацій, що діють у сфері інновацій, безвідносно технологічної спеціалізації, взаємодоповнюють один одного і сприяють розвитку як кожного елементу кластера, так й інноваційного потенціалу регіону загалом;

- концентрація підприємств, наукових, освітніх, громадських організацій, пов'язаних між собою мережами співробітництва в інноваційній сфері задля забезпечення максимально можливої ефективності та конкурентоспроможності;

- неформальне об'єднання зусиль різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, ВНЗ, державних наукових установ тощо), здатних здійснювати трансферт нових знань, наукових відкриттів і винаходів, перетворюючи їх на інновації, затребувані ринком;

- стійке партнерство взаємопов'язаних підприємств, установ, організацій, окремих осіб з переважаючим інноваційним ефектом;

- особливий вид кластеру, що володіє властивостями, які дають змогу прискорити процес генерації, виробництва та комерціалізації інновацій.

На основі аналізу представлених визначень слід виділити особливості інноваційного кластеру, що дають змогу визначити систему його сутнісних характеристик:

1. Інноваційний кластер є надсистемою, оскільки може охоплювати найрізноманітніші типи кластерів в регіоні (будівельний, нафтогазовий, медичний, туристичний тощо), об'єднани процесом інноваційної діяльності, яка передбачає створення й поширення інновацій в цьому середовищі.

2. Результатом діяльності учасників інноваційного кластеру є інновації не тільки у сфері виробництва, але й в галузі управління, організації, соціальної роботи тощо.

3. Учасниками інноваційного кластеру є на перший погляд різноманітні підприємства, проте вони мають єдину концепцію свого розвитку та

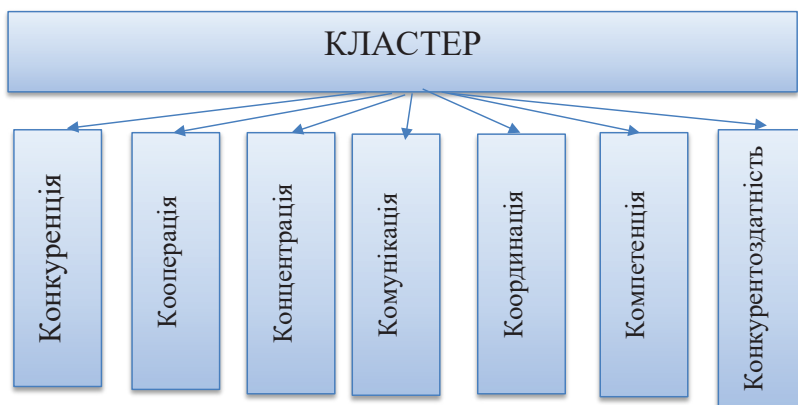

Рис. 1. Концепція 7К – основа кластеру

пов'язані єдиним інноваційним процесом, у якому кожен з них виконує певні функції.

4. Для формування інноваційного кластеру недостатньо лише наявності критичної маси підприємств в інноваційній сфері, адже необхідна наявність компетенцій, технічних можливостей, логістичних шляхів і каналів зв'язку, системи відносин, які передбачають здійснення перманентного інноваційного розвитку.

5. Взаємовідносини між учасниками кластеру будуються на основі поєднання кооперації та конкуренції, що в результаті приводить до успішної співпраці й можливості використання ключових компетенцій та досягнень партнерів для досягнення загального результату.

Інноваційний кластер є найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності, неформальним об'єднанням зусиль різних організацій (промислових компаній, науково-дослідних центрів, ВНЗ, індивідуальних підприємств, органів державного управління, громадських організацій тощо). Мета створення інноваційного кластеру полягає в концентрації сильних сторін регіону для вирішення складних завдань. Визначальну роль у створенні та функціонуванні цієї мережі відіграють місцеві науково-дослідні інститути, що досліджують відповідні тематичні сфери. Об'єднання в кластер забезпечує систему поширення нових знань, технологій, інновацій. При цьому формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластеру є найважливішою умовою ефективною трансформації

винаходів в інновації, а інновацій – в конкурентні переваги (рис. 2).

Особлива увага вчених і фахівців до кластеризації економіки як інструменту підвищення конкурентоспроможності пояснюється ефективністю та гнучкістю кластерів, але кластерний підхід має також низку недоліків (табл. 1) [4, с. 67].

Проаналізувавши наведені дані, ми зробили висновки, що значна кількість переваг кластерної моделі не позбавляє її недоліків, що за умов ринково орієнтованої економіки можуть бути суттєвими. Перш за все слід назвати надмірну концентрацію виробництва, отже, потенційну можливість посилення монопольних тенденцій в окремих ринкових секторах. У зв'язку з цим варто наголосити на необхідності керуваним структурам кластерних утворень враховувати формальні ознаки ринкового середовища та уникати санкцій державної антимонопольної корекції.

Таким чином, реалізація кластерної політики надає широкі можливості для підприємств, які входять у кластер, щодо їх інноваційного розвитку. Незважаючи на те, що кожна успішна компанія застосовує власну стратегію, основні принципи діяльності є однаковими. У ринковій економіці інновації є сильною зброєю конкуренції, оскільки ведуть до зниження собівартості, отже, до зниження цін, зростання прибутку, підвищення іміджу виробника нових продуктів, відкриття та захоплення нових ринків, зокрема нових. Підвищення ефективності роботи інноваційних підприємств в Україні стимулюється за рахунок загострення конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

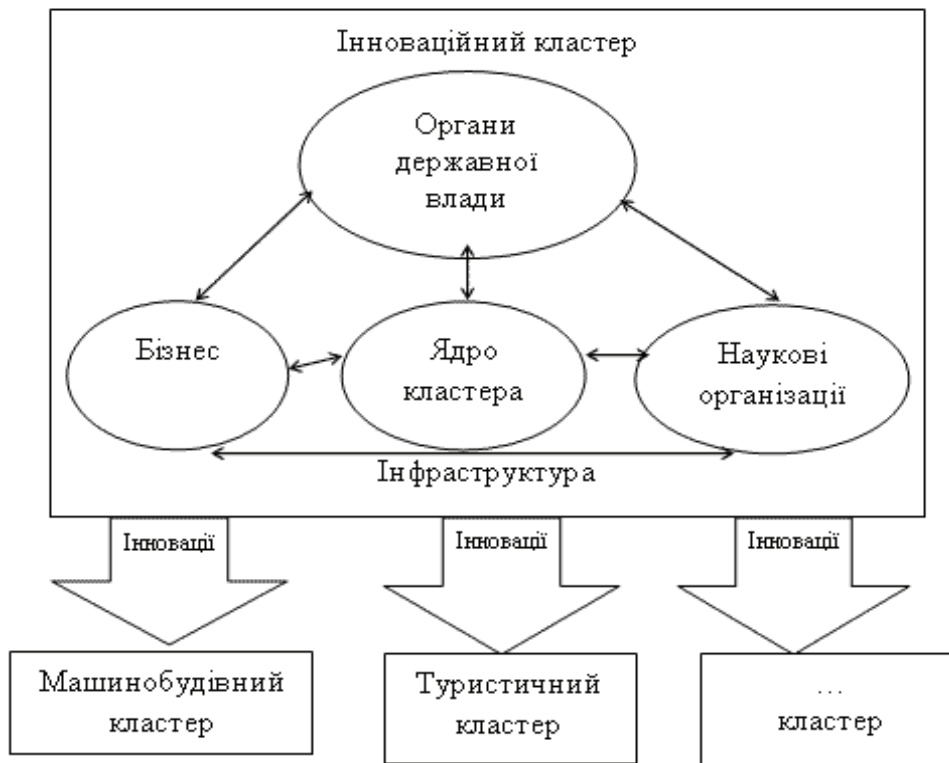

Рис. 2. Основні структурні елементи інноваційного кластеру

Переваги та недоліки кластеризації України

Переваги	Недоліки
1) Зростання бази оподаткування. 2) Диверсифікація економічного розвитку регіону. 3) Значне спрощення доступу підприємств до різних видів ресурсів (природних, інформаційних, фінансових тощо). 4) Зниження фінансових і кредитних ризиків, з одного боку, підвищення стабільності та прогнозованості грошових потоків, з іншого боку. 5) Підвищення ефективності збуту за рахунок стійкості логістичних потоків між підприємствами кластеру. 6) Здійснення якісного стрибка в інноваційному розвитку підприємств, що входять у кластер, за рахунок залучення наукових закладів. 7) Розвиток інституту кластеризації, що дає змогу створити ефективні інституціональні умови для залучення всіх ресурсів та підвищення конкурентоспроможності регіону. 8) Зниження трансакційних витрат, які розглядаються як витрати на організацію бізнесу, отримання інформації, ведення переговорів, пошук постачальників, укладання та оформлення контрактів, забезпечення юридичного захисту, вибудовування взаємин як із зовнішніми контрагентами підприємства, так і з внутрішніми учасниками. 9) Налагодження партнерської співпраці на договірній основі між членами кластеру, що сприяє формуванню спільного інформаційного середовища.	1) Відсутність досвіду, чітких методик, економічних зв'язків, низька якість бізнес-клімату, психологічна неготовність до кооперації. 2) Законодавчо не врегульоване поняття кластеру, корупція в державних органах, технологічна відсталість України. 3) Надмірна концентрація підприємств на внутрішніх зв'язках, ігнорування середовища за межами кластеру, що можуть призвести до старіння технологій та зниження їх конкурентоспроможності. 4) Замкнутість кластеру, що може стати причиною зниження гнучкості підприємств-учасників. 5) Відсутність конкурентів в рамках окремого кластеру «знищує» необхідність постійного вдосконалення виробничого та збутового процесу. 6) Відносна віддаленість промислових підприємств від постачальників сировини та споживачів кінцевої продукції. 7) Залежність результатів роботи всього кластеру від ефективності діяльності кожного його учасника. 8) Унікальність кожного кластеру, що приводить до значного ускладнення оцінювання ефективності його функціонування, оскільки відсутня можливість для порівняння з іншими кластерами. 9) Висока питома вага в галузевій структурі України виробництва екстенсивного напрямку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можемо зробити висновок, що в умовах сучасної конкуренції на міжнародному ринку стає можливим досягнення результату за рахунок впровадження стратегічного розвитку галузей та окремо взятих регіонів України. Саме на цій основі стає можливим формування інноваційного потенціалу країни, як наслідок, її економічного зростання.

Проведений нами аналіз переваг і недоліків кластерного підходу та огляд кластерних моделей показали, що нині кластерний підхід є одним з найефективніших напрямів інноваційного розвитку країни, оскільки саме кластеризація економіки забезпечує високу конкурентоспроможність підприємств – учасників кластеру як на національному, так і на зовнішньому ринках.

Проаналізований нами організаційно-економічний механізм функціонування кластеру науки, освіти й виробництва показав, що він є комплексом конкретних форм і методів управління, за допомогою яких забезпечується процес інноваційного соціально-економічного розвитку територій.

Необхідно відзначити, що діяльність більшості кластерів не обмежується задоволенням внутрішніх потреб. Соціальний ефект кластеризації, наприклад будівельного комплексу, полягає в підвищенні рівня доступності житла для населення, що буде висвітлено в подальших наших дослідженнях, адже саме наукова новизна й актуальність питання кластеризації будівельного комплексу як групи географічно взаємопов'язаних підприємств і пов'язаних з ними організацій має розвиватися задля досягнення спільної соціальної мети та взаємного доповнення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Войнаренко М. Кластери в інституційній економіці : монографія. Хмельницький : ХНУ ТОВ «Триада-М», 2011. 502 с.
2. Карапетян Е. Модернізація типології промислових кластерів. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).
3. Некрасова Л., Попенко С. Формування кластеру як напрямку інноваційного розвитку економіки. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2 (12). С. 132–138. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html> (дата звернення: 24.02.2020).
4. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці. Київ : Логос, 2004. 848 с..

REFERENCES:

1. Voynarenko M. Clastery v instytuchiyny ekonomizi : monografya. Khmel'nitsky : KHNU TOV "Triada-M", 2011. p. 502 (in Ukrainian).
2. Karapetyan E. Modernizachya tipologii promuslovux clusters [Modernization of the typology of industrial clusters]. *Sochialno-ekonomichni problem i derchava*. 2011. Vyp. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf> (in Ukrainian) (accessed: 24 February 2020).
3. Nekrasova L., Popenko S. Formuvannya clastery yak napryamku innovachiyного rozvutku ekonomiky [Formation of a cluster as a direction of innovative development of economy]. *Ekonomika: realii chasy*. 2014. № 2 (12). P. 132–138 (in Ukrainian) (accessed: 24 February 2020).
4. Sokolenko S. Clastery v globalny ekonomichi [Clusters in the global economy]. Kyiv : Logos, 2004. p. 848.

ГОЛОВНІ ТРЕНДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

PRINCIPAL TRENDS IN THE TRANSFORMATION OF ENTERPRISE MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN A DYNAMIC ENVIRONMENT

Стаття присвячена питанням формування та структуризації технологій як головних чинників, здатних викликати зміни на підприємстві та спонукати його до розвитку. Автором запропоновано структуризацію, яка ґрунтується на трьох ключових групах кількісно-якісних параметрів, таких як базова сутність технології, специфічна функціональність, необхідна база знань для реалізації технології. Технології залежно від цього розподілені на корпоративні, виробничі, технології СППР, інформаційні. Автором запропоновано селекційну модель трансформації інноваційних технологій у процесі використання. Вона допоможе у забезпеченні стабільності підприємства за постійного сканування параметрів, виявленні відхилень та коридору входу впливу, а також негайному сигналізованні про порушення або помилкове відхилення. Механізм аналізу компетентності дає змогу забезпечити необхідні корективи на ранніх рівнях відхилення.

Ключові слова: концепт управління, трансформація управління, корпоративні технології, виробничі технології, технології СППР, інформаційні технології управління, інноваційність, селекційна модель.

Стаття посвящена вопросам формирования и структуризации технологий как

главных факторов, способных вызвать изменения на предприятии и побудить его к развитию. Автором предложена структуризация, которая основывается на трех ключевых группах количественно-качественных параметров, таких как базовая сущность технологии, специфическая функциональность, необходимая база знаний для реализации технологии. Технологии в зависимости от этого разделены на корпоративные, производственные, технологии СППР, информационные. Автором предложена селекционная модель трансформации инновационных технологий в процессе использования. Она поможет в обеспечении стабильности предприятия при постоянном сканировании параметров, выявлении отклонений и коридора входа влияния, а также немедленной сигнализации о нарушении или ошибочном отклонении. Механизм анализа компетентности позволяет обеспечить необходимые коррективы на ранних уровнях отклонения.

Ключевые слова: концепт управления, трансформация управления, корпоративные технологии, производственные технологии, технологии СППР, информационные технологии управления, инновационность, селекционная модель.

УДК 330.3:005.31

<https://doi.org/10.32843/bses.50-40>

Мартинюк О.А.¹

д.е.н., доцент,

професор кафедри менеджменту

Міжнародний гуманітарний університет

Martyniuk Olena

International Humanitarian University

The article is devoted to the formation and structuring of technologies as the main factors that can cause changes in enterprises and encourage it to develop. The author proposed structuring which is based on three key groups of quantitative and qualitative parameters: the basic essence of technology; specific functionality; necessary knowledge base for technology implementation. Technologies, depending on this, are divided into corporate, production, systems support and decision making technologies, information technologies. Corporate management technologies form the system-wide and long-term positioning of the enterprise in the market, its fundamental development and improvement. Production technologies form a plan for the tactical implementation of certain priorities and adjusting operational activities using short-term impact tools. Systems support and decision making technologies form models for solving strategic problems and ways to improve strategic positions, and provide an opportunity to see medium-term priorities. Information technology creates additional value for the company, creating a unique business environment with additional competitive advantages in the areas of unlimited opportunities for communication, sales, branding, and the involvement of specialists and experts. The author distinguishes the following classes of information technologies: the class of network technologies, the class of Internet technologies, the class of information production technologies, and the class of artificial intelligence technologies. The formation of an adaptive enterprise management structure is impossible without an innovative integrator who turns management technologies into innovative ones. This provides additional development opportunities such as: volatility, emergence, mobility, cybersecurity. The author has proposed a selection model for the transformation of innovative technologies in use. It will help to maintain the stability of the enterprise system using diagnostics, with constant scanning of parameters, to identify deviations and the input corridor of influence, and immediately signal a violation or erroneous deviation. Note that the mechanism of competency analysis allows us to provide the necessary adjustments at early levels of deviation.

Key words: management concept, management transformation, corporate technologies, production technologies, systems support and decision making technologies, management information technologies, innovativeness, selection model.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку виробництва та ринкових взаємовідносин визначає новий зміст технології як науково-методологічної концепції про оптимальні способи та процеси виробництва, використання сировини, матеріалів та людських ресурсів задля не тільки отримання прибутку, але й досягнення певних соціальних стандартів. Стрімкий розвиток інформатизації забезпечує необмежену кількість істотно нових якісних технологічних рішень, які постійно виникають та швидко змінюються, технологізація різних галузей економічної діяльності стрімко зростає й зазнає глибоких змін, тому визначення нових підходів до роз-

гляду трансформацій, які виникають у менеджменті, а також дослідження трендів та закономірностей розвитку є нагальною потребою для розвитку як наукових, так і прикладних аспектів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні аспекти формування та впровадження технологій управління підприємством висвітлювалися в роботах таких науковців, як С.Д. Бушуев, В.А. Верба, І.А. Бабаев, О.Б. Гриша, І.О. Ушаков, О.М. Гуцалюк. Формування платформ для моделювання архітектури бізнесу в контексті аналізу синергетичних явищ, полівекторного розвитку підприємств та самоорганізація систем розглядалися в наукових дослідженнях таких учених,

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0377-7881>

як Дж. Гараедаги, О.М. Гончаренко, А.М. Дідик, Т.О. Пожуєва, Н.Г. Калюжна.

Однак, незважаючи на вагомий науковий внесок, нині існує багато проблем теоретичного й методологічного характеру, пов'язаних з формуванням дієвої моделі визначення та впровадження ефективних технологій управління підприємствами, в середовищі, яке постійно змінюється.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного концепту технологій управління, узагальнення властивостей і тенденцій, які впливають на трансформацію інноваційних технологій управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запропонована у статті структуризація технологій управління підприємством ґрунтується на таких трьох ключових групах кількісно-якісних параметрів, які є фільтрами групування: базова сутність технології (сукупність системної та прикладної методології, принципів та механізмів, які застосовуються в межах технології для реалізації її сутнісної характеристики), специфічна функціональність (сукупність інструментів та потенціалів, які можливі для досягнення оптимальних результатів на певному підприємстві), необхідна база знань для реалізації технології (сукупність структурованих даних, які відображають стан об'єкта, його властивості, характеристики, взаємозв'язки, спосіб зберігання, структурування та аналіз інформації) [1; 4].

Корпоративні технології управління (стратегічне управління, формування місії та візії, злиття та поглинання, управління KPI (Key Performance Indicators) як система показників для оцінювання ефективності досягнення цілей, впровадження корпоративної культури, бренд-менеджмент, управління знаннями, технології управлінського обліку тощо) формують загальносистемне та довгострокове позиціонування підприємства на ринку, його фундаментальний розвиток та вдосконалення.

Виробничі технології (виробничий менеджмент, операційний менеджмент, організаційний менеджмент, логістичне управління, кадровий менеджмент, фінансовий менеджмент, проєктний менеджмент, маркетинговий менеджмент, управління якістю, інноваційний менеджмент, технології CRM (Customer Relationship Management) як управління відносинами з клієнтами, контролінг, екологічний менеджмент, адміністративний, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності) формують план тактичної реалізації визначених пріоритетів та коригування оперативної діяльності з використанням інструментарію короткострокового впливу.

Технології СППР (система підтримки та прийняття рішень) – це ризик-менеджмент, антикризовий менеджмент, прогностичний менеджмент, моделі цінової оптимізації, реінжинірингу бізнес-процесів, процесно орієнтоване управління, спрощена підоптимізація, механізм прийняття опти-

мальних рішень, впровадження BSC (Balanced Scorecard – балансована система показників), бенчмаркінг, аутсорсинг. Вони формують моделі вирішення стратегічних проблем та шляхи вдосконалення стратегічних позицій, дають можливість переглянути середньострокові пріоритети.

Інформаційні технології створюють додаткову цінність компанії, формуючи унікальне бізнес-середовище з додатковими конкурентними перевагами у напрямках необмежених можливостей комунікацій, продажу, брендингу, залучення спеціалістів та експертів, контролінгу, організаційної гнучкості та доступу до цифрових баз даних, послуг висококласних професіоналів різних галузей [11].

Ми вважаємо, що поділ сучасних інформаційних технологій управління підприємством необхідно структурувати за класами, в які входять великі групи розрізнених технологій. Слід зауважити, що представлена класифікація створена та враховує лише технології, які використовують в управлінні підприємствами.

Автором виокремлено такі класи інформаційних технологій, як клас мережевих технологій, клас інтернет-технологій, клас інформаційних виробничих технологій, клас технологій штучного інтелекту.

Інформаційні технології управління – це інформаційно-облікові технології, інтернет-технології, PR-стратегії (Public Relations), товарів та бренду підприємства, мережеві технології документообігу та взаємодії підприємства, електронний банкінг, інформаційні маркетингові технології, інформаційні технології активізації продажів, технології аналітики штучного інтелекту, впровадження KIC (комплексна інформаційна система), впровадження виробничих інформаційних технологій, автоматизація виробництва та основних напрямів діяльності підприємства. Залежно від визначених системних ознак пропонуємо таку структуризацію технологій управління підприємством (рис. 1).

Формування адаптивної структури управління підприємством неможливе без використання технологій управління, особливо технологій управління інноваційного характеру. Моделі управління, які формують каркас системи управління на підприємстві, для трансформації їх до стану інноваційності необхідно доповнити визначальними критеріями, ключовим з яких є рівень інформатизації підприємства [3]. Саме формування необхідного рівня єдиного інформаційного простору (інтегрованого інформаційного середовища) є каталізатором прискорення переходу підприємства на інший більш високий управлінсько-технологічний рівень.

Сучасний рівень розвитку виробництв та інших сфер діяльності об'єктивно потребує створення багатомірного інформаційного континууму для збирання, аналізу та зберігання великих масивів інформації. Інформатизація суспільства як одна із закономірностей сучасного прогресу вплинула на

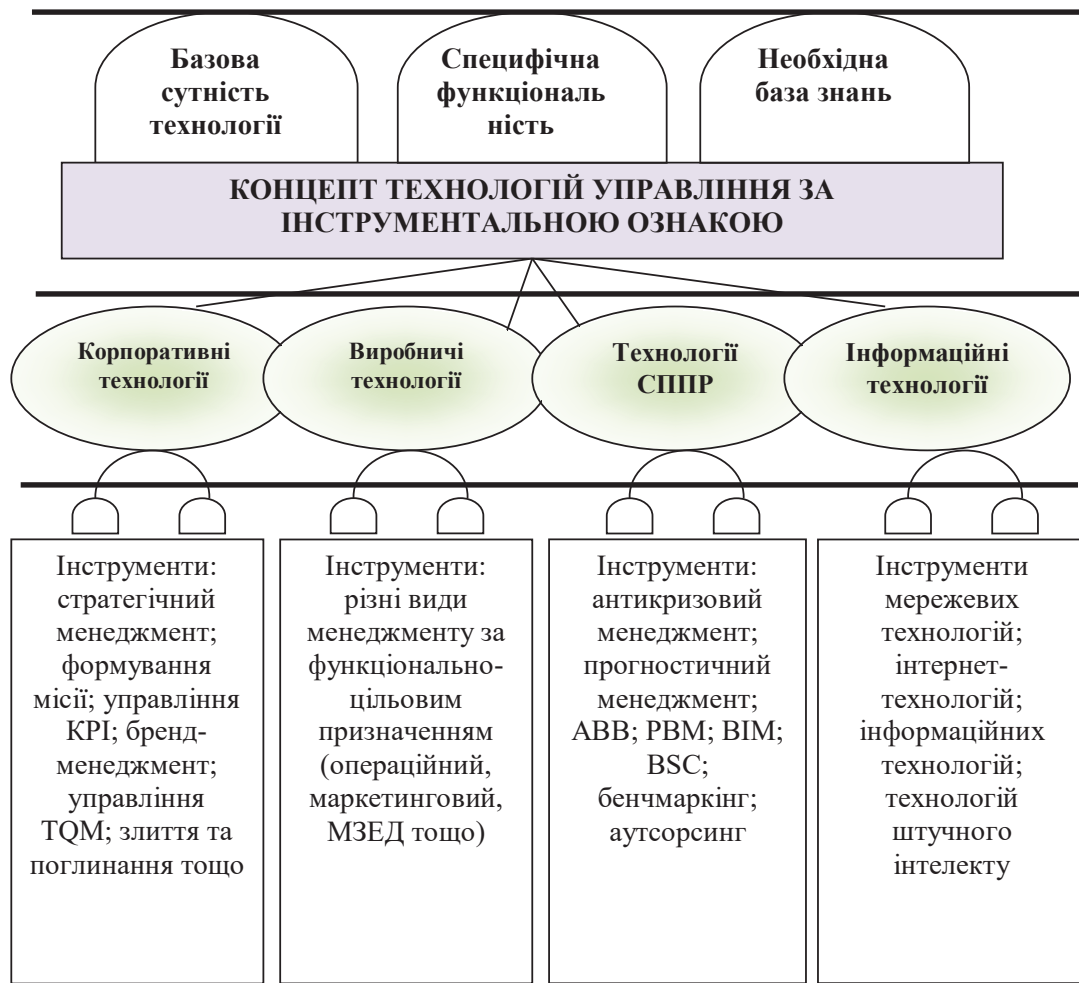

Рис. 1. Визначення концепту технологій управління за інструментальною ознакою

Джерело: розроблено автором на основі [1; 4; 8; 11; 12]

вимоги до формування інформаційно-аналітичної, технологічної та управлінської системи підприємства. Під час інформатизації суспільства основана увага приділяється комплексу заходів, спрямованих на забезпечення повного використання достовірного, вичерпного та своєчасного знання за всіма видами розвитку знань людської діяльності. Інформатизація на базі впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій є реакцією суспільства на потребу в істотному кількісному та якісному збільшенні продуктивності праці в різних секторах суспільного виробництва.

З початком трансформаційних процесів в економіці, пов'язаних з комп'ютеризацією та інтернетизацією суспільства, інформаційні системи стають все більш доступними та характеризуються великим вибором програмних продуктів різної спрямованості, що підтверджується багатьма українськими дослідниками теорії та практики використання інформаційного забезпечення в управлінській діяльності [11].

Велике коло науковців саме інноваційні перспективи пов'язує із застосуванням інформаційних

технологій, комп'ютеризацією, автоматизацією, інформатизацією та впровадженням високотехнологічних інформаційних систем і мереж. Прогрес у сфері ІТ стає чинником формування інфосередовища нового рівня, що забезпечує інтегрованість, інтерактивність, гнучкість та інтелектуалізацію новітніх технологій самого середовища та інноваційної діяльності людей. Інноваційні процеси активно впливають на розроблення наукової доктрини, яка визначає трансформацію наукових досліджень різних галузей, її зближення в єдиний коеволюційний ландшафт загального світового розвитку [10].

Основними тенденціями, які впливають на формування та розвиток інноваційних технологій управління в контексті теорії інноваційної динаміки та світового розвитку, є такі.

1) Волатильність. Можливість оперування та оброблення великої кількості даних (акумулявання, оброблення, аналіз, зберігання великих обсягів даних різного типу, для опрацювання яких недостатньо можливостей традиційних систем баз даних із можливостями постановки локальних

«експериментів», побудова прогнозних моделей багаторівневої складності в різних галузях досліджень в оптимальному режимі).

2) Емерджентність. Розвиток нових форм комерції (електронного бізнесу, електронної комерції), нових форм підприємництва (віртуалізація підприємств або структурних підрозділів), нових форм розрахунків (поява нових видів валют WebMoney, Bitcoin, та інших видів квазівалют). Це спонукає до необхідності створення нових алгоритмів управління та нових більш складних систем управління та взаємодії, розроблення кардинально нових технічних стандартів і регуляторної бази.

3) Мобільність. Практичне стирання кордонів між мобільними пристроями різних типів і традиційними комп'ютерами та наявність Інтернету створюють точки доступу з будь-якої локації на планеті. Це змушує терміново змінювати та адаптувати бізнес-моделі до нових форм бізнес-середовища, яке постійно трансформується, створюючи нові гібридні види економічної діяльності.

4) Кібербезпека. Масове явище, яке динамічно набирає обертів. Соціальна та економічна емерджентність, постійна трансформація та мобільність приводять до підвищення вразливості всіх видів інформаційно-комунікаційних систем, створюючи як планетарні загрози, так і загрози на рівні держави, окремого підприємства, окремої фізичної особи. Зростання частоти та різноплановості атак, проникнень та шахрайств вимагає значного ускладнення засобів захисту ІТ-систем, сервісів, хмарних та Hosting-платформ, що потребує значних фінансових ресурсів.

Науково-теоретичне впровадження елементу інновації в ІТ пов'язане із загальнотеоретичним положенням та емпіричним фактором, прискоренням виникнення нових форм або нових елементів, або нових ефектів у традиційних видах технологій [2; 6].

Виявлені властивості дають підстави виникнення умови формування моделей фрактального типу для подальшого аналізу та визначення необхідних параметричних характеристик переходу технології до стану інноваційної технології, а також оптимальних умов адаптивного розвитку.

Моделі трансформації інноваційної технології також властиві критерії систематизації та гармонізації, рекурсивне виконання яких створює механізм відновлення технології в майбутньому. Вектори руху трансформації технології в межах спіральної структури визначено на рис. 2. Модель сформована на основі селекційної моделі Вестеля-

Мак-Ліна. Модель Вестеля-Мак-Ліна (1957 р.) належить до трансмісійного виду, збуджувальним фактором стає професійний комунікатор (С), початковим входом – мета (А) та зовнішнє середовище (В).

Інформаційні потоки та ресурси, спрямовані в точку (А), трансформуються завдяки професійним компетенціям (С) і прибувають в точку (В) в оновленому або якісно новому стані. Професійний комунікатор (С) у процесі модифікаційних змін зiставляє мотив А та зовнішні стимули В.

Основною функцією професійного комунікатора С є інтегрування стимулів внутрішнього середовища з мотивами зовнішнього середовища та створення тунельного переходу у напрямку необхідного вектору розвитку підприємства. Трансмісійний механізм забезпечує системну рекурсію між множинами елементів різних рівнів, тобто факторами, які впливають на розвиток або руйнування підприємства. До таких факторів можна віднести як зовнішні, так і внутрішні фактори детермінантного та стохастичного характеру. Для забезпечення підтримки стабільності коливання системи потрібна діагностика, адже така модель дає змогу за постійного сканування параметрів виявляти відхилення та коридор входу впливу, а також негайно сигналізувати про порушення або помилкове відхилення. Зазначимо, що механізм аналізу компетентності дає змогу забезпечити необхідні корективи на ранніх рівнях відхилення.

Висновки з проведеного дослідження. Процеси функціонування підприємства ґрунтуються на реалізації багатьох процесів бізнес-системи й використанні багатьох технологій та їх комбінацій. Управлінсько-технологічний рівень розвитку підприємства визначає кількість базових технологій, які одночасно застосовуються на підприємстві. Процеси ініціалізації технологій управління є механізмом запуску життєвості виробничих, маркетингових, збутових та інших технологічних процесів підприємства. Формування реконфігурованої структури на основі фрактального підходу дає

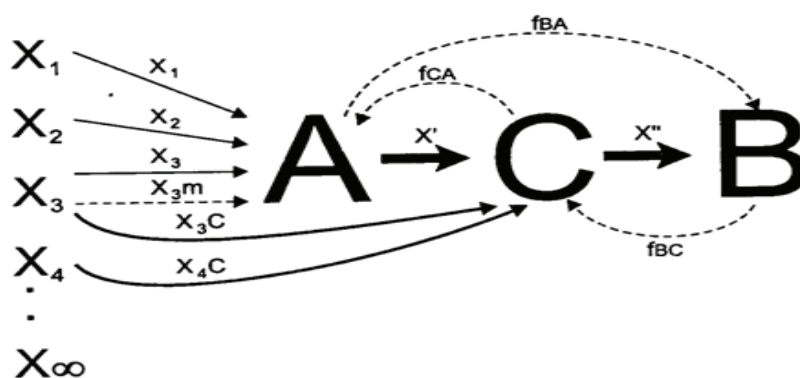

Рис. 2. Селекційна модель трансформації інноваційної технології управління

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3; 10; 12]

зможу візуалізувати те, як усі процеси підприємства функціонують та взаємодіють між собою, а інноваційний ефект створює багатомірні віртуальні технологічні ланцюжки з різною просторово-часовою конфігурацією.

Саме впливовість інноваційного ефекту технології управління на різних рівнях системи надає її поведінці непередбачуваного та унікального характеру розвитку, а можливість координування вектору інноваційного ефекту завдяки використанню технологій створює керований механізм динамічного розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верба В.А. Еволюція управлінських технологій як віддзеркалення проблематики та завдань розвитку підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 34. С. 148–156.
2. Гараедагі Дж. Системное мышление: как управлять хаосом и сложными процессами: платформа для моделирования архитектуры бизнеса / пер. с англ. Е.И. Недбалъская. Минск : Гревцов Паблішер, 2007. 480 с.
3. Гончаренко О.М. Аналіз синергетичних явищ економічної системи та їх роль у стійкості її розвитку. *Вісник Вінницького національного політехнічного університету*. 2012. № 6(105). С. 83–87.
4. Гуцалюк О.М. Види технологій управління діяльністю підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3(46). Ч. 2. С. 66–72.
5. Дідик А.М. Інноваційна динаміка як елемент системи полівекторного розвитку підприємств. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 5. С. 4-6.
6. Захарченков А.С., Товажнянский Л.Л. и др. Инновационная экономика : монография / под ред. Л.Н. Ивина. Харьков : НТУ «ХПИ», 2009. 588 с.
7. Калюжна Н.Г. Самоорганізація та розвиток соціально-економічної системи: синергетичний підхід : монографія / за ред. С.М. Ілляшенка. Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус»», 2011. С. 98–108.
8. Креативные технологии управления проектами и программами / С.Д. Бушуев, Н.С. Бушуева, И.А. Бабаев, В.Б. Яковенко, Е.Б. Гриша. Киев : Саммит-Книга, 2010. 763 с.
9. Пожуева Т.О. Інноваційні засади до формування захищеності суб'єкта господарювання : монографія. Дніпропетровськ : Грані, 2015. 340 с.
10. Сапа Н.В. Теорії циклів, криз та інновацій: теоретико-методологічний контекст. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 51. С. 258–269.
11. Ушаков І.О., Плеханова Г.О. Інформаційні системи та технології на підприємстві. Харків : ХНЕУ, 2009. 128 с.
12. Martunyuk O. Methodology for Diagnostics of the Company Management and Technological Maturity. *International economics journal Montenegrin Journal of Economics*. 2017. Vol. 13. № 4. (Dec.). P. 31–42. DOI: 10.14254/1800-5845/2017.13-4.3.

REFERENCES:

1. Verba V.A. (2014) Evolyutsiya upravlins'kykh tekhnolohiy yak vidzermalennya problematyky ta zavdan' rozvytku pidpryyemstva [Evolution of management technologies as a reflection of problems and tasks of enterprise development]. *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrainy Economic Development Strategy of Ukraine*. 2014. № 34. P. 148–156.
2. Garaedagi J. (2007) Sistemnoye myshleniye: kak upravlyat' khaosom i slozhnyimi protsesami: platforma dlya modelirovaniya arkhitekturi biznesa [Systemic thinking: how to control chaos and complex processes: a platform for modeling business architecture]. Minsk : Grevtsov Publisher, 480 p.
3. Goncharenko O.M. (2012) Analiz synerhetychnykh yavlyshch ekonomichnoyi systemy ta yikh rol' u stiykosti yiyi rozvytku [Analysis of the synergistic phenomena of the economic system and their role in the stability of its development]. *Bulletin of Vinnitsa National Polytechnic University*. № 6(105). P. 83–87.
4. Gutsalyuk O.M. (2012). Vydy tekhnolohiy upravlinnya diyal'nisty pidpryyemstva [Types of technologies of enterprise activity management]. *Bulletin of socio-economic research*. Vol. 3(46). P. 2. P. 66–72.
5. Didik A.M. (2016). Innovatsiyina dynamika yak element systemy polivektornoho rozvytku pidpryyemstv [Innovative dynamics as an element of the system of multi-vector development of enterprises]. *Economy. Finances. Law*. № 5. P. 4-6.
6. Innovatsionnaya ekonomika: monografiya (2009) [Innovative Economics : Monograph] / A.S. Zakharchenkov, L.L. Tovazhnyanskiy i dr.; pod red. L.N. Ivina. Kharkov : NTU "KHPI",. 588 p.
7. Kalyuzhnaya N.G. (2011) Samoorhanizatsiya ta rozvytok sotsial'no-ekonomichnoyi systemy: synerhetychnyy pidkhid : monografiya [Self-organization and development of socio-economic system: a synergistic approach : monograph] / ed. S.M. Ilyashenko. Sumy : Papyrus Printing House LLC. P. 98–108.
8. Bushuev S.D., Bushueva N.S., Babaev I.A., Yakovenko V.B., Grisha E.B., (2010). Kreativnyye tekhnologii upravleniya proyektami i programmami [Creative technologies for project and program management]. Ukrainian Association of Project Management. Kiev : Summit Book. 763 p.
9. Pozhuyeva T.O. (2015). Innovatsiyini zasady do formuvannya zakhyshchenosti sub'yekta hospodaryuvannya : monografiya. [Innovative principles for the protection of an entity : a monograph]. Dnepropetrovsk : Hrani. 340 p.
10. Sapa N.V. (2012). Teoriyi tsykliv, kryz ta innovatsiy: teoretyko-metodolohichnyy kontekst [Cycle, crisis and innovation theories: a theoretical and methodological context]. *Humanitarnyy visnyk ZDIA*. № 51. P. 258–269.
11. Ushakov I.O., Plekhanova H.O. (2009). Informatsiyini systemy ta tekhnolohiyi na pidpryyemstvi [Information systems and technologies at the enterprise]. Kharkiv : KHNEU, 2009. 128 p.
12. Martunyuk O. (2017). Methodology for Diagnostics of the Company Management and Technological Maturity. *International economics journal Montenegrin Journal of Economics*. Vol. 13. № 4. P. 31–42. DOI: 10.14254/1800-5845/2017.13-4.3.

РОЗВИТОК МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ І ПРОБЛЕМИ ЇХ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

THE DEVELOPMENT OF DAIRY BREEDING ENTERPRISES AND THE PROBLEMS OF THEIR STATE SUPPORTING

У статті проаналізовано стан та перспективи державної підтримки молочної галузі, а також встановлено, що кризові явища в молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств зумовлені значним зниженням інвестиційної привабливості. Розглянуто процес монополізації ринку молока висококонцентрованими господарствами корпоративного сектору аграрної економіки, що в подальшому може привести до непередбачуваних подій за їх участю. Процеси підтримки молочного скотарства та забезпечення його розвитку потребують широко-масштабної державної участі та всебічного сприяння розвитку цієї галузі господарства. За допомогою державної програми визначено дієвий механізм стимулювання притоку інвестицій у тваринницьку галузь задля оновлення старих і будівництва нових тваринницьких приміщень, сучасного технологічного обладнання, закупівлі поголів'я худоби. Вирішення проблеми, яка розглядається, є вкрай важливим на цьому етапі становлення економіки нашої країни, щоб Україна не перетворилась на імпортера замість того, щоб розширювати кордони в експорті.

Ключові слова: молочне скотарство, сільськогосподарське підприємство, господарства населення, молоко, держава.

В статті проаналізовані стан і перспективи державної підтримки

молочної отрасли, а также установлено, что кризисные явления в молочном скотоводстве сельскохозяйственных предприятий обусловлены значительным снижением инвестиционной привлекательности. Рассмотрен процесс монополизации рынка молока высококонцентрированными хозяйствами корпоративного сектора аграрной экономики, что в дальнейшем может привести к непредсказуемым событиям с их участием. Процессы поддержки молочного скотоводства и обеспечения его развития требуют широко-масштабного государственного участия и всестороннего содействия развитию этой отрасли хозяйства. С помощью государственной программы определен действенный механизм стимулирования притока инвестиций в животноводческую отрасль с целью обновления и строительства новых животноводческих помещений, современного технологического оборудования, закупки поголовья скота. Решение рассматриваемой проблемы является крайне важным на этом этапе становления экономики нашей страны, чтобы Украина не превратилась в импортера вместо того, чтобы расширять границы в экспорте.

Ключевые слова: молочное скотоводство, сельскохозяйственное предприятие, хозяйства населения, молоко, государство.

УДК 338.3

<https://doi.org/10.32843/bses.50-41>

Махмудова І.В.

асистент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавська державна аграрна академія

Makhmudova Ilona

Poltava State Agrarian Academy

It is proved that effective functioning of dairy cattle breeding in the new conditions of management involves the formation of large holdings, associations, specialized dairy farms and complexes based on advanced technologies and the achievement of breeding science. This is confirmed by the positive changes that have taken place in recent years in dairy cattle breeding, in particular the significant increase in cow dairy yield, the increase in livestock of intensive dairy species, the emergence in each region of dairy farms and complexes, which have implemented modern technological and technical solutions for the maintenance and milking of cows, harvesting of forages and cleaning of manure. The state of development of dairy cattle breeding in Ukraine is conducted. The main reasons that led to devastating consequences in livestock breeding and continue their negative influence are analyzed. The main priorities of development of dairy cattle breeding, measures and mechanisms for their implementation for stimulation of production through the state target program of livestock development are considered. The ways of restoration of the industry are proposed based on state support which is provided in the state budget of the country. The state program has identified an effective mechanism for stimulating the flow of investments into the livestock sector in order to renew and build new livestock buildings, modern technological equipment and the purchase of breeding cattle. As the analysis shows, despite the further decrease in the number of cows in agricultural enterprises, the growth of gross milk yields in the corporate sector of the agrarian economy continues to increase, indicating the introduction of intensive production methods. Orientation to European markets requires the investment of private partnership based on the use of modern technologies and the opportunity to receive milk that meets European quality standards, based on the principles of private-public partnership in the development of highly concentrated dairy cattle. So we need to expand our borders as an exporting country.

Key words: dairy cattle breeding, agricultural enterprise, households, milk, state.

Постановка проблеми. Державне регулювання ринку молочного скотарства України базується на законодавчих актах, які мають на меті підтримку галузі скотарства як основного товаровиробника сировини для м'ясо- та молокопереробної галузі.

Держава намагається створити для аграрного сектору економіки сприятливі умови шляхом пільгового кредитування та бюджетних програм. Проблеми насиченості ринку молоком і молочними продуктами не вдалося повною мірою вирішити навіть у найсприятливіший для розвитку молочного господарства період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду проблем розвитку молочного підкомплексу присвячені праці вітчизняних учених-аграрників,

таких як П. Березівський, М. Ільчук, М. Пархомець, Н. Оляднічук, В. Радько, Т. Божидарнік, Т. Руда. Питання державної підтримки сільського господарства розглядаються в працях таких науковців, як О. Бородіна, П. Гайдучський, М. Дем'яненко, А. Діброва, І. Кобута, П. Лайко, Ю. Лузан.

Постановка завдання. Метою статі є дослідження сучасних тенденцій функціонування ринку продукції молочного скотарства, оцінювання теперішнього стану й проблем досліджуваної галузі, розроблення напрямів підвищення рівня розвитку галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна мала одні з найкращих умов у світі з виробництва молока та молочних продуктів.

У 1970–1980-х роках було проведено спеціалізацію у тваринництві, виділено типи спеціалізованих господарств, обґрунтовано розміри молочних ферм.

Створені й працюючі тоді молочні комплекси (на промисловій основі), незважаючи на деякі ускладнення функціонування, які були зумовлені, передусім, недосконалою управлінською системою, досягли досить високих економічних результатів. Розукрупнення великих колгоспів та радгоспів привело до збільшення кількості господарств, розпошення виробничих фондів, масового продажу великої рогатої худоби, порушення системи кормозабезпечення, морального й фізичного старіння матеріально-технічної бази, а здебільшого зубожіння в минулому успішних підприємств. Темпи зростання цін на пально-мастильні матеріали сильно випереджували закупівельні ціни на молоко [1].

Переорієнтація виробництва молока з господарств населення на великотоварні виробництва дасть змогу в майбутньому мати більше шансів виходу вітчизняних молочних продуктів на зовнішні ринки [2]. Ефективне функціонування молочного скотарства в нових умовах господарювання є значним формуванням великих холдингів, об'єднань, спеціалізованих молочних ферм і комплексів, що спираються на передові технології та досягнення селекційної науки. Це також підтверджується ефективними змінами, які відбулися за останні роки в молочному скотарстві, зокрема значним зростанням надоїв корів, збільшенням поголів'я худоби інтенсивних молочних типів, появою в кожному регіоні молочних ферм, а також комплексів, у яких реалізовані сучасні технологічні та технічні рішення з утримання та доїння корів, заготівлі кормів та прибирання гною [3].

Аналізуючи все вищесказане, можемо зробити висновок, що розвиток молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах буде ускладнятися передусім труднощами перебудови великих молочних ферм промислового типу, де можна виготовлявати значну кількість конкурентоспроможної молочної сировини за мінімальних затрат праці, витрат енергії та матеріальних ресурсів. Орієнтування на європейські ринки вимагає нині залучення інвестицій на засадах приватно-державного партнерства в розвиток висококонцентрованого молочного скотарства, що ґрунтуються на використанні сучасних технологій, а також дає можливість отримувати молоко, яке відповідає європейським стандартам якості [4].

Стан державної підтримки галузі на сучасному етапі сформувався під впливом як традиційних програм підтримки виробництва продукції тваринництва, так і вимог законодавства СОТ [5]. Сучасні продовольчі ринки не можуть ефективно функціонувати без активного втручання держави. Найрозвиненіші країни світу у своїй внутрішній політиці сповідують концепцію соціальної ринкової

держави. На цьому етапі треба вдосконалювати систему прямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, зокрема м'ясного скотарства, шляхом переходу на договірні умови надання підтримки, за якими виділення коштів здійснюватиметься лише за умови виконання товаровиробниками певних умов і зобов'язань перед державою. Немає сумніву в тому, що всі форми й напрями державної підтримки аграрного сектору економіки України мають здійснюватися комплексно та взаємопов'язано. У цьому комплексі заходів особливу роль відіграє цінова політика держави.

З 2018 року Мінагрополітики запровадило цільову державну підтримку галузі тваринництва. В поточному році на програми державної підтримки галузі буде спрямовано 3,5 млрд. грн., з яких 1,4 млрд. грн. спрямовуватимуться на розвиток скотарства як для сільськогосподарських підприємств за утримання корів, так і для фізичних осіб за утримання молодняка ВРХ. Для залучення інвестицій у розвиток скотарства державною підтримкою передбачено здешевлення будівництва або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів як за власні кошти, так і за кредитні. На досягнення цих цілей передбачається спрямування 1,8 млрд. грн.

Важливим чинником розвитку галузі тваринництва, особливо молочного скотарства, є кооперація, тому за окремою державною програмою «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» передбачено фінансування обслуговуючих кооперативів: у розмірі 70% компенсується вартість придбаного обладнання, зокрема для первинної обробки та переробки молока. Вдосконалено та деталізовано механізм надання державної підтримки за напрямами, які фінансувались у попередньому році. Зокрема, у 2019 році збільшено розмір дотації за утримання корів із 750 до 900 гривень за одну голову (двічі на рік); надано можливість скористатись державною підтримкою за вирощування молодняка великої рогатої худоби, зокрема закупленого.

В рамках Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у минулому році було вжито низку заходів, спрямованих на стабілізацію ситуації в галузі. Зокрема, задля сприяння просуванню вітчизняних виробників молока та молочної продукції на зовнішні ринки збуту та залучення інвестицій передбачено створення та функціонування платформи, яка буде складатися з контактного центру з питань надання інформації, зокрема, щодо торговельних вимог ЄС та питань взаємодії з інвесторами. Здійснюється відпрацювання моделі проведення консультацій в режимі реального часу щодо створення умов для покращення експортних можливостей національної продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Беручи до уваги стан галузі скотарства, позитивний

досвід країн із розвинутою ринковою економікою, які є членами СОТ, доходимо висновку, що становлення й розвиток ринку молока та м'яса в Україні мають здійснюватися за такими напрямками, як формування системи взаємоузгоджених і дієвих економічних та нормативно-правових засобів управління ринковими відносинами в галузі, де основною метою є забезпечення продовольчої безпеки й досягнення стабільного рівня виробництва.

Вжиття заходів і запровадження програм державної підтримки й регулювання мають здійснюватися згідно з визначеними принципами та пріоритетами розвитку галузі. Державне регулювання ринку скотарства України базується на законодавчих актах, які спрямовані на підтримку галузі скотарства як основного товаровиробника сировини для м'ясо- та молокопереробної галузі. Держава намагається всіма шляхами створити для аграрного сектору економіки сприятливі умови шляхом пільгового кредитування, бюджетних програм, пільгового кредитування, зокрема запровадження спрощеної системи оподаткування, використання дотацій за реалізоване молоко та м'ясо худоби.

Відродження національного скотарства базується на інноваційному та комплексному підходах до його розвитку, отже, саме це передбачає необхідність вирішення завдань підвищення інвестиційного потенціалу галузі, оновлення виробничої бази, будівництва, модернізації та реконструкції підприємств, освоєння нових ресурсозберігаючих і наукоємних технологій виробництва й переробки сировини, а також якісного поліпшення кормової бази; гармонізації законодавства у сфері ветеринарії з міжнародними нормами й правилами з урахуванням режиму максимального сприяння для експорту.

Важливим фактором розвитку вітчизняного молочного скотарства є оптимізація напрямів використання зернових на корм для забезпечення внутрішніх потреб у тваринницькій продукції на рівні раціональних норм споживання, а також подальше нарощування обсягів експорту продукції тваринництва. Вжиття цих заходів дасть змогу збільшити концентрацію виробництва молока, підвищити його якість, створити нові робочі місця, зменшити екологічне навантаження. При цьому воно забезпечить підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства в Україні, а також

сприятиме наближенню вітчизняної молочної продукції до ринку ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Куян Н. Молочний світ України. *Ефективне тваринництво*. 2011. № 3. С. 9–12.
2. Дадак О. Роль ефективної стратегії розвитку у молокопродуктовому підкомплексі АПК. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2010. № 2(10). С. 157–161.
3. Кернасук Ю. Потенціал українського молока на світовому ринку. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7918-potentsial-ukrainskoho-moloka-na-svitovomu-rynku.html> (дата звернення: 02.03.2020).
4. Керанчук Т. Сучасні проблеми розвитку молочного бізнесу в Україні. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2015. № 4. С. 408–413.
5. Галузева програма розвитку молочного скотарства України до 2015 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=04IVRECB1C> (дата звернення: 05.01.2020).

REFERENCES:

1. Kuyan N. (2011) Molochnij svit Ukraini [The dairy world of Ukraine]. *Efektivne tvarinnictvo*, no. 3, pp. 9–12.
2. Dadak O. (2010) Rol' efektivnoi strategii rozvitku u molokoproduktovomu pidkompleksi APK [The role of an effective development strategy in the dairy sub-complex of APC]. *Zbirnyk naukovykh prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotekhnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki)*, vol. 10, no. 2, pp. 157–161.
3. Kernasyuk Yu. Potencial ukrajins'kogo moloka na svitovomu rinku [The potential of Ukrainian milk in the world market]. *Agrobiznes s'ogodni* [Agrobusiness today]. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7918-potentsial-ukrainskoho-moloka-na-svitovomu-rynku.html> (accessed 2 March 2020).
4. Keranchuk T. (2015) Suchasni problemi rozvitku molochnogo biznesu v Ukraini [Modern problems of dairy business development in Ukraine]. *Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki*, no. 4, pp. 408–413.
5. Galuzeva programa rozvitku molochnogo skotarstva Ukraini do 2015 roku [Sectoral program of development of dairy cattle breeding of Ukraine till 2015]. Available at: <http://consultant.parus.ua/?doc=04IVRECB1C> (accessed 5 January 2020).

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ
INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF TRAINING OF MANAGEMENT STAFF

УДК 338.58:65.014

<https://doi.org/10.32843/bses.50-42>**Маховка В.М.**

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму
Національний університет
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Богатирьова Н.Б.

студентка
Національний університет
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Горшенова Н.О.

студентка
Національний університет
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Makhovka Viktoriia**Bohatyrova Nataliia****Norshenova Anastasiia**

National University

"Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

У статті розглянуто кадрові проблеми українських підприємств у сегменті управління. Велику увагу приділено теоретичним та методологічним аспектам інноваційних підходів до навчання керівного персоналу. Визначено норми досягнення максимальної ефективності навчальних програм. Проаналізовано проблеми та перспективи впровадження ІТ-технологій навчання персоналу управління в контексті підвищення професійного рівня, збагачення особистісних якостей, своєчасності та зменшення відсотку помилок керівництва. Визначено, що основна мета сучасних управлінських технологій персоналу полягає в оптимізації та підвищенні ефективності процесу шляхом пошуку та застосування більш продуктивних практик управління персоналом. Наведено детальне оцінювання поточних потреб у конкретних інструментах навчання менеджменту і, як наслідок, найперспективніші напрями впровадження освітніх технологій, такі як тренінги, кейси, бізнес- та ділові ігри, дистанційне та модульне навчання.

Ключові слова: інновації, кадрові технології, управлінський персонал, професіоналізм, освіта, навчання.

В статье рассмотрены кадровые проблемы украинских предприятий в сег-

менте управления. Большое внимание уделено теоретическим и методологическим аспектам инновационных подходов к обучению руководящего персонала. Определены нормы достижения максимальной эффективности учебных программ. Проанализированы проблемы и перспективы внедрения ИТ-технологий обучения персонала управления в контексте повышения профессионального уровня, обогащения личностных качеств, своевременности и уменьшения процента ошибок руководства. Определено, что основная цель современных управленческих технологий персонала заключается в оптимизации и повышении эффективности процесса путем поиска и применения более производительных практик управления персоналом. Приведено подробное оценивание текущих потребностей в конкретных инструментах обучения менеджменту и, как следствие, самые перспективные направления внедрения образовательных технологий, такие как тренинги, кейсы, бизнес- и деловые игры, дистанционное и модульное обучение.

Ключевые слова: инновации, кадровые технологии, управленческий персонал, профессионализм, образование, обучение.

The article deals with personnel problems of Ukrainian enterprises in the management segment. Much attention is paid to the theoretical and methodological aspects of innovative approaches to training management personnel. Languages have been identified to maximize the effectiveness of curricula. The article presents: a detailed assessment of current needs for specific management training tools and, as a result, the most promising areas for the implementation of educational technologies, such as trainings, cases, business games. In a post-industrial society, the activity of individual enterprises, industries and the national economy as a whole increasingly depends on managerial capital, human resources and the competitiveness of management. The main leverage for success is skillful and competent management. In such conditions, management personnel acts as the main asset of the enterprise, human capital, this not only affects the efficiency and effectiveness of economic activity, but also expects a timely and worthy economic, psychological and career reward for the result. The main objective of the introduction of innovative personnel – technologies for training of management personnel is the disclosure of his creative potential, raising the level of professional competences and the development of the necessary personal qualities. The result of applying innovative educational technologies should be to increase the efficiency of management staff, improve the level of timeliness and quality of managerial decisions, and reduce the percentage of managerial mistakes. At the Ukrainian enterprises, which declare the application of an innovative approach in management activities, the problem of training management personnel becomes increasingly important. Modern practice offers a range of tools for training in the form of measures for advanced training, trainings, and tests. Most of the identified tools are based on the capabilities of modern IT provision and require professional lecturers or speakers. With the use of the specified technology personnel, it is possible to increase the effectiveness and efficiency of the management process. This, in turn, should lead to a general increase in the efficiency of economic activity of both individual enterprises and the national economy as a whole.

Key words: innovations, personnel technologies, managerial staff, professionalism, education, training.

Постановка проблеми. В постіндустріальному суспільстві діяльність окремих підприємств, галузей та національної економіки загалом все більше залежить від управлінського капіталу, людських ресурсів та конкурентоспроможності управління. Основним важелем успіху є вмiле та компетентне управління. В таких умовах керівний персонал є головним надбанням підприємства, людським капіталом, що не тільки впливає на ефективність та результативність господарської діяльності, але й очікує на своєчасну та гідну фінансову та психологічну нагороду за результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми оптимізації системи навчання управлінського персоналу присвячені роботи таких учених, як С.М. Короленко, Є.А. Кузнецов, О.П. Третяк. Водночас проводились дослідження щодо впровадження технологій навчання персоналу в пра-

цях таких науковців, як О.Я. Гугул, В.В. Красношапка, О.О. Гетьман.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз проблем та перспектив впровадження інноваційних технологій навчання персоналу управління в контексті підвищення професійного рівня та збагачення особистісних якостей. Основною метою впровадження інноваційних технологій навчання управлінського персоналу є розкриття його творчого потенціалу, підвищення рівня професійних компетенцій та розвиток необхідних особистісних якостей. Результатом застосування інноваційних освітніх технологій має бути підвищення ефективності роботи управлінського персоналу, рівня своєчасності та якості управлінських рішень, а також зменшення відсотку помилок керівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із основних принципів сучасного

менеджменту є принцип компетентності. Цей принцип заснований на горизонтальному поділі праці. Його використання означає, що кожен керівник та менеджер має як практичні навички фахівця у своїй галузі, так і безпосередньо управлінські навички. Крім того, особисті професійні навички керівників, їх здатність вести переговори та вміння встановлювати внутрішні й зовнішні комунікації є важливими. Менеджери як лідери повинні прагнути до індивідуальних викликів та самовдосконалення. Лідерам, які ставлять собі завдання постійно бути в процесі, що триває, необхідне професійне навчання. Відповідно, єдиний спосіб економічної організації інноваційного середовища – це переосмислення старих способів діяльності та пошук нових можливостей для інноваційного розвитку [10, с. 19].

На жаль, рівень підготовки управлінського персоналу більшості підприємств України не відповідає сучасним вимогам. Перш за все недостатньо уваги приділяється питанням професійного розвитку керівництва. Переважно це стосується середнього та вищого рівнів менеджерів. Як наслідок, у звичайних менеджерів бракує знань зі стратегічного управління, психології, права й фінансової справи. Це негативно позначається на якості прийняття управлінських рішень, адже останні вимагають від керівників високої кваліфікації, відповідного рівня знань та емоційної зрілості, що проявляється у здатності діяти у складних та стресових ситуаціях.

Отже, основною метою сучасних управлінських технологій персоналу є оптимізація та підвищення ефективності управлінського процесу шляхом пошуку та застосування більш ефективних практик управління персоналом, що впорядковують процес шляхом усунення певних видів діяльності чи операцій, зокрема тих, які не є необхідними для досягнення поставленої мети та вирішення управлінських завдань [7, с. 391].

Інноваційні заходи в системі кадрів зазвичай поділяються на групи (рис. 1).

Останніми роками навчальний процес набуває все більшого значення. Впровадження інноваційних підходів до навчання доцільно розпочати від керівного персоналу, бо він відповідальний за побудову ефективної системи розвитку на всіх рівнях управління. Для підвищення ефективності роботи управлінського персоналу використовують методи його мотивації та стимулювання. Нині цінується можливість реалізуватись як фахівець і як людина, здатна зберегти творче мислення [8].

У більшості інноваційних технологій навчання використовується як система безперервної освіти, що охоплює широкий спектр типів, форм та окремих інструментів її реалізації. Реалізація принципу безперервності передбачає перехід від підходу «освіта для життя» до підходу «навчання протягом усього життя». Механізм безперервної освіти визначається як набір цілеспрямованих формаль-

них та неофіційних дій, що здійснюються постійно для поліпшення знань, вмінь та навичок в межах наявних можливостей. Зокрема, для професіоналів використовують довгострокову або короткострокову підготовку та стажування. Ці форми підвищення кваліфікації дають змогу отримати додаткові знання, вміння та професійні навички в межах раніше набутої спеціальності [2].

Рис. 1. Групи інноваційних заходів

У цьому контексті форми підвищення кваліфікації можна поділити на такі дві групи: забезпечення відповідної кваліфікації під час роботи, підтвердження знань та навичок, необхідних для виконання певних функцій; адаптація керівників до змін, тобто навчання, спрямоване на збереження або підвищення кваліфікації, отриманої на посаді, та надання необхідних знань для кваліфікованої роботи. Часто ініціатором навчального процесу є безпосередньо підприємство, яке хоче покращити власне управління капіталом. Крім того, із 70-х рр. минулого століття лідери більшості корпорацій розглядають витрати на навчання як вигідні інвестиції. Однак процес навчання може відбуватися далі за власною ініціативою. Зокрема, кожен фахівець може визначити низку знань чи вмінь, яких, на його думку, йому не вистачає, й самостійно відвідувати курси чи тренінги. Це вдосконалив його знання з певних питань. Завдання старшого менеджера чи власника бізнесу в цьому разі полягатиме лише у відшкодуванні витрат, понесених протягом таких курсів [5, с. 163].

Однак будь-яке професійне навчання з менеджменту не може бути ефективним, якщо воно не побудоване на основі результатів дослідження диференційованих та спеціалізованих форм

управління процесом. Знання певних його специфічних форм, їх структурний та функціональний зміст, професійна відповідність позиції майбутнього керівника мають повністю відповідати навчальній програмі [3, с. 40].

Відповідно до вимог удосконалення управлінської діяльності навчання управлінського персоналу у різних сферах господарської діяльності має здійснюватися протягом трьох етапів (рис. 2).

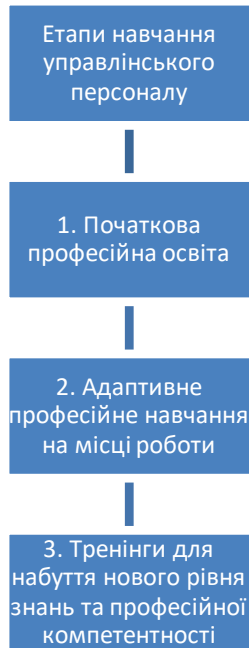

Рис. 2. Три етапи навчання управлінського персоналу

Під час останнього етапу може бути використано декілька засобів навчання, що дають стабільні результати для підвищення професійного рівня та кваліфікації управління персоналу.

Поняття «навчання» має узагальнююче значення. У 70–80-ті рр. ХХ століття в європейських країнах поширювалось навчання з ділового спілкування, яке надавалось менеджерам різних рівнів, адже успіх у виконанні службових обов'язків визначається високим рівнем розвитку навичок міжособистісної взаємодії з іншими людьми.

Сучасну підготовку з менеджменту можна вважати формою активної передачі знань, методом створення умов для саморозкриття учасників або тренінгом, де є формування певних вмінь та навичок. Паралельно навчання можна розглядати як набір інструментів, таких як бізнес, рольові та імітаційні ігри, дискусії, дебати. Під час тренінгів використовується мінімум інформації, «очищеної» від зайвих деталей. Необхідні навички формуються вправами на основі отриманих даних.

Ділові ігри можна розглядати як окрему форму навчання. Вони проходять, як правило, у формі узгодженого групового пошуку рішень, який вимагає залучення всіх учасників до спілкування. Фак-

тично ділові ігри – це особлива форма спілкування з розподіленими ролями. Зокрема, один учасник – це автор, який висловлює свою точку зору; другий учасник – це одержувач, який, сприймаючи авторський текст, будує образ на основі почутої точки зору автора; третім учасником спілкування в рамках ділової гри може бути критик, який за результатами рішення розвиває власну точку зору, більш формальну та досконалу; четвертий учасник – це організатор спілкування, який координує всі види роботи й перетворює зусилля всіх учасників на цілеспрямоване вдосконалення авторської точки зору.

Модульне навчання є однією з основних форм навчання управлінського персоналу й потребує наявного навчального центру. Він передбачає використання окремих тематичних блоків або модулів, спрямованих на досягнення певного результату (вирішення конкретної проблеми або завдання, вироблення певних навичок або розумових характеристик).

Ще одним ефективним методом удосконалення навичок керівного персоналу на основі інтерактивних технологій є «тематичне дослідження», або кейс-метод. Завдання кейс-методу полягає в набутті навичок використання теоретичного матеріалу для аналізу практичної проблеми, оцінювання ситуації, пошуку основної інформації, розвитку вмінь формулювання питань, пошуку багатоваріантності підходів до виконання плану дій, самостійного ухвалення рішень в умовах невизначеності, формування навичок і методів всебічного аналізу ситуації, прогнозування шляхів розвитку ситуації, конструктивної критики [9].

Щоб максимізувати ефективність використання кейс-методу, необхідно створити особливі умови. До них належать забезпечення досить високої складності проблем з наявними альтернативами для вирішення; створення логічного набору питань про проблему; створення атмосфери психологічного комфорту, яка повинна сприяти вільному вираженню думки без страху помилитися.

Навчання дій – це метод тренувань вирішення реальних проблем на практиці діяльності організації. В основі цього методу лежить створення робочої групи, яка розв'язує задачу. Термін навчання може тривати від декількох тижнів до року. За допомогою цього методу можна вдосконалити навички прийняття обґрунтованих рішень, розв'язання конкретних виробничих задач [6].

Для створення відповідних основ психологічної підготовки керівних кадрів доцільно використовувати метод поведінкового моделювання [1]. Його головне завдання полягає в опрацюванні моделі поведінки в стандартних і нестандартних ситуаціях. Цей метод заснований на пошуку прикладу для наслідування (поведінкова модель), його аналізі та відтворенні на практиці. Для досягнення максимальної ефективності модель повинна адекватно

відображати реальну ситуацію. Тоді є можливість негайно застосувати отримані знання на практиці.

Останніми роками відбулися значні структурні зміни по всьому світі в навчальній сфері завдяки розвитку Інтернету та його зростаючому впливу на всі сфери суспільства, тому з огляду на сучасні технологічні можливості в програмах управління доцільно інтегрувати систему електронного навчання з використанням електронних книг, ситуаційних моделей та спеціального програмного забезпечення.

Дистанційне навчання – це нова універсальна гуманістична форма навчання, яка базується на інформаційних технологіях, що створюють умови для тісної взаємодії викладача та слухачів, віддалених у часі та просторі [10].

Поточне ситуаційне навчання може відбуватися за допомогою ресурсу в Інтернеті, який також є професійним співтовариством, інтегрованим у соціальні мережі [4, с. 55]. Це дає змогу використовувати весь обсяг дослідження матеріалу та забезпечує доступ до самоосвіти з одночасною можливістю отримання консультацій доповідача і відстеження результатів роботи.

Висновки з проведеного дослідження.

На українських підприємствах, які заявили про застосування інноваційного підходу до управлінської діяльності, проблема навчання персоналу управління набуває все більшого значення. Сучасна практика пропонує цілу низку інструментів для навчання та заходів щодо підвищення кваліфікації, тренінгів. Більшість визначених інструментів базується на можливостях сучасного ІТ-забезпечення та вимагає професійних викладачів чи доповідачів. За допомогою використання зазначених технологічних кадрів можна підвищити ефективність роботи та ефективність процесу управління. Це приведе до загального підвищення ефективності економічної діяльності як окремих підприємств, так і національної економіки загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гугул О.Я. Формування ефективної системи безперервного навчання персоналу. *Наука молода*. 2008. № 10. С. 132–135.
2. Кузнєцов Е.А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні. Херсон, 2017. 382 с.
3. Короленко С.М., Короленко Р.В., Судакова Ю.О. Коучинг як інноваційний інструмент ефективного управління персоналом. *Економіка Управління. Інновації*. 2013. № 1. С. 53–60.
4. Красношاپка В.В., Коваленко А.О. Навчання та розвиток персоналу в контексті конкурентоспроможності підприємства. *Молодий вчений*. 2014. № 12. С. 162–165.
5. Гетьман О.О., Білодід А.О. Інноваційні методи розвитку персоналу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 556–561.

6. Третяк О.П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві: навчальний посібник Львів: НЛТУ України, 2014. С. 389–397.

7. Шацька З.Я., Григоренко Я.О. Напрями підвищення ефективності праці управлінського персоналу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 596–598.

8. Ягоднікова В.В. Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців. *Педагогічні науки*. 2010. № 5. 10 с. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.htm (дата звернення: 20.02.2020).

9. Кузнєцов Е.А. Науково-методологічні проблеми розвитку процесу професіоналізації менеджменту в Україні. *Ринкова економіка*. 2017. Т. 16. Вип. 1. С. 9–21.

REFERENCES:

1. Hugul, O.Ya. (2008). Formuvannya efektyvnoyi systemy bezperernogo navchannya personalu [Formation of effective system of continuous training of the personnel]. *Science is young*, no. 10, pp. 132–135.
2. Kuznetsov, E.A. (2017). Metodologiya profesionalizatsiyi upravlinskoyi diyalnosti v Ukraini [Methodology of professional management of management in Ukraine]. Kherson: OLDI PLYUS. (in Ukrainian)
3. Korolenko, S.M., Korolenko, R.V., Sudakova, Yu.O. (2013). Kouchyng yak innovatsiyjnyj instrument efektyvnogo upravlinnya personalom [Coaching as an Innovative Tool for Effective Human Resources Management]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*, no. 1, pp. 53–60.
4. Krasnoshapka, V.V., Kovalenko, A.O. (2014). Navchannya ta rozvytok personalu v konteksti konkurentospromozhnosti pidpry'emstva [Training and development of personnel in the context of enterprise competitiveness]. *Molodyj vchenyj*, no. 12, pp. 162–165.
5. Getman, O.O. (2017). Innovatsiyjnyj metody rozvytku personalu [Innovative methods of personnel development]. *Global and national problems of economy*, no. 17, pp. 556–561.
6. Tretyak, O.P. (2014). Suchasni personaltexnologiyi u systemi upravlinnya personalom na pidpryemstvi [Modern technology personnel in the personnel management system at the enterprise]. Lviv: Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, pp. 389–397.
7. Shatka, Z.Ya. (2016). Napryamy pidvyshhennya efektyvnosti praci upravlinskogo personalu pidpryemstva [Areas of increase of labor productivity of management of the enterprise]. *Global and national problems of economy*, no. 14, pp. 596–598.
8. Yagodnikova, V.V. (2010). Kejs-metod (Case study) yak forma interaktyvnogo navchannya majbutnix faxivciv [Case study (Case Study) as a form of interactive training for future professionals]. *Pedagogical Science*, no. 5, 10 p. Available at: <http://www.rusnauka.com/Pedagogica.doc.htm> (accessed 20 February 2020).
9. Kuznetsov, E.A. (2017). Naukovo-metodologichni problemy rozvytku procesu profesionalizatsiyi menedzhmentu v Ukraini [Scientific and methodological problems of the process of professionalization of management in Ukraine] *Rynkova ekonomika*, vol. 3. no. 16, pp. 9–21.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ BIG DATA
У РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИЗМУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІAPPLICATION OF BIG DATA TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT
OF THE TOURISM MARKET OF THE ODESSA REGION

У статті розглянуто інноваційний напрям розвитку туристичної галузі через призму застосування технологій Big Data. Встановлено, що потенційні клієнти набагато складніше, ніж раніше, тому туристичним компаніям потрібні нові моделі аналізу ринку та нові стратегії сегментації споживачів. Big Data допомагає адаптувати пропозиції послуг до нових груп клієнтів і створює нові можливості для бізнесу. Доведено, що впровадження технологій Big Data на території України ініціюється на державному рівні, зокрема Міністерство економічного розвитку і торгівлі України підписало меморандум про співробітництво з основними мобільними операторами України. Наведено результати Big Data користувачів мережі «Київстар» в Одеській області. Домінуюча частка туристичного потоку припадає на громадян України (79%), іноземці складають 21%. Аналіз великих даних у Херсонській області дав змогу проаналізувати не тільки найбільш популярні сезонні напрямки для туристів, але й переваги дестинації для іноземців.

Ключові слова: туризм, Big Data (Великі дані), Одеська область, Херсонська область, туристичний збір.

В статье рассмотрено инновационное направление развития туристической

отрасли через призму применения технологий Big Data. Установлено, что потенциальные клиенты гораздо сложнее, чем раньше, поэтому туристическим компаниям нужны новые модели анализа рынка и новые стратегии сегментации потребителей. Big Data помогает адаптировать предложения услуг к новым группам клиентов и создает новые возможности для бизнеса. Доказано, что внедрение технологий Big Data на территории Украины иницируется на государственном уровне, в частности Министерство экономического развития и торговли Украины подписало меморандум о сотрудничестве с основными мобильными операторами Украины. Приведены результаты Big Data пользователей сети «Киевстар» в Одесской области. Доминирующая доля туристического потока приходится на граждан Украины (79%), иностранцы составляют 21%. Анализ больших данных в Херсонской области позволил проанализировать не только наиболее популярные сезонные направления для туристов, но и преимущества дестинации для иностранцев.

Ключевые слова: туризм, Big Data (Большие данные), Одесская область, Херсонская область, туристический сбор.

УДК 338.4: 330.3

<https://doi.org/10.32843/bses.50-43>

Грабар М.В.

к.е.н., доцент кафедри туризму
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

Hrabar Maryna

Uzhhorod National University

Introducing Big Data into tourism means having real-time information about tourists about their preferences and aspirations. This data is a huge asset for tourism companies. Therefore, research into Big Data technologies in tourism is becoming a priority. The purpose of this article is to investigate the prospects for the use of Big Data technologies in tourism and to review the results obtained from the analytics of Kyivstar mobile operator data on the tourism market of the region. Big Data analytics has six important benefits: reliability; representativeness; information detail and segmentation capacity; hybridization of data with other current or future sources; new information flows; new business opportunities. The pioneer in the application of big data technologies in the domestic tourism business was the Odessa region. The tourism market study included an analysis of the data of Kyivstar mobile operator, which has the largest subscriber base in the country is 26 million. The monitoring takes into account data by the criteria "region", "month" and also provides a breakdown by domestic and foreign tourists. A tourist is considered to be one who has been within the Odessa region for over a day. According to the results of the work, most users of the Kyivstar network were vacationing in Odessa from the Kyiv, Mykolaiv and Vinnytsia regions (in total, more than 40% of the internal flow). The dominant share of the tourist flow is 79% of citizens of Ukraine, foreigners make 21%. Kyivstar subscribers in the Kherson region have registered more than 4.3 million from 23 regions of Ukraine and about 60 thousand subscribers of foreign networks from 92 countries of the world. The largest number of visitors to the Kherson region is from Dnepropetrovsk (13%). Then goes Kiev region is 10% of tourists, Nikolaev is 7%, Zaporozhye is 6%, Odessa is 4%. And the rating of the TOP-3 countries with the largest flow of foreigners is as follows: Russia (24.9%), Estonia (23.4%), and Belarus (12.8%). The practical significance of the conducted research lies in the motivation and popularization of the use of Big Data technologies in the territory of the domestic tourist market.

Key words: tourism, Big Data, Odessa region, Kherson region, tourist tax.

Постановка проблеми. Цифрові перетворення та технологічний прогрес можуть докорінно змінити спосіб інформування людей. Цифровий сценарій приносить нові форми управління бізнесом. Щоби забезпечити своє виживання, всі туристичні підприємства змушені адаптуватися до онлайн-середовища. Аналіз даних приносить користь туризму, надаючи нові можливості для бізнесу.

Впровадження Big Data в туризм означає наявність у реальному часі інформації про туристів, їхні вподобання та прагнення. Ці дані, якщо правильно

трактувати, є величезною перевагою для компанії туристичного сектору, оскільки дають можливість визначити та оптимізувати стратегії для збільшення своїх продажів. Інтернет-активність туристів надає макродані, які формують картину їх поведінки. Через це дослідження, засновані на опитуваннях або інтерв'ю з експертами, втрачають об'єктивність і тепер належать до минулого. Тільки вимірюючи величезну кількість інформації, яку мандрівники залишили в Інтернеті про свої вподобання та звички, сектор може персоналізувати

послуги та адаптуватися до попиту, тому дослідження технологій Big Data в туризмі набувають пріоритетного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Л.Б. Самойленко розглядала поняття «Big Data», перспективи розвитку цієї технології, приклади використання на основі моделі 4P, досвід зарубіжних компаній. Автором проаналізовано перспективи впровадження технологій Big Data для українських компаній та розвитку ринку послуг, який ґрунтується на застосуванні великих даних [6].

О.В. Орлов досліджував перспективи великих даних у державних інформаційних системах. У дослідженні розкрито основні переваги й обмеження використання великих даних у реформуванні державного управління на основі сучасних інформаційних технологій, а також досвід їх використання в державних органах розвинених країн [3, с. 1].

Особливості класифікації методів і технологій аналітики великих даних, групи методів і технологій аналітики Великих даних, які класифікуються з урахуванням функціональних зв'язків та формальної моделі цієї інформаційної технології, представлені в науковій праці О.М. Верес, Р.М. Оливко [1, с. 84].

Проте, як бачимо, наукові дослідження технологій Big Data мають концептуально-конструктивні основи, але не відображають прерогатив застосування в туристичній індустрії.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження перспектив застосування технологій Big Data в туризмі та огляд отриманих результатів аналітики даних мобільного оператора «Київстар» щодо туристичного ринку Одещини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні туристи звикли до все більшого використання цифрового світу та менше залежать від традиційних туристичних агентств завдяки розвитку пошукових систем бронювання, інструментів онлайн-порівняння, оглядових веб-сайтів та фотографій, завантажених іншими мандрівниками. Туристи залишають різні цифрові сліди, використовуючи мобільні технології в Інтернеті. Кожен турист несвідомо формує про себе велику кількість інформації, що стосується різних етапів планування та безпосереднього проведення подорожі. Більшість інформації має зовнішній характер, зокрема канали соціальних мереж «Instagram», «Twitter».

Сервіси на основі Big Data й штучного інтелекту дають змогу оптимізувати і, зрештою, здешевити туристичні послуги для споживачів. Однак цифровізація не тільки впливає на фінансові показники, але й змінює підходи до безпеки й зайнятості, захисту культурної спадщини та збереження екологічного балансу.

Оскільки обсяг даних, який туристичний бізнес намагається збирати, аналізувати, а також яким прагне керувати, продовжує зростати, отже, очіку-

ється, що до 2022 року витрати на управління великими даними та технологіями бізнес-аналітики сягнуть 260 млрд. дол. Ця технологія дає змогу зібрати такі параметри, що дають можливість покращити послуги, процес прийняття рішень та управління туристичним бізнесом. До параметрів належать кількість відвідувачів, а також те, звідки вони приїжджають; середній час перебування людей відповідно до національності; засоби розміщення, де туристи бажають переночувати; середні витрати.

Порівняно з традиційними методами аналітика даних Big Data надає такі важливі переваги [8, с. 12]:

1. Надійність. Дані, отримані за допомогою програми Big Data, базуються на фактичних споживчих діях, а не на даних, отриманих в результаті опитувань чи прогнозів, тому отримані результати є об'єктивними, а не оцінками, що зазнають різних інтерпретацій.

2. Репрезентативність. Чим більше джерел збору даних, тим краще представлення вибірки, тому вибірки на основі точно зібраних даних краще відображають генеральну сукупність.

3. Інформація про деталізацію та потенціал сегментації. Обробляючи контрастні дані, можемо легко читати отриману інформацію, тому вона може бути перетворена на більш точні та ефективні дії, що дає змогу оптимізувати результати управління туризмом з точним знанням того, чого хоче клієнт. Завдяки Big Data компанії знають фактичний обсяг клієнтів, їхні звички та вподобання, виходячи з чого, вони можуть передбачити, наприклад, ціну, яка найкраще підходить кожному клієнту, та покращити його обслуговування.

4. Гібридизація даних з іншими поточними чи майбутніми джерелами. Як поточні, так і майбутні дані можуть поєднуватися з іншими джерелами інформації, такими як дані соціальних медіа або загальнодоступні дані. Об'єднання отриманих даних з іншими змінними приводить до нових висновків, наприклад можливості мати не лише дані відвідуваності, але й дані відвідувань, відсортовані за часом, місцем ночівлі та середніми витратами.

5. Нові потоки інформації. Big Data постає як нове джерело вилучення даних за допомогою технологій, які забезпечує турист (наприклад, оплата картою або підключення свого мобільного пристрою). Крім того, зростання портативної технології та «бум» додатків для смартфонів дають змогу оцінювати продукти та обмінюватися думками, тому шанси отримати репрезентативну вибірку значно збільшуються.

6. Нові можливості для бізнесу. Компанії можуть порівнювати свої внутрішні дані з результатами, отриманими шляхом застосування даних Big Data, що дає змогу визначити, чи відповідають послуги потребам туристів, і мати необхідну інформацію для їх коригування. Таким чином, з'являється можливість інновацій, генерування нових напрямів бізнесу та врахування досвіду туристів.

Впровадження технологій Big Data активно відбувається за кордоном. Японія, поставивши перед собою за мету збільшення щорічного потоку туристів до 60 млн. на рік до 2030 року, послідовно впроваджує технології для досягнення цього результату. Один з підрядників державної програми збільшення туристичного потоку «Fujitsu» реалізує проєкт зі створення персональних маршрутів для кожного гостя з-за кордону. На підставі відомостей про вік та мету відвідання країни, кількісний склад сім'ї (групи мандрівників) і попередній досвід поїздок в Японію Big Data видає персональні рекомендації, що включають програму відвідування визначних пам'яток і контакти відповідних гідів. Метою проєкту є не просто створення кращого сервісу, але й типізація вхідного потоку туристів, створення математичної моделі, яка в майбутньому ляже в основу державного планування у сфері туризму.

Дослідницький центр Шандунського університету планує за допомогою Big Data розпізнавати обличчя й сканувати відбиток пальця для автоматизації процесу «чекіна» під час відвідування пам'яток. Зазначений університет представив дослідження, присвячене створенню «розумних» локацій за допомогою Big Data. Збирання й аналіз великих даних дадуть змогу оптимізувати процес відвідування пам'яток, тобто передбачати напливи туристів; розподіляти черги або керувати транспортними потоками (наприклад, шляхом надання додаткових автобусів).

Згідно з підписаним Міністерством економічного розвитку і торгівлі України меморандумом про співробітництво з основними мобільними операторами України передбачається надання статистичних показників щодо:

- кількості внутрішніх туристів, зареєстрованих абонентів мобільного зв'язку, що перебували більше однієї доби поза межами відповідної області/місця реєстрації (з розбивкою по областях України, осіб);
- кількості в'їзних туристів, іноземних абонентів мобільного зв'язку в роумінгу, що перебували більше однієї доби (з розбивкою по країнах, з яких виїхали, та областях України, до яких в'їхали, осіб);

- кількості громадян України, зареєстрованих абонентів мобільного зв'язку, які виїхали з відповідної області за кордон (з розбивкою по країнах, осіб);
- середньої тривалості перебування туристів в області/місці (туроднів) [4].

Першопроходьцем щодо застосування технологій великих даних на теренах вітчизняного туристичного бізнесу була Одеська область. Дослідження туристичного ринку передбачало аналіз даних мобільного зв'язку оператора «Київстар», що має найбільшу абонентську базу в країні, а саме 26 млн. Моніторинг враховує дані за критеріями «регіон», «місяць», а також надає розбивку на внутрішніх та іноземних туристів. Туристом вважається той, хто перебував в межах Одеської області понад доби.

Згідно з результатами роботи найбільше користувачів мережі «Київстар» відпочивало в Одесі з Київської, Миколаївської та Вінницької областей (сумарно – понад 40% внутрішнього потоку). Домінуюча частка туристичного потоку припадає на громадян України (79%), іноземці складають 21% (табл. 1).

Big Data дає змогу зрозуміти, в яких регіонах (і країнах) туристичний бренд Одеської області репрезентований добре, тому там досить підтримувати обізнаність щодо нього на тому самому рівні, а де необхідні додаткові маркетингові активності на кшталт відвідування галузевих виставок, реклами, роботи з туроператорами, щоб якісно підняти туристичну привабливість регіону [5].

Динаміка відвідування області гостями свідчить про те, що сезон «пік» в ній триває здебільшого в липні та серпні (рис. 1). Ця інформація може бути корисна для роботи над розширенням «сезонності» регіону, як і для розроблення подієвого туризму для масової аудиторії в певний період.

Таким чином, застосування великих даних у дослідженні туристичного ринку Одеси сформувало реальну картину поведінки туристів, що доцільно використати для розвитку туристичної галузі. Так, наприклад, на основі аналізу Big Data було запущено поїзд на південь Одеської області в напрямку популярних курортів Затока й Сергіївка.

Таблиця 1

Моніторинг турпотоку Одещини на основі технологій Big Data

№	Топ-10 областей, з яких найбільше подорожують до Одеси	%	Топ-10 країн, з яких найбільше приїжджали до Одеси	%
1	Київська	26,03	Російська Федерація	19,62
2	Миколаївська	12,71	Молдова	10,77
3	Вінницька	11,41	Білорусь	2,40
4	Дніпропетровська	5,77	Ізраїль	1,66
5	Львівська	5,11	Німеччина	1,53
6	Кіровоградська	4,92	Болгарія	1,46
7	Хмельницька	4,53	США	1,34
8	Черкаська	4,37	Австрія	0,75
9	Житомирська	3,76	Швейцарія	0,58
10	Харківська	2,97	Литва	0,39

Джерело: сформовано на основі [5]

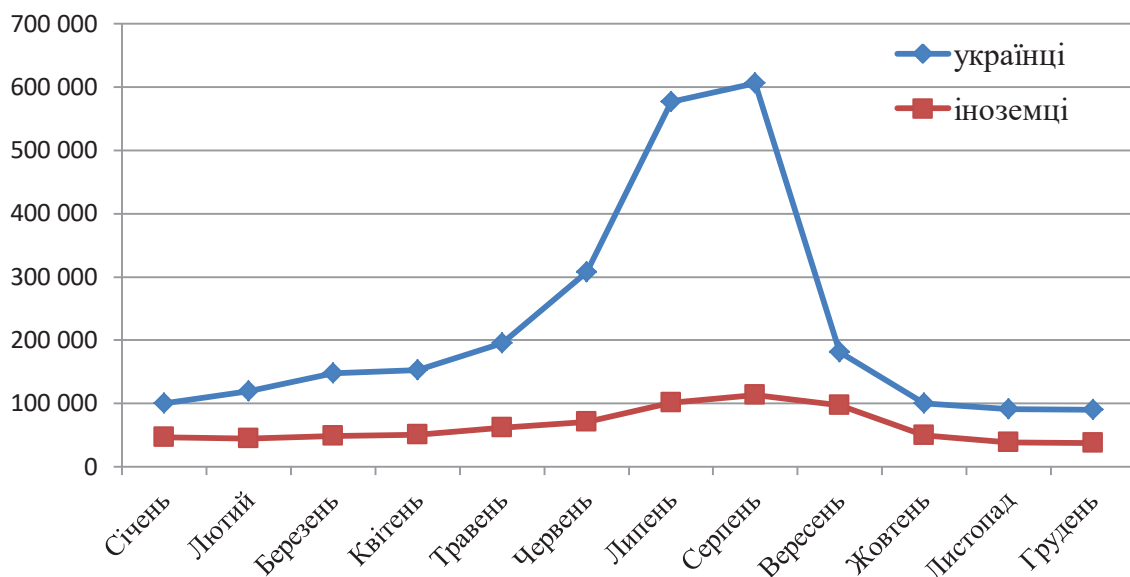

Рис. 1. Дослідження сезонності Одещини на основі Big Data

Джерело: сформовано на основі [5]

Аналіз Великих даних сприяв у подальші роки покращенню розвитку туризму. Простежити це твердження можемо на прикладі сплати туристичного збору, що є своєрідним індикатором ефективності галузі. Доходи від туристичного збору на Одещині за 2019 рік становлять 21,4 млн. грн., що на 84,5% більше порівняно з показниками 2018 року (рис. 2).

Лідерами за обсягом туристичного збору серед міст області є Одеса (11,6 млн. грн.). Друге місце посідає Білгород-Дністровський з результатом 4,7 млн. грн.

П'ятірку районів-лідерів за доходами від туристичного збору складають Овідіопольський (465,2 тис. грн.), Лиманський (288,9 тис. грн.), Білгород-Дністровський (184,8 тис. грн.), Кілійський (136,6 тис. грн.), Татарбунарський (117,6 тис. грн.) [2].

Окрім того, новостворені ОТГ стають своєрідними точками тяжіння. Там створюють туристичні продукти, які покращують туристичну привабли-

вість. У 2019 році лідерами серед ОТГ стали Шабівська (1 млн. грн.) та Дальницька (1,5 млн. грн.).

Завдяки Big Data був запущено додаткові маршрути до Ізмаїлу, що принесло свої плоди. Так, у 2019 році туристичний збір в Ізмаїлі склав 241,1 тис. грн., що у п'ять разів більше, ніж у 2018 році.

За даними ДП «Украверорух» Одеський аеропорт увійшов у топ-3 за кількістю злетів та посадок, здійснених українськими та зарубіжними авіакомпаніями у 2018 році. Кількість польотів склала 15979, що на 11,5% вище, ніж у 2017 році. У 2018 році природні території Куяльницького лиману було оголошено курортом державного значення. Окрім того, до розгляду було спрямовано також номінаційну заявку на включення Аккерманської фортеці до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2].

Аналіз великих даних у Херсонській області дав змогу проаналізувати не тільки найбільш популярні сезонні напрямки для туристів, але й переваги для

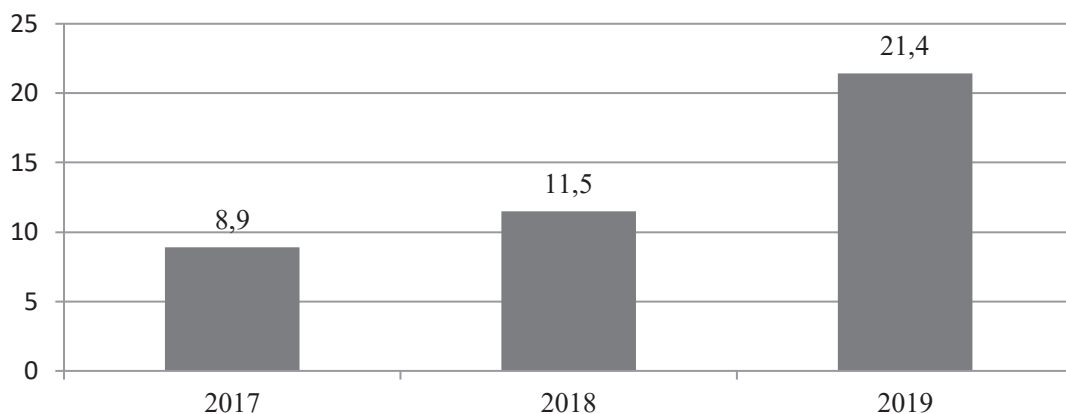

Рис. 2. Обсяг туристичного збору в Одеській області, млн. грн.

Джерело: сформовано на основі [2]

іноземців. Найбільше число іноземних туристів прибувало в Херсонську область з Естонії, Білорусії, США, Німеччини й Туреччини. З українських громадян херсонськими пам'ятками цікавилися переважно жителі Дніпропетровської, Київської, Миколаївської, Одеської та Запорізької областей.

Абонентів мережі «Київстар» у Херсонській області було зареєстровано понад 4,3 млн. з 23 областей України, а також було зафіксовано близько 60 тисяч абонентів закордонних мереж з 92 країн світу. На Херсонщину найбільше приїжджає гостей з Дніпропетровської області (13%), потім йдуть Київська область (10%), Миколаївська (7%), Запорізька (6%), Одеська (4%). Рейтинг топ-3 країн, з яких відбувається найбільший потік іноземців, виглядає таким чином: Росія (24,9%), Естонія (23,4%), Білорусь (12,8%). Як визначив «Київстар», щодо сезонності, то найбільше туристів на Херсонщину зазвичай приїжджає в серпні. У цьому місяці було зафіксовано понад 900 тис. гостей з України та понад 11 тис. іноземців.

Завдяки даним Big Data керівництво області зуміло чіткіше зорієнтувати місце й час проведення різноманітних фестивалів (Чорноморські ігри, дитячі фестивалі, ралі, фестиваль крафтового пива тощо). Крім цього, вдалося з'ясувати запити туристів, що привело до відновлення закритих раніше маршрутів (виявилось, що за три місяці ними скористалося понад 10 тис. людей).

Висновки з проведеного дослідження. Big Data – це спосіб активізації туризму. Великі дані допомагають проаналізувати відвідуваність туристичних об'єктів; визначити, які туристичні напрямки є найбільш завантаженими, чи достатньо розвиненою є інфраструктура, щоби забезпечувати потік туристів; сформувати туристичну маркетингову політику країни, зокрема залучати туристів з інших країн; визначати потребу в обладнанні додаткових пунктів перетину кордону, а також обґрунтовувати бюджетні запити щодо фінансування сфери туризму з державного й місцевих бюджетів.

Дослідження туристичного ринку Одещини передбачало аналіз даних мобільного зв'язку оператора «Київстар». Згідно з результатами найбільше користувачів мережі «Київстар» відпочивало в Одесі з Київської, Миколаївської та Вінницької областей (сумарно – понад 40% внутрішнього потоку). Доходи від туристичного збору на Одещині за 2019 рік становлять 21,4 млн. грн., що на 84,5% більше порівняно з показниками 2018 року. Big Data в туризмі надає дані в реальному часі, що допомагає обґрунтованому прийняттю рішень, ініціативному плануванню та вживанню активних дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верес О.М., Оливко Р.М. Класифікація методів аналізу Великих даних. *Вісник Національного універ-*

ситету «Львівська політехніка». Серія: Інформаційні системи та мережі. 2017. № 872. С. 84–92.

2. ОДА Одеської області URL: <https://oda.odessa.gov.ua/news/v-odeskij-oblasti-majze-vdvici-zbilsvsa-turistichnij-zbir> (дата звернення: 21.02.2020).

3. Орлов О.В. Великі дані у публічному управлінні: технології майбутнього. *Державне будівництво.* 2016. № 1. С. 1–11.

4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 29.02.2020).

5. Море даних: как Одесская область развивает туризм с помощью Big Data. URL: <https://hub.kyivstar.ua/ru/news/more-dannyih-kak-odesskaya-oblast-razvivaet-turizm-s-pomoshhyu-big-data> (дата звернення: 11.02.2020).

6. Самойленко Л.Б. Возможности та проблемы застосування технологій Big Data вітчизняними компаніями. *Ефективна економіка.* 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/59.pdf (дата звернення: 11.02.2020).

7. Big Data и развитие туризма в Украине. URL: <http://internetua.com/big-data-i-razvitie-turizma-v-ukraine> (дата звернення: 11.02.2020).

8. Big Data and tourism: new indicators for tourism management. Barcelona, 2014. 49 p.

REFERENCES:

1. Veres, O.M., and Olivko, R.M. (2017). Klasyfikatsiia metodiv analizu Velykykh danykh [Classification of methods for the big data analytics]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Seriya: Informatsiini systemy ta merezhi*, no. 872, pp. 84–92.

2. ODA Odeskoi oblasti [Regional state administration of the Odessa region]. Available at: <https://oda.odessa.gov.ua/news/v-odeskij-oblasti-majze-vdvici-zbilsvsa-turistichnij-zbir> (accessed 21 February 2020).

3. Orlov, O.V. (2016). Velyki dani u publichnomu upravlinni: tekhnolohii maibutnoho [Big data in public administration, technology of the future]. *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 1, pp. 1–11.

4. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed 29 February 2020).

5. More dannyih: kak odesskaya oblast razvivaet turizm s pomoschyu big data [Sea of data: how the Odessa region develops tourism with the help of big data] Available at: <https://hub.kyivstar.ua/ru/news/more-dannyih-kak-odesskaya-oblast-razvivaet-turizm-s-pomoshhyu-big-data> (accessed 11 February 2020).

6. Samoilenko, L.B. (2018). Mozhyvosti ta problemy zastosuvannia tekhnolohii big data vitchyznianymy kompaniiamy [Opportunities and problems of using big data technologies by domestic companies]. *Efektivna ekonomika.* № 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/59.pdf (accessed 11 February 2020).

7. Big Data i razvitie turizma v Ukraine [Big Data and tourism development in Ukraine] Available at: <http://internetua.com/big-data-i-razvitie-turizma-v-ukraine> (accessed 11 February 2020).

8. Big Data and tourism: new indicators for tourism management (2014). Barcelona, 49 p.

ПОТЕНЦІАЛ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

THE MARITIME COMPLEX POTENTIAL AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE

УДК 332:656

<https://doi.org/10.32843/bses.50-44>

Кібік О.М.

д.е.н., професор, завідувач кафедри
національної економіки

Національний університет
«Одеська юридична академія»

Хаймінова Ю.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
національної економіки

Національний університет
«Одеська юридична академія»

Береза В.В.

к.е.н., доцент кафедри
менеджменту морських перевезень

Національний університет
«Одеська морська академія»

Kibik Olha

National University
“Odessa Law Academy”

Khaiminova Iuliia

National University
“Odessa Law Academy”

Bereza Vitaliy

National University
“Odessa Maritime Academy”

У статті визначено, що приморські регіони мають значні конкурентні переваги та як важливі складові частини економічної системи України потребують структурних перетворень задля забезпечення оптимального рівня соціально-економічного розвитку самих регіонів і держави загалом. Виконано оцінювання потенціалу морегосподарського комплексу як чинника розвитку Причорноморського регіону. Систематизовано чинники, що обумовлюють рівень конкурентоспроможності регіону. Оцінено структуру господарської системи приморського регіону. Систематизовано умови розвитку Причорноморського регіону, що пов'язані з функціонуванням морегосподарського комплексу. Визначено принципи економічної філософії «синьої економіки», які відповідають особливостям функціонування економічної системи приморських регіонів та мають бути враховані в процесі формування стратегії розвитку Причорноморського регіону. Рушійною силою розвитку економічної системи Причорноморського регіону визначено синергію інтересів усіх економічних суб'єктів, зокрема підприємств морегосподарського комплексу, на основі використання інноваційних форм взаємовигідної співпраці.

Ключові слова: приморський регіон, Причорноморський регіон, транспортний потенціал, морегосподарський комплекс, розвиток.

В статье определено, что приморские регионы обладают значительными конку-

рентными преимуществами и как важные составляющие экономической системы Украины нуждаются в структурных преобразованиях с целью обеспечения оптимального уровня социально-экономического развития самих регионов и государства в целом. Выполнено оценивание потенциала морехозяйственного комплекса как фактора развития Причерноморского региона. Систематизированы факторы, обуславливающие уровень конкурентоспособности региона. Оценена структура хозяйственной системы приморского региона. Систематизированы условия развития Причерноморского региона, связанные с функционированием морехозяйственного комплекса. Определены принципы экономической философии «синей экономики», которые соответствуют особенностям функционирования экономической системы приморских регионов и должны быть учтены в процессе формирования стратегии развития Причерноморского региона. Движущей силой развития экономической системы Причерноморского региона определена синергия интересов всех экономических субъектов, в частности предприятий морехозяйственного комплекса, на основе использования инновационных форм взаимовыгодного сотрудничества.

Ключевые слова: приморский регион, Причерноморский регион, транспортный потенциал, морехозяйственный комплекс, развитие.

The article looks into a set of issues related to the management of the competitive advantages of coastal regions. Seaside regions are important elements of the economic system of Ukraine. The purpose of the article is the research of the potential of the maritime complex as a factor in the development of the Black Sea region and substantiation of proposals for development of competitive advantages of maritime activities in order to ensure the effective functioning of the region's economic system. The study is based on the use of general scientific and special-scientific methods of scientific knowledge. The dialectical method allowed investigating the definition of a coastal region. The method of system analysis was used to study the principles and preconditions of coastal regions development. The system-structural method helped to study basic measures to develop potential of maritime complex. Seaside regions need structural changes. Such transformations are necessary to ensure the optimal level of socio-economic development of coastal regions and the state. Rating of the potential of the marine economy as a factor in the development of the Black Sea region has been completed. Factors that determine the level of competitiveness of a region are systematized. The structure of the economic system of the coastal region is defined. The role of the marine complex in the development of the Black Sea region is evaluated. The conditions for the development of the Black Sea region are systematized. Factors that are associated with the functioning of the marine complex are identified. The principles of the economic philosophy of the “blue economy”, which correspond to the features of the functioning of the economic system of the coastal regions, are defined. The article considers the most significant components of the development mechanism of the maritime complex of the Black Sea region by taking into account the principles of the economic philosophy of the “blue economy” are determined. The development of the maritime complex is the key to the formation of competitive advantages of coastal regions. The promising area for further research is the formation of a model of responsible relationships between regional economic agents of different levels in order to achieve optimal results of coastal regions development.

Key words: coastal region, Black Sea region, transport potential, maritime complex, development.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення інтеграційних процесів погляди на роль окремих регіонів у забезпеченні конкурентоспроможності країни на глобальному рівні дещо змінюються. Конкурентна позиція регіону оцінюється як позиція території, де функціонують окремі суб'єкти господарювання. З іншого боку, регіон – це самостійний учасник конкурентних відносин, зокрема зовнішньоекономічних.

Багатством обмеженої кількості країн є розташування на морському узбережжі. Відповідно до

Морської доктрини України «до пріоритетних національних інтересів України на морі належать задоволення потреб суспільства, економіки і держави у використанні ресурсів моря, посилення позиції України серед провідних морських держав, а також забезпечення безпеки шляхом забезпечення збалансованого розвитку приморських регіонів» [1].

Приморські регіони будь-якої країни, яка має вихід (виходи) до моря (морів), мають значні конкурентні переваги, що обумовлено вигідним розташуванням. Господарська система будь-якого

приморського регіону має специфічний чинник розвитку, яким є морська акваторія. Цей чинник є передумовою створення додаткових переваг економічних систем окремих приморських регіонів та держав загалом. Однак в умовах глобалізації та інтеграції приморські регіони є більш вразливими до втрати своїх конкурентних переваг. Саме ці регіони потребують структурних економічних перетворень задля забезпечення підвищення рівня їх соціально-економічного розвитку. В економічній системі України господарський комплекс Причорноморського регіону посідає особливе місце, що обумовлює необхідність формування ефективної системи забезпечення його збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми формування та реалізації дієвої стратегії конкурентного розвитку регіонів були сферою досліджень таких вітчизняних учених, як О. Білорус, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Гесць, М. Долішній, В. Дубницький, Я. Жаліло, М. Кітінг, П. Кресл. Розвиток приморських регіонів має певні особливості, дослідженню яких присвячені роботи вчених, таких як А. Бутенко, В. Горячук, Т. Деркач, В. Дергачов, О. Богомолів, Т. Панченко. Вплив рівня розвитку транспортного потенціалу, зокрема його морської складової частини, на розвиток економіки регіону вивчали О. Котлубай, М. Примачов, Л. Ніколаєва, В. Котлубай, Є. Редіна та інші науковці. Аналіз наукових результатів названих дослідників свідчить про наявність проблем та одночасно потенціалу розвитку приморських територій, які мають значну економічну потужність. Незважаючи на наявність наукових праць з проблеми, що досліджується, наукового опрацювання потребують питання забезпечення сталого та збалансованого розвитку транспортних комплексів, передусім їхніх морегосподарських складових частин, приморських регіонів, зокрема Причорноморського, задля формування конкурентних переваг важливих складових частин економічної системи держави.

Постановка завдання. Метою статті є оцінювання потенціалу морегосподарського комплексу як чинника розвитку Причорноморського регіону та обґрунтування рекомендацій щодо розвитку конкурентних переваг морегосподарської діяльності в господарській системі регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних умовах одночасного існування двох трендів, якими є активізація інтеграційних процесів та посилення бажання окремих регіонів бути економічно й політично самостійними, слід приділяти увагу проблемам забезпечення збалансованого розвитку регіональних соціально-економічних систем.

Тривалий час європейська спільнота сприймалась як «Європа регіонів». Приблизно 75% коштів, передбачених на фінансування реалізації Стратегії розвитку Європи на період до 2020 року,

було заплановано витратити на заходи, пов'язані з досягненням цілей регіонального розвитку [2].

Сучасна модель європейського інтегрованого розвитку сформована задля перетворення проблем регіонального розвитку на можливості на основі оптимізації формування та використання складових частин потенціалу регіону.

Рівень ефективності європейської регіональної політики, на думку вчених [3], характеризує пріоритетність забезпечення рівних рамок економічних умов для бізнесу в межах єдиного ринку, сприятливого регуляторного середовища та макроекономічної стабільності, застосування адаптованих стратегій, що враховують потреби та мотивації регіону, з відповідним інструментарієм економічної політики, заохочення трансграничної, транснаціональної та міжрегіональної співпраці, підтримки місцевих ініціатив щодо розширення зайнятості та зміцнення спроможності до розвитку тощо. Зазначені характеристики доцільно застосовувати для оцінювання розвитку Причорноморського регіону.

В умовах децентралізації регіони отримують додаткові поштовхи до розвитку. Задля забезпечення зростання рівня конкурентоспроможності регіон має формувати конкурентні переваги всіх складових частин своєї економічної системи, враховуючи всі фактори конкурентоспроможності.

Рівень конкурентоспроможності регіону обумовлює система різних чинників, які можна класифікувати за різними ознаками. Вважаємо за доцільне виділяти «базові» економічні та стратегічні фактори. До економічних слід відносити місце розташування, складові частини ресурсного потенціалу, інфраструктурні чинники, історичні пам'ятки, рекреаційні можливості тощо. Серед стратегічних чинників слід враховувати наявність стратегії розвитку регіону, ефективність системи врядування, активність використання сучасних методів взаємодії органів влади та регіональної спільноти, зокрема державно-приватного партнерства. В багатьох рейтингах більш високий рівень конкурентоспроможності отримують столичні та приморські регіони держав.

Існують різні підходи до визначення приморського регіону та класифікації чинників, що визначають рівень його розвитку [4].

На наш погляд, приморський регіон – це передусім система взаємопов'язаних економічних суб'єктів, що функціонують на території такого регіону. Розвиток зазначеної системи відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед зовнішніх чинників особливої уваги заслуговує активізація участі України та її приморських регіонів в інтеграційних процесах, особливо після набуття 1 січня 2016 року чинності умовами поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі в межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [5].

Рівень конкурентоспроможності приморського регіону обумовлюється наявністю розвинутого морегосподарського комплексу, рекреаційних ресурсів, сприятливих умов для виробництва сільськогосподарської продукції та транзитного потенціалу.

Відповідно, структура господарської системи приморських регіонів України поєднує морську, яку часто вважають центральною, та континентальну, що розглядається як периферійна, види діяльності.

Ефективне функціонування складових частин сучасного морегосподарського комплексу не є можливим без формування та постійного розвитку на інноваційних засадах техніко-технологічного та кадрового потенціалу. Морська галузь в економічно розвинених країнах є лідером зі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Крім підприємств морегосподарського комплексу, в приморському регіоні активно розвиваються суб'єкти господарювання автомобільного, залізничного та інших видів транспорту. Транспортні підприємства є крупними споживачами різних видів ресурсів, зокрема енергетичних, трудових, фінансових, що є передумовою розвитку відповідних сфер діяльності. Близькість до моря обумовлює формування сприятливих умов для відпочинку та лікування, що зумовлює розвиток рекреаційного та туристичного потенціалу таких регіонів. Шельфи морів є джерелами корисних копалин [6].

Така особливість функціонування приморського регіону обумовлює особливий характер формування та використання ресурсного потенціалу. Причорноморський регіон України не є винятком.

Конкурентоспроможність приморського регіону розглядається насамперед як здатність протягом тривалого часу виробляти конкурентоспроможну на національному та міжнародному ринках продукцію, забезпечуючи зростання рівня життя населення [6; 7].

Як правило, приморські регіони характеризує більш високий рівень соціально-економічного розвитку порівняно з іншими територіями країни. Однак останнім часом кілька приморських регіонів України можуть бути віднесені до периферійних і навіть економічно відсталих за показником рівня середньомісячної заробітної плати, яка на цих територіях є нижчою, ніж по країні в загалом.

Валовий регіональний продукт Причорноморського регіону України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області) поступово зростає з 30 163 млн. грн. у 2004 році до 266 769 млн. грн. у 2017 році (8,9% від валового регіонального продукту країни) [8].

Експорт товарів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей у 2018 році становив 8,9% загальнонаціонального обсягу експорту товарів. Коефіцієнт покриття експорту імпортом є більшим за одиницю протягом останніх 10 років, що свідчить про відносну стійкість економіки регі-

ону. Так, у 2018 році експортні поставки товарів у 1,55 рази перевищували імпорتنі надходження Причорноморського регіону (порівняно з 0,82 рази по Україні загалом). Приморські регіони традиційно розвивають експорт послуг. У 2018 році частка експорту послуг Причорноморського регіону складала 10,8% обсягу загальнонаціонального експорту послуг (1 230 075,8 тис. дол. США). Коефіцієнт покриття імпорту послуг експортом дорівнює 5,2. В експорті послуг Одеської області на транспортні послуги припадає 81,9%, зокрема 51,2% складають послуги морського транспорту. Послуги, пов'язані з подорожами (в тому складі – туристичні), мають 5,3% в структурі експорту послуг Одеського регіону. На рекреаційні послуги припадає близько 0,1% експорту послуг.

Нині міжнародна конкурентоспроможність Причорноморського регіону повинна забезпечуватись не тільки чинником сприятливого розташування території, але й за рахунок розвитку інвестиційно-інноваційного потенціалу.

Обсяг прямих інвестицій у Причорноморський регіон поступово зростає з 3,55 млн. дол. США у 2010 році до 1 638,7 млн. дол. США на кінець 2018 року. Обсяг капітальних інвестицій в Причорноморський регіон оцінювався у 40 839,9 млн. грн. у 2017 році, що на 30% перевищувало показники 2016 року.

Причорноморський регіон має потужний морегосподарський потенціал, що об'єднує підприємства портової діяльності, судноплавний бізнес, різні сервісні підприємства тощо. Кожний суб'єкт морегосподарської діяльності відрізняється власними економічними інтересами. У процесі реалізації таких інтересів за умови підвищення рівня інтенсивності конкуренції економічні суб'єкти досить часто ігнорують необхідність, навіть обов'язок, врахування загальносуспільної мети розвитку й навіть загальної мети підвищення рівня конкурентоспроможності транспортного комплексу регіону. Під час формування мети розвитку приморського регіону слід акцентувати увагу на необхідності забезпечення збалансованого розвитку його транспортного комплексу [5].

Прояви кризових явищ у різних сферах на різних рівнях, недосконалість господарського й транспортного законодавства, жорстка конкуренція з боку іноземних транспортних підприємств, що обслуговують альтернативні маршрути перевезення вантажів, зростання цін на паливо-енергетичні ресурси, посилення контролю за дотриманням екологічних вимог, що постійно зростають, проблеми розвитку ресурсного потенціалу (особливо оновлення рухомого складу та елементів транспортної інфраструктури) – це тільки деякі проблеми, з якими стикаються транспортні підприємства України, зокрема підприємства морегосподарського комплексу Причорноморського регіону.

Для підвищення рівня транспортного забезпечення реалізації потенціалу приморських регіонів України у сучасних умовах державі, суб'єктам господарювання та іншим зацікавленим економічним суб'єктам слід докласти спільних зусиль для вирішення проблем оптимізації транспортних потоків, покращення взаємодії підприємств різних видів транспорту, пошуку більш дешевих і перспективних видів та способів транспортування [9]. Доцільною є активна співпраця у сфері формування стратегії розвитку.

Необхідність забезпечення розвитку приморських регіонів України обумовлює актуальність реалізації проєктів оновлення основних засобів різних видів транспорту, передусім морського, покращення якісних і кількісних параметрів транспортної мережі, підвищення технічних, технологічних, екологічних вимог та вимог безпеки до вітчизняного транспорту. Все це вимагає значних інвестицій. Для реалізації масштабних інвестиційних проєктів на рівні регіону власних ресурсів навіть крупних транспортних підприємств може бути недостатньо. У такому разі необхідна підтримка держави у сфері залучення додаткових інвестиційних ресурсів [5]. В умовах обмеженості власних коштів підприємств та дефіциту державного фінансування підготовлено нормативну базу для розширення інвестиційних можливостей, зокрема морських торговельних портів, що є важливими складовими частинами економічної системи Причорноморського регіону. У портовій сфері вже проведено або планується проведення концесійних конкурсів в портах Херсон, Ольвія, Одеса, Чорноморськ (паромна переправа). Комплексне вирішення зазначених проблем дасть змогу скоротити транспортні витрати на одиницю продукції, знизити енерговитрати та гарантувати захист довкілля.

Інноваційна спроможність є важливим чинником формування конкурентних переваг сучасних економічних систем різних рівнів, зокрема регіонального. Кластерна модель у світовій практиці розвитку інноваційного потенціалу вважається однією з найбільш ефективних. Практика доводить, що найбільша частка конкурентоспроможних товарів створюється в межах кластерів. Відповідно, Україні вкрай необхідна Концепція розвитку кластеризації економіки, особливу увагу в якій слід приділити питанням розвитку інноваційних кластерів на базі підприємств морегосподарського комплексу Причорноморського регіону. Передусім базовими елементами таких кластерів можуть бути морські торговельні порти. Ефективність функціонування кластерів залежить від численних чинників, зокрема рівня організації взаємодії учасників кластерної структури.

Задля забезпечення відповідальної взаємодії складових частин економічної системи Причорноморського регіону необхідно вдосконалити процес

прийняття ефективних рішень на рівні окремих складових та регіону загалом.

У процесі прийняття таких рішень слід враховувати принципи економічної філософії «синьої економіки», яку запропонував професор Гюнтер Паулі [10]. На наш погляд, зазначена філософія відповідає особливостям функціонування економічної системи приморських регіонів, зокрема Причорноморського. Основними із суто економічних засад вважаємо такі: всі процеси мають бути сталими та нетоксичними; слід використовувати ті ресурси, що знаходяться локально й відповідають екологічним та людським потребам місцевої громади; суспільство завжди розвивається задля досягнення більш високих рівнів ефективності; для інвестування в інновації слід використовувати різні джерела фінансування; кожен процес і продукт відіграє свою унікальну роль у забезпеченні повної зайнятості населення.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективність функціонування економічної системи кожного регіону визначається рівнем конкурентоспроможності складових частин транспортного комплексу. Серед складових частин транспортної інфраструктури приморських регіонів особливої уваги потребує морегосподарський комплекс. Таким чином, приморські регіони, зокрема Причорноморський регіон України, мають певні конкурентні переваги в умовах глобалізації. Актуальною залишається проблема підвищення рівня конкурентоспроможності не тільки за рахунок територіальних чинників (приморське розташування, наявність сировинних ресурсів тощо), але й завдяки розвитку інноваційно-інвестиційних інструментів.

Задля виведення з кризи та подальшого підвищення ефективності функціонування приморських регіонів необхідними є розроблення стратегій їх збалансованого розвитку та створення засад їхньої оптимальної реалізації. Рушійною силою такого розвитку є синергія інтересів економічних суб'єктів на основі використання інноваційних форм взаємовигідної співпраці з урахуванням світового досвіду ефективною інтеграційної діяльності на регіональному рівні. Активними учасниками таких інтеграційних процесів є суб'єкти господарювання різних видів транспорту, зокрема підприємства морегосподарського комплексу. Реальна підтримка держави у вирішенні численних проблем транспортних підприємств є запорукою отримання оптимальних результатів розвитку приморських регіонів та країни загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 року № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF> (дата звернення: 08.02.2020).

2. European Regional Policy, an Aspiration for Countries outside the EU& Applying the principles, sharing the lessons, exchanging experience. EU – EC: Luxembourg, 2009.

3. Нова регіональна політика для нової України : аналітична доповідь. Київ : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 6 с.

4. Брикова І. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір. *Міжнародна економічна політика*. 2006. № 4. С. 29–53.

5. Кібик О., Котлубай В., Хаймінова Ю. та ін. Забезпечення конкурентоспроможності економічної системи України : монографія. Одеса, 2015. 160 с.

6. Development potential of Ukrainian maritime enterprises / O. Kibik, I. Khaiminova, V. Kotlubay, I. Redina, E. Belous. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. № 7(4.3). P. 461–466.

7. Порудєєва Т. Оцінка конкурентоспроможності Причорноморського регіону України в умовах поглиблення процесів глобалізації та євроінтеграції. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/15_2017/31.pdf (дата звернення: 08.02.2020).

8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.02.2020).

9. Щодо використання потенціалу міжрегіонального співробітництва у комплексному розвитку приморських регіонів України : аналітична доповідь. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1168> (дата звернення: 08.02.2020).

10. Gunter P. *Blue Economy-10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*. Grafiche Nordest. 2012.

REFERENCES:

1. Morska doktrina Ukraïni na period do 2035 roku, zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 7 zhovtnya 2009 roku № 1307 [Maritime Doctrine of Ukraine for the period until 2035, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on July 7, 2009 No. 1307]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF> (accessed: 8 February 2020).

2. European Regional Policy, an Aspiration for Countries outside the EU& Applying the principles, sharing the lessons, exchanging experience. (2009) EU – EC: Luxembourg.

3. Nova regionalna politika dlya novoï Ukraïni: Analitichna dopovid [New regional policy for the new Ukraine: Analytical additional]. (2017). Kiyv : Institut suspilno-ekonomichnikh doslidzhen. 76 p. (in Ukrainian)

4. Brikova I. (2006) Kontseptsiya mizhnarodnoyi konkurentospromozhnosti natsionalnogo regionu ta yiyi praktichniy vimir [The concept of international competitiveness of the national region and the practical world]. *Mizhnarodna ekonomichna politika*. № 4, pp. 29–53 (in Ukrainian)

5. Kibik O., Kotlubay V., Khayminova Yu. ta in. (2015) *Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ekonomichnoi sistemi Ukraïni : monografiya* [Securing competitiveness of the economic system of Ukraine : monograph]. Odesa. 160 p. (in Ukrainian)

6. Kibik O., Khaiminova I., Kotlubay V., Redina I., Belous E. (2018) Development potential of Ukrainian maritime enterprises. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(4.3), pp. 461–466.

7. Porudeeva T. Otsinka konkurentospromozhnosti Prichornomorskogo regionu Ukraïni v umovakh pogliblennya protsesiv globalizatsij ta yevrointegratsij [Evaluation of the competitiveness of the Black Sea region of Ukraine in the minds of the decline in the processes of globalization and European integration]. Available at: http://bses.in.ua/journals/2017/15_2017/31.pdf (accessed: 8 February 2020).

8. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraïni [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 8 February 2020).

9. Shchodo vikoristannya potentsialu mizhregionalnogo spivrobotnitstva u kompleksnomu rozvitku primorskikh regioniv Ukraïni : analitichna dopovid [Using the potential of interregional cooperation in the complex development of the coastal regions of Ukraine : Analytical report]. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1168> (accessed: 8 February 2020).

10. Gunter P. (2012) *Blue Economy-10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*. Grafiche Nordest.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

METHODOLOGICAL BASIS OF THE RESEARCH OF DIVERSIFICATION OF RURAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

У статті розроблено методологію дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Визначено, що метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад, розвиток науково-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій щодо диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Відповідно до мети, наукове пізнання спрямовано на вивчення процесів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні підходи та практичні аспекти диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації та її організаційно-економічного забезпечення. Звернено увагу на те, що проведення наукового дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації передбачає реалізацію послідовних етапів, кожен з яких потребує застосування певних методів та базується на різних методологічних підходах та принципах пізнання.

Ключові слова: методологія, метод, принцип дослідження, методологічний підхід, диверсифікація розвитку сільських територій, децентралізація.

сільських територій в умовах децентралізації. Определено, что целью исследования является разработка теоретико-методологических основ, развитие научно-методических подходов и обоснование практических рекомендаций по диверсификации развития сельских территорий в условиях децентрализации. Согласно цели, научное познание направлено на изучение процессов диверсификации развития сельских территорий в условиях децентрализации. Предметом исследования являются теоретико-методологические, методические подходы и практические аспекты диверсификации развития сельских территорий в условиях децентрализации и ее организационно-экономического обеспечения. Обращено внимание на то, что проведение научного исследования диверсификации развития сельских территорий в условиях децентрализации предусматривает реализацию последовательных этапов, каждый из которых требует применения определенных методов и базируется на различных методологических подходах и принципах познания.

Ключевые слова: методология, метод, принцип исследования, методологический подход, диверсификация развития сельских территорий, децентрализация.

УДК 332.122

<https://doi.org/10.32843/bses.50-45>

Хомюк Н.Л.

к.е.н., докторант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Khomiuk Nataliia

Lesya Ukrainka Eastern European National University

В статті розроблена методологія дослідження диверсифікації розвитку

The article substantiates the relevance of the study of the diversification of rural development, as it contributes to ensuring the competitiveness of rural areas and improving the quality of life of rural populations. It is determined that domestic scientists have made a significant contribution to the study of rural development. However, issues of a methodological nature that underpin the study of rural development diversification remain unresolved. The purpose of the article is to develop a methodology for researching the diversification of rural development in conditions of decentralization. The author argues that the scientific hypothesis of the study is that the theoretical and methodological substantiation of the diversification of rural development in the conditions of decentralization will allow forming a scientific basis for developing the mechanism of its organizational and economic support. It is determined that the purpose of the research is to develop theoretical and methodological foundations, to develop scientific and methodological approaches and to substantiate practical recommendations for the diversification of rural development in decentralized conditions. According to the aim, scientific knowledge is directed to the study of the scientific hypothesis of diversification of rural development in the conditions of decentralization. The subject of the research is theoretical and methodological, methodological approaches and practical aspects of the diversification of rural development in the conditions of decentralization and its organizational and economic support. It has been found out that the fact that conducting a scientific study of the diversification of rural development under decentralization conditions involves the implementation of successive stages, each of which requires the use of certain methods and is based on different methodological approaches and principles of cognition. It can be concluded that the methodological basis for the study of rural development diversification in the condition of decentralization is the theoretical basis for rural development diversification, the conceptual and categorical apparatus of research, methodological approaches, scientific methods and principles of scientific cognition, which collectively form the scientific basis for the development of mechanisms economic support for the diversification of rural development in the condition of decentralization. Managers and specialists, governing bodies, local self-governments to work out areas for diversification of rural development, can use the theoretical and analytical provisions of this study to make practical decisions.

Key words: methodology, method, research principle, methodological approach, diversification of rural development, decentralization.

Постановка проблеми. Першочергового значення в подоланні негативних явищ на сільських територіях за допомогою процесу диверсифікації набувають аграрний сектор, сфера зайнятості населення, соціальна інфраструктура, система державного та місцевого управління. На нашу думку, диверсифікацію розвитку сільських територій слід розглядати як комплекс заходів, спрямованих на урізноманітнення сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на сільських територіях, розширення джерел фінансування програм та проєктів сільського розвитку, трансформацію форм господарювання з метою

розширення сфер зайнятості та доходів сільського населення на основі інтегрованого підходу [1].

Особливості соціального, економічного, екологічного, геополітичного, демографічного та іншого регіонального розвитку у часі і просторі є предметом багаторічних досліджень фахівців різних галузей знань. Це визначає і застосування різноманітних методологічних підходів до вивчення диверсифікації розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження процесу диверсифікації у сільськогосподарській сфері зробили вітчизняні фахівці такі як: І. Кульчій, Ф. Важинський, Т. Зінчук,

О. Молнар, Т. Панюк та інші. Дослідженням питань розвитку сільських територій приділено увагу таких вчених як В. Бойко, В. Борщевський, І. Залуцький, А. Лісовий, М. Малік, О. Павлов, Х. Притула, В. Славов, М. Талавири, М. Хвесик. Віддаючи належне наявним здобуткам, слід зазначити, що залишаються нерозкритими питання методологічного характеру, які виступають базисом дослідження диверсифікації розвитку сільських територій.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методології дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі організації будь-якої діяльності покладена методологія. Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Методологія – сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою в науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо [2, с. 374].

На основі дослідження різноманітних методів регіональних досліджень виникла можливість обґрунтування методологічного базису до диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Між емпіричним і теоретичним рівнями пізнання немає різкої межі, діалектика їх взаємодії виявляється у складному процесі виникнення й розв'язання нескінченних суперечностей. У своєму прагненні повніше й глибше зрозуміти природу науки накопичує все нові й нові емпіричні дані, які рано чи пізно вступають у протиріччя зі старими уявленнями. Навіть розглядаючи науку не в цілому, а лише будь-яку з її галузей, можна виявити суперечність між емпіричними даними і відповідною теорією. Усунення такої суперечності вимагає нових наукових досліджень [3, с. 18].

Процес пізнання включає в себе накопичення фактів. Без систематизації та узагальнення, без логічного осмислення фактів не може існувати жодна наука. Факти стають складовою частиною наукових знань, якщо вони виступають у систематизованому вигляді. Коли вчені не мають достатніх фактичних матеріалів, тоді як засоби досягнення наукових результатів вони використовують гіпотези – науково обґрунтовані припущення, які висувуються для пояснення якогось процесу, що після перевірки можуть виявитися істинними або хибними. Гіпотеза виступає часто як первісне формулювання, черговий варіант законів, що відкриваються. Слід підкреслити, що гіпотеза відіграє дуже важливу роль у розвитку будь-якої науки, тому що вона по суті є формою її розвитку. Більшість наукових законів і теорій було сформульовано на підставі раніше висловлених гіпотез. Фор-

мою розвитку науки є наукові дослідження, тобто вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки й практики рішень з максимальним ефектом [3, с. 20].

Науковою гіпотезою дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, на нашу думку, є те, що її теоретико-методологічне обґрунтування дасть змогу сформувати наукову базу для розробки механізму організаційно-економічного забезпечення.

Метою будь-якого наукового дослідження є всебічне, об'єктивне і ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їх характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, упровадження їх у виробництво для підвищення його ефективності [4, с. 64].

Тому метою нашого дослідження є розробка теоретико-методологічних засад, розвиток науково-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій щодо диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Відповідно до мети процес пізнання (об'єкт дослідження) спрямовано на вивчення процесів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні підходи та практичні аспекти диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації та її організаційно-економічного забезпечення.

Проведення наукового дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації передбачає реалізацію послідовних етапів (таблиця 1), кожен з яких потребує застосування певних методів та базується на різних методологічних підходах та принципах пізнання.

На першому етапі на основі огляду сучасних наукових праць доцільно обґрунтувати теоретичні основи розвитку сільських територій; уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження («сільські території», «розвиток сільських територій», «децентралізація»); розкрити структурну характеристику сільських територій, ідентифікувати типологію розвитку сільських територій, розглянути досвід Європейського Союзу щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій; обґрунтувати значення процесу децентралізації як чинника цього розвитку.

Другий етап передбачає розробку методологічних засад дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації: розкриття сутності диверсифікації розвитку сільських територій, висвітлення наукової концепції та удосконалення науково-методичних підходів до діагностики розвитку сільських територій.

Основна концептуальна ідея диверсифікації розвитку сільських територій – інтегрований підхід до реалізації заходів посилення конкурентних

Етапи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

	Етапи дослідження	Методи дослідження	Принципи дослідження	Методологічний підхід
1	Обґрунтування теоретичних основ розвитку сільських територій, його організаційно-економічного забезпечення; децентралізації; уточнення понятійно-категоріального апарату, аналіз досвіду Європейського Союзу.	Логічне узагальнення, індукція, дедукція, систематизація, синтез, ієрархічний, монографічний.	Комплексності, підпорядкованості, системності, єдності теорії і практики	Системний, просторовий, інституційний.
2	Розробка методологічних засад диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; висвітлення наукової концепції та удосконалення науково-методичних підходів.	Системно-структурний, абстрактно-логічний, аналіз, логічне узагальнення, структурно-логічний аналіз та синтез.		Системний, просторовий інституційний.
3	Діагностика передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні в умовах децентралізації; оцінка економічної ефективності діяльності ОТГ.	Спостереження, оцінювання, порівняння, статистичне групування, статистичний аналіз, графічний, прогнозування.		Системний, інституційний, біхевіористичний, просторовий.
4	Визначення напрямів, форм, організаційних та економічних важелів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.	Економетричний, моделювання, спостереження, функціональний аналіз, структурно-логічний аналіз та синтез.		Системний, інституційний, біхевіористичний, синергетичний.
5	Обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо диверсифікації розвитку сільських територій; визначення шляхів реалізації диверсифікації джерел фінансування.	Стратегічний аналіз, наукове узагальнення, абстрактно-логічний, мозкового штурму, індукція, дедукція, логічне узагальнення.		Системний, інституційний, біхевіористичний.

Джерело: авторська розробка

переваг сільських територій шляхом ефективного використання наявних та потенційних можливостей їх розвитку в умовах децентралізації.

Забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій повинно ґрунтуватися на засадах єдності й цілісності, врахуванні процесу децентралізації, який здійснюється шляхом формування громад, з обов'язковим врахуванням географічних, економічних, екологічних, етнічних та демографічних особливостей кожного сільського територіального утворення.

На третьому етапі доцільно провести діагностику передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні в умовах децентралізації: здійснити аналіз розвитку сільських територій в Україні; провести оцінку розвитку процесу децентралізації та економічної ефективності діяльності ОТГ; виявити сучасні тенденції розвитку сільських територій в регіоні в умовах децентралізації.

Четвертий етап передбачає визначення організаційних та економічних важелів, напрямів, механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації та моделювання оптимальної структури об'єднаних територіальних громад в Україні на основі оцінювання економічної ефективності діяльності цих ОТГ.

Організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації передбачає запровадження спеціальних інструментів та методів, спрямованих на оптимізацію структури цього процесу, акцентуючи при цьому увагу на підвищенні якості життя сільського населення; забезпеченні конкурентоспроможності

сільських територій та досягненні екологічної безпеки. Розробка організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій повинна проводитись з урахуванням стратегічних напрямів та аналізу стану соціально-економічного розвитку сільських територій, а також екологічної ситуації. Обґрунтованість заходів повинна бути підтверджена розрахунками економічної ефективності сільських об'єднаних територіальних громад.

Обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації відбувається на п'ятому етапі дослідження. Цей етап передбачає визначення шляхів реалізації диверсифікації сільськогосподарського виробництва та диверсифікації джерел фінансування як напрямів диверсифікації сільських територій в умовах децентралізації.

Методологія дослідження диверсифікації розвитку сільських територій інтегрує ключові аспекти цього розвитку: соціальні, економічні та екологічні, й підтримує їх безперервну взаємодію. Ця методологія підкреслює два виміри інтегрованості, які важливі для планування диверсифікації розвитку сільських територій:

- а) горизонтальна інтегрованість:
 - інтегрованість складових концепції (економічний розвиток, соціальний розвиток плюс надання публічних послуг та інфраструктура, захист навколишнього середовища та природних ресурсів),
 - інтегрованість галузей (міжгалузевий підхід замість галузевого підходу) [5];
- б) вертикальна інтегрованість – узгодження програм диверсифікації розвитку сільських територій

з ієрархічно вищим системами – державними стратегіями і програмами розвитку цих територій:

- державна стратегія розвитку сільських територій,
- програми та плани диверсифікації розвитку сільських територій,
- проєкти диверсифікації розвитку сільських територій.

Метод – систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів. Метод окреслює та втілює шлях до істини, напрями ефективної діяльності, що ведуть до реалізації поставлених цілей, задає регулятиви та нормативні настанови пізнавального процесу. Метод включає стандартні та однозначні правила (процедури), що забезпечують достовірність знання, яке формується [2, с. 373].

У процесі дослідження слід застосувати загальноприйняті в економічній науці методи: монографічний, теоретичного та порівняльного аналізу, історико-логічний – для розкриття теоретичних засад розвитку сільських територій та сутності диверсифікації розвитку сільських територій, обґрунтування значення процесу децентралізації як чинника розвитку сільських територій; систематизації і логічного узагальнення – для вивчення досвіду Європейського Союзу щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій; узагальнення – для вдосконалення методичних підходів до діагностики розвитку сільських територій; системно-структурний та абстрактно-логічний – для розробки концептуальних засад диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; структурно-логічний, статистичного групування, економіко-статистичний, графічний, прогнозування – для аналізу розвитку сільських територій в Україні та регіоні, оцінки розвитку процесу децентралізації та економічної ефективності діяльності об'єднаних територіальних громад в Україні; структурно-логічного аналізу та синтезу – для обґрунтування напрямів диверсифікації розвитку сільських територій; моделювання – для формування оптимальної структури об'єднаних територіальних громад та визначення зміни частки сільського населення; системно-структурний – для розробки організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; стратегічного аналізу та наукового узагальнення – для науково-методичного обґрунтування державної фінансової підтримки органічного виробництва; методи наукового узагальнення та синтезу – для розробки рекомендацій щодо удосконалення системи оподаткування сільськогосподарської діяльності та визначення шляхів реалізації диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій.

Серед основних принципів дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації слід виокремити:

- принцип комплексності, який передбачає всебічне охоплення причинно-наслідкових залежностей, комплексну оцінку розвитку сільських територій в просторі та часі;
- принцип підпорядкованості, суть якого полягає у затвердженні об'єктивної закономірності обумовленості одного явища іншим;
- принцип системності, який дозволяє встановити зв'язки між структурними елементами сільських територій та забезпечити функціонування та цілісність системи;
- принцип єдності теорії і практики, що означає взаємопов'язаність та обумовленість один одного в процесі діяльності.

Під час наукового пізнання диверсифікації розвитку сільських територій, з огляду на багатоплановість досліджуваних питань, слід використовувати синтез методологічних підходів, серед яких: системний, просторовий, синергетичний, інституційний та біхевіристичний.

Системний підхід становить підґрунтя для наукового пізнання диверсифікації розвитку сільських територій, адже розглядає сільські території як складну багатокомпонентну систему. Використання цього підходу дає змогу розробити концепцію, механізм та напрями диверсифікації розвитку цих територій. Адже окремі компоненти розвитку сільських територій виступають у вигляді цілісного структурного утворення.

Будь-які компоненти, які складають ціле, можуть бути самі розглянуті як ціле. Це означає множинність і різноманітність предметів дослідження, кожен з яких може бути вивчений за схемою інтегрованого об'єкта [6, с. 123].

Синергетика – напрям і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень, котрі вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та інших системах. Згідно з синергетичним підходом, самоорганізація складних систем спрямовується від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку й узагальненої синергетичної інформації відповідно до певних моделей [2, с. 581].

Інституціоналізм як методологічна основа, створює умови для активізації різноманітних міждисциплінарних досліджень соціально-економічних систем, забезпечує відстеження інституціональних кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних інститутів, сприяє аналізу інституціональних чинників – сукупності фундаментальних передумов, економічних, фінансових, політичних, соціальних правил і норм, що визначають рамки, умови функціонування й розвитку сільських

територій як об'єкту дослідження [6, с. 119]. Застосування інституціонального підходу до дослідження диверсифікації розвитку сільських територій дозволяє зосередитись на особливостях взаємодії інституцій між собою. Тому застосовуючи інституціональний підхід можна висвітлити роль децентралізації та її вплив на розвиток сільських територій.

Дослідити спостережувані явища, дати їм оцінку та обґрунтувати експериментально встановлені зв'язки між змінними допоможе застосування біхевіористичного методологічного підходу пізнання досліджуваного явища, який слід розглядати як взаємодоповнювальним до розглянутих вище при вивченні бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів [7, с. 154]. Застосування цього методу пізнання дасть змогу ідентифікувати основні проблеми соціоеколого-економічного розвитку сільських територій, що сприятиме розробці напрямів диверсифікації розвитку сільських територій.

Розробляючи концепцію, органи місцевого самоврядування повинні подбати про удосконалення різноманітних механізмів посилення конкурентних переваг сільських територій та пошук нових підходів їх стратегічного розвитку в умовах нестабільності та швидкого змінюваного середовища.

Необхідність розробки концептуальних засад диверсифікації розвитку сільських територій зумовлена тим, що для майбутнього села загрози не обмежується тільки зміною кліматичних умов, які негативно впливають на розвиток сільського господарства, а й включають також наслідки швидкої урбанізації, соціально-економічного занепаду підприємницької діяльності на території сіл та інше.

Висновки з проведеного дослідження. Методологічним базисом дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації виступає застосування сукупності ідей, поглядів, положень розвитку продуктивних сил та регіональної економіки та системного, просторового, інституційного, біхевіористичного та синергетичного методологічних підходів до пізнання сутності сільських територій, децентралізації, диверсифікації їх розвитку. Визначено етапи, методи та принципи дослідження, використання яких дозволяє розвинути науково-методологічну базу та обґрунтувати концептуальні засади і науково-практичні рекомендації щодо диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, її організаційно-економічного забезпечення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хомюк Н.Л. Диверсифікація розвитку сільських територій як економічна категорія. Організаційно-економічні засади інформаційного забезпечення економіки : кол. монографія. Рівне : НУВГП, 2018. С. 232–242.
2. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 744 с.

3. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

4. Зацерковний В.І., Тішаєв І.В., Демидов В.К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

5. Методологія планування регіонального розвитку в Україні Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України» URL: http://green.ucci.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/1_METODOLOG_YA_PLANUVANNYA_REG_ONALNOGO_ROZVYTKU.pdf (дата звернення: 25.08.2019).

6. Слатвінська М.О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Одеськ. нац. екон. ун-т. Одеса, 2019. 555 с.

7. Возняк Г.В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2017. 575 с.

REFERENCES:

1. Khomiuk N.L. (2018). Dyversyfikatsiia rozvytku silskykh terytorii yak ekonomichna katehoriia [Diversification of rural development as an economic category]. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady informatsiinoho zabezpechennia ekonomiky [Organizational and economic principles of information support of the economy]: kol. monohrafiia. Rivne: NUVHP, pp. 232–242.
2. Shynkaruk, V. I. (Eds.). (2002). Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Abrys, 744 p.
3. Konverskij A. Ye. (Eds.) (2010). Osnovy metodologii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiuntiv. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury, 352 p.
4. Zatserkovnyi V. I., Tishaiev I. V., & Demydov V. K. (2017). Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Methods of scientific research]: navch. posib. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 236 p.
5. Metodolohiia planuvannia rehionalnoho rozvytku v Ukraini Proekt Yevropeiskoho Soiuzu «Pidtrymka polityky rehionalnoho rozvytku Ukrainy» [Regional Development Planning Methodology in Ukraine European Union Project "Support for Regional Development Policy of Ukraine"]. URL: http://green.ucci.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/1_METODOLOG_YA_PLANUVANNYA_REG_ONALNOGO_ROZVYTKU.pdf (accessed 25 August 2019).
6. Slatvinska M. O. (2019). Fiskalna polityka v umovakh modernizatsii finansovoi systemy [Fiscal Policy in the Conditions of Modernization of the Financial System]: Doctor's thesis. Odesa: Odesk. nats. ekon. un-t, 555 p.
7. Vozniak H. V. (2017). Biudzhethna polityka sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh finansovoi detsentralizatsii [Budget Policy of Socio-Economic Development of Ukrainian Regions in the Conditions of Financial Decentralization]: Doctor's thesis. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 575 p.

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР У НАПРЯМІ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF NETWORK STRUCTURES IN THE DIRECTION OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMY

У статті проаналізовано основні підходи до визначення сутності мережевої економіки на підставі існуючих узагальнень, що дозволило сформулювати власне бачення даного поняття. Періодизацію розвитку мережевої економіки доповнено сучасним етапом її розвитку – етапом діджиталізації, що обґрунтовано діючою в країні концепцією розвитку. Виокремлення наступного етапу розвитку мережевої економіки зумовлено розвитком електронних реєстрів та систем державного адміністрування, поширенням електронної комерції, розвитком GPS-технологій тощо. В подальшому визначено вплив розвитку мережевої економіки на процеси модернізації регіональних економічних систем, що дозволило визначити актуальні її складові до котрих віднесено інформацію, інновації та ноу-хау, комунікаційну інфраструктуру та інститути їх реалізації. В результаті, автору вдалося сформулювати сучасні функції структури регіональної економічної системи, котрі покликані забезпечити її ефективність.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, мережева економіка, регіон, розвиток, структура.

В статті проаналізовані основні підходи к определению сущности сетевой

экономики на основании существующих обобщений, позволило сформулировать свое видение данного понятия. Периодизацию развития сетевой экономики дополнено современным этапом ее развития – этапом диджитализации, что обосновано действующей в стране концепцией развития. Выделение следующего этапа развития сетевой экономики обусловлено развитием электронных реестров и систем государственного администрирования, распространением электронной коммерции, развитием GPS-технологий. В дальнейшем определено влияние развития сетевой экономики на процессы модернизации региональных экономических систем, что позволило определить актуальные ее составляющие к которым отнесены информация, инновации и ноу-хау, коммуникационную инфраструктуру и институты их реализации. В результате, автору удалось сформулировать современные функции структуры региональной экономической системы, которые призваны обеспечить ее эффективность.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, сетевая экономика, регион, развитие, структура.

УДК 332.1

<https://doi.org/10.32843/bses.50-46>

Шашина М.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Shashyna Maryna

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

The article analyses the basic approaches to determining the essence of a network economy on the basis of existing generalizations, which allowed formulating our own vision of this concept. The processes of decentralization and administrative reform in the country create timely, organizational and financial preconditions for the structural modernization of the regional economy. Spatial organization of the regional economy, provided its rationality, can be a prerequisite for the overall development of the country, since actual cooperation between government and business occurs at this level. It is local governments that are able to fulfil the tasks of developing economic systems that are set at the national level. The tools for structural modernization of the regional economy must also meet the requirements of the times and not be reduced to institutional and regulatory components. Modern entrepreneurship is rapidly progressing and uses advanced technology: e-commerce, modern payment systems, databases and more. Therefore, the means of achieving partnership between business and government must be appropriate. The task of the state and local authorities is to build an effective structure of the regional economy in the context of integration processes and the information society – the network economy. Given the relative novelty of this area of research, Ukraine lacks quantitative characteristics of the level of spread of the information technology in the regional economy. Accordingly, scholars are faced with the problem of finding the parameters and methods for evaluating the effectiveness of these processes and determining their socio-economic effect. The periodization of the network economy development is complemented by the modern stage of its development - the stage of digitization, which is substantiated by the concept of development in the country. Distinguishing of the next stage of development of the network economy is due to the development of electronic registers and public administration systems, the spread of e-commerce, the development of GPS technologies, etc. The influence of the development of a network economy on the processes of modernization of regional economic systems is further determined, which allowed identifying its current components, which include information, innovations and know-how, communication infrastructure and institutes of their implementation. As a result, the author was able to formulate modern functions of the structure of the regional economic system, which are intended to ensure its efficiency.

Key words: information and communication technologies, network economy, region, development, structure.

Постановка проблеми. Процеси децентралізації та адміністративної реформи в країні створюють своєчасні, організаційні та фінансові передумови для структурної модернізації регіональної економіки. Просторова організація економіки регіонів, за умови її раціональності, може стати передумовою загального розвитку країни, оскільки на даному рівні відбувається фактична співпраця влади та бізнесу. Саме органи місцевого самоврядування здатні реалізувати ті завдання з розвитку економічних систем, котрі ставляться на загальнодержавному рівні.

Інструменти структурної модернізації регіональної економіки мають також відповідати вимогам часу та не обмежуватися інституційними та нормативно-правовими складовими. Сучасне підприємництво швидко прогресує та використовує передові

досягнення техніки та технологій: засоби електронної комерції, сучасних платіжних систем, баз даних тощо. Тому і засоби досягнення партнерства бізнесу і влади повинні бути відповідними. Перед органами державної та місцевої влади постає завдання побудови ефективної структури регіональної економіки в умовах інтеграційних процесів та інформаційного суспільства – мережевої економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному науковому доробку представлені дослідження в галузі організації регіональних економічних систем, сутності мережевої економіки, конкурентного розвитку регіонів в умовах інформаційного середовища.

В дослідженні особлива увага була зосереджена на працях науковців для обґрунтування важливості

даного питання, зокрема варто відмітити досягнення таких науковців як: Бавико О.Є., Діба М., Зірко М., Кіт Л.З., Кравчук І. П., Матюшок В. М., Пєпа Т.В. та інші. Не применшуючи цінності існуючого доробку, все ж варто відмітити, що на тлі динамічного розвитку мережевої економіки форми і способи структурної модернізації регіональної економіки можуть видозмінюватися потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є динаміки розвитку мережевих структур в частині забезпечення структурної модернізації регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу. Поняття мережевої економіки виникло в економічній літературі порівняно недавно, однак набуло значного поширення. Кіт Л. у своєму дослідженні представив основні підходи до визначення сутності поняття мережевої економіки та періодизацію його розвитку [1]. Виходячи з даного дослідження, поняття мережевої економіки почало розвиватися із 60-х років ХХ століття, із розробки перших електронно-обчислювальних машин, котрі планувалися як потужний інструмент розвитку людства. Останнім етапом, котрий розпочався у 2002 році і, на думку, Кіт Л., тривав на момент публікації дослідження (2014 р.), характеризується модернізацією мережевої інфраструктури великих міст на тлі глобалізаційних та інтеграційних процесів. На нашу думку, на сьогодні вже варто виокремити наступний етап розвитку: діджиталізації економіки.

Виокремлення наступного етапу розвитку мережевої економіки зумовлено розвитком електронних реєстрів та систем державного адміністрування, поширенням електронної комерції, розвитком GPS-технологій тощо. Окремі науковці, зокрема Діба М. та Гернего Ю., роблять спроби виміру рівня діджиталізації економіки, моделювання розвитку економіки на тлі інформатизації та, навіть, презентовано діджитал-матрицю розвитку суспільства [2]. Етап діджиталізації можна охарактеризувати суцільним проникненням інформаційних технологій та державною підтримкою їх поширення, особливо в рамках Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [3].

Отже, проаналізувавши сучасні погляди на сутність мережевої економіки та характеристику етапів її розвитку, можемо сформулювати власне бачення її сутності: мережева економіка – це специфічна форма організації економічної системи країни, котра характеризується високим рівнем інформатизації соціально-економічних відносин та суспільного відтворення, котрий стимулюється державною підтримкою.

Сучасна мережева економіка може розглядатися із позиції її складових, до яких варто віднести:

- інформаційну економіку – як специфічну інфраструктуру підприємництва;

- економіку високих технологій – як спосіб стимулювання попиту та використання потенціалу інформаційного суспільства;

- економіку знань – як форма створення науково-технічного потенціалу інформаційного розвитку;

- цифрову економіку – як спосіб максимізації використання інформаційних технологій у бізнес-процесах;

- діджиталізовану економіку – як спосіб організації суспільно-економічних відносин в країні, взаємодії бізнесу та держави й органів місцевого самоврядування.

Мережева економіка потребує відповідної інфраструктури, котра водночас продукується нею самою:

- матеріальна складова: техніка та технології (сучасні комп'ютери та інші електронно-обчислювальні машини), супутнє устаткування, забезпечення мережевого дротового та бездротового зв'язку;

- інформаційна складова: освіта та наука ІТ-галузі, сучасні форми електронних платіжних систем, блокчейн, нейромережі, використання радіочастотного ресурсу, послуги телефонії та доступу до мережі Інтернет тощо.

Просторова організація мережевої економіки матиме свої особливості. З одного боку, інформатизація суспільства створює передумови для спрощення регіональної інфраструктури, оскільки більшість послуг для підприємництва можуть бути отримані он-лайн. Але з іншого – процес впровадження і популяризації діджиталізації суспільства й економіки потребує супроводу на місцях, трансформації окремих елементів регіональної економічної системи.

Модернізованими складовими структури інформатизованої регіональної економіки мають стати новітні елементи: інформація, інновації та ноу-хау, комунікаційна інфраструктура та інститути їх реалізації. Основою цих складових є економіка знань – кадровий потенціал, науковий, інноваційний, котрі заміщують пріоритетність ресурсної складової. Водночас, акценти мережевої економіки не виключають її зовсім, а переносять на передній план екологізацію та модернізацію виробничих процесів, прагнення до економії ресурсів, їх відновлення та раціональний перерозподіл. Структурна модернізація регіональної економічної системи в інформаційному середовищі повинна ґрунтуватися на тому, що регіон – це не просто територія з ресурсами, а майданчик потенціалу – інвестиційного, кадрового, наукового. І чим кращі дані сукупні характеристики окремого регіону, тим більше шансів розвинути в ньому діджиталізаційні процеси та створити ефективно інформаційне бізнес-середовище.

Зважаючи на відносну новизну даного напрямку досліджень, в Україні відсутні кількісні характеристики рівня поширення інформаційних технологій в економіці регіонів. Відповідно, перед науковцями постає проблема пошуку параметрів та способів оцінки ефективності даних процесів та визначення

їх соціально-економічного ефекту. Лише протягом останніх трьох років Державною службою статистики зроблено перші спроби досліджень в галузі використання інформаційних технологій підприємствами України (табл. 1).

Виходячи із даних таблиці, частка підприємств, котрі використовують інформаційні технології у своїй діяльності становить понад 95%, а кількість зайнятого населення, що використовує комп'ютер у своїй роботі становить 32–35%. При цьому, рівень інформатизації підприємницької діяльності зростає (рис. 1).

У інформаційному просторі регіональна економічна система набуває рис горизонтальної структури, адже створюються передумови для прямих комунікацій між різними ланками супроводу бізнесу. Регіональна економічна система стає здатною до самоорганізації та високого синергетичного ефекту. Саме тому необхідний м'який та раціональний супровід держави у цих процесах: створення середовища розвитку, а не виконання функцій нагляду та контролю. В умовах застосування систем електронного адміністрування податків, суцільної фіскалізації, часткового відкриття даних платіжних систем контроль і нагляд може носити дистанційний, камеральний характер і його буде цілком достатньо, оскільки інформаційні технології дозволяють

в автоматичному режимі, використовуючи зустрічні та зівставні методики, виявляти ознаки шахрайства та спекуляцій. Тобто, в процесі модернізації структурної економіки адміністративний ресурс має бути перенаправлений із зони контролю у зону розвитку: створення інформаційної інфраструктури та організації комунікацій між підприємцями.

Отже, складовими елементами сучасної регіональної економічної системи, за наслідками структурної модернізації, мають стати:

- господарюючі суб'єкти та взаємозв'язки між ними;
- інституційні складові державного та регіонального впливу (територіальні органи ДФС, центри адміністративних послуг, органи ПФУ, міськвиконкоми та селищні ради тощо);
- нормативно-регулятивні складові.

Модернізована структура регіонального економічного простору може виконувати наступні функції:

- просторова функція – реалізується за рахунок геополітичних характеристик регіону. Розвиток потенціалу даної функції відбувається за рахунок створення ефективної логістики регіону та забезпечення доступності ресурсів;
- інформаційна функція – реалізується шляхом створення відкритого інформаційного простору в частині ведення бізнесу. Розвиток

Таблиця 1

Динаміка поширення використання інформаційних технологій в економіці України

Показник, од.	Кількість підприємств, які використовували комп'ютери, од		Приріст %	Середня кількість працівників, які використовували комп'ютер, осіб		Частка підприємств, які використовували комп'ютери, у % до загальної кількості підприємств, які взяли участь в обстеженні		Частка працівників, які використовували комп'ютер, у %	
	2017	2018		2017	2018	2017	2018	2017	2018
Усього	40327	44133	9,44	1373966	1289828	95,4	95,5	34,9	32,8
Переробна промисловість	10090	11089	9,90	457403	356619	95,5	95,7	35,2	26,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	647	706	9,12	81694	82312	94,3	97,1	27,1	32,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1065	1147	7,70	21374	22921	97,4	97,4	18,1	19,5
Будівництво	4121	4871	18,20	41062	49591	96,2	96,0	23,5	25,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10011	10912	9,00	358215	385356	97,0	96,9	48,6	48,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3287	3542	7,76	146268	115251	94,6	94,7	20,4	17,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	1207	1312	8,70	16541	18275	90,8	91,6	23,3	24,1
Інформація та телекомунікації	1804	1962	8,76	95774	96236	97,8	97,6	80,0	78,7
Операції з нерухомим майном	2615	2787	6,58	26299	27147	93,9	94,6	31,6	31,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	2522	2688	6,58	84270	88153	97,3	97,4	68,4	69,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2898	3052	5,31	43690	46426	89,6	89,3	23,3	24,7
Надання інших видів послуг	60	65	8,33	1376	1541	98,4	97,0	77,3	80,0

Джерело: [4]

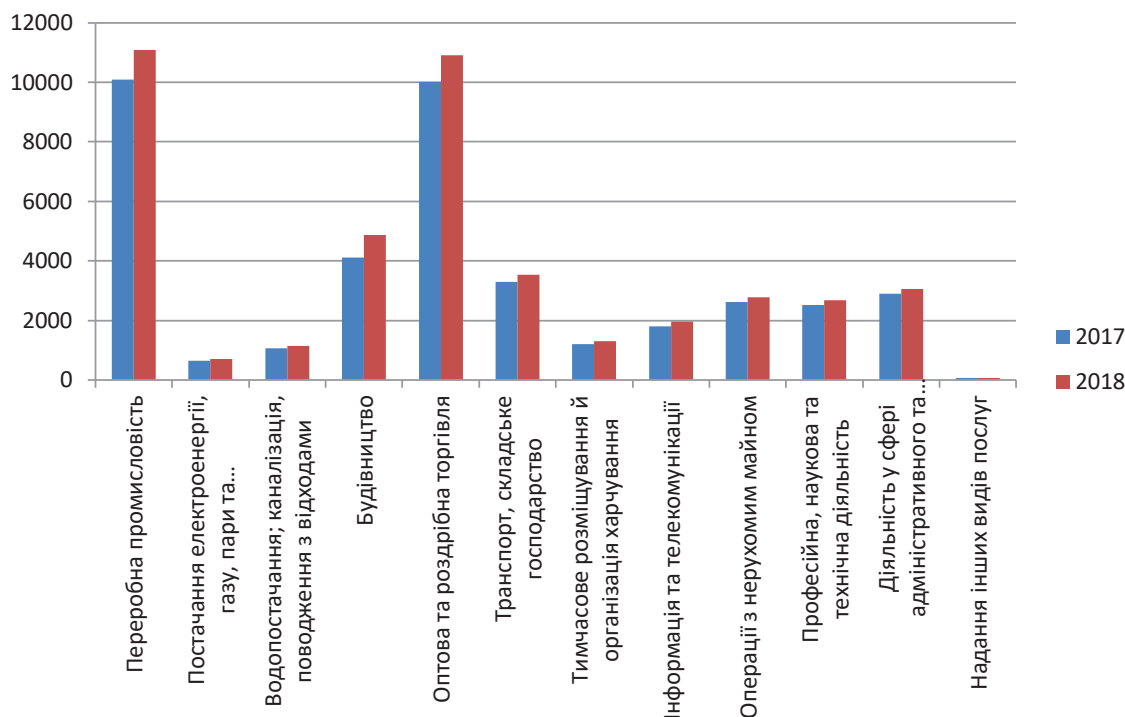

Рис. 1. Рівень інформатизації підприємницької діяльності

Джерело: складено автором за даними [4]

потенціалу даної функції відбувається за рахунок раціонального інформаційного наповнення веб-сайтів органів місцевого самоврядування тим контентом, котрий буде корисним для бізнесу в регіоні: нормативно-правовими актами, правилами, повідомленнями тощо; регулярне проведення інформаційних семінарів та презентацій для підприємців, котрі можуть стати так само комунікаційним майданчиком;

- контрольно-координуюча функція – реалізується територіальними підрозділами підприємницького контролю. Розвиток потенціалу даної функції відбувається за рахунок зміщення акцентів роботи із перевірок на консультування та сприяння розвитку, створення робочих коворкінгів та просвітницької роботи;

- структурна функція – реалізується за рахунок адміністративної реформи в країні, котра передбачає зміщення функцій регіональних органів адміністрування економіки. Розвиток потенціалу даної функції може бути досягнутий за рахунок тісної співпраці влади та бізнесу: своє бачення структури регіональної економіки мають викласти і суб'єкти господарювання, а не лише науковці і практики державного управління.

Саме остання виокремлена функція є фундаментальною в процесі створення нової системи регіональної економіки, модернізації її структури. В умовах мережевої економіки та зважаючи на синергетичність досліджуваної системи, виникають нові її властивості та характеристики, котрі часто носять полярний характер: неоднорідність та одно-

часна ієрархічність; цілісність системи і, водночас, розрізненість її учасників; горизонтальна самоорганізація а недосконалість організації вертикальної.

Структурні зрушення в економіці регіонів відбуваються не лише у рамках державної політики, а і за рахунок названих властивостей, під впливом зовнішніх чинників, зокрема мережевого розвитку бізнес-середовища. Однак, варто виокремити й інші чинники модернізації структури регіональної економіки:

- неоднорідність галузевого розвитку як середині регіону, так і в усій країні;
- політична нестабільність в країні, котра провокує економічні коливання;
- недостатність інвестиційного потенціалу та привабливості країни й окремих її регіонів, що часто стає перепорою для окремих суб'єктів господарювання;
- недостатня продуктивність експортно орієнтованих галузей виробництва, що призводить до втрати їх конкурентоспроможності, а тому вимагає пошуку нових умов діяльності;
- неоднорідність ринку праці та кадрового потенціалу, що зумовлює не лише трудову міграцію, а й зміщення центрів економічної активності;
- нестабільність економічних умов, котра призводить до того, що бізнес обмежується тактичним плануванням і цілями «швидких грошей», остерігаючись перспективних капіталовкладень;
- відсутність інноваційної інфраструктури;
- надзвичайно жорсткі умови ведення мікрота малого бізнесу;

- низька активність органів місцевого самоврядування в частині структурної модернізації економіки регіону та забезпечення партнерства з бізнесом.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, розвиток мережевих структур зумовлює формування нових умов ведення бізнесу як в цілому по країні, так і в регіонах. Регіональний аспект даного впливу втілюється в загостренні потреби структурної модернізації територіальних економічних підсистем. У цифровій економіці значна частина функцій контролю, нагляду та регулювання перебирається засобами обчислювальної техніки, що дозволяє вивільнити ресурси для співпраці та партнерства з регіональними суб'єктами господарювання. В результаті проведеного дослідження вдалося визначити актуальні для сучасних умов складові регіональних економічних систем до котрих віднесено інформацію, інновації та ноу-хау, комунікаційну інфраструктуру та інститути їх реалізації. В результаті, автору вдалося сформулювати сучасні функції структури регіональної економічної системи (просторову, інформаційну, контрольню-координуючу та структурну), котрі покликані забезпечити її ефективність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кіт Л.З. Еволюція мережевої економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. №3. Т. 2. С. 187–194.
2. Діба М. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. *Фінанси України*. 2018. №7. С. 50–63.
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 17.01.2018 р. №67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 27.02.2020).
4. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. *Державна служба статистики / Статистична інформація / економічна статистика / інформаційне суспільство*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.02.2020).
5. Матюшок В.М. Мережева економіка і глобалізація економічної діяльності. Київ : Кондор, 2010. 17 с.
6. Зірко М.В. Мережева економіка: поняття, переваги та недоліки. *Теорія та практика суспільного розвитку*. 2012. № 1. С. 217–220.
7. Кравчук І.П. Концептуальні основи формування мережевої економіки в умовах регіонального співробітництва. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. №2(10). С. 14–20.
8. Пєпа Т.В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.10.01; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. Київ, 2006. 410 с.

9. Бодров В.Г., Шепетько Р.І. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 2(21). С. 79–98.

10. Бавико О.Є. Просторово-мережевий розвиток економіки регіону: теоретико-методологічний аспект. Херсон : Айлант, 2012. 336 с.

REFERENCES:

1. Kit L.Z. (2014) Evoliutsiia merezhevoi ekonomiky [Evolution of Network Economy]. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, no. 3, vol. 2, pp. 187–194.
2. Dyba M. (2018) Didzhytalizatsiia ekonomiky: svirovyy dosvid ta mozhlyvosti rozvytku v Ukraini [Digitizing the Economy: World Experience and Development Opportunities in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, no. 7, pp. 50–63.
3. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On Approval of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and Approval of the Action Plan for its Implementation]. *Cabinet of Ministers of Ukraine*. Order No. 67-r dated 17.01.2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (accessed 27 February 2020).
4. Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii na pidpriemstvakh [Use of Information and Communication Technologies at Enterprises]. *State Statistics Service / Statistical Information / Economic Statistics / Information Society*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 27 February 2020).
5. Matiushok V.M. (2010) *Merezheva ekonomika i hlobalizatsiia ekonomichnoi diialnosti* [Network Economy and Globalization of Economic Activity]. Kyiv: Kondor, 17 p. (in Ukrainian)
6. Zirko M.V. (2012) *Merezheva ekonomika: poniattia, perevahy ta nedoliky* [Network Economics: Concepts, Advantages and Disadvantages]. *The Theory and Practice of Social Development*, no. 1, pp. 217–220.
7. Kravchuk I.P. (2013) *Kontseptualni osnovy formuvannia merezhevoi ekonomiky v umovakh rehionalnoho spivrobitnytstva* [Conceptual Bases of the Development of Network Economy in the Context of Regional Cooperation]. *Economy. Management. Innovation*, no. 2(10), pp. 14–20.
8. Pepa T.V. (2006) *Rehionalni problemy transformatsii ekonomichnoho prostoru Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Regional Problems of Transformation of Economic Space of Ukraine: Theory, Methodology, Practice] (PhD Thesis), Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine; Council of Productive Forces of Ukraine (Kyiv).
9. Bodrov V.G., Shepetko R.I. (2014) *Strukturna polityka v umovakh zahostrennia mizhnarodnoi konkurentsii* [Structural Policy in the Context of Aggravated International Competition]. *International Economic Policy*, no. 2(21), pp. 79–98.
10. Bavyko O.Ye. (2012) *Prostorovo-merezhevyi rozvytok ekonomiky rehionu: teoretyko-metodolohichnyi aspekt* [Spatial and Network Development of the Region's Economy: Theoretical and Methodological Aspect]. Kherson : Ailant. (in Ukrainian)

БАНКІВСЬКІ ІННОВАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ

BANKING INNOVATIONS IN PROVIDING COMPETITIVENESS OF BANKS

УДК 336.71

<https://doi.org/10.32843/bses.50-47>**Гірченко Т.Д.**к.е.н., професор кафедри
банківської справиІнститут банківських технологій
та бізнесу

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Стороженко О.О.к.е.н., доцент кафедри
фінансів і страхуванняІнститут банківських технологій
та бізнесу

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Зайонц А.В.

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Girchenko Tetiana**Storozhenko Oksana****Zaionts Anton**State Higher Education Institution
"Banking University"

У статті визначено зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на впровадження банківських інновацій, здійснено теоретико-методологічне обґрунтування доцільності використання банківських інновацій для забезпечення конкурентоспроможності банків. Представлено класифікацію банківських інновацій за відповідними ознаками, такими як причина виникнення, призначення, інноваційний потенціал, обсяг впливу, ступінь новизни, характер потреб, що задовольняються. Розглянуто практичні аспекти використання конкретних видів банківських інновацій для досягнення своїх цілей та реалізації стратегії. З'ясовано, чому банки у запровадженні інновацій поступаються іншим небанківським установам. Обґрунтовано, що оптимальним варіантом збереження банками конкурентних позицій у майбутньому є співпраця з фінтех-корпораціями, яка дасть змогу досягти синергетичного ефекту у сфері інновацій, отже, зміцнити її.

Ключові слова: банківські інновації, банки, фінтех-корпорації, цифрові технології, банківські послуги, конкурентоспроможність.

В статье определены внешние и внутренние факторы, которые влияют на внедре-

ние банковских инноваций, осуществлено теоретико-методологическое обоснование целесообразности использования банковских инноваций для обеспечения конкурентоспособности банков. Представлена классификация банковских инноваций по соответствующим признакам, таким как причина возникновения, назначение, инновационный потенциал, объем влияния, степень новизны, характер потребностей, которые удовлетворяются. Рассмотрены практические аспекты использования конкретных видов банковских инноваций для достижения своих целей и реализации стратегии. Выяснено, почему банки во внедрении инноваций уступают другим небанковским учреждениям. Обосновано, что оптимальным вариантом сохранения банками конкурентных позиций в будущем является сотрудничество с финтех-корпорациями, которое позволит достичь синергетического эффекта в сфере инноваций, значит, укрепит ее.

Ключевые слова: банковские инновации, банки, финтех-корпорации, цифровые технологии, банковские услуги, конкурентоспособность.

The development of banking innovation and innovation in general is quite a complicated task. Considering dynamic changes that are taking place in all sectors of the economy, banks need to pay considerable attention to innovation in order to ensure their competitiveness. The purpose of the article is theoretically reasoning the types of banking innovations, their role in ensuring the competitiveness of banks on the financial market, and consideration the practical aspects of using banking innovations to achieve the goals and implementation of the strategy. In the process of scientific research, we used the comparative method, the method of analogies and the methods of logical generalization and scientific abstraction. The using these methods have helped to identify new directions of working banks to ensure competitiveness on the market. In this article it has been defined external and internal factors that influence on the implementation of banking innovations, provided theoretical-methodological justification of the expediency of using banking innovations to providing competitiveness of banks. The classification of banking innovations according to the relevant features is presented, namely: the cause of origin, appointment, innovation potential, the volume of influence, the degree of novelty, the nature of the needs that are satisfied. It has been considered the practical aspects of using specific types of banking innovations to achieve their goals and realization of strategy. It is substantiated why banking innovations are accelerator of the growth of banking business. The results of the study showed that the best option for maintaining banks' competitive positions in the future is cooperation with FinTech-corporations that will allow achieving a synergistic effect in the field of innovation, and therefore strengthening position in the market. Important in this direction is the formation of a mechanism of cooperation between banks and FinTech-corporations in order to determine the competitive advantages for each participant of this process, their functional duties, and limits of responsibility.

Key words: banking innovations, banks, FinTech-corporations, digital technologies, banking services, competitiveness.

Постановка проблеми. Тенденція, яка спостерігається протягом останніх кількох років у банківському секторі, свідчить про те, що традиційна модель банку, яка нам досить добре відома, стає неефективною. Віддача від утримання відділень банків з кожним роком зменшується (і така динаміка, безсумнівно, продовжуватиметься в майбутньому), адже зовнішній конкурентний тиск скорочує клієнтську базу в секторі платежів, водночас висока вартість кредитів і низький рівень довіри до банків/позичальників не забезпечують зростання процентних доходів належним чином. Відділення банків вже не є єдиним каналом продажів банківських продуктів чи послуг, оскільки Інтернет, смартфони, «розумні» окуляри/годинник сьо-

годні забезпечують споживачів тим самим рівнем сервісу. Якщо раніше ми говорили про банкінг як спілкування «віч-на-віч», то сьогодні перейшли до спілкування «особа – до дисплею», а в недалекому майбутньому перейдемо до такої форми, як «дисплей – до дисплею». З огляду на такі тенденції збільшується кількість небанківських фінтех-корпорацій, які створюють та пропонують своїм клієнтам найрізноманітніші інноваційні продукти. Таким чином, банкам з кожним роком стає складніше забезпечувати свою конкурентоспроможність на ринку.

Щоби бути «в тренді», банки щороку вкладають мільярди доларів у фінтех та звільняють десятки тисяч осіб у зв'язку з переходом на цифровий

банкінг. На цьому етапі банкам потрібно якнайшвидше змінювати тактику та стратегію своєї діяльності для того, щоби взаємодія з клієнтами була максимально простою та зручною за допомогою голосу, біометрії та «wearable devices», а оцінювання ризикованості позичальника базувалось на життєвих звичках та історії покупок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом зростає інтерес серед широкого кола науковців до банківських та фінансових інновацій. Значний внесок у розвиток цього напрямку здійснили такі вчені, як С.Б. Єгоричева, Л.В. Кузнецова, Л.В. Жердецька, Н.М. Пантелєєва, О.І. Мельник, М.І. Крупка, Л.А. Зверук, Г.Я. Карчева, Т.Д. Гірченко. Віддаючи належне напрацюванням науковців, зазначаємо, що не акцентувалась увага на розгляді реальних проєктів для кожного виду банківських інновацій та мало уваги приділялось дослідженню співпраці банків та фінтех-корпорацій. У зв'язку з цим вивчення цього питання набуває актуальності.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування видів банківських інновацій, їх ролі в забезпеченні конкурентоспроможності банків на фінансовому ринку та розгляд практичних аспектів використання банківських інновацій для досягнення цілей та реалізації стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток банківських інновацій, а також інновацій загалом є досить складним завданням. З огляду на динамічні зміни, які відбуваються в усіх галузях економіки, для забезпечення своєї конкурентоспроможності банки повинні значну увагу приділяти інноваційній діяльності, адже відомо, що будь-яка інновація досить швидко поширюється й втрачає свою унікальність, отже, знижується очікувана корисність.

Сьогодні інновації охоплюють увесь спектр банківської діяльності: від моніторингу клієнтських переваг і створення нових продуктів, каналів доставки послуг до управління ризиками й скорочення витрат. Це дає змогу реалізовувати нові можливості для зростання, оскільки традиційні шляхи розвитку, зокрема за рахунок злиття й поглинання, вже не дають належного ефекту. Крім того, запровадження банківських інновацій дає можливість банкам диверсифікувати перелік банківських продуктів, розширити клієнтську базу, підвищити рівень прибутковості, оптимізувати управлінську діяльність.

Необхідність запровадження банківських інновацій обумовлена зовнішніми й внутрішніми факторами. До зовнішніх факторів належать розвиток економіки знань, які визначають інноваційні рішення, отже, визначають темпи й напрям економічного розвитку; процеси глобалізації, які створюють принципово нові умови для функціонування фінансово-кредитних інститутів, що проявля-

ється в появі транснаціональних банків, створенні зарубіжної мережі підрозділів банків, загостренні конкуренції на міжнародних фінансових ринках, збільшенні мобільності клієнтів; вдосконалення інформаційно-телекомунікаційних технологій; посилення конкуренції між фінансовими й нефінансовими інститутами. Серед внутрішніх факторів можна виокремити необхідність прискорення операцій з клієнтами, оптимізації внутрішніх процесів з оброблення документів, проведення бухгалтерських операцій та скорочення витрат.

Якщо проаналізувати інновації, які були впроваджені банками різних країн світу протягом останніх років, то їх можна згрупувати за певними критеріями (табл. 1).

Прикладом системної інновації може бути платформа, створена Іспанською Конфедерацією Ощадних Банків (СЕСА) для розвитку спільного програмного забезпечення. ІТ-системи для дотримання нормативних вимог, зв'язку з державними органами й деякі бізнес-додатки потребують чималих витрат з боку банку. Впроваджена платформа охоплює весь процес розроблення програмного забезпечення: від проєктування до виконання, контролю та адаптації для кожної організації. У п'яти банках, які взяли участь у цьому проєкті, 75% індивідуальних витрат знизились, а якщо до нього долучити ще 28 банків, то витрати скоротяться на 90% [4].

Стратегічною можна вважати інновацію «NWallet» південнокорейського банку «Hanabank». Значну частину клієнтів цього банку становили люди старшого віку, отже, спостерігався брак клієнтів від двадцяти до сорока років. Банк прийняв цілий комплекс зусиль, щоби залучити на обслуговування молоде покоління, яке у великих масштабах використовує смартфони. Результатом став додаток до смартфона під назвою «NWallet», заснований на системі оплати з автоматичним поповненням, що функціонує як дебетова картка з мікропроцесором. Його головними якостями є платіжні інструменти в режимі реального часу, які дають змогу клієнтам робити одноразові або багаторазові грошові перекази, пересилати подарункові карти, дробити суми, що підлягають виплаті, або групувати платежі у специфічних випадках.

Одержувачі платежів не зобов'язані бути клієнтами цього банку. Навіть особи, які не охоплені банківськими послугами, такі як неповнолітні й іноземні робочі, можуть отримувати платежі, якщо у них є смартфон з функцією віртуального рахунку, який дає змогу будь-яку унікальну ідентифікацію, таку як номер телефону, перетворювати на зразок банківського рахунку.

До комбінаторних інновацій можна віднести «Mobile Money Services Project», запроваджений банком «Yes» на індійський ринок [4]. Сервіс є заснованим на мобільному зв'язку інструментом

Класифікація банківських інновацій

Класифікаційна ознака	Вид	Загальна характеристика
Причина виникнення	Реактивні	Захисна реакція на нововведення банку-конкурента чи інші зміни в зовнішньому середовищі.
	Стратегічні	Спрямовані на отримання певних конкурентних переваг у перспективі.
Призначення	Продуктові (основні)	Пропонування нового продукту й просування його на ринок.
	Суміжні (організаційні)	Інноваційні перетворення управлінської структури, методів організації процесу надання послуг.
Інноваційний потенціал	Радикальні (базові)	Впровадження принципово нових видів банківських продуктів і послуг.
	Комбінаторні	Поєднання різних елементів, в результаті чого отримується новий продукт.
	Модифікаційні	Вносять зміни в давно наявні банківські продукти для продовження їх життєвого циклу.
Обсяг впливу	Точкові	Вдосконалення технології на окремій ділянці роботи.
	Системні	Зміна більшості відносин у банку.
Ступінь новизни	Новостворені	Базуються на останніх відкриттях.
	Побудовані на вже створених банківських продуктах	Удосконалення продуктів, які використовуються в даний момент.
Характер потреб, що задовольняються	Поточні	Задовольняють наявні потреби.
	Динамічні	Задовольняють нові потреби.

Джерело: складено на основі [1-3]

передоплати, який дає змогу користувачу завантажувати готівку на мобільний телефон. Метою проекту є отримання доступу до величезного сегменту індійського населення, що не користується банківськими послугами, шляхом співпраці з компаніями «Nokia» й «Opa-ru». Цей проект також усуває необхідність наявності дорогих пристроїв для обслуговування кредитних карт для малих ритейлерів, які бажають запропонувати послугу електронних платежів, або для тих, хто бажає здійснити міжміські платежі без доступу до Інтернету.

Прикладом реактивної інновації можна вважати проєкт «Roalim Connect» ізраїльського банку «Нароalim» спільно з технологічними партнерами «Genesys», «IBM», «WizSupport», «Siebel», «Ykm». Офлайнові операції, які пропонують багато банків, значно відстають від операцій, які пропонуються в онлайн-режимі такими компаніями, як, наприклад, «Amazon», частково шляхом комбінування електронних і фізичних каналів, які дають змогу персоналу обслуговувати користувачів, а споживачам мати доступ до банківського сервісу й фінансової інформації.

Сутність «Roalim Connect» полягає в наданні клієнту фінансової інформації у вигляді інтерфейсу з декількома панелями. Творців надихнули функції iPad і iPhone, які пропонують використовувати всі основні функціональні можливості на одній сторінці. Сервіс також дає змогу користувачеві зв'язатися з персональним співробітником банку через інтерфейс, що включає зображення доступних співробітників банку і перелік можливих каналів комунікації. У режимі реального часу

є сповіщення, текстові повідомлення, нагадування й можливість планувати зустрічі в офісі.

Системною інновацією можемо назвати проєкт «Integration Project with the Shared-Service Unit of a Multi-Business Conglomerate» індійського банку «Yes». Інновація дала змогу автоматизувати певні процеси (страхові виплати, платежі по кредиту, податках, розрахунки з дебіторами), прискорити обіг дебіторської та кредиторської заборгованості, відповідно, значно знизити вимоги до розміру обігового капіталу. Алгоритм роботи системи полягає в тому, що клієнти створюють інструкції щодо платежів до своєї системи. Такі інструкції потім перетворюються в стандартні формати банку «Yes», що автоматично завантажуються в корпоративну мережу банківського порталу з відповідними повноваженнями. Проєкт також передбачає, що клієнт сам вибирає способи проведення операцій, наприклад автоматичне здійснення платежів по зарплаті, виплата кредитору самим клієнтом через портал банку «Yes».

До точкових інновацій можна віднести спосіб боротьби з шахрайством турецького банку «Isbank». Щоби запобігти копіюванню карти в момент набору пін-коду, були застосовані біометричні технології, а саме зчитування малюнка вен в інфрачервоних променях. Ще однією перевагою цієї технології є те, що клієнтам не доводиться запам'ятовувати різні пін-коди для карт. Цей спосіб ідентифікації клієнтів вже розгорнуто в мережі банкоматів, тепер передбачається впровадити його на pos-терміналах.

Прикладом продуктової інновації є спільний проєкт «Citi Global Transaction Services» і «Visa»,

а саме «Citi Flu Care Card» [4]. У зв'язку з тим, що вартість охорони здоров'я постійно збільшується, роботодавці стають все більш зацікавленими в наданні своїм працівникам необхідного пакета медичних послуг за одночасного скорочення операційних витрат. «Citi Prepaid Services», відділення «Citi's Global Transaction Services operation», представило «Flu Care Card», яка спрямована на скорочення витрат із соціальних виплат шляхом мотивування співробітників робити щеплення від грипу в аптеках, де їх вартість становить 30 доларів, а не в кабінеті лікаря, де та ж послуга обійдеться вже у 80 доларів. Карта є передплаченою і задля уникнення несанкціонованих витрат список покупок по цій карті обмежений роботодавцем.

До групи продуктових інновацій належить також продукт «Virtual Card Account» (VCA), впроваджений «Citi Global Transaction Services». Корпоративна карта VCA генерує унікальний номер карти по кожній угоді, який видається в режимі реального часу. Безсумнівно, це зручно для фінансового відділу корпоративного клієнта й дає змогу задовольнити такі потреби, як удосконалення процесу закупівель, підвищення надійності звітності по операціях, простота погодження, можливість інтегрування покупок за платіжною картою із системами планування ресурсів підприємства, низька вартість операцій, високий ступінь контролю, можливість здійснювати великі витрати. Операції по цій карті доступні у валютах 25 країн світу.

Продуктова інновація «Virtual Wallet Student», яку запровадила «PNC Financial Services Group», орієнтована на студентів. Цей сервіс використовує прогресивні мобільні технології та Інтернет для покращення управління фінансами в період навчання в коледжі чи університеті, відповідно, навчає навичкам раціонального управління грошовими коштами.

Звичайно, не менш важливими для банку є суміжні інновації, або, як ми їх називаємо, обслуговуючі. Обґрунтовано це тим, що левову частку банківських інновацій складають ті, які спрямовані на покращення внутрішніх бізнес-процесів, їх автоматизацію, що в результаті дасть змогу вивільнити час, мінімізувати операційні витрати та спрямувати свої зусилля на задоволення потреб клієнтів, розроблення банківських продуктів. Прикладом такої суміжної інновації може бути проєкт «Holistic Information Security Programme», виконаний швейцарським банком «Credit Suisse» спільно з партнером «Deloitte». Цей проєкт спрямований на запобігання фінансовим та іміджевим втратам внаслідок витоку даних.

Прикладом інновацій, які побудовані на вже створених банківських продуктах, є «Green ATM installation» [4] державного банку Індії («State Bank of India»), який впроваджений для зменшення негативного впливу на довкілля. Державний банк

Індії, що здійснював розширення мережі банкоматів, звернув увагу на негативний вплив на довкілля. У зв'язку з цим було вжито заходів щодо зменшення шкідливих викидів під час експлуатації, виготовлення й підготовки до роботи банкоматів. Традиційні монітори були замінені ЖК-екранами, освітлення вивісок над банкоматами здійснюється за допомогою світлодіодів.

Вищерозглянуті приклади банківських інновацій дають змогу констатувати факт, що конкурентоспроможний банк має не лише бути фінансово стійким, але й забезпечувати високу ефективність щодо реалізації стратегії своєї діяльності, використання цифрових каналів продажів, впровадження нових банківських технологій та підвищення якості обслуговування клієнтів.

Перехід до використання в банку цифрових технологій сприяв тому, що традиційні банківські продукти розділились на окремі операції, а далі відобразились у вигляді нових структур/форм. Безумовно, основним двигуном банківських інновацій був і залишається клієнт, який завдяки своїм потребам змушує банк шукати нові способи задоволення його вимог. Проте, незважаючи на це, значною загрозою для банків стають високорозвинені технологічні компанії (наприклад, «Amazon»), котрі деякими своїми функціями частково замінюють банки. Наприклад, «Apple Pay» та «Google Wallet» експериментують зі способами використання технології для ефективного оброблення великих обсягів даних, щоби полегшити, здешевити та зробити безпечнішою роботу з клієнтами-продавцями. Варто зазначити, що компанія «eBay PayPal» щороку обробляє більше 1 мільярда доларів за допомогою свого мобільного додатка, що є досить високим результатом на світовій арені небанківських установ.

Як показує практика, багато нових ідей в Україні змушені шукати кошти на розвиток свого проєкту в інших світових фінтех-корпораціях. Водночас загрозу конкурентоспроможності українським банкам створюють міжнародні фінансові установи, які починають закладати абсолютно нові принципи в основу своєї діяльності за допомогою мобільного обслуговування. Фінтех-корпорації є більш гнучкими, більш швидко запроваджують новітні технології, найкраще адаптовані до внесення нововведень для вирішення ринкових проблем та практичних аспектів просування продуктів.

Впровадження та вдосконалення банківських інновацій потребує значних фінансових вкладень, тому перш за все для впровадження та вдосконалення інноваційної діяльності банкам варто якісно та стратегічно здійснювати планування ризиків та управління ними, створювати спеціальні фонди, адже саме ресурсна забезпеченість безпосередньо впливає на здатність реалізувати інновації та їх ефективність. Отже, одними

з головних напрямів удосконалення інноваційної діяльності в банках України є виокремлення та розроблення інноваційної політики та стратегії як самостійних та самодостатніх напрямів у загальній банківській стратегії.

Зарубіжний досвід свідчить про те, що успішні банки віддають перевагу інноваційному розвитку як засобу досягнення конкурентної переваги з урахуванням всіх вигід та загроз. З огляду на той факт що більшість банків в усьому світі обмежена як фінансово, так і людськими ресурсами, цілком природною є співпраця з провідними технологічними компаніями. Перевагою такої колаборації є використання досвіду великих компаній у сфері ІТ, а також бенчмаркінг потреб та помилок інших організацій, з якими вони раніше співпрацювали.

Проте не тільки іноземні банки та компанії реалізують інноваційні проєкти. Банки в Україні також мають чималий потенціал впровадження інновацій. Такий потенціал можна пояснити значним проривом у запровадженні провідних світових банківських інновацій. Здебільшого банки в Україні впроваджують технологічні інновації, а також інновації, які пов'язані з наданням послуг.

Протягом останніх десяти років в провідних зарубіжних банках була створена ефективна система управління інноваційною діяльністю та її стратегічного планування задля підвищення гнучкості та адаптивності бізнесу. Наприклад, програма банку «BNP Paribas» «Дух інновацій» була спрямована на те, щоб інновації входили до складу найважливіших активів банківської індустрії, отже, дослідження й розробки мають відігравати не менш важливу роль, ніж в інших галузях економіки [5]. Так, у банку «Royal Bank of Canada» [6], створені інноваційні ради, які складаються з керівників різних підрозділів банку і на які покладаються функції щодо підтримки та просування інновацій, що, на нашу думку, є ефективним способом досягнення інноваційних цілей банку.

Не можна не погодитися з тим, що цифровий маркетинг збагатив інтернет-маркетинг перш за все можливостями мобільного зв'язку. Це дало змогу розірвати замкнутий простір віртуального світу та увійти в реальне середовище. В результаті з'явилися додаткові можливості розширення аудиторії маркетингового впливу за рахунок власників засобів мобільного зв'язку з одночасним забезпеченням адресності та персоналізації такого впливу, що позитивно впливає на підвищення ефективності маркетингової діяльності [7].

Вже сьогодні банки в усьому світі розпочали роботу над створенням цифрових платформ, через які будуть надаватися різні сервіси та послуги для клієнтів. Водночас буде використовуватися штучний інтелект для захисту даних, адже користувачі цих платформ мають бути впевнені в тому, що їхні дані захищені. Використання бан-

ківських карт у точці продажу або здійснення платежів за допомогою смартфонів поступово витіснитиметься й заміниться на голосові команди або візуальну ідентифікацію. Вже роль банку полягатиме в тому, щоби проаналізувати та запропонувати клієнту релевантний в конкретний момент сервіс, замовити та забезпечити його оплату.

Впровадження банківських інновацій сприятиме тому, що в обігу суттєво скорочуватиметься готівка, отже, зменшиться тіньова економіка, шахрайство, збільшиться використання цифрової валюти, покращиться швидкість платежів. Однак варто враховувати, що новітні технології несуть певні ризики для клієнтів, зокрема етичні. Отже, банки повинні продумати та створити надійні системи для споживачів для мінімізації таких ризиків.

У зв'язку з цим банки, які планують займати лідируючі позиції в майбутньому за забезпечити свою конкурентоспроможність, вже сьогодні створюють цифрові стратегії, розробляють платформи та екосистеми для роботи з партнерами, опановують технології штучного інтелекту для персоналізації банківських послуг та впроваджують нові моделі взаємодії з фінтех-корпораціями. Наявність сучасних цифрових каналів та їх зручність для користувачів стануть базовими стандартами обслуговування, а банки, які не відповідатимуть цьому, просто не зможуть конкурувати й будуть витіснені з ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дають змогу констатувати факт, що банківські інновації є акселератором зростання банківського бізнесу. За типом інновації можуть бути різними: за причиною виникнення вони поділяються на реактивні й стратегічні; за призначенням – на продуктові й суміжні; за інноваційним потенціалом – на радикальні, комбінаторні й модифікаційні; за обсягом впливу – на точкові й системні; за ступенем новизни – на побудовані на вже створених банківських продуктах, новостворені; за характером потреб, що задовольняються, – на поточні й динамічні. Використання тих чи інших видів інновацій залежить від багатьох чинників, зокрема найважливішими з них є потенціал банку (фінансовий, людський, матеріальний, технічний, інформаційний), стратегія банку, потреби потенційних клієнтів, цільові ринки збуту банківських продуктів. Основними конкурентами банків сьогодні є фінтех-корпорації, які є значно гнучкішими, швидко реагують на потреби споживачів та запроваджують інновації, постійно шукають інноваційні рішення для вирішення різноманітних завдань. Водночас банки мають величезну практику роботи на ринку, а також широку мережу клієнтів, довіра яких до банків є більшою, ніж до фінтех-корпорацій. У зв'язку з цим для того, щоби не втратити свої конкурентні позиції, банки повинні налагоджувати

співпрацю з фінтех-корпораціями, що дасть можливість нівелювати недоліки роботи кожного з них, отже, досягти спільного синергетичного ефекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванов С.В. Особливості банківських інновацій. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30-2. С. 73–80.
2. Єгоричева С.Б. Сучасні аспекти класифікації банківських інновацій. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 22. С. 32–36.
3. Фрасенюк А.М. Сучасні підходи до класифікації банківських інновацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84 (Ч. 11). С. 324–329.
4. Чадаєва Т.В. Конкурентоспособность российских банков на мировом рынке банковских услуг : дисс. ... канд. экон. наук. Москва, 2018, 280 с.
5. Снок П.О. Стратегії управління фінансовими інноваціями в банках та небанківських кредитних організаціях. *Агросвіт*. 2016. № 21. С. 26–30.
6. Корнєєв Ю.В. Діяльність ринку банківських послуг в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Юридичний вісник*. 2017. № 3(44). С. 124–129.
7. Гірченко Т.Д., Коссманн Р. Впровадження та розвиток цифрового маркетингу у сучасному банківському бізнесі. *WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA*. 2016. № 12(19). С. 68–85.

REFERENCES:

1. Ivanov S.V. (2018). Osoblyvosti bankivskykh innovatsii [Features of banking innovations]. *Prychornomorski ekonomichni studii* – Black Sea Economic Studies, 30–2, 73–80.

ski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies, 30–2, 73–80.

2. Yehorycheva S.B. (2013). Suchasni aspekty klasyfikatsii bankivskykh innovatsii [Current aspects of classification of banking innovations]. *Naukovi zapysky. Seriiia "Ekonomika"* – Scientific notes. Series Economic, 22, 32–36.
3. Fraseniuk A.M. (2009). Suchasni pidkhody do klasyfikatsii bankivskykh innovatsii [Modern approaches to the classification of banking innovations]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* – Actual problems of international relations, 84 (p. 11), 324–329.
4. Chadaeva T.V. (2018). Konkurentospromozhnist rosiiskykh bankiv na mizhnarodnomu rynku bankivskykh posluh. *Doct. Diss.* [The competitiveness of Russian banks in the international banking market. *Doct. Diss.*]. M. (in Russian)
5. Skok P.O. (2016). Stratehii upravlinnia finansovymy innovatsiiamy v bankakh ta nebankivskykh kredytnykh orhanizatsiiakh [Strategies of managing financial innovation in banks and non-bank lending institutions]. *Ahrosvit – Agro-world*, 21, 26–30 (in Ukrainian)
6. Kornieiev Yu.V. Diialnist rynku bankivskykh posluh v Ukraini z urakhuvanniam zarubizhnoho dosvidu [Activity of market of the banking services in Ukraine with accounting foreign experience]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 3 (44), 124–129.
7. Girchenko T.D., Kossmann R. (2016). Vprovadzhenia ta rozvytok tsyfrovoho marketynhu u suchasnomu bankivskomu biznesi [Implementation and development of digital marketing in modern banking business]. *Yevropeiska kooperatsiia* – European cooperation, 12(19), 68–85.

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто важливість аналізу фінансового стану підприємства за умов нестабільної економіки. З точки зору практики суб'єкти господарювання зі складною виробничою структурою найбільше потребують оперативної економічної та фінансової інформації. На основі інформації ними оптимізуються витрати й фінансові результати, а також формуються ефективні управлінські рішення. Вирішення завдань, спрямованих на економічне зростання й розвиток підприємства, що виникають перед керівництвом, пов'язане з великими труднощами. Важливою причиною такої ситуації є відсутність стратегії фінансово-економічного розвитку суб'єкта господарювання через невизначеність і нестабільність в економічному світі. Основні положення, реалізація яких сприяє вдосконаленню процедури аналізу фінансового стану, характеризуються низкою завдань, які полягають у вивченні етапів проведення аналізу, що дають змогу якісно управляти фінансовим становищем і вживати необхідних заходів щодо покращення фінансово-господарської діяльності. Результати фінансового аналізу можуть бути використані фінансовими менеджерами для підвищення рівня ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та ділової активності підприємства.

Ключові слова: фінансовий аналіз, фінансова стійкість, платоспроможність, рентабельність, ліквідність.

яття в умовах нестабільної економіки. С точки зору практики суб'єкты хозяйствования со сложной производственной структурой больше всего нуждаются в оперативной экономической и финансовой информации. На основе информации ними оптимизируются расходы и финансовые результаты, а также формируются эффективные управленческие решения. Решение заданий, направленных на экономический рост и развитие предприятия, возникающих перед руководством, связано с большими трудностями. Важной причиной такой ситуации является отсутствие стратегии финансово-экономического развития субъекта хозяйствования из-за неопределенности и нестабильности в экономическом мире. Основные положения, реализация которых способствует совершенствованию процедуры анализа финансового состояния, характеризуются рядом заданий, которые заключаются в изучении этапов проведения анализа, которые позволяют качественно управлять финансовым положением и принимать необходимые меры по улучшению финансово-хозяйственной деятельности. Результаты финансового анализа могут быть использованы финансовыми менеджерами для улучшения уровня ликвидности, платежеспособности, финансовой устойчивости и деловой активности предприятия.

Ключевые слова: финансовый анализ, финансовая устойчивость, платежеспособность, рентабельность, ликвидность.

УДК 336.67

<https://doi.org/10.32843/bses.50-48>

Горбачова О.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Національний авіаційний університет

Купіч Б.В.

студентка
Національний авіаційний університет

Horbachova Oksana

National Aviation University

Kupich Bogdana

National Aviation University

The article deals with the importance of analyzing the financial condition of an enterprise in the conditions of unstable economy. In practice, business entities with complex production structures are most in need of prompt economic and financial information. Based on the information, they optimize costs and financial results, as well as make effective management decisions. Solving problems directed to the economic growth and development of the company, which can be facing management, is related with great difficulty. And an important reason for this situation is the lack of a financial and economic development strategy for the entity due to uncertainty and instability in the economic world. The main provisions, the implementation of which contributes to the improvement of the procedure for the analysis of financial condition, are characterized by a number of tasks that are to study the stages of analysis, which allow you to manage the financial situation qualitatively and implement the necessary measures to improve financial and economic activities. The financial position of an entity is an economic assessment of an entity's activities that characterizes the existence of various assets and liabilities, as well as its ability to function and develop in changing environmental conditions, in accordance with its current and future ability to pay off liabilities which they have or will have. Availability of own working capital, the optimum ratio of inventories of inventories with the needs of production, as well as timely settlement operations and solvency are characterizing financial condition of the enterprise. An assessment of the financial position of an enterprise shows in what specific directions this work should be conducted. Accordingly with those conditions, results of the analysis provide answers to such questions like which most important ways of improving the financial condition of an enterprise most important in a specific period of its activity. The results of financial analysis can be used by financial managers to improve the level of liquidity, solvency, financial stability and business activity of the company.

Key words: financial analysis, financial stability, solvency, profitability, liquidity.

Постановка проблеми. Важливість аналізу щодо управління підприємством сьогодні зростає, оскільки економіка країни перебуває в умовах переходу до ринкових відносин. Причина цього зрозуміла, оскільки в умовах ринку додаються нові фактори, ігнорування яких може призвести до сумних наслідків. В ринкових умовах обґрунтованість управлінських рішень стає життєво необхідною, оскільки роль матеріальних ресурсів незмірно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання оцінювання фінансового стану підприємства приділено досить багато публікацій, серед яких варто виділити наукові роботи

таких учених, як А.Д. Шеремет, О.Я. Базілінська, А.М. Герасимович, В.О. Мец, В.В. Ковальов, Г.В. Савицька. Зарубіжними науковцями, які займалися цією проблематикою, є Дж. Кеннон, Г.Г. Кірейцев, Ю. Брігхем, Р. Сміт, Р. Фоулк.

Нині єдиного підходу до оцінювання фінансового стану досі немає, сукупність показників є несистематизованою. Всі вищезазнані автори зробили свій внесок у розділення аналізу фінансового стану підприємства за напрямками, розробили шляхи покращення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутності, необхідності та принципів аналізу фінансового стану підприємств. В ході

дослідження слід обґрунтувати систему показників фінансового стану підприємства на основі даних балансу. З урахуванням думок різних авторів варто визначити основні напрями аналізу та узагальнити підходи до його проведення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Стабільність фінансового стану є одним з найважливіших факторів у діяльності підприємства, що вказує на ефективність його діяльності, раціональність використання власних і залучених коштів.

Під фінансовим станом часто розуміють платоспроможність підприємства, тобто наявність у підприємства грошових коштів. Однак це судження неповністю розкриває широту поняття фінансового стану. Воно набагато ширше й характеризується як платоспроможністю, так і забезпеченістю грошовими ресурсами, ефективністю їх розміщення та використання, ліквідністю та фінансовою стійкістю. Отже, фінансовий стан необхідно розглядати як складову частину економічного потенціалу підприємства, яка відображатиме фінансові результати його діяльності.

Не варто забувати про те, що фінансова ситуація обумовлюється досягнутими за звітний період фінансовими результатами разом з ліквідністю, платоспроможністю та фінансовою стійкістю.

Так, з позиції короткострокової перспективи говорять про ліквідність і платоспроможність організації, а в довгостроковому плані – про фінансову стійкість. Фінансовий стан розуміють як характеристику інвестиційної привабливості підприємства, його конкурентоспроможності на фінансовому ринку.

Аналізуючи фінансовий стан, можемо визначити «слабкі» місця підприємства. Для усунення таких місць необхідно розробити певні заходи. Навіть якщо підприємство має стабільний фінансовий стан, це не означає, що не потрібно вживати певних заходів щодо його збереження. Фінансовий стан, як правило, визначає потенціал підприємства, а саме становище в конкурентному (зовнішньому) середовищі, а також визначає рівень гарантії економічних інтересів, що відіграє важливу роль у питаннях ділового співробітництва. Таким чином, стан визначається ефективністю управління підприємством своїми фінансовими ресурсами. Фінансовий стан може бути стійким, нестійким і кризовим.

Стійкий стан досягається безперервно, в процесі всієї діяльності підприємства й характеризується здатністю підприємства до своєчасного проведення платежів, а за необхідності – перенесення наступу непередбачених обставин. Звичайно, фінансово стійке підприємство не вступає в конфлікт із суспільством і своєчасно сплачує різні відрахування, такі як податки, мита, збори, внески до фондів, а також заробітну плату робітникам і дивіденди акціонерам. Для того щоби ком-

панія була повністю стійкою, структура її капіталу має бути гнучкою й повинна організовувати всі процеси руху основних засобів, грошових коштів і капіталу, щоби доходи перевищували витрати для забезпечення платоспроможності.

Нестійкий фінансовий стан – це стан, коли порушено платоспроможність підприємства, але залучення тимчасово вільних коштів в обіг компанії дасть можливість його відновити (наприклад, непрострочена заборгованість персоналу з оплати праці, податковому органу, позабюджетним фондам, постачальникам). За нестійкого фінансового стану організація для покриття частини своїх запасів змушена залучати додаткові джерела, що послабляють фінансовий стан, до яких належать незалучені грошові кошти підприємства, короткострокові кредити банків та інші позикові кошти. Однак також відновити стан можна шляхом збільшення джерел та обсягу власних обігових коштів. Допустимим нестійким станом може бути такий, за якого сума залучених коштів для утворення запасів і витрат короткострокових кредитів та позикових коштів менше, ніж вартість запасів і готової продукції. Коли підприємство вже перебуває на межі банкрутства, то такий стан оцінюється як кризовий і критично фінансовий, тобто всі грошові кошти, короткострокові фінансові вкладення й дебіторська заборгованість організації не можуть покрити кредиторську заборгованість.

У різноманітних джерелах не існує єдиного бачення напрямів аналізу фінансового стану підприємства за даними фінансової звітності (табл. 1).

Отже, аналізуючи позиції авторів, можемо скласти такий перелік напрямів аналізу, як аналіз активів і пасивів балансу, аналіз ліквідності й платоспроможності, аналіз фінансової стійкості, ділової активності, аналіз рентабельності за даними балансу. У табл. 2 представлено показники для аналізу фінансового стану організації, на основі яких можна надати якісну оцінку підприємства.

Для визначення фінансового стану організації використовуються підсумкові показники. Основним методом розрахунку підсумкового показника є бальні оцінки. Підсумкова оцінка фінансового стану має велике значення для можливих партнерів та інвесторів підприємства. Однак через те, що сьогодні сучасний ринок відзначається нестабільністю появи та зникнення економічних інтересів його учасників з огляду на неоднозначність зовнішнього середовища, зацікавленим особам потрібні дані про діяльність організації на перспективу, іншими словами, існує необхідність складання прогнозів оцінювання фінансового стану. Саме для проведення прогнозу найчастіше користуються способом інтегральних оцінок, оскільки цей метод враховує всі взаємозв'язки між показниками, а також дає змогу точно простежити можливість динаміку й виявити відхилення.

Визначення бачення напрямів аналізу фінансового стану підприємства

Автор	Бачення напрямів аналізу фінансового стану
А.Д. Шеремет	Докладно висвітлює напрями аналізу фінансового стану блоками аналізу, які охоплюють загальну оцінку фінансового стану та його змін, аналіз фінансової стійкості підприємства, аналіз ліквідності балансу, аналіз ділової активності й платоспроможності підприємства [5, с. 43].
О.Я. Базилінська	Наводить такий перелік напрямів аналізу фінансового стану підприємства: аналіз ефективності управління активами підприємства, аналіз джерел формування капіталу підприємства, аналіз ліквідності, аналіз фінансової стійкості, аналіз ділової активності, аналіз рентабельності, аналіз позиції підприємства на фінансовому ринку, визначення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства [1, с. 40].
А.М. Герасимович	Розглядає такі напрями аналізу фінансового стану, як оцінювання фінансової стійкості, оцінювання ділової активності, оцінювання ліквідності й ефективності управління [2, с. 555].
В.О. Мец	Виокремлює такі напрями аналізу фінансового стану, як аналіз активів і пасивів, аналіз ліквідності й платоспроможності, аналіз фінансової стабільності, аналіз оборотності обігових коштів, аналіз руху коштів, аналіз дебіторської й кредиторської заборгованості, аналіз використання капіталу [3, с. 207].
Г.В. Савицька	Називає методика внутрішнього аналізу фінансового стану підприємства за такими напрямками, як аналіз активів і пасивів, оцінка фінансової стійкості підприємства, аналіз ефективності й інтенсивності використання капіталу, оцінка ділової активності підприємства, оцінка виробничо-фінансового левириджу, аналіз платоспроможності й кредитоспроможності підприємства, аналіз запасу фінансової стійкості підприємства (зони безпеки) [4, с. 447–485].

Таблиця 2

Основні показники фінансового стану

Показник	Коефіцієнти	Формула	Нормативне значення	Ким використовується
Ліквідність	Коефіцієнт поточної ліквідності	Поточні активи / Поточні зобов'язання	> 2	Інвесторами для визначення ліквідності бізнесу
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	(Грошові кошти + Короткострокові фінансові вкладення) / Поточні зобов'язання	> 0,2	Постачальниками
	Коефіцієнт швидкої ліквідності	(Грошові кошти + Короткострокові фінансові вкладення + Дебіторська заборгованість) / Поточні зобов'язання	> 1	Кредиторами під час видачі короткострокових кредитів
Фінансова стійкість	Коефіцієнт автономії	Власний капітал / Активи	> 0,5	Керівниками, аналітиками для діагностики підприємства
	Коефіцієнт капіталізації	Зобов'язання / Власний капітал	< 0,7	Інвесторами й кредиторами
	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	(Власний капітал – Необоротні активи) / Оборотні активи	> 0,5	Арбітражними керуючими
Ділова активність	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	(Середньорічна величина дебіторської заборгованості * 360) / Виручка за рік	Відносно динаміки	Керівниками, фінансовими директорами для визначення швидкості отримання дебіторської заборгованості
	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	(Середньорічна величина кредиторської заборгованості * 360) / Виручка за рік	Відносно динаміки	Керівниками, фінансовими директорами, кредиторами для визначення шляхів підвищення ліквідності
	Коефіцієнт оборотності запасів	(Середньорічна сума запасів * 360) / Виручка	Відносно динаміки	Керівниками, фінансовими директорами, менеджерами з продажу для визначення ефективності управління запасами

Висновки з проведеного дослідження. Розглянувши основні питання щодо фінансового стану організації, можемо сказати, що проведення аналізу та оцінювання фінансового стану підприємства в нестабільних умовах бізнесу відіграють важливу

роль. Оскільки аналіз ґрунтується на інформації бухгалтерського балансу, то він набуває характеру зовнішнього аналізу, який допомагає не тільки внутрішнім зацікавленим користувачам, але й зовнішнім оцінювати реальний стан речей організації та

складати прогнози. На основі отриманих результатів аналізу можна виявити слабкі місця організації та розробити заходи щодо їх усунення. За допомогою розрахункових коефіцієнтів підприємство може самостійно зробити висновки про свій фінансовий стан та оцінити ступінь стійкості. Аналіз фінансового стану допомагає зрозуміти правильність прийняття рішень в усіх господарюючих аспектах і встановити ступінь їх відповідності цілям підприємства. Таким чином, висновком аналізу фінансового стану здебільшого буде визначення поточного стану, а також моніторинг фінансового стану для своєчасного реагування на його погіршення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика Київ : Центр учбової літератури, 2009. 328 с.
2. Герасимович А.М., Алексеєнко М.Д., Парасій І.М. Аналіз банківської діяльності : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 599 с.
3. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навчальний посібник. Київ, 2003. 280 с.

4. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Минск : Экперспектива, 1997. 498 с.
5. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. Москва : ИНФРА-М, 1996. 176 с.

REFERENCES:

1. Bazilinsjka O.Ya. (2009) Finansovyj analiz: teorija ta praktyka [Financial Analysis: Theory and Practice]. Kyiv : Center of Educational Literature. (in Ukrainian)
2. Gherasymovych A.M., Aleksejenko M.D., Parasij I.M. (2005) Analiz bankivskojki dijalnosti [Analysis of banking activities]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
3. Mec V.O. (2003) Ekonomichnyj analiz finansovykh rezuljtativ ta finansovogho stanu pidpryjemstva [Economic analysis of financial results and financial condition of the enterprise]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Savitskaya G.V. (1997) Analiz khozjajstvennoj dejatel'nosti predprjatyja [Analysis of the Business Activity of the Enterprise]. Minsk : Ekopersproseca. (in Russian)
5. Sheremet A.D., Sajfulyn R.S. (1996) Metodyka fynansovogho analyza [Methods of financial analysis]. Moscow : INFRA-M. (in Russian)

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ
МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

AREAS OF IMPROVEMENT OF TAXATION OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

У статті розглянуто напрями вдосконалення оподаткування малого бізнесу в Україні. Як показує аналіз міжнародного досвіду, однією з ключових рушійних сил для подолання безробіття, активізації інноваційної діяльності та розвитку держави є малий бізнес, який мобілізує велику кількість виробничих і фінансових ресурсів, що впливають на рівень розвитку всієї країни, а найважливішим інструментом впливу на діяльність малого бізнесу є процес оподаткування, оскільки податки є основним джерелом надходження капіталу до бюджетів, що підвищує рівень життя населення, допомагає у формуванні конкурентоспроможного середовища, збільшує кількість інвестицій в економічне середовище країни. Від активності малого бізнесу досить сильно залежить економічний розвиток держави. Саме тому набуває доцільності розгляд питання про вдосконалення оподаткування малого бізнесу з урахуванням зарубіжного досвіду та можливості його втілення в реалії української економіки.

Ключові слова: оподаткування малого бізнесу, система оподаткування, малий бізнес, спрощена система оподаткування, єдиний податок, податки, єдиний соціальний внесок, малі підприємства, наймана праця, фізична особа – підприємець.

В статтє рассмотрены направления совершенствования налогообложения

малого бизнеса в Украине. Как показывает анализ международного опыта, одной из ключевых движущих сил для преодоления безработицы, активизации инновационной деятельности и развития государства является малый бизнес, который мобилизует большое количество производственных и финансовых ресурсов, влияющих на уровень развития всей страны, а самым важным инструментом влияния на деятельность малого бизнеса является процесс налогообложения, поскольку налоги являются основным источником поступления капитала в бюджеты, что повышает уровень жизни населения, помогает в формировании конкурентоспособной среды, увеличивает количество инвестиций в экономическую среду страны. От активности малого бизнеса достаточно сильно зависит экономическое развитие государства. Именно поэтому приобретает целесообразность рассмотрение вопроса о совершенствовании налогообложения малого бизнеса с учетом зарубежного опыта и возможности его воплощения в реалии украинской экономики.

Ключевые слова: налогообложение малого бизнеса, система налогообложения, малый бизнес, упрощенная система налогообложения, единый налог, налоги, единый социальный взнос, малые предприятия, наемный труд, физическое лицо – предприниматель.

УДК 336.225.3

<https://doi.org/10.32843/bses.50-49>

Грановська І.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Hranovskaya Inna

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

The article deals with the main directions of improvement of taxation of small business in Ukraine. Therefore, in the period of integration of the Ukrainian economy into the world, the main task of tax policy in the country remains to create favorable conditions for the development of small business, which will help to increase budget revenues, create a competitive environment in the labor market and eliminate problems related to payment of taxes. According to the analysis of international experience, one of the key drivers for overcoming unemployment, stimulating innovation and developing the state is small business, which mobilizes a large number of production and financial resources that affect the level of development throughout the country. The most important tool for influencing small businesses is the taxation process. With tax levers, you can grow or restrict business activity through incentives and support. One of the government's small business development measures is the introduction of a simplified tax system that reduces time and effort on tax accounting and reporting. The economic development of the state becomes quite dependent on the activity of small business. This segment is quite mobile, responds quickly to changing market conditions, creates a healthy competitive environment, and mobilizes a large amount of production and financial resources. It is also able to address pressing socio-economic issues. It is a source of capital inflows to the budgets, increases the standard of living of the population, helps in the formation of a competitive environment, and increases the number of investments in the economic environment of the country. In today's economic environment, small businesses face many challenges: ongoing reform of tax legislation; tax pressure; complexity of access to credit resources for the purchase of current and current assets; lack of sufficient skills of the staff, as their training requires a considerable amount of financial resources; lack of real incentives on the part of state authorities; the presence of administrative barriers, etc. That is why it becomes expedient to consider the issue of improving the taxation of small business, taking into account foreign experience and the possibility of its implementation in the realities of the Ukrainian economy.

Key words: small business taxation, taxation system, small business, simplified taxation system, single tax, taxes, single social contribution, small enterprises, hired labor, entrepreneur.

Постановка проблеми. Малий бізнес є ключовим суб'єктом на ринку, тому держава повинна розсудливо підійти до його оподаткування, оскільки цей сегмент ринку вкрай гнучкий та може миттєво відреагувати на зміни кон'юнктури ринку, утворити здорове конкурентне середовище, мобілізувати велику кількість виробничих і фінансових ресурсів. Також він стає спроможним вирішувати гострі соціально-економічні питання, є джерелом надходження капіталу до бюджетів, підвищує рівень життя населення та збільшує кількість інвестицій в економічне середовище країни, тому науково-необґрунтовані реформи в податковій системі можуть призвести до погіршення в соці-

ально-економічному розвитку країни, як наслідок, зменшиться кількість малих підприємств, які приведуть до нової хвилі тінізації та збільшать обурення в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретико-методологічних основ оподаткування малого бізнесу в Україні присвячували свої роботи численні вітчизняні науковці, зокрема В.А. Батковський, Г.М. Білецька, С.В. Войтко, В.О. Григоренко, В.В. Іванов, С.І. Логвіновська, В.М. Мельник, Г.Т. Михальчинець.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення оподаткування малого бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Податкова система України є досить складною, що погіршує конкурентоспроможність нашої економіки. Про це свідчить позиція нашої держави в міжнародному рейтингу простоти ведення бізнесу. В цьому рейтингу за показником «Сплата податків» у 2018 р. Україна займає 84 сходинку серед 188 інших держав. Зміни, що відбуваються в податковому законодавстві протягом останніх років, тільки погіршують ситуацію та збільшують податковий тиск на малий бізнес [1].

Для більш детального розкриття проблеми оподаткування малого бізнесу в Україні розглянемо приклади зарубіжних систем оподаткування. Найбільш поширеним у практиці зарубіжних країн є спрощене оподаткування. «Поставлене» оподаткування у своєму чистому вигляді зустрічається набагато рідше й використовується лише в тих випадках, коли контролюючі органи мають сумніви щодо правильності розрахунків та обчислення податкових зобов'язань.

Наприклад, в Австрії всі види господарств, незважаючи на їх юридичний статус, підлягають оподаткуванню на підприємницьку діяльність. Таке оподаткування складається з двох частин. Першою є податок на прибуток підприємства, а другою – податок на фонд заробітної плати. В Нідерландах відбувається стягнення єдиного (комбінованого) податку, що складається з прибуткового податку та податку на соціальне страхування. Щодо Японії, то на рівні місцевих податків відбувається стягнення корпоративного муніципального податку. Такий податок складається з префектурного й міського або міського та районного (наприклад, Токіо).

Як в Україні, так і в Польщі фізичні особи мають вибір не тільки між загальною та спрощеною системами оподаткування, обліку та звітності, але й між окремими спрощеними. Підприємець може перейти на ту систему, яка дає йому змогу вести свій бізнес із найбільшою ефективністю.

Польська спрощена система оподаткування доходів фізичних осіб передбачає дві форми спрощеного оподаткування, а саме єдиний податок від облікових прибутків та карту податків, тобто фіксований податок. У Польщі платник податків залишається на спрощеній системі оподаткування до того часу, поки не ліквідує господарську діяльність або не перейде на іншу форму оподаткування. Розміри фіксованого податку, тобто податкової карти, в Польщі, як і в Україні, визначаються відповідно до таблиць місячних ставок податків на доходи, які окреслюють граничні ставки й встановлюються щорічно. Проте в Польщі на визначені види діяльності цей податок має особливість: залежно від кількості найманих працівників ставка податку може змінюватись, наприклад, на 40% від ставки податку без працевлаштування працівників, на

20% від ставки податку в разі працевлаштування двох працівників, на 10% в разі працевлаштування чотирьох чи п'ятьох людей.

Як бачимо, спрощена система оподаткування в Польщі не лише допомагає виробничій діяльності підприємців, але й сприяє подоланню безробіття.

Зазначимо, що в зарубіжних країнах для більш ефективного стимулювання малого бізнесу використовуються два податкові механізми, такі як спрощена система та створення особливих умов оподаткування, а саме спеціальних податкових правил або загальних з пільгами для малого бізнесу.

У Японії підтримку малого та середнього бізнесу здійснюють Національна фінансова корпорація, що займається фінансовою підтримкою малих та приватних підприємств; Корпорація фінансування малого бізнесу, що здійснює інвестиційні позики, підтримку технічних проєктів, модернізацію та технічне переоснащення виробничої сфери малого бізнесу; міський банк «Секо Тюкін Банк», що займається фінансування кооперованих об'єднань малих та середніх підприємств. У Японії сума граничного доходу становить приблизно 13 млн. дол. зі ставкою податку 18%. Підприємства мають не більше 30 найманих працівників. Зауважимо, що базою оподаткування в Японії є перші 8 млн. єн доходу, а сплачений капітал має бути менший за 100 млн. єн.

Цікавим для розгляду є досвід Південної Кореї, оскільки вона має 15 урядових організацій для розвитку малих та середніх підприємств, зокрема Корейську Федерацію малого бізнесу; Індустріальний банк Кореї; Банк дрібної і середньої промисловості; Корейський фонд по гарантіях кредитування (дає гарантії за всіма кредитами малого бізнесу, сприяє ініціативам держави); Корпорацію сприяння малому і середньому бізнесу; Корейський фонд по гарантіях кредитування у сфері технологій у малому бізнесі). При Міністерстві торгівлі й промисловості створено Бюро малого бізнесу, яке підтримує створення малих підприємств, виступає гарантом перед банками, видає безповоротні субсидії та здійснює різнобічну адміністративну підтримку, допомагає реєструвати, навчає фахівців. Саме на це міністерство покладено завдання формування, координації та здійснення політики у підтримці малого бізнесу.

У Швейцарії податок сплачується за єдиною ставкою, замінюючи прибутковий податок, а в деяких кантонах і податок на власність. Усі кантони справляють податки «у джерела» з доходів іноземних громадян, тимчасово працюючих у Швейцарії, проте деякі кантони справляють податок за єдиною (фіксованою) ставкою з іноземців. Протягом 10 попередніх років іноземні громадяни не повинні займатися жодною підприємницькою діяльністю. Платники самостійно вибирають, яку застосовувати систему

оподаткування, єдину ставку чи звичайну, тобто надається право самостійного вибору та добровільності на основі альтернативного підходу [2].

Результати досліджень умов оподаткування малого бізнесу в зарубіжних країнах дали змогу сформулювати такі напрями податкових стимулів [3]:

- максимальна раціоналізація, спрощення, зрозумілість, розроблення додаткової інформації та податкове консультування;

- зниження ставок прибуткового податку для підприємств загальної системи оподаткування задля покращення грошового надходження та стимулювання попиту, що дасть змогу цим компаніям зберегти свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку (Канада, Італія, Росія, Чехія, Угорщина, Україна, Нідерланди);

- зміна ставок непрямих податків для підтримки попиту шляхом зниження вартості товарів і послуг (Англія, Канада, Франція, Індія, Росія, Швейцарія, Бразилія, Чехія).

Після прийняття ПКУ відбулось реформування єдиного податку, тобто він був віднесений до місцевого податку, змінились категорії платників податку, спростився контроль за його сплатою.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності надає малому бізнесу такі переваги:

- спрощення процедури, порядку та реєстрації платника податку;

- перехід на єдиний податок в будь який час;

- можливість вибору, сплачувати ПДВ чи ні;

- значно спрощена процедура ведення поточного бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності;

- зменшення кількості паперової інформації та спрощення порядку подання податкової звітності.

Окрім переваг спрощеної системи оподаткування малого бізнесу, науковці відзначають недоліки, такі як:

- існування певних обмежень обсягу виручки малого бізнесу залежно від групи платника податку, які дають право використовувати спрощену систему оподаткування;

- можливість сплачувати єдиний податок фізичним особам авансом за звітний період без урахування фактично отриманого доходу від здійснення діяльності;

- застосування єдиних податкових ставок для всіх категорій платників незалежно від обсягів виручки за звітний період;

- відсутність пільгових умов кредитування, відсутність звільнення новостворених суб'єктів від оподаткування на кілька перших років діяльності [4].

За результатами аналізу особливостей функціонування систем оподаткування малого бізнесу можна виділити цілу низку вагомих проблем:

- законодавство у сфері оподаткування малого бізнесу є складним та незрозумілим;

- потребує реформування сам механізм нарахування єдиного податку, оскільки платники спла-

чують інші платежі, зокрема єдиний соціальний внесок, тому за своєю економічною сутністю він не є єдиним;

- не всім зрозумілий механізм того, як здійснюється розрахунок із бюджетами;

- підприємства не можуть використовувати спрощені процедури оподаткування для тих, які на невелику суму перевищують поріг за масштабами діяльності;

- відсутнє стимулювання в переході із загальної системи на спрощену систему оподаткування [5].

Для вирішення проблем, пов'язаних з оподаткуванням малого бізнесу в Україні, нами систематизовано та сформульовано такі пропозиції щодо їх вирішення:

- 1) вдосконалити нормативно-правову базу, а конкретніше, прискорити прийняття Закону України «Про малий бізнес», який зміг би визначити та узагальнити організаційно-правові, економічні засади для підтримання малого бізнесу, дав би чітке й зрозуміле пояснення основних термінів, визначив би центральні напрями державного регулювання та підтримання малого бізнесу, а також потрібно звернути увагу на внесення відповідних змін та доповнень до Законів України «Про підприємництво», «Про власність» тощо;

- 2) розробити та впровадити спрощену систему бухгалтерського обліку та звітності для малого бізнесу;

- 3) вдосконалити антикорупційне законодавство;

- 4) включити єдиний соціальний внесок до складу єдиного податку;

- 5) додати певні види діяльності, для яких не застосовується спрощена система, щоби зменшити схеми зниження податкових платежів для малого бізнесу;

- 6) розробити заходи, які будуть стимулювати кредитування та інвестування в малий бізнес, насамперед необхідно пришвидшити розроблення, прийняття цільових та регіональних програм розвитку й підтримки малого бізнесу з потрібним йому фінансовим забезпеченням;

- 7) сформулювати систему фінансової підтримки малого бізнесу, насамперед потрібно забезпечити створення низки нових робочих місць; створити спеціалізовані кредитні установи для забезпечення фінансовими ресурсами малого бізнесу;

- 8) переглянути забезпечення малого бізнесу, а саме консультативне, кадрове та інформаційне; звернути увагу на відновлення щоквартальної статистичної звітності про діяльність малого бізнесу; створити сприятливі умови для провадження підприємницької діяльності, а також стає актуальним питання створення методики прогнозування розвитку малого бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, одним з основних напрямів розвитку економіки країни є стимулювання малого бізнесу, оскільки він

дасть змогу досить швидкими темпами збільшити показники економічного приросту, зокрема розмір ВВП, як основного економічного показника економічного підйому, тому що має можливості швидкої адаптації до змін зовнішнього середовища, участі в міжнародному поділі праці.

Отже, малий бізнес потребує підтримки, переважно державної, щодо відповідних змін у законодавчих та нормативних базах, організації спеціальних державних органів підтримки, консультування, розширення доступу до фінансових ресурсів, допомоги в інноваційних проєктах, інновацій, забезпечення повної та своєчасної інформації, організації навчання працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна казначейська служба України. URL <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Аністратенко Ю.І. Зарубіжний досвід використання спрощеної системи оподаткування. *Legea si viata*. 2015. С. 7–10.
3. Лось А.Ф. Адаптація оподаткування суб'єктів господарювання України до податкових систем в розвинутих країнах світу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 4(1). С. 116–124.
4. Логвіновська С.І. Концептуальні підходи до спрощеної системи оподаткування в Україні. *Економічний форум*. 2013. № 3. С. 180–188.

5. Аністратенко Ю.І. Окремі проблемні аспекти переходу на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. *Scientific Letters of Academic of Michal Baludansky*. 2015. № 6. С. 6-8.

REFERENCES:

1. State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/en> (accessed 10 October 2019).
2. Anistratenko Yu.I. (2015) Zarubizhnyi Dosvid Vykorystannia Sproshchenoi Systemy [Foreign experience of using a simplified tax system]. *Legea you viata*, pp. 7–10.
3. Los A.F. (2013) Adaptatsiia Opodatkuvannia Subiektiv Hospodariuvannia Ukrainy Do Podatkovykh System V Rozvynutykh Krainakh Svitu [Adaptation of taxation of Ukrainian business entities to tax systems in developed countries of the world]. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 4, no. 1, pp. 116–124.
4. Logvinovskaya S.I. (2013) Kontseptualni Pidkhody Do Sproshchenoi Systemy Opodatkuvannia V Ukraini [Conceptual approaches to a simplified taxation system in Ukraine]. *Economic Forum*, no. 3, pp. 180–188.
5. Anistratenko Yu.I. (2015) Okremi Problemni Aspekty Perekhodu Na Sproshchenu Systemu Opodatkuvannia Obliku Ta Zvitnosti [Some of the problematic aspects of the transition to a simplified system of taxation, accounting and reporting]. *Scientific Letters of Academic of Michal Baludansky*, no. 6, pp. 6-8.

КАЗНАЧЕЙСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОХОДІВ
МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУTREASURY SERVICE OF LOCAL BUDGETS' REVENUE
IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті визначено роль органів державної казначейської служби у забезпеченні сталого розвитку. Систематизовано функції казначейства у забезпеченні сталого розвитку на місцевому рівні, зокрема у сфері обслуговування доходів місцевих бюджетів, ведення рахунків, проведення розрахунків, обліку, звітності, формування та ведення документації, контролю. Оцінено структуру доходної бази місцевих бюджетів, яка є джерелом фінансування видатків за трьома складовими частинами сталого розвитку, такими як соціальна, екологічна та економічна. Основними джерелами власних доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, зокрема податок на доходи фізичних осіб та місцеві податки й збори. Визначено, що стабільно невисокою залишається частка доходів місцевих бюджетів від операцій з капіталом, що мають інвестиційну складову частину. Залишається стабільно високою частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, зокрема за досліджуваній період вона становить 50–59%.

Ключові слова: казначейське обслуговування місцевих бюджетів, доходи місцевих бюджетів, сталий розвиток.

В статті определена роль органов государственной казначейской службы в обе-

спечении устойчивого развития. Систематизированы функции казначейства в обеспечении устойчивого развития на местном уровне, в частности в сфере обслуживания доходов местных бюджетов, ведения счетов, проведения расчетов, учета, отчетности, формирования и ведения документации, контроля. Оценена структура доходной базы местных бюджетов, которая является источником финансирования расходов по трем составляющим устойчивого развития, таким как социальная, экологическая и экономическая. Основными источниками собственных доходов местных бюджетов являются налоговые поступления, в частности налог на доходы физических лиц и местные налоги и сборы. Определено, что стабильно невысокой остается доля доходов местных бюджетов от операций с капиталом, которые имеют инвестиционную составляющую. Остается стабильно высокой доля межбюджетных трансфертов в структуре доходов местных бюджетов, в частности за исследуемый период она составляет 50–59%.

Ключевые слова: казначейское обслуживание местных бюджетов, доходы местных бюджетов, устойчивое развитие.

УДК 336.14:352.075: 330.34

<https://doi.org/10.32843/bses.50-50>

Демченко О.П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Вінницький
торгівельно-економічний інститут
Київського національного
торгівельно-економічного університету

Demchenko Oksana

Vinnitsia Institute
of Trade and Economics
of Kyiv National University
of Trade and Economics

The role of state treasury bodies in ensuring sustainable development was defined in the article. The functions of treasury to ensure sustainable development at the local level were systematized, in particular, in the area of servicing local budget revenues, maintaining accounts, calculating, and accounting, reporting, forming and maintaining documentation, control. The structure of the revenue base of local budgets, which serves as a source of financing expenditures for three components of sustainable development: social, environmental and economic, was evaluated. The local budget revenues (tax revenues, non-tax revenues, income from capital operations, transfers) were estimated. The analysis showed that the amount of tax revenues to local budgets in the period under review has increased by 134%. The main sources of local budget revenues are tax revenues, in particular the personal income tax and local taxes and fees. For an average of four years, the share of personal income tax varied from 55 to 59% of the total tax revenues of local budgets. The share of local taxes and fees ranged from 27.5% to 25.6% of the total tax revenues of local budgets and had a declining trend. The share of all other items in the structure of tax revenues of local budgets, in particular, the share of excise tax and the share of corporate income tax, also decreased. The share of subsoil use fees has increased, indicating the fiscal orientation of taxation. It is determined that the share of local budget revenues from capital operations, which have investment component, remains consistently low. The share of intergovernmental transfers in the structure of local budget revenues remains steadily high, in particular, for the period under review it was 50–59%. It is substantiated that the main task of the bodies of the State Treasury Service in the process of servicing local budgets in the context of sustainable development is to promote the implementation of the budget policy of local self-government and the effective management of local budget funds. Territorial bodies of the Treasury, as the main financial link of local authorities, have a special place in managing the cash flows of local budgets and servicing social, economic and environmental expenditures.

Key words: treasury servicing of local budgets, local budget revenues, sustainable development.

Постановка проблеми. В сучасних умовах децентралізації органам місцевої влади передано значний спектр повноважень і фінансових ресурсів. Саме територіальні органи казначейства як основна фінансова ланка місцевих органів влади посідають особливе місце в управлінні грошовими потоками місцевих бюджетів, оптимізації доходів та обслуговуванні здійснення соціальних, економічних та екологічних видатків. Важливу роль відіграють місцеві органи Державного казначейства у забезпеченні сталого розвитку території, адже саме дохідна база місцевих бюджетів є джерелом фінансування закладів охорони здоров'я населення, видатків на впорядкування населених пунктів, розвиток інфраструктури, соціальний захист

населення, які технічно й організаційно реалізуються через казначейство. Зазначене вище актуалізує тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали нормативно-правові акти у сфері казначейського обслуговування місцевих бюджетів [9; 10], праці вітчизняних учених, присвячені теоретичним та практичним аспектам казначейського обслуговування бюджетів, зокрема роботи С.М. Копитова [3], Л.О. Міронової, К.М. Роменської [5], аспектам формування доходів місцевих бюджетів, зокрема роботи І.В. Гнидюк [1; 6], Н.Л. Замкової, Ю.А. Романовської, М.Ю. Мироненка, О.А. Поліщука, А.О. Нікітшин, І.Л. Цехановського [6], Л.М. Маршук [4],

а також праці науковців, програми та аналітичні звіти міжнародних та вітчизняних організацій з питань сталого розвитку [7; 11; 13; 14; 15]. Проте визначення діяльності органів казначейства, його ролі та значення у забезпеченні сталого розвитку залишається актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі системи казначейського обслуговування місцевих бюджетів у процесі забезпечення цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішність концепції сталого розвитку в Україні передбачає системну реалізацію принципів сталого розвитку на державному та регіональному рівнях, ґрунтовності підходів, змістовності й взаємоузгодженості роботи органів державної та місцевої влади. Процес переходу країни на засади сталого розвитку повинен здійснюватися паралельно на всіх рівнях господарювання (державному, регіональному та місцевому) згідно з пріоритетами розвитку держави та обов'язковістю зворотного зв'язку.

В дослідженні під сталим розвитком розумітимемо процес «забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами у певних умовах протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища» [7; 11; 13; 14; 15]. Такий підхід обумовлює розуміння сталого розвитку як комплексної системи, що охоплює три сфери, а саме соціальну, екологічну та економічну.

Апробацію моделі сталого розвитку країни доцільно здійснювати на регіональному рівні, де нижче інерційність процесів, ніж на макрорівні, а оперативність прийняття управлінських рішень

вище, маневрування ресурсами та засобами ефективніше, а наслідки прийняття управлінських рішень та їх зв'язок із суспільними процесами виявляються безпосередньо на місці події [7; 11; 14]. Одними з важливих передумов сталого розвитку є самостійність і незалежність місцевих органів влади [1; 4; 6]. Фінансове забезпечення економічної самостійності місцевих органів влади є визначальним, що актуалізує дослідження та оцінювання показників казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами.

Доходну базу місцевих бюджетів в процесі забезпечення сталого розвитку складають:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження);
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Вихідні дані для аналізу податкових надходжень до місцевих бюджетів у динаміці за 2016–2019 рр. наведено в табл. 1. Дані табл. 1 свідчать про те, що в сукупності обсяг податкових надходжень до місцевих бюджетів за досліджуваний період зріс на 134%. Відповідно, за кожною позицією відслідковується зростання. Найбільший приріс спостерігається за іншими податковими надходженнями (204,7%), платою за користування надрами (182,4%), податком на доходи фізичних осіб (147%).

Основну частку у структурі доходів місцевих бюджетів становить податок на доходи фізичних осіб і місцеві податки та збори. У середньому за чотири роки частка податку на доходи фізичних осіб коливалася від 55% до 59% загального обсягу податкових надходжень місцевих бюджетів. Частка місцевих податків і зборів коливалася в межах від 27,5% до 25,6% загального обсягу податкових

Таблиця 1

Податкові надходження до місцевих бюджетів за 2016–2019 рр.

Податкові надходження	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019/ 2018 рр., %	2019/ 2016 рр., %
	млн. грн.					
Податок на доходи фізичних осіб, млн. грн.	54921	78971	110653	135647	22,6	147,0
частка у загальному обсязі податкових надходжень, %	55,9	53,8	55,0	59,0		
Акцизний податок	7685	11628	13156	13623	3,5	77,3
частка у загальному обсязі податкових надходжень, %	7,8	7,9	6,5	5,9		
Податок на прибуток підприємств	4277	5879	6485	8782	35,4	105,3
частка у загальному обсязі податкових надходжень, %	4,4	4,0	3,2	3,8		
Місцеві податки і збори	27041	42261	52587	58902	12,0	117,8
частка у загальному обсязі податкових надходжень, %	27,5	28,8	26,2	25,6		
Плата за користування надрами	1019	1082	1103	2878	160,9	182,4
частка у загальному обсязі податкових надходжень, %	1,0	0,7	0,5	1,3		
Інше	3276	7080	17021	9982	-41,4	204,7
частка у загальному обсязі податкових надходжень, %	3,3	4,8	8,5	4,3		
Усього	98218	146902	201005	229815	14,3	134,0

Джерело: систематизовано, обраховано автором на основі [2; 12]

надходжень місцевих бюджетів і мала спадну тенденцію. Також скоротилась частка всіх інших позицій у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів, зокрема частка акцизного податку, частка податку на прибуток підприємств. Збільшилась частка плати за користуванням надрами, що свідчить про фіскальну спрямованість оподаткування.

У структурі місцевих податків і зборів основну частку становлять плата за землю та Єдиний податок (рис. 1). За останні 4 роки спостерігається зростання обсягів місцевих податків та зборів, що обумовлено позитивною динамікою плати за землю, податку на нерухоме майно (відмінне від земельної ділянки) та Єдиного податку.

Збільшення надходжень податку за землю зумовлено збільшенням площ, щодо яких проведено грошове оцінювання земель; проведенням інвентаризації земельних ділянок, наданих у користування та оренду; проведенням індексації нормативної грошової оцінки землі; переглядом укладених угод на оренду землі та розміру орендної плати. Єдиний податок стабільно зростає, а відбувається це переважно завдяки збільшенню кількості платників податку – фізичних осіб та суб'єктів малого підприємництва.

В зарубіжних країнах до інструментів регулювання сталого розвитку також належать екологічні податки, туристичні податки, податок на використання поліетиленового пакета (Plastic-bag tax), податок на поховання відходів, екологічні плати й внески, плата за використання продукту, системи депонування відходів, штрафи, пені, платежі за невиконання нормативно-правових вимог, відповідальність і схеми компенсації, торговельні квоти, екологічні дотації (субсидії), стимулювання, надання технічної й фінансової допомоги з боку держави й місцевих органів виконавчої влади [5; 13; 15].

Казначейське обслуговування неподаткових надходжень охоплює відкриття й обслуговування

рахунків, проведення розрахунків та зарахування коштів на рахунки від власності та підприємницької діяльності, адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності та інших неподаткових надходжень. Структура неподаткових надходжень місцевих бюджетів відображена в табл. 2.

В структурі неподаткових надходжень основну частку (65–75%) становлять надходження бюджетних установ, що разом з доходами від власності та підприємницької діяльності мають змінну динаміку впродовж досліджуваного періоду. За 2016–2018 рр. доходи від власності та підприємницької діяльності збільшувались, проте у 2019 р. спостерігається зменшення на 315 865 млн. грн. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності за досліджуваний період мають постійну позитивну динаміку зростання й становлять у середньому 15% від загального обсягу неподаткових надходжень місцевих бюджетів.

Доходи місцевих бюджетів України від операцій з капіталом формуються за рахунок продажу майна, що перебуває в комунальній власності, а також внаслідок відчуження земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у безпосередній юрисдикції територіальних громад або у спільному користуванні з районними радами. У табл. 3 наведено дані доходів місцевих бюджетів від операцій з капіталом.

За досліджуваний період обсяги доходів від операцій з капіталом мають зростаючу динаміку, в їх структурі постійну позитивну динаміку мають надходження від продажу основного капіталу. Надходження від продажу землі й нематеріальних активів мають змінну динаміку, проте відслідковується приріст у 2019 р. порівняно з 2016 р. Відстежується зміна структури доходів місцевих бюджетів від операцій з капіталом в бік зростання частки надходжень від продажу основного капіталу та

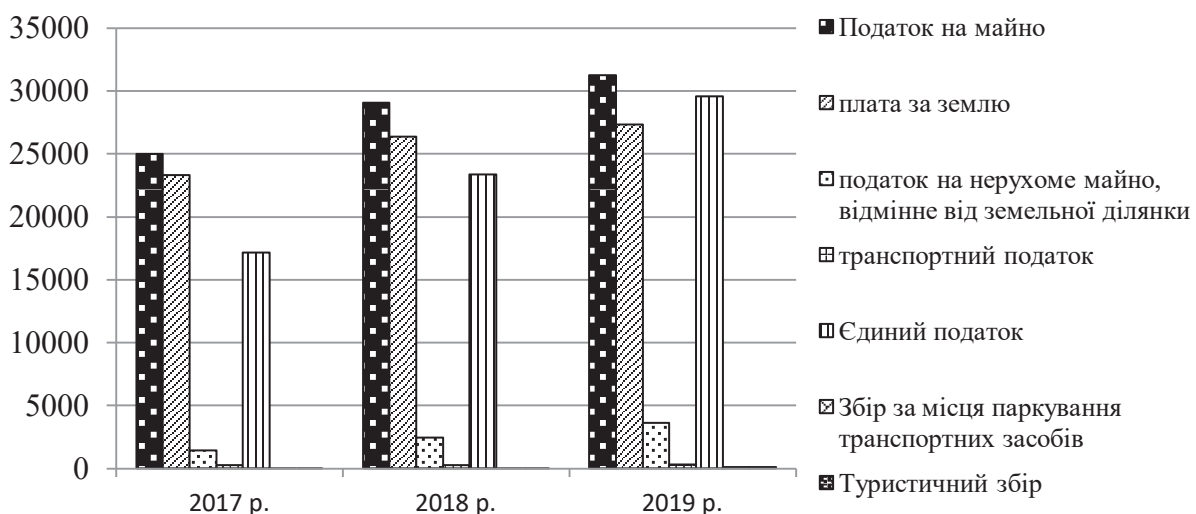

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2014–2018 рр., млн. грн.

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 8]

Таблиця 2

Неподаткові надходження до місцевих бюджетів за 2016–2019 рр.

Неподаткові надходження	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Надходження бюджетних установ, млн. грн.	15287	14764	16949	21195
частка у загальному обсязі неподаткових надходжень, %	75,9	67,9	65,3	72,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності, млн. грн.	478	1775	2341	1440
частка у загальному обсязі неподаткових надходжень, %	2,4	8,2	9,0	4,9
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, млн. грн.	2846	3360	3981	4360
частка у загальному обсязі неподаткових надходжень, %	14,1	15,4	15,3	15,0
Інші неподаткові надходження, млн. грн.	1537	1857	2698	2135
частка у загальному обсязі неподаткових надходжень, %	7,6	8,5	10,4	7,3
Всього	20148	21756	25969	29130

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 12]

Таблиця 3

Доходи місцевих бюджетів від операцій з капіталом за 2016–2019 рр.

Доходи від операцій з капіталом	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Надходження від продажу основного капіталу, млн. грн.	496	593	830	1 190
частка у загальному обсязі доходів від операцій з капіталом, %	33,4	41,9	41,1	44,9
Кошти від продажу землі та нематеріальних активів, млн. грн.	991	824	1 191	1 462
частка у загальному обсязі доходів від операцій з капіталом, %	66,6	58,1	58,9	55,1
Всього	1 487	1 418	2 022	2 653

Джерело: розраховано, систематизовано автором на основі [2; 8]

скорочення частки надходжень від продажу землі й нематеріальних активів.

За економічним змістом доходам від операцій з капіталом властива інвестиційна складова, що зумовлює їх використання для фінансування капітальних видатків. На відміну від інших груп надходжень місцевих бюджетів, податкових і неподаткових джерел бюджетних доходів (за винятком цільових фондів органів місцевого самоврядування), доходи від продажу комунального майна й землі майже повністю зараховуються до бюджету розвитку, що формується у складі спеціального фонду місцевого бюджету.

Ще одним важливим джерелом доходів місцевих бюджетів є міжбюджетні трансферти, тобто кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплат-

ній та безповоротній основі. Дані табл. 4 свідчать про те, що саме трансферти складають основну частину доходів місцевих бюджетів.

Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів становить більше 50% за досліджуваній період. Найвищий рівень був у 2016 р. більше 59%, у 2019 р. частка трансфертів скоротилась до 53,8%. В абсолютних показниках обсяги міжбюджетних трансфертів мають постійну зростаючу динаміку, що свідчить про зростання у досліджуваному періоді доходів місцевих бюджетів за рахунок трансфертів. У 2019 р. вони становили 304 672 млн. грн. Впродовж 2016–2019 рр. ці доходи зросли на 167 083 млн. грн.

Вагома частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів є усталеною практикою для України. Значні за обсягом кошти з державного бюджету спрямовуються на

Таблиця 4

Доходи місцевих бюджетів від трансфертів за 2016–2019 рр.

Доходи місцевих бюджетів	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Податкові, млн. грн.	98 218	146 902	201 005	229 815
Неподаткові, млн. грн.	20 148	21 756	25 969	29 130
Доходи від операцій з капіталом, млн. грн.	1 487	1 418	2 022	2 653
Трансферти, млн. грн.	173 980	195 395	229 491	304 672
Всього доходів, млн. грн.	293 833	365 471	458 487	566 270
Частка надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів, %	100	100	100	100
частка податкових	33,4	40,2	43,8	40,6
частка неподаткових	6,9	6,0	5,7	5,1
частка доходів від операцій з капіталом	0,5	0,4	0,4	0,5
частка трансфертів	59,2	53,5	50,1	53,8

Джерело: розраховано, систематизовано автором на основі [2; 12]

виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям; на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепlopостачання, водopостачання і водовідведення, квартирної плати; на виплату освітньої та медичної субвенцій. Держава повинна бути зацікавлена в тому, щоби фінансування заходів соціально-економічного характеру відбувалося в належному обсязі в усіх регіонах, будучи контролером витрачання бюджетних коштів.

Від місцевих органів виконавчої влади залежить створення такої системи, яка б давала змогу контролювати відповідність доходів місцевих бюджетів рішенням та забезпечувати рівномірний розподіл надходжень і витрат. Це завдання має бути реалізоване через створення оптимальної системи оперативного управління місцевими фінансами й забезпечення своєчасних розрахунків за зобов'язаннями місцевих органів влади, а також вирішення проблеми короткострокової незбалансованості місцевих бюджетів.

Зокрема, функції органів державної казначейської служби у забезпеченні сталого розвитку на місцевому рівні реалізуються у сфері обслуговування, ведення рахунків, проведення розрахунків, обліку, звітності, формування та ведення документації, контролю тощо (табл. 5).

Таким чином, основним завданням органів Державної казначейської служби в процесі обслуговування місцевих бюджетів є сприяння виконанню бюджетної політики місцевого самоврядування та

здійсненню ефективного управління коштами місцевих бюджетів [3; 6; 9; 10].

Висновки з проведеного дослідження. Роль органів державної казначейської служби у формуванні доходів місцевих бюджетів в умовах сталого розвитку реалізується через виконання нею відповідних функцій. Організаційне та технічне обслуговування казначейською службою дохідних грошових потоків місцевих бюджетів, оперативність та ефективність роботи казначейства дає змогу здійснювати видатки з місцевих бюджетів на фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, а також видатки на упорядкування населених пунктів, розвиток інфраструктури, соціальний захист населення, сприяючи сталому розвитку на місцевому рівні.

Основним завданням органів Державної казначейської служби в процесі обслуговування місцевих бюджетів в умовах сталого розвитку є сприяння виконанню бюджетної політики місцевого самоврядування та здійсненню ефективного управління коштами місцевих бюджетів. Саме територіальні органи казначейства як основна фінансова ланка місцевих органів влади посідають особливе місце в управлінні грошовими потоками місцевих бюджетів та обслуговуванні здійснення соціальних, економічних та екологічних видатків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнидюк І.В., Дідківська Д.І. Вплив реформи децентралізації на фінансову спроможність місцевих бюджетів. *Економіка та суспільство*. 2017. № 10. С. 565–568.

Таблиця 5

Функції органів державної казначейської служби у забезпеченні сталого розвитку на місцевому рівні

Сфера діяльності	Функції
Обслуговування	Обслуговування місцевих бюджетів за доходами, видатками, кредитуванням та фінансуванням бюджету; здійснення операцій щодо виконання платіжних доручень розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів; здійснення покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів.
Ведення рахунків	Відкриття рахунків для зарахування доходів місцевих бюджетів та інших надходжень розпорядникам бюджетних коштів та одержувачам бюджетних коштів у розрізі місцевих бюджетів та кодів бюджетної класифікації; здійснення розрахунків за міжбюджетними трансфертами.
Проведення розрахунків	Розподіл платежів між рівнями місцевих бюджетів; перерахування розподілених коштів місцевим бюджетам за належністю; проведення взаємних розрахунків між державним бюджетом та місцевими бюджетами; здійснення перерахування коштів місцевих бюджетів щодо бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ на поточні рахунки місцевих фінансових органів, розпорядників бюджетних коштів, відкриті в установах банків державного сектору.
Облік та звітність	Бухгалтерський облік усіх операцій щодо виконання місцевих бюджетів; реєстрація та облік бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів; складання фінансової та бюджетної звітності про виконання місцевих бюджетів; подання звітності Міністерству фінансів України та місцевим фінансовим органам.
Формування та ведення документації	Формування розрахункових документів і проведення повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до місцевих бюджетів; надання фінансовим органам виписки з рахунків.
Контроль	Проведення попереднього та поточного контролю за цільовим спрямуванням бюджетних коштів тощо.

Джерело: систематизовано автором на основі [3; 6; 9; 10]

2. Звіти про виконання місцевих бюджетів України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/2018-8> (дата звернення: 02.03.2020).

3. Копитов С.М. Функції казначейства з виконання державного та місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2017. № 5. С. 45–51.

4. Маршук Л.М., Любчак І.С. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 1099–1104.

5. Міронова Л.О., Роменська К.М. Зарубіжний досвід оперативного управління залишками коштів єдиного казначейського рахунку. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_1/Mironova.pdf (дата звернення: 02.03.2020).

6. Місцеві фінанси : навчальний посібник / [Н.Л. Замкова, І.В. Гнидюк, Ю.А. Романовська, М.Ю. Мироненко, О.А. Поліщук, А.О. Нікітішин, І.Л. Цехановський, Н.Н. Британська. Вінниця : Видавничо-редакційний центр ВТЕІ КНТЕУ, 2016. 412 с.

7. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є. Патона. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України : дані та аналітика. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (дата звернення: 02.03.2020).

9. Положення про Державну казначейську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215 ; оновлення від 23 жовтня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF> (дата звернення: 02.03.2020).

10. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів : Наказ Міністерства фінансів України від 23 серпня 2012 р. № 938; оновлення від 8 жовтня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12> (дата звернення: 02.03.2020).

11. Цілі сталого розвитку // Офіційний сайт Організації об'єднаних націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 02.03.2020).

12. Ціна держави – проект CASE Україна. Бюджет України: доходи. URL: <http://cost.ua> (дата звернення: 02.03.2020).

13. Agenda 21. UN Documents: Sustainable Development. URL: <http://www.undocuments.net/agenda21.htm> (дата звернення: 02.03.2020).

14. Nikitishin A.O. Social and Economic Priorities in the Context of Sustainable Development: Collective monograph. *The Academy of Management and Administration in Opole*. 2016. P. 125–131.

15. Sustainable Development Goals. United Nations Sustainable Development Knowledge Platform. URL: <http://sustainabledevelopment.un.org> (дата звернення: 02.03.2020).

REFERENCES:

1. Hnydiuk I.V., Didkivska D.I. (2017) Vplyv reformy detsentralizatsii na finansovu spromozhnist mistsevykh biudzhetyv [Impact of decentralization reform on the financial capacity of local budgets]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vol. 10. P. 565–568.

2. Zvity pro vykonannia mistsevykh biudzhetyv Ukrainy [Reports on implementation of local budgets of Ukraine]. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/2018-8> (accessed: 2 March 2020).

3. Kopytov S.M. (2017.) Funktsii kaznacheistva z vykonannia derzhavnoho ta mistsevykh biudzhetyv [Treasury functions for the execution of state and local budgets]. *Finansy Ukrainy*. Vol. 5. P. 45–51.

4. Marshuk L.M., Liubchak I.S. (2018) Rol mizhbiudzhetynykh transfertiv u formuvanni dokhodiv mistsevykh biudzhetyv Ukrainy [The role of intergovernmental transfers in the formation of local budget revenues in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vol 19. P. 1099–1104.

5. Mironova L.O., Romenska K.M. Zarubizhnyi dosvid operatyvnoho upravlinnia zalyshkamy koshtiv yedynoho kaznacheiskoho rakhunku [Foreign experience of operational management of balances of the single treasury account]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_1/Mironova.pdf (accessed: 2 March 2020).

6. Zamkova N.L., Hnydiuk I.V., Romanovska Yu.A., Myronenko M.Yu., Polishchuk O.A., Nikitishyn A.O., Tsekhanovskyi I.L., Brytanska N.N. (2016) Mistsevi finansy : navchalnyi posibnyk [Local finance : a text-book]. Vinnytsia : Vydavnycho-redaktsiinyi tsentr VTEI KNTU. 412 p.

7. Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine] / za zah. red. B.Ye. Patona. (2012) K. : Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy", 72 p.

8. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy: dani ta analityka (2019) [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine: data and analytics]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (accessed: 2 March 2020).

9. Polozhennia pro Derzhavnu kaznacheisku sluzhbu Ukrainy (2015) [Regulation on the State Treasury Service of Ukraine] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF> (accessed: 2 March 2020).

10. Pro zatverdzhennia Poriadku kaznacheiskoho obsluhovuvannia mistsevykh biudzhetyv (2012) [On approval of the Procedure of Treasury servicing of local budgets] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12> (accessed: 2 March 2020).

11. Orhanizatsii obiednanykh natsii v Ukraini (2018) Tsili staloho rozvytku [Sustainable Development Goals]. Available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (accessed: 2 March 2020).

12. Tsina derzhavy – proekt CASE Ukraina. Biudzhety Ukrainy: dokhody [Budget of Ukraine: Revenues]. Available at: URL: <http://cost.ua> (accessed: 2 March 2020).

13. Agenda 21. UN Documents: Sustainable Development. URL: <http://www.undocuments.net/agenda21.htm> (accessed: 2 March 2020).

14. Nikitishin A.O. Social and Economic Priorities in the Context of Sustainable Development : Collective monograph. *The Academy of Management and Administration in Opole*. 2016. P. 125–131.

15. Sustainable Development Goals. United Nations Sustainable Development Knowledge Platform. URL: <http://sustainabledevelopment.un.org> (accessed: 2 March 2020).

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ

LEVEL OF THE STOCK MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE

У статті досліджено рівень розвитку фондового ринку та інвестиційна привабливість України на сучасному етапі. Наведено класифікацію фондових ринків країн світу, розроблену компанією MSCI, а також критерії, на основі яких побудована дана класифікація. Визначено, що з 2015 року фондовий ринок України належить до групи «окремих», тобто найменш розвинутих, фондових ринків. В статті проведено порівняльний аналіз складових доступності ринку для інвесторів в Україні, Польщі, Литві та Румунії, та визначено елементи ринку, які потребують поліпшення. Найвищі оцінки від інвесторів у 2019 році Україна отримала за відкритість ринку до іноземних інвесторів, тоді як оцінка легкості руху капіталу, ефективності операційного середовища та стабільності інституційного середовища залишається поки на низькому рівні. При цьому, враховуючи здійснені в 2019 році кроки з валютної лібералізації, в 2020 році Україна має високі шанси покращити оцінку іноземними інвесторами легкості руху капіталу в країні.

Ключові слова: фондовий ринок, рівень розвитку фондового ринку, інвестиційна привабливість, рівень економічного розвитку, розмір та ліквідність фондового ринку, доступність ринку, інфраструктура ринку.

В статті досліджено рівень розвитку фондового ринку та інвестиційна привабливість України на сучасному етапі.

Привабливість України на сучасному етапі. Представлена класифікація фондових ринків країн світу, розроблена компанією MSCI, а також критерії, на основі яких побудована дана класифікація. Визначено, що з 2015 року фондовий ринок України належить до групи «окремих», тобто найменш розвинутих, фондових ринків. В статті проведено порівняльний аналіз складових доступності ринку для інвесторів в Україні, Польщі, Литві та Румунії, та визначено елементи ринку, які потребують поліпшення. Найвищі оцінки від інвесторів у 2019 році Україна отримала за відкритість ринку до іноземних інвесторів, тоді як оцінка легкості руху капіталу, ефективності операційного середовища та стабільності інституційного середовища залишається поки на низькому рівні. При цьому, враховуючи здійснені в 2019 році кроки з валютної лібералізації, в 2020 році Україна має високі шанси покращити оцінку іноземними інвесторами легкості руху капіталу в країні.

Ключевые слова: фондовый рынок, уровень развития фондового рынка, инвестиционная привлекательность, уровень экономического развития, размер и ликвидность фондового рынка, доступность рынка, инфраструктура рынка.

УДК 336.76

<https://doi.org/10.32843/bses.50-51>

Смельянова Л.О.

к.е.н., доцент кафедри міжнародного економічного аналізу і фінансів Львівський національний університет імені Івана Франка

Yemelyanova Lidiya

Ivan Franko National University of Lviv

The article investigates the level of the stock market development and the investment attractiveness in Ukraine at the present stage. These two definitions are inextricably linked, because exactly level of the stock market development is one of the important guidelines for investors during process of choosing a country for making an investment. Financial analysts to determine the level of stock market development use Morgan Stanley Capital International's classification, in particular. In this article we present the MSCI stock markets classification, as well as the criteria of this classification. It was defined that since 2015 the stock market of Ukraine belongs to the group of "standalone", i.e. least developed, stock markets. The article provides a comparative analysis of market accessibility components for investors in Ukraine, Poland, Lithuania and Romania, there are identified market elements that need to be improved. The best results in market accessibility for foreign investors among the defined countries has Poland, slightly worse have Lithuania and Romania. According to the MSCI report, Ukraine needs to improve almost all components of the market accessibility. The highest ratings from investors in 2019 were received by Ukraine for openness to foreign ownership, while the rating of ease of capital movement, efficiency of the operational framework and stability of the institutional framework remains at the low level. However, it should be noted, that Ukraine slowly, but moves toward in the right direction, particularly in the context of operational framework changes. According to the analysis of the dynamics of the ease of doing business indicator during 2015-2020 overall and its components, in particular, we can make a conclusion, that there are certain positive changes in property registering, starting a business, disclosure of information and enforcing contracts in Ukraine. All listed above elements are critically important for assessment of the market accessibility for foreign investors. Taking in account, steps made in 2019 on currency liberalization, in 2020 Ukraine has a high chance to improve its rating of ease of capital movement by foreign investors.

Key words: stock market, level of the stock market development, investment attractiveness, level of the economic development, size and liquidity of the stock market, market accessibility, market infrastructure.

Постановка проблеми. Розвинутий фондовий ринок є важливим елементом ринкової економічної системи, який забезпечує акумулювання та перерозподіл вільних коштів між економічними суб'єктами з метою їх ефективного використання. Становлення фондового ринку України триває протягом усього періоду незалежності, проте й досі вітчизняний фондовий ринок залишається невеликим та низьколіквідним. В цьому контексті важливим є проведення постійного моніторингу стану фондового ринку, аналіз позитивних зрушень та виявлення проблемних аспектів функціонування вітчизняного фондового ринку з метою його подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей розвитку і функціонування фондового ринку України присвячена низка праць вітчизняних економістів, серед яких варто відзначити, зокрема, праці В. Базилевича, І. Бланка, О. Мозгового, В. Шелудько, Л. Селіверстової, Ю. Коваленко, В. Корнєєва, З. Луцишин та В. Адаменка.

Постановка завдання. Метою написання статті є аналіз рівня розвитку фондового ринку та інвестиційної привабливості України на сучасному етапі, а також визначення складових вітчизняного ринку, які потребують реформування або ж удосконалення. В цьому контексті, на нашу

думку, важливо визначити місце фондового ринку України серед інших країн світу, використовуючи класифікацію MSCI, а також провести порівняння України з країнами Східної Європи та Балтії за складовими такого важливого критерію розподілу фондових ринків MSCI за рівнем розвитку, як доступність ринку для інвестора. Такий аналіз дасть можливість продемонструвати проблеми, з якими доводиться мати справу міжнародним інституційним інвесторам в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження процесу інвестування на історичних прикладах показують, що успіх результатів здійснених інвестицій визначається переважно ефективністю прийнятих рішень щодо розміщення грошових коштів. В даному випадку важливим є вибір як конкретного об'єкту інвестування та галузі, так і країни. Одним з орієнтирів при виборі країни є відповідно рівень розвитку фондового ринку.

Для визначення рівня розвитку фондового ринку фінансові аналітики послуговуються, зокрема, класифікацією компанії Morgan Stanley Capital International (MSCI), згідно з якою фондові ринки країн світу розподіляються на: розвинуті (developed markets); фондові ринки, що формуються (emerging markets); «прикордонні» фондові ринки (frontier markets), а також всі інші або так звані «окремі» фондові ринки (standalone markets), тобто найменш розвинуті. Критеріями для поділу є: рівень економічного розвитку, роз-

мір та рівень ліквідності ринку, а також доступ до ринку (табл. 1).

Показник рівня економічного розвитку використовується лише для визначення розвинутих ринків. Критерії розміру та ліквідності містять відповідно вимоги щодо мінімальних значень виокремлених показників. Критерій доступності ринку відображає досвід міжнародних інституційних інвесторів щодо інвестицій на даному ринку і складається з п'яти компонентів: відкритість до іноземних інвесторів, легкість притоку/відтоку капіталу, ефективність операційного середовища, доступність інвестиційних інструментів та стабільність інституційного середовища (табл. 1).

Відповідно до класифікації MSCI станом на 2019 рік до групи розвинутих потрапили фондові ринки 23 країн світу, зокрема, США, Канади, Сінгапуру, Нової Зеландії, Гонконгу, Австралії, Японії, Німеччини, Великобританії, Франції, Австрії, Швейцарії, Данії, Фінляндії. До групи країн з фондовим ринком, що формується належить 27 країн світу, зокрема, Аргентина, Бразилія, Чилі, Чехія, Єгипет, Угорщина, Польща, Росія, Туреччина, Китай, Індія, Індонезія, Корея. До групи країн з «прикордонним» фондовим ринком потрапила 21 країна, зокрема, Хорватія, Естонія, Литва, Казахстан, Румунія, Сербія, Словенія, Кенія, Нігерія, Бахрейн, Кувейт, Бангладеш, Шрі-Ланка, В'єтнам [1].

Для того, щоб зрозуміти, наскільки та за якими параметрами рівень розвитку фондового ринку

Таблиця 1

Критерії розподілу фондових ринків за рівнем розвитку згідно класифікації MSCI

Критерії	«Прикордонні» ринки	Ринки, що формуються	Розвинуті ринки
<i>А. Рівень економічного розвитку</i>			
A.1. Сталість економічного розвитку	не вимагається	не вимагається	країни, ВНД на душу населення яких на 25% вищий за порогове значення СБ для країн з високим рівнем доходу протягом останніх 3-х років поспіль
<i>Б. Вимоги до розміру та ліквідності:</i>			
Б.1. Кількість компаній, що відповідають стандартним критеріям:	2	3	5
• Розмір компанії (повна ринкова капіталізація)**	776 млн. дол. США	1551 млн. дол. США	3102 млн. дол. США
• Капіталізація акцій компанії у вільному обігу**	61 млн. дол. США	776 млн. дол. США	1551 млн. дол. США
• Розмір ліквідності	2,5% ATVR***	15% ATVR***	20% ATVR***
<i>В. Критерій доступності ринку:</i>			
V.1. Відкритість до іноземних інвесторів	принаймі певна	істотна	дуже висока
V.2. Легкість притоку/відтоку капіталу	принаймі часткова	істотна	дуже висока
V.3. Ефективність операційного середовища	помірна	добра та перевірена	дуже висока
V.4. Доступність інвестиційних інструментів	висока	висока	необмежена
V.5. Стабільність інституційного середовища	помірна	помірна	дуже висока

Примітка: * – за даними Світового банку порогове значення ВНД на душу населення для країн з високим рівнем доходу у 2019 році складало 12 375 дол. США (за т. зв. «методом Атласу»). ** – мінімальне значення станом на травень 2019 року. *** – ATVR (Annualized traded value ratio) – середня вартість акцій, що торгуються щодня у відсотках від ринкової капіталізації акцій.

Джерело: [2, с. 2]

та інвестиційна привабливість України є нижчими від, зокрема, таких близьких до нас географічно та історично країн, як Польщі, Литви та Румунії, проаналізуємо складові доступності ринку цих країн для інвесторів (табл. 2).

Не дивно, що рівень розвитку фондового ринку України не відповідає навіть мінімальним критеріям приналежності до «прикордонних» фондових ринків. Як видно з таблиці 2, майже за всіма параметрами відкритості до іноземних інвесторів в Україні немає жодних проблем, чого не можна, на жаль, сказати про інші складові доступності ринку.

Починаючи з 18 грудня 2007 року компанія MSCI розраховує для України MSCI Ukraine Index. В серпні 2015 року MSCI Ukraine Index був вилучений з групи «прикордонних» та потрапив до групи «окремих» фондових індексів [1]. Причиною вилучення стало запровадження НБУ обмежень для іноземних інвесторів на репатріацію коштів, отриманих від продажу цінних паперів, випущених українськими суб'єктами господарювання, та дивідендів. Однією з вимог приналежності фондового ринку країни до «прикордонних» ринків, на думку компанії MSCI, є забезпечення принаймні часткового транскордонного руху капіталу [4, с. 1]. Зі складу MSCI Frontier Markets Index в серпні 2015 року були виключені акції АТ «Мотор Січ» та ПАТ «Укрнафта» [5], а зі складу MSCI Frontier Markets Small Cap Index відповідно акції

ПАТ «Центренерго» [6]. Станом на 2020 рік MSCI розраховує MSCI Ukraine Index, який створений для вимірювання ефективності компаній з високою та середньою капіталізацією. Складовими MSCI Ukraine Index є дані двох компаній: Кернел та МХП (Миронівського хлібпродукту) [7].

Показник легкості руху капіталу в Україні станом на червень 2019 року є таким, що потребує поліпшення, тоді як в Польщі, Литві та Румунії за оцінкою MSCI з цією складовою доступності ринку немає жодних проблем (табл. 2). Проте, слід зазначити, що при перегляді індексу у 2020 році в Україні є всі шанси отримати вищу оцінку від MSCI за складовою легкості руху капіталу. З 10 липня 2019 року бізнес з іноземним капіталом більше не обмежується лімітом на перерахування дивідендів за кордон або на рахунки нерезидентів в Україні в розмірі 12 млн. євро на місце для однієї юридичної особи [8]. У вересні 2019 року у межах валютної лібералізації та з метою поліпшення інвестиційного клімату НБУ скасував також щомісячний ліміт в обсязі 5 млн. євро на репатріацію коштів від продажу цінних паперів, корпоративних прав, а також коштів, отриманих унаслідок зменшення статутних капіталів юридичних осіб, виходу з господарських товариств іноземними інвесторами. НБУ розширив також перелік дозволених операцій за рахунками нерезидентів, зокрема, дозволив зарахування коштів в гривнях,

Таблиця 2

Складові доступності ринку України для інвестора за класифікацією MSCI станом на 2019 рік

Складові	Україна	Польща	Литва	Румунія
<i>1. Відкритість до іноземних інвесторів</i>				
1.1. Кваліфікаційні вимоги	++	++	++	++
1.2. Ліміти для іноземної власності	++	++	++	++
1.3. Простір для іноземних інвесторів	++	++	++	++
1.4. Рівні права для іноземних інвесторів	+	+	++	+
<i>2. Легкість притоку/відтоку капіталу</i>				
1.1. Рівень обмежень на рух капіталу	-/?	++	++	++
1.2. Рівень лібералізації валютного ринку	-/?	++	++	++
<i>3. Ефективність операційного середовища</i>				
3.1. Вхід на ринок: • Реєстрація інвестора та інвестиційного рахунку	-/?	++	++	++
3.2. Організація ринку: • Регулювання ринку • Доступність інформації	-/? -/?	+ +	++ ++	++ ++
3.3. Інфраструктура ринку: • Кліринг та розрахунки • Інститут номінального утримувача • Реєстр/депозитарій • Торгівля • Можливість трансферу • Кредитування акціями • Короткий продаж	-/? -/? + -/? + -/? -/?	+ ++ + ++ + + +	++ ++ ++ ++ ++ -/? -/?	+ ++ ++ ++ + -/? -/?
4. Доступність інвестиційних інструментів*		++	++	++
5. Стабільність інституційного середовища	-/?	++	+	+

Примітка: «+++» - жодних проблем; «++» – відсутні основні проблеми, можливі поліпшення; «-/?» – потрібні поліпшення/ступінь оцінки; * – ця складова для деяких «прикордонних» та «окремих» ринків й досі оцінюється.

Джерело: складено автором на основі [3]

отриманих в якості дивідендів, процентних виплат за цінними паперами на поточні рахунки фізичних осіб – нерезидентів. Ці дії НБУ підвищують гнучкість нерезидентів у керуванні власними коштами як в іноземній валюті, так і в гривні. Відтак, спрощення процедури повернення іноземних інвестицій повинно посприяти також подальшому зростанню їх залучення в українську економіку [9].

Третьою важливою складовою доступності ринку є ефективність операційного середовища (табл. 2). Іноземні інвестори негативно оцінюють такі параметри ефективності операційного середовища в Україні, як вхід на ринок, організація ринку та більшість складових інфраструктури ринку.

Розглядаючи параметр входу на ринок, паралельно варто звернути увагу на показник легкості ведення бізнесу, що розраховує Світовий банк. В 2019 році в Україні прослідковується певне покращення показника легкості ведення бізнесу (зростання з 69,1 у звіті «Ведення бізнесу» за 2019 рік до 70,2 у звіті 2020 року, що сформований 1-го травня 2019 року). Позитивні зміни відбулися, зокрема, з реєстрацією власності, цей показник зріс з 70 у звіті 2019 року до 71,3 у звіті 2020 року. Зростання показника відбулося, зокрема, завдяки поліпшенню таких складових реєстрації власності, як «прозорість» інформації (індекс зріс з 3 до 3,5 при максимумі в 6), механізми вирішення земельних спорів (індекс зріс з 6,5 до 7,5 при максимумі у 8), якість системи управління земельними ресурсами (зростання індексу з 14,5 до 16 при максимумі в 30). Слід зазначити, що це перші позитивні зрушення цих складових, починаючи з 2016 року. Час на реєстрацію власності в Україні за 2015–2020 роки зменшився з 27 до 15 днів. Час на реєстрацію підприємств за 2015–2017 роки скоротився з 22 до 6,5 днів, такий показник характерний і для звіту за 2020 рік. Поліпшення у звіті 2020 року продемонстрував також такий важливий показник легкості ведення бізнесу, як захист міноритарних акціонерів (показник зріс з 66 у 2019 році до 68 у 2020 році), зокрема, такі його складові, як індекс рівня розголошення інформації (зріс з 8 до 9 при максимумі в 10) та індекс рівня захисту міноритарних акціонерів (зріс з 33 до 34 при максимумі в 50). Не менш важливою складовою ведення бізнесу є показник забезпечення виконання контрактів, який протягом 2016–2019 років зріс в Україні з 57,1 до 63,6, при цьому у звіті за 2020 рік рівень цього показника залишається незмінним. Таке поліпшення показника забезпечення виконання контрактів було досягнуто завдяки позитивним зрушенням в якості системи судочинства і структурі судової системи та судових процедур. Так, зокрема, індекс якості системи судочинства зріс з 8 у 2016 році до 11,5 (при максимумі у 18) у 2019 році, залишивсь без змін у звіті за 2020 рік. Індекс структури судової системи та судових про-

цедур зріс з 3,5 в 2016 році до 5 (що становить максимум) у 2019 році [10].

Відповідно до аналізу динаміки показника легкості ведення бізнесу протягом 2015–2020 років загалом та, наведених вище, його складових, зокрема, можна зробити висновок щодо наявності в Україні певних позитивних зрушень у реєстрації власності, реєстрації підприємств, доступності інформації та забезпеченні виконання контрактів, що так чи інакше впливає на оцінку інвесторами доступності ринку (табл. 2). Попри це, величина цих зрушень досі недостатня для отримання Україною вищої оцінки MSCI за такими параметрами, як вхід на ринок.

Параметр організації ринку містить дві складові: регулювання ринку та доступність інформації (табл. 2). Оцінка за складовою регулювання ринку напряму залежить від рівня розвитку нормативно-правової бази, що регулює фінансовий ринок, діяльність фондових бірж та інших суб'єктів фінансового ринку. Важливе значення при цьому мають простота доступу, зокрема, англійською мовою, та відсутність двозначності. На кінцеву оцінку за складовою доступності інформації впливає наявність своєчасного розкриття інформації про фондовий ринок, зокрема, біржові повідомлення, корпоративні новини, інформація щодо дивідендів та частки акцій у вільному продажу [2, с. 4]. Як бачимо з таблиці 2, за якістю цих складових доступності ринку Україна поступається як Польщі, в якій відсутні основні проблеми за цими показниками, але необхідні певні поліпшення, так і Литві та Румунії, в яких немає жодних проблем з регулюванням ринку та розкриттям інформації.

Наступним параметром ефективності операційного середовища є інфраструктура ринку (табл. 2). Складовими інфраструктури ринку України, які потребують поліпшення, є кліринг та розрахунки, інститут номінального утримувача, торгівля, кредитування акціями та короткий продаж, дещо кращою є ситуація з функціонуванням депозитарію та можливістю трансферу (табл. 2).

Якість системи клірингу та розрахунків оцінюється в залежності від рівня її відповідності принципам Банку міжнародних розрахунків (БМР). Серед іншого, важливими аспектами цієї системи є постачання проти оплати, а також можливість використання овердрафту [2, с. 4]. В 2013 році в Україні на базі Всеукраїнського депозитарію цінних паперів було створено Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках. Виключною компетенцією центру є проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати». Крім цього, центр забезпечує виплату доходу за цінними паперами, номінальної вартості при погашенні цінних паперів та при здійсненні емітентом інших корпоративних

операцій, у тому числі за тими цінними паперами, що розміщені та обертаються за межами України. Розрахунковий центр володіє банківською ліцензією на право надання банківських послуг, генеральною валютною ліцензією та ліцензією на проведення клірингової діяльності [11]. Незважаючи на певні зрушення у реформуванні розрахунково-клірингової системи в Україні, ця складова інфраструктури ринку, на думку інвесторів, потребує значного поліпшення. Вивчення проблемних аспектів клірингу та розрахунків в Україні на сучасному етапі стане об'єктом окремих досліджень.

Для позитивної оцінки за складовою інститут номінального утримувача важливими аспектами є: рівень конкуренції серед місцевих банків-зберігачів, наявність світових банків-зберігачів, а також наявність ефективного механізму, який би перешкодив брокерам мати необмежений доступ до рахунків інвестора та гарантував би збереження активів [2, с. 4]. В цьому контексті слід відзначити, що влітку 2018 року було прийнято Закон України № 6141 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння залученню іноземних інвестицій». Головною метою цього закону і є введення в українське правове поле інституту номінального утримувача, якого досі не існувало. Наявність такого інституту зменшить обсяг операційних витрат і ризиків для великих іноземних інвесторів та підвищить, відповідно, рівень привабливості українського фондового ринку [12]. Закон вступив в силу в листопаді 2018 року та надав право іноземним фінансовим установам (номінальним утримувачам) відкривати рахунок у цінних паперах в депозитарних установах України на підставі відповідного договору. Одночасно номінальні утримувачі зможуть відкривати у себе рахунки для нерезидентів – власників цінних паперів. Це зменшить кількість формальностей, оскільки для нерезидентів-інвесторів усувається необхідність особисто укладати договори з українськими депозитарними установами. Крім того, для нерезидентів-інвесторів скасовується необхідність бути присутніми при проходженні процедур відкриття рахунків у цінних паперах та особистої ідентифікації в Україні [13]. Вплив зазначених нововведень, скоріше за все, вже незабаром знайде своє позитивне відображення в оцінках інвесторами інфраструктури ринку України.

Наступною важливою складовою інфраструктури ринку є «реєстр/депозитарій» (табл. 2), яка передбачає наявність у країні добре функціонуючого центрального реєстру чи незалежних реєстраторів та центрального депозитарію [2, с. 4]. Якість цієї складової інфраструктури ринку України знаходиться на рівні Польщі та дещо поступається Литві та Румунії (табл. 2). На вітчизняному ринку відсутні основні проблеми з реєстрами та депозитаріями, проте можливі певні поліпшення.

Значного поліпшення в Україні потребує складова інфраструктури ринку під назвою «торгівля», яка передбачає наявність високого рівня конкуренції між брокерами, що забезпечують високу якість послуг [2, с. 4]. За цією складовою як Польща, так і Литва та Румунія демонструють найвищі показники в оцінці (табл. 2). Порівнюючи рівень конкуренції між брокерами на різних торговельних майданчиках України станом на лютий 2020 року, слід відзначити, що на Українській біржі (УБ) нараховується 71 член [14], на фондовій біржі ПФТС – 61 [15], на фондовій біржі Перспектива – 71 [16], на УМВБ – 37 [17], на УФБ – 23 [18], на фондовій біржі ІННЕКС – 20 [19]. Відповідно найбільш конкурентними за кількістю брокерів є майданчики Української біржі та фондової біржі Перспектива. Для порівняння – членами Варшавської фондової біржі станом на 2020 рік є 52 компанії, що мають ліцензію на проведення торгівлі [20]. Відповідно, можемо зробити висновок про важливість не лише кількості, але й якості брокерських послуг для іноземного інвестора.

Наступною складовою інфраструктури ринку є можливість трансферу, під якою мається на увазі можливість здійснення трансакцій поза біржею, а також так званих «натуральних» трансакцій [2, с. 4]. Такі операції використовуються інвестором з метою уникнення зайвого продажу-купівлі цінних паперів певної компанії в тому випадку, коли інвестор хоче змінити брокера. Головною умовою в цьому випадку є наявність можливості проведення операцій з цінними паперами певної компанії в обох брокерів. За цим показником Україна перебуває на рівні з Польщею та Румунією (табл. 2).

Характерною особливістю розвинутих фондових ринків є наявність можливості здійснення короткого продажу акцій та відповідно кредитування акціями. Основні проблеми за цією складовою інфраструктури ринку подолані лише в Польщі, тоді як в Україні, Литві та Румунії за оцінками інвесторів відсутні правове середовище та ефективний механізм, які б дозволили використовувати кредитування акціями та короткий продаж на фондовому ринку (табл. 2).

Важливою складовою доступності ринку відповідно до класифікації MSCI є доступність інвестиційних інструментів (табл. 2), під якою мається на увазі наявність обмежень щодо доступу до біржової інформації, даних та продуктів, що перешкоджає створенню інвестицій [2, с. 4]. На жаль, для України цей параметр доступності ринку й досі оцінюється (табл. 2).

П'ятою складовою доступності ринку для інвестора є стабільність інституційного середовища, зокрема, забезпечення верховенства права та стабільність ринкової економічної системи [2, с. 4]. Найбільш стабільним інституційне середовище є в Польщі, в Литві та Румунії ситуація дещо гірша, тоді як в Україні оцінка якості інституційного

середовища є найнижчою (табл. 2). Така оцінка є повністю закономірною. За даними Світового банку індекс верховенства права, що є складовою індексу якості державного управління, в Польщі у 2018 році становив 75, в Литві – 85,1, в Румунії – 71,15, тоді як в Україні лише 32,69 [21].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладений вище матеріал, варто зазначити, що рівень розвитку фондового ринку та інвестиційна привабливість України знаходяться на даний час на досить низькому рівні. Серед складових доступності ринку для інвесторів відповідно до класифікації MSCI найвищі оцінки у 2019 році Україна отримала за відкритість до іноземних інвесторів. Такі складові доступності ринку, як легкість притоку/відтоку капіталу, ефективність операційного середовища та стабільність інституційного середовища отримали переважно низькі оцінки. Проте, слід відзначити, що Україна, хоча й повільно, але рухається в правильному напрямку, зокрема, в контексті змін в операційному середовищі. Враховуючи кроки НБУ, проведені щодо валютної лібералізації у 2019 році, вже у 2020 році Україна має всі шанси покращити рівень оцінки іноземними інвесторами складової легкості руху капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Market classification. Morgan Stanley Capital International. URL: <https://www.msci.com/market-classification> (дата звернення: 21.02.2020).
2. MSCI Market Classification Framework 2019. Morgan Stanley Capital International. URL: <https://www.msci.com/market-classification> (дата звернення: 21.02.2020).
3. MSCI Global Market Accessibility Review 2019. Morgan Stanley Capital International. URL: https://www.msci.com/documents/1296102/1330218/MSCI_Market_Accessibility_Review_Country_Comparison_2019.pdf/142b5a29-e385-2922-4f79-8d6f4a04a467 (дата звернення: 21.02.2020).
4. Consultation: Reclassification of MSCI Ukraine Index. MSCI Press Release 2015. Morgan Stanley Capital International. URL: <https://www.msci.com/documents/10199/5e1f38fd-2da5-45b1-8a63-be8c62adabaf> (дата звернення: 21.02.2020).
5. MSCI Frontier Markets Indexes. Morgan Stanley Capital International. URL: https://www.msci.com/eqb/fm/MSCI_Aug15_FM_PublicList.pdf (дата звернення: 21.02.2020).
6. MSCI Frontier Markets Small Cap Indexes. Morgan Stanley Capital International. URL: https://www.msci.com/eqb/fm/MSCI_Aug15_FM_SC_PublicList.pdf (дата звернення: 21.02.2020).
7. MSCI Ukraine Index. Morgan Stanley Capital International. URL: <https://www.msci.com/documents/10199/221f7a91-629a-4c2a-9efb-59614f8166f2> (дата звернення: 23.02.2020).
8. Ліміт на репатріацію дивідендів остаточно скасовано. Національний банк України. 2019. 19 липня.

URL: <https://bank.gov.ua/news/all/limit-na-repatriatsiyu-dividendiv-ostatochno-skasovano-7914> (дата звернення: 23.02.2020).

9. Іноземні інвестори зможуть репатріювати кошти від продажу цінних паперів і корпоративних прав без лімітів. Національний банк України. 2019. 9 вересня. URL: <https://www.bank.gov.ua/news/all/inozemni-investori-zmojut-repatriyuvati-koshti-vid-prodaju-tsinnih-papiriv-i-korporativnih-prav-bez-limitiv> (дата звернення: 23.02.2020).

10. Doing Business: Historical Data Sets and Trends Data. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/custom-query> (дата звернення: 23.02.2020).

11. Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках. URL: <https://settlement.com.ua/pro-bank/> (дата звернення: 24.02.2020).

12. Міндаугас Б. Довірена особа для інвестора: чому Україні потрібен інститут номінального утримувача. *Європейська правда*. 2018. 3 вересня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/09/3/7086287/> (дата звернення: 24.02.2020).

13. Руденко О. Законодавчі «зради» й «перемоги» у бізнес-сфері. *Економічна правда*. 2019. 24 травня. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2019/05/24/648030/> (дата звернення: 24.02.2020).

14. Члени біржі. Українська біржа. URL: <http://www.ix.ua/ua/members.aspx> (дата звернення: 24.02.2020).

15. Члени біржі. ПФТС. – URL: <https://pfts.ua/for-investors/members-of-stock> (дата звернення: 24.02.2020).

16. Члени біржі. Фондова біржа Перспектива. URL: <http://fbp.com.ua/Trade/ReestrChlenov.aspx> (дата звернення: 24.02.2020).

17. Перелік членів біржі. Українська міжбанківська валютна біржа. – URL: <https://infodisclosure.uice.com.ua/ТсрList.aspx> (дата звернення: 24.02.2020).

18. Перелік членів біржі. Українська фондова біржа. URL: <https://ukrse.com.ua/chlenstvo-na-ufb/perelik-chleniv-ufb> (дата звернення: 24.02.2020).

19. Перелік членів біржі. Фондова біржа ІННЕКС. URL: http://www.innex-group.com/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=116 (дата звернення: 24.02.2020).

20. List of Exchange Members. Warsaw Stock Exchange. URL: <https://www.gpw.pl/list-of-exchange-members> (дата звернення: 24.02.2020).

21. World Governance Indicators 2019. World Bank. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> (дата звернення: 26.02.2020).

REFERENCES:

1. Morgan Stanley Capital International (2019). Market classification. Available at: <https://www.msci.com/market-classification> (accessed 21 February 2020).
2. Morgan Stanley Capital International (2019). MSCI Market Classification Framework 2019. Available at: <https://www.msci.com/market-classification> (accessed 21 February 2020).
3. Morgan Stanley Capital International (2019). MSCI GlobalMarketAccessibilityReview2019. Available at: https://www.msci.com/documents/1296102/1330218/MSCI_Market_Accessibility_Review_Country_Comparison_2019.pdf/142b5a29-e385-2922-4f79-8d6f4a04a467 (accessed 21 February 2020).

4. Morgan Stanley Capital International (2015). Consultation: Reclassification of MSCI Ukraine Index. MSCI Press Release 2015. Available at: <https://www.msci.com/documents/10199/5e1f38fd-2da5-45b1-8a63-be8c62ad-abaf> (accessed 21 February 2020).
5. Morgan Stanley Capital International (2015). MSCI Frontier Markets Indexes. Available at: https://www.msci.com/eqb/fm/MSCI_Aug15_FM_PublicList.pdf (accessed 21 February 2020).
6. Morgan Stanley Capital International (2015). MSCI Frontier Markets Small Cap Indexes. Available at: https://www.msci.com/eqb/fm/MSCI_Aug15_FM_SC_PublicList.pdf (accessed 21 February 2020).
7. Morgan Stanley Capital International (2020). MSCI Ukraine Index. Available at: <https://www.msci.com/documents/10199/221f7a91-629a-4c2a-9efb-59614f8166f2> (accessed 23 February 2020).
8. Natsionalnyi bank Ukrainy (2019). Limit na repatriatsiiu dyvidendiv ostatochno skasovano. [The dividend repatriation limit has been finally abolished]. (*July 19, 2019*). Available at: <https://bank.gov.ua/news/all/limit-na-repatriatsiyu-dividendiv-ostatochno-skasovano-7914> (accessed 23 February 2020).
9. Natsionalnyi bank Ukrainy (2019). Inozemni investory zmozhut repatriuvaty koshty vid prodazhu tsinnykh paperiv i korporatyvnykh prav bez limitiv. [Foreign investors can repatriate funds from the sale of securities and corporate rights without limits]. (*September 9, 2019*). Available at: <https://www.bank.gov.ua/news/all/inozemni-investori-zmojut-repatriyuvati-koshti-vid-prodaju-tsinnih-paperiv-i-korporativnih-prav-bez-limitiv> (accessed 23 February 2020).
10. Doing Business (2020). Historical Data Sets and Trends Data. Available at: <https://www.doingbusiness.org/en/custom-query> (accessed 23 February 2020).
11. Rozrakhunkovyi tsentr z obsluhovuvannia dohovoriv na finansovykh rynkakh (2020). Available at: <https://settlement.com.ua/pro-bank/> (accessed 24 February 2020).
12. Mindauhas B. (2018). Dovirena osoba dlia investora: chomu Ukraini potriben instytut nominalnoho utrymuvacha. [Confident for investor: why Ukraine needs a custody]. *Yevropeiska pravda*. (*September 3, 2018*). Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/09/3/7086287/> (accessed 24 February 2020).
13. Rudenko O. (2019). Zakonodavchi «zrady» y «peremohy» u biznes-sferi. [Legislative “betrayals” and “victories” in the business sphere]. *Ekonomichna pravda*. (*May 24, 2019*). Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2019/05/24/648030/> (accessed 24 February 2020).
14. Ukrainska birzha (2020). Chleny birzhi [Exchange Members]. Available at: <http://www.ux.ua/ua/members.aspx> (accessed 24 February 2020).
15. PFTS (2020). Chleny birzhi [Exchange Members]. Available at: <https://pfts.ua/for-investors/members-of-stock> (accessed 24 February 2020).
16. Fondova birzha Perspektyva (2020). Chleny birzhi [Exchange Members]. Available at: <http://fbp.com.ua/Trade/ReestrChlenov.aspx> (accessed 24 February 2020).
17. Ukrainska mizhbankivska valiutna birzha (2020). Perelik chleniv birzhi. [List of Exchange Members]. Available at: <https://infodisclosure.uice.com.ua/TcpList.aspx> (accessed 24 February 2020).
18. Ukrainska fondova birzha (2020). Perelik chleniv birzhi. [List of Exchange Members]. Available at: <https://ukrse.com.ua/chlenstvo-na-ufb/perelik-chleniv-ufb> (accessed 24 February 2020).
19. Fondova birzha INNEKS (2020). Perelik chleniv birzhi. [List of Exchange Members]. Available at: http://www.innex-group.com/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=116 (accessed 24 February 2020).
20. Warsaw Stock Exchange (2020). List of Exchange Members. Available at: <https://www.gpw.pl/list-of-exchange-members> (accessed 24 February 2020).
21. World Bank (2019). World Governance Indicators 2019. Available at: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> (accessed 26 February 2020).

ВПЛИВ КОМІСІЙНИХ НАДХОДЖЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

INFLUENCE OF COMMISSION RECEIPTS IN FORMATION OF THE REVENUE OF THE COMMERCIAL BANK

УДК 336.717

<https://doi.org/10.32843/bses.50-52>

Жаворонок А.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вікнянська А.О.

к.е.н., доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Савчук Д.Г.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Zhavoronok Artur

Viknianska Anastasia

Savchuk Dmytro

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

У статті досліджено питання підвищення збільшення питомої ваги комісійних надходжень у загальній структурі доходів банківських установ. Здійснено моделювання впливу зміни обсягів комісійних надходжень банків на загальний розмір їх доходів на основі дослідження зв'язку між зазначеними показниками шляхом використання кубічної однофакторної регресійної моделі, що дасть можливість диверсифікувати портфель банківських послуг для захисту банку від кризових явищ на фінансовому ринку й прийняти ефективні управлінські рішення. В результаті виявлено значний вплив зростання обсягу комісійних доходів на загальний рівень доходів комерційних банків і сильну еластичність ($ECI(I) > 1$) між ними, тобто приріст комісійних доходів банків в Україні має значний вплив на зростання загального обсягу їх доходів. Це дало змогу зробити висновок про підвищення ролі комісійних надходжень у загальному процесі формування доходів банків.

Ключові слова: банківська система, банківські операції, комісійні надходження, системний підхід, моделювання, портфель банківських послуг.

В статье исследованы вопросы повышения увеличения удельного веса комиссионных

поступлений в общей структуре доходов банковских учреждений. Осуществлено моделирование влияния изменения объемов комиссионных поступлений банков на общий размер их доходов на основе исследования связи между указанными показателями путем использования кубической однофакторной регрессионной модели, что даст возможность диверсифицировать портфель банковских услуг для защиты банка от кризисных явлений на финансовом рынке и принять эффективные управленческие решения. В результате выявлено значительное влияние роста объема комиссионных доходов на общий уровень доходов коммерческих банков и сильную эластичность ($ECI(I) > 1$) между ними, то есть прирост комиссионных доходов банков в Украине имеет значительное влияние на рост общего объема их доходов. Это позволило сделать вывод о повышении роли комиссионных поступлений в общем процессе формирования доходов банков.

Ключевые слова: банковская система, банковские операции, комиссионные поступления, системный подход, моделирование, портфель банковских услуг.

The banking system of Ukraine plays an active role in the processes of national economy development. However, the current economic situation is not favorable for the development of banking business, despite the fact that domestic banking institutions have taken the leading position in the financial services market, acting as the largest institutional investors in the country. The expanding of banking services spectrum allows the redistributing of financial risks, the reduce of their negative impact on the efficiency of the commercial bank and creating of new revenue channels. According to this process, the issues of increasing the volume of provision and growth of commission receipts proportion in the general structure of revenues of banking institutions are actualized. In addition, commission receipts more stable than interest, but they're not associated with the risk of losing the value of invested assets (except for the guarantee operations). That is why the article is devoted to determination of the effect of impact the volume of commission of banks on the total amount of their income. The research is based on the study of the relationship between the indicators in deal with cubic one-factor regression model. It would be the basic for a diversification of the portfolio of banking services to protect the bank from crises at the financial market and for adoption of effective management decisions. As a result, the significant influence of the growth of commission receipts on the general level of income of commercial banks. This is evidenced by the computed the correlation coefficient (its value is 0.96 and shows the close relationship between the volume of revenues and volumes of their commission receipts), coefficient of determination, which is 0.91 (that is change the bank's income on 91.0% depends on the change in the volume of commission receipts of commercial banks) and strong elasticity $ECI(I) > 1$ (the increase of commission receipts of banks in Ukraine has a significant impact on the growth of their total). According that it is possible to conclude that the role of commissions in the general process of generating revenues of the bank is increased.

Key words: banking system, banking operations, commission receipts, system approach, modeling, portfolio of banking services.

Постановка проблеми. Банківська система України відіграє активну роль у процесах розбудови національної економіки. Проте сучасна економічна ситуація не є сприятливою для розвитку банківського бізнесу, незважаючи на те, що вітчизняні банківські установи посіли позиції лідерів на ринку фінансових послуг, будучи найбільшими інституційними інвесторами в державі. Саме тому постає гостра об'єктивна необхідність пошуку нових напрямів забезпечення стійкості банківської системи та зниження ймовірності прояву системних ризиків на основі диверсифікації напрямів діяльності банківських установ.

Розширення спектру банківських послуг, що надаються клієнтам, дає змогу перерозподілити

фінансові ризики, знижуючи рівень їх негативного впливу на ефективність роботи банку, сформувати нові канали надходження доходів. Вищезазначене актуалізує питання зростання обсягів та збільшення питомої ваги комісійних надходжень від наданих банківських послуг у загальній структурі доходів вітчизняних банків. Практика поширення таких послуг позитивно впливатиме на стійкість функціонування окремих банківських установ, отже, банківської системи держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі представлені численні напрацювання щодо особливостей надання банками окремих видів банківських послуг, отримання

від них комісійних надходжень та формування на цій основі доходів. Зокрема, варто відзначити здобутки у вивченні окреслених питань у наукових працях таких учених, як М Дубина [2], М. Звєряков, В. Коваленко, С. Шелудько, О. Шараг [5], В. Іванова, С. Кантур [11], Н. Казаренкова, Т. Колмикова [4], Мд. Аріфул Іслам, Резванул Насан Рана [7], О. Примостка, Л. Примостки [10]. Класичну теоретико-методологічну основу цих досліджень становлять праці Ф. Едвардза, Н. Коррочер, Р. Коуза, Ф. Мишкіна, Б. Райзберга, Дж. Стіглера та інших науковців.

Однак відчувається певний теоретико-методичний вакуум щодо дослідження ролі комісійних надходжень у доходах комерційного банку. Тільки фрагментарно в наукових працях вивчаються особливості надання банками окремих видів послуг (як традиційних, так і нетрадиційних) та зв'язок між обсягом комісійних надходжень від надання таких послуг і доходами банківських установ.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження комісійних надходжень від надання банківських послуг, їх ролі у формуванні доходів банків та розроблення на цій основі однофакторної кубічної регресійної моделі як базису для прийняття ефективних управлінських рішень задля забезпечення захисту банку від кризових явищ на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комісійні надходження – це друге за значимістю джерело доходів. Величина комісійної винагороди банку прямо пов'язана з обсягом наданих послуг і встановленими тарифами за їх надання. Слід зазначити, що у більшості комерційних банків відбувається зростання питомої ваги комісійних надходжень у загальному обсязі всіх доходів. Це пояснюється тим, що комісійні надходження більш стабільні, ніж процентні. Одержання комісійних надходжень майже не пов'язане з ризиком втрати вартості вкладених активів (крім гарантійних операцій) [11, с. 58].

Більшість як традиційних, так і нетрадиційних банківських послуг дає змогу банкам отримувати перш за все комісійні надходження, що приводить до зниження різних видів ризиків у функціонуванні банківських установ. Зниження доходів від класичних операцій банку супроводжується також зменшенням комісійних надходжень від їх реалізації. Проте підвищення надання інших нетрадиційних послуг приводить до швидшого зростання комісійних надходжень у структурі доходів, отже, забезпечується нарощення їх обсягів. Звичайно, такі умовиводи є спрощеними відповідно до реальних процесів формування доходів банку та їх структури. Проте за відсутності будь-яких кумулятивних показників це дасть змогу визначити приблизний вплив комісійних надходжень на функціонування банківської системи загалом.

Для ідентифікації когерентності між комісійними надходженнями банків та загальним обсягом їхніх доходів використано економіко-математичне моделювання, що дає змогу визначити закономірності впливу через виведення математичних функцій залежності між цими показниками. Саме економіко-математичні методи дають змогу виявити те, що важливо; описати за допомогою функцій залежності взаємодію між різними економічними процесами. Математичні залежності дадуть змогу встановити рівні залежності, впливу, взаємовпливу між комісійними надходженнями банків та загальним обсягом їхніх доходів з досить високою ймовірністю, а також обґрунтувати необхідність нарощування обсягів нетрадиційних банківських послуг, доходами від реалізації яких є саме комісійні надходження.

Для цього використано аспекти кореляційно-регресійного аналізу, особливістю якого є побудова регресійної моделі, в межах якої розглядається зв'язок між однією змінною y (обсяг загальної суми доходів банківських установ), що є залежною, та незалежною змінною x (обсяг комісійних надходжень банків України) [1, с. 69–70]. Для визначення впливу розміру комісійних надходжень на обсяг доходів банківських установ з усіх моделей кореляційно-регресійного аналізу оптимальним варіантом є побудова однофакторної кубічної регресійної моделі.

Проте побудувати чітку модель, яка б описувала всі закономірності залежності між зазначеними параметрами, досить складно й практично неможливо. Саме тому задля формування функціональних залежностей між двома змінними в процесі дослідження доцільним є використання проміжної моделі, а саме емпіричного рівняння або оціночної залежності. Такі параметри економічної моделі визначено авторами з використанням методу найменших квадратів (МНК), який уже є класичним способом підбору найбільш оптимальної функції залежності. Здебільшого такий підхід використовують для пошуку параметрів лінійних моделей, проте в разі побудови параболічних та гіперболічних функцій він також є корисним та зручним. Відповідно, МНК полягає в тому, що найменше значення похибки дає підстави говорити про отримання найкращої моделі з наявної їх великої сукупності. Проте в реальності за одним значенням, звичайно, побудувати регресійну можливість неможливо. Для цього використовують сукупність показників, а саме суму відхилень значення від значення тренду, який описує орієнтовну залежність. Сума відхилень може приймати як додатні, так і від'ємні значення. Для того щоби визначити загальну суму відхилень, береться по модулю кожного разу під час визначення відхилення для кожного значення.

Отже, щоби знайти такі оціночні параметри моделі, необхідно визначити таке рівняння залежності, за якого сума відхилень була б найнижчою. Необхідною умовою виконання мінімуму функції є рівність нулю похідних цієї функції за її параметрами. Для кубічної однофакторної моделі під час пошуку похідних отримаємо таку систему рівнянь:

$$\begin{cases} a_3 \sum x_i^3 + a_2 \sum x_i^2 + a_1 \sum x_i + na_0 = \sum y_i; \\ a_3 \sum x_i^4 + a_2 \sum x_i^3 + a_1 \sum x_i^2 + a_0 \sum x_i = \sum x_i y_i; \\ a_3 \sum x_i^5 + a_2 \sum x_i^4 + a_1 \sum x_i^3 + a_0 \sum x_i^2 = \sum x_i^2 y_i; \\ a_3 \sum x_i^6 + a_2 \sum x_i^5 + a_1 \sum x_i^4 + a_0 \sum x_i^3 = \sum x_i^3 y_i; \end{cases} \quad (1)$$

Для побудови однофакторної кубічної регресійної моделі взаємозв'язку між рівнем комісійних надходжень банківських установ із загальним обсягом їх доходів скористаємось даними офіційної статистики Національного банку України [8]. Використовуючи їх, побудуємо залежність між окресленими показниками, що в результаті має привести до визначення рівняння залежності між цими двома параметрами. Для визначення системи рівнянь, використовуючи формулу (1), можемо здійснити проміжні розрахунки, які наведено в табл. 1 [6].

Враховуючи наведену в табл. 1 інформацію, отримаємо таку систему рівнянь:

$$\begin{cases} 166700,04a_3 + 5876,55a_2 + 21,25a_1 + 9a_0 = 1520,29; \\ 4985856,54a_3 + 166700,04a_2 + 5876,55a_1 + \\ \quad + 221,25a_0 = 38645,33; \\ 155450622,95a_3 + 4985856,54a_2 + \\ \quad + 166700,04a_1 + 5876,55a_0 = 1052870,43; \\ 5007242601,32a_3 + 155450622,95a_2 + \\ \quad + 4985856,54a_1 + 166700,04a_0 = 30370063,35. \end{cases}$$

Якщо розв'язати цю систему лінійних рівнянь за допомогою методу Крамера, отримуємо таку регресійну залежність між обсягами доходів банків України та рівнем комісійних надходжень, що вони отримали:

$$\hat{y} = -0,03x^3 + 2,5x^2 - 53,92x + 503,89;$$

Введемо такі позначення: $y = I$ – рівень доходу банків, значення залежної змінної; $x = CI$ – обсяги комісійних надходжень, значення незалежної змінної.

Таким чином:

$$I = -0,03CI^3 + 2,5CI^2 - 53,92CI + 503,89.$$

Цю залежність можна проілюструвати графічно, її вигляд представлений на рис. 1.

Наступним етапом визначення рівняння залежності доходів від розміру комісійних надходжень банків є аналіз моделі та перевірка її на адекватність. Для цього проводять кореляційний аналіз та визначають коефіцієнти кореляції (R)

Таблиця 1

Проміжні розрахунки для формування системи рівнянь залежності між доходами банків та їх комісійними надходженнями

i	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Σ
x_i	16,21	15,27	18,47	21,16	24,97	28,28	28,41	31,36	37,12	221,25
y_i	143	136,85	142,78	150,45	168,89	210,2	199,19	190,69	178,24	1520,29
x_i^2	262,76	233,17	341,14	447,75	623,5	799,76	807,13	983,45	1377,89	5876,55
x_i^3	4259,41	3560,55	6300,87	9474,3	15568,82	22617,17	22930,51	30840,98	51147,44	166700,04
x_i^4	69044,97	54369,6	116377,11	200476,12	388753,37	639613,5	651455,77	967173,12	1898592,98	4985856,54
x_i^5	1119219	830223,81	2149485,29	4242074,75	9707171,71	18088269,73	18507858,42	30330548,91	70475771,33	155450622,95
x_i^6	18142539,99	12677517,61	39700993,29	89762301,67	242388077,51	511536268,08	525808257,72	951166013,81	2616060631,65	5007242601,32
$x_i y_i$	2318,03	2089,7	2637,15	3183,52	4217,18	5944,46	5658,99	5980,04	6616,27	38645,33
$x_i^2 y_i$	37575,27	31909,71	48708,1	67363,33	105303,07	168109,22	160771,85	187534	245595,9	1052870,43
$x_i^3 y_i$	609095,07	487261,29	899638,56	1425407,97	2629417,58	4754128,62	4567528,15	5881066,37	9116519,73	30370063,35

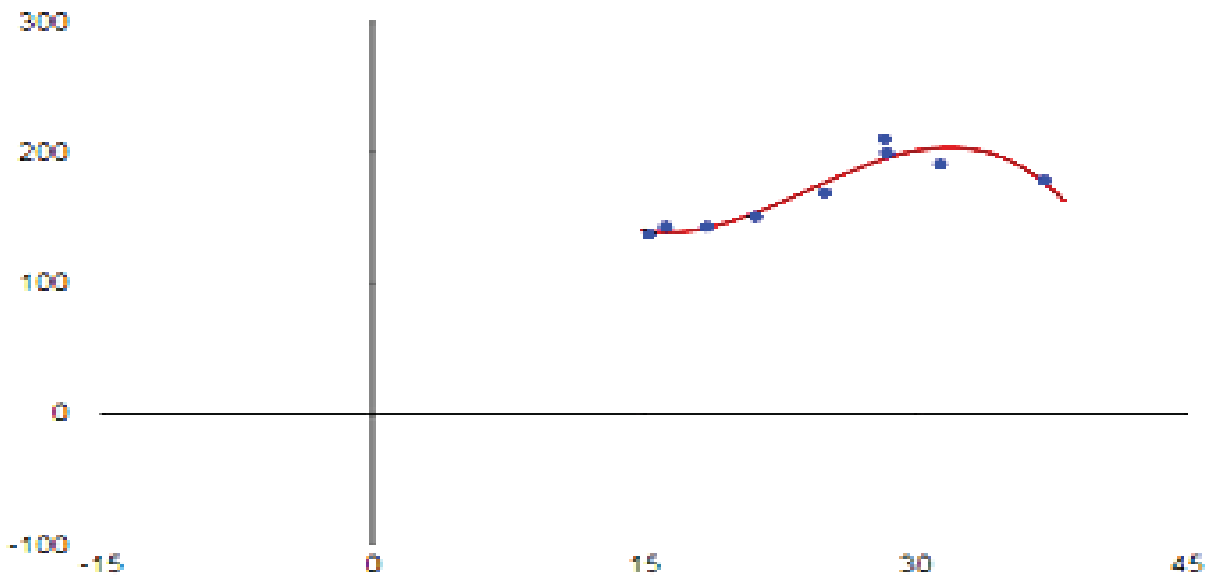

Рис. 1. Регресійна модель залежності між кумулятивним показником обсягу доходів та обсягом комісійних надходжень банківських установ України

Джерело: складено авторами

та детермінації. Також для перевірки моделі використовують F-критерій Фішера, який дає змогу встановити значимість зв'язку.

Отже, визначимо показники коефіцієнта кореляції, детермінації та F-критерій Фішера для нашої моделі задля підтвердження її правильності та відповідності наявному зв'язку між рівнем доходів банків та їх комісійними надходженнями. Звичайно, така залежність і на перший погляд простежується, якщо проаналізувати статистичні дані, проте економетричне моделювання дає змогу також визначити таку залежність математично, що дає можливість робити певні прогнози подальших змін у структурі формування доходів банків в Україні. Для пошуку зазначених показників проведемо додаткові розрахунки (табл. 2) [6].

Отже, отримуємо, що коефіцієнт кореляції $\approx 0,96$. Отже, зв'язок між обсягом доходів банків та обсягами їх комісійних надходжень є тісним, оскільки коефіцієнт кореляції перебуває в діапазоні 0,96. Критеріями для цього показника є значення в діапазоні від 0 до 1. Чим ближче значення до 1, тим тісніше зв'язок. Значення коефіцієнта детермінації складатиме:

$$R^2 = 0,96^2 \approx 0,91.$$

Це означає, що зміна доходів банків на 91,0% залежить від зміни обсягів комісійних надходжень комерційних банків. Для обґрунтування значимості зв'язку отримане значення F-критерія Фішера порівнюють з його табличним значенням за певної умовної похибки. Якщо $F_{\text{факт.}} > F_{\text{табл.}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель є значимою та відповідає дійсності, тобто модель описує той взаємозв'язок, який існує.

$$F_{\text{факт.}} = \frac{R^2}{1 - R^2} * \frac{k_2}{k_1} = \frac{0,91}{1 - 0,91} * \frac{5}{3} \approx 17,56.$$

Оскільки $k_1 = m = 3$, $k_2 = n - m - 1 = 9 - 3 - 1 = 5$, при $\alpha = 0,05$; де m – це число параметрів при змінних рівняння регресії.

$$F_{\text{табл.}} \approx 5,4095 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Оскільки $F_{\text{факт.}} > F_{\text{табл.}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель є значимою та відповідає дійсності.

Таким чином, розрахункові значення коефіцієнтів кореляції, детермінації та F-критерія Фішера підтверджують правильність побудови моделі впливу комісійних надходжень на обсяг доходів банків. Отримані результати показали тісний зв'язок між показниками, що аналізувались. Це свідчить про важливу роль нетрадиційних банківських послуг у формуванні комісійних надходжень банків та обсягу доходу по всій банківській системі. Враховуючи отримані результати, визначимо коефіцієнт еластичності між зазначеними параметрами. Розрахунок цього коефіцієнта дає змогу отримати інформацію про те, як зміниться залежний параметр за зміни незалежного показника. У межах дослідження визначимо звичайну (відносну) еластичність.

Для моделей, яким не притаманний лінійний зв'язок, формули обчислення еластичності інші. Це обумовлюється наявністю різних результатів у процесі диференціювання рівнянь залежності, що використовуються для виведення формул цього коефіцієнта. З огляду на умови нашої моделі коефіцієнт еластичності буде визначатись таким чином:

Таблиця 2

Визначення коефіцієнтів кореляції, детермінації та показника F-критерія

<i>I</i>	<i>x_i</i>	<i>y_i</i>	<i>ŷ_i</i>	<i>y_i - ŷ</i>	<i>(y_i - ŷ)²</i>	<i>ε_i</i>	<i>ε_i²</i>	<i>A_i</i>	<i>Δε_i</i>	<i>(Δε_i)²</i>
2010	16,21	143	138,69	-25,92	671,9	4,31	18,56	0,03	–	–
2011	15,27	136,85	139,64	-32,07	1 028,56	-2,79	7,76	0,02	-7,09	50,31
2012	18,47	142,78	142,01	-26,14	683,36	0,77	0,59	0,01	3,55	12,63
2013	21,16	150,45	153,54	-18,47	341,18	-3,09	9,55	0,02	-3,86	14,89
2014	24,97	168,89	176,48	-0,03	0	-7,59	57,56	0,04	-4,5	20,23
2015	28,28	210,2	194,72	41,28	1 703,95	15,48	239,76	0,07	23,07	532,29
2016	28,41	199,19	195,29	30,27	916,21	3,9	15,22	0,02	-11,58	134,15
2017	31,36	190,69	203,35	21,77	473,88	-12,66	160,27	0,07	-16,56	274,29
2018	37,12	178,24	176,58	9,32	86,84	1,66	2,75	0,01	14,32	205,05
ΣΣ	–	–	–	–	5 905,88	–	512,03	0,29	–	1 243,84

$$E_x(y) = \left| \frac{\partial y}{\partial x} \cdot \frac{x}{y} \right| = \left| \frac{(a_1 + 2a_2CI + 3a_3CI^2) \cdot CI}{a_0 + a_1CI + a_2CI^2 + a_3CI^3} \right| = \left| \frac{a_1CI + 2a_2CI^2 + 3a_3CI^3}{a_0 + a_1CI + a_2CI^2 + a_3CI^3} \right| \cdot (2)$$

$$\text{Отже, } E_{CI}(I) = \left| \frac{a_1CI + 2a_2CI^2 + 3a_3CI^3}{a_0 + a_1CI + a_2CI^2 + a_3CI^3} \right| = \left| \frac{-53,92CI + 5CI^2 - 0,09CI^3}{503,88 - 53,92CI + 2,5CI^2 - 0,03CI^3} \right|$$

Використовуючи дані табл. 1, можемо порахувати коефіцієнти еластичності за 2010–2018 роки. Відповідно, на рис. 2 наведено результати таких розрахунків.

Отже, можна говорити про нормальну еластичність між зміною обсягу доходів комерційних банків та зміною обсягів їх комісійних надходжень. Причому ступінь кількісної зміни обсягу доходів комерційних банків від зміни обсягів їх комісійних надходжень зростає щороку. Відповідно, трактувати отримані показники розрахунку коефіцієнта еластичності необхідно відповідно до таких критеріїв (рис. 3).

В результаті проведеного дослідження було підтверджено наявність значного впливу зростання обсягу комісійних надходжень на загальний

рівень доходів комерційних банків. Розроблена модель визначення еластичності між комісійними надходженнями та рівнем доходу і визначений коефіцієнт еластичності, що має тенденцію до зростання, дали змогу зробити висновок про стійке підвищення ролі комісійних надходжень у загальному процесі формування доходів банку, оскільки, крім традиційних комісійних послуг, до окресленої групи належать усі платежі, що надаються банками через онлайн-платформи та за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати дослідження засвідчують, що з кожним роком сила впливу комісійних надходжень на кумулятивний показник доходу по банківській системі зростає. Це дає змогу визначити комісійні надходження як одну з домінант формування рівня дохідності комерційного банку та в подальшому має стати підґрунтям для прийняття ефективних управлінських рішень щодо застосування кращої практики управління фінансами, розроблення стратегічних напрямів побудови стабільно функціонуючої банківської системи, підвищення рівня інноваційності діяльності комерційних банків та вдосконалення системи надання диверсифікованих фінансових послуг клієнтам банківських установ.

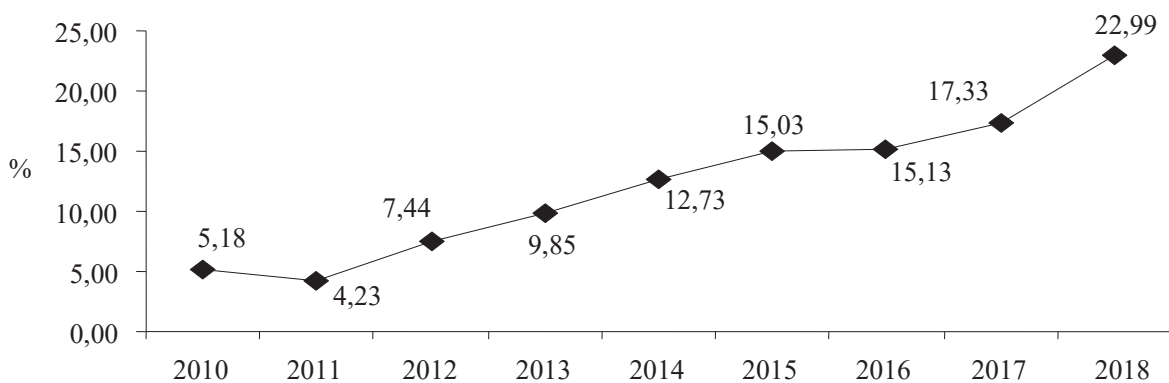

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта еластичності зміни обсягу доходів комерційних банків від зміни обсягів їх комісійних надходжень

Джерело: складено авторами

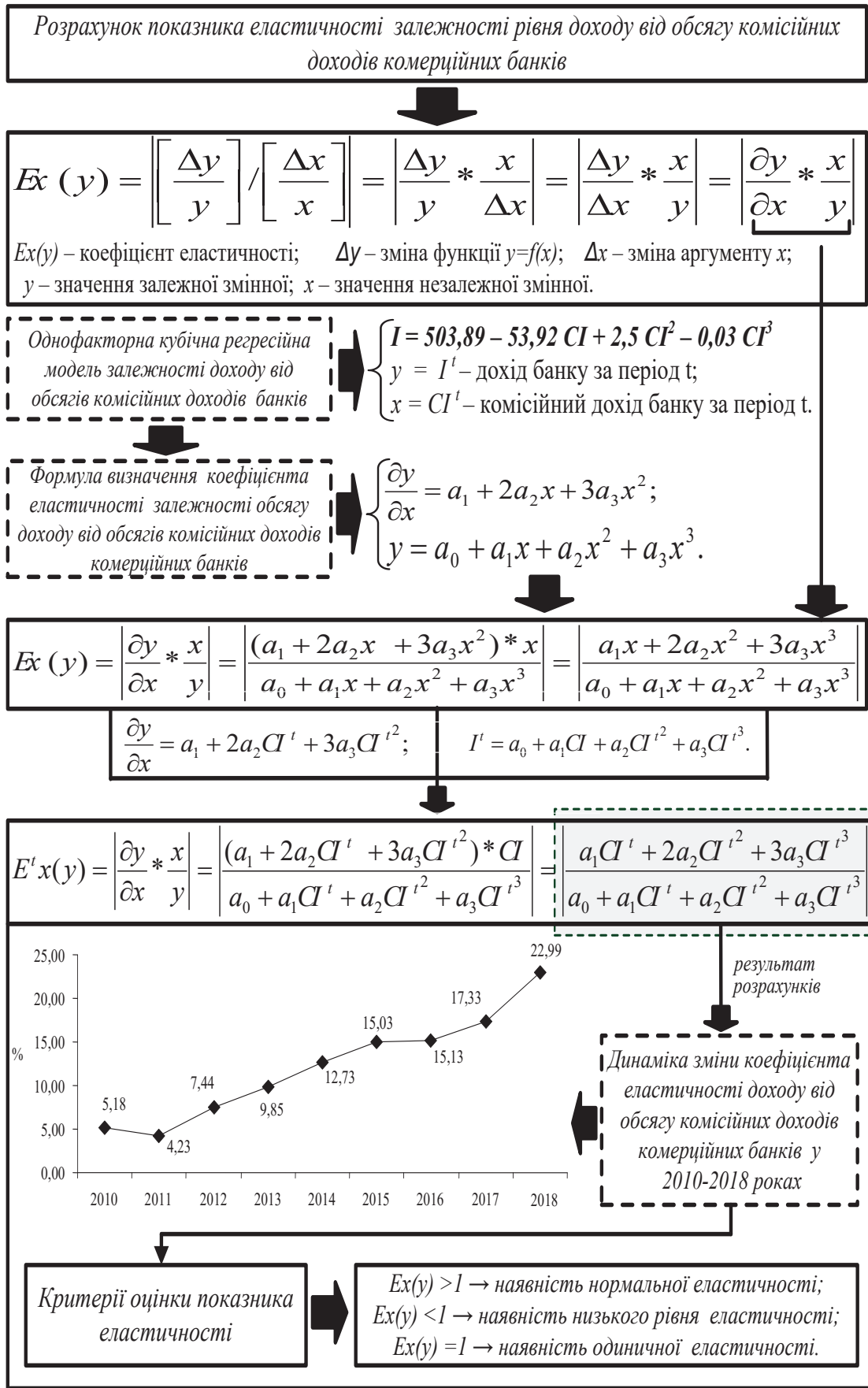

Рис. 3. Узагальнена модель визначення еластичності між загальним обсягом доходів банків та їх комісійними надходженнями

Джерело: складено авторами

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Середюк В. Застосування економіко-математичних методів для розв'язання економічних задач. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 1(52). С. 69–70.
2. Дубина М. Економічна суть та види фінансових послуг. *Світ фінансів*. 2016. № 3(48). С. 124–135.
3. Elmassah S., Sayed O. Al. Banking sector performance: Islamic and conventional banks in the UAE. *International Journal of Information Technology and Business Management*. 2015. № 36(1). P. 69–81.
4. Kazarenkova N., Kolmykova T. Analytical tools to implement integrated bank financial management technologies. *Economic Annals – XXI*. 2016. № 157(3-4(1)). P. 97–99.
5. Zveryakov M., Kovalenko V., Sheludko S., Sharah E. FinTech sector and banking business: competition or symbiosis. *Economic Annals – XXI*. 2019. № 175(1-2). P. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-09> (дата звернення: 22.02.2020).
6. Математический форум «Math Help Planet». URL: <http://mathhelpplanet.com/static.php?p=onlayn-mnk-i-regressionniy-analiz> (дата звернення: 22.02.2020).
7. Md. Ariful Islam and Rezwanul Hasan Rana. Determinants of bank profitability for the selected private commercial banks in Bangladesh: a panel data analysis. *Banks and Bank Systems*. 2017. № 12(3). P. 179–192. DOI: [https://doi.org/10.21511/bbs.12\(3-1\).2017.03](https://doi.org/10.21511/bbs.12(3-1).2017.03) (дата звернення: 22.02.2020).
8. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 22.02.2020).
9. Fedyshyn M., Abramova A., Zhavoronok A., Marych M. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1(28). P. 64–74. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v1i28.163340> (дата звернення: 22.02.2020).
10. Prymostka O., Prymostka L. Ukrainian banking system efficiency after double reducing of the number of bank institutions. *Banks and Bank Systems*. 2018. № 13(4). P. 51–60.
11. Іванова В., Кантур С. Економічна сутність прибутку комерційного банку та джерела його формування. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 253. С. 57–60. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/91628> (дата звернення: 22.02.2020).
12. Kosach I., Zhavoronok A., Fedyshyn M., Abramova A. Role of commission receipts in formation of the revenue of the commercial bank. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4(31). P. 22–30. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v4i31.190781> (дата звернення: 22.02.2020).
13. Credit risk management in the bank's financial stability system / B. Samorodov, G. Azarenkova, O. Golovko, O. Miroshnik, M. Babenko. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4(31). P. 301–310. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v4i31.190920> (дата звернення: 22.02.2020).
14. Fedyshyn M., Marich M., Abramova A. The influence of credit factors on the development of the real economic sector in the conditions of economic. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2(25). P. 366–374.

DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i25.136561> (дата звернення: 22.02.2020).

15. Commercial Banks as a Key Element in Regulating Cash Flows in the Business Environment / V. Margasova, O. Muravskiy, O. Vodolazska, H. Nakonechna, M. Fedyshyn, L. Dovgan. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Vol. 8. Iss. 4. P. 4537–4543. DOI: <https://doi.org/10.35940/ijrte.D8465.118419> (дата звернення: 22.02.2020).
16. Cosmulescu C., Grosu V., Hlaciuc E., Zhavoronok A. The Influences of the Digital Revolution on the Educational System of the EU Countries. *Marketing and Management of Innovations*. 2019. № 3. P. 242–254. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-18> (дата звернення: 22.02.2020).
17. Shkarlet S., Dubyna M., Zhuk O. Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 3. P. 349–357. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-349-357> (дата звернення: 22.02.2020).
18. Shkarlet S., Kholiavko N., Dubyna M. Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state. *Economic Annals – XXI*. 2015. № 5-6. P. 103–107.
19. Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine / K. Andriushchenko, M. Ishchenko, M. Sahaidak, M. Tepluk, O. Domina. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14. Iss. 2. P. 63–75. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(2\).2019.06](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(2).2019.06) (дата звернення: 22.02.2020).
20. Kalenyuk I., Tsybmal L., Fedyshyn M. Methodical Principles of Estimation of Intellectual Leadership of the Global Economy Actors. *Ikonomicheski Izsledvania*. 2019. Vol. 29. Iss. 6. P. 74–87.
21. Shkarlet S., Dubyna M., Vovk V., Noga M. Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals – XXI*. 2019. № 176(3-4). P. 26–37. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V176-03> (дата звернення: 22.02.2020).
22. Shkarlet S., Prokopenko V., Dubyna M. Directions of development of the financial services market of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 5. P. 412–420. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-412-420> (дата звернення: 22.02.2020).
23. Modeling of structural and temporal characteristics in the corporate securities market of Ukraine / I. Kuzheliyev, A. Rekunenko, M. Boldova, M. Zhytar, S. Stabias. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. № 2. P. 260–269. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(2\).2019.22](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(2).2019.22) (дата звернення: 22.02.2020).
24. Baranovskyi O., Levchenko V., Polishchuk Y. Non-bank financial institutions' activity under force majeure. *Actual Problems of Economics*. 2015. № 6(168). P. 332–340.

REFERENCES:

1. Ceredjuk, V. (2014). Zastosuvannja ekonomiko-matematychnykh metodiv dlja rozv'jazannja ekonomichnykh zadach [Application of economic and mathematical methods for solving economic problems]. *Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj – Bulletin of socio-economic research*. 1(52). 69–70.

2. Dubyna, M. (2016). Ekonomichna sutj ta vydy finansovykh posluh [Economic nature and types of financial services]. *Svit finansiv – The world of finance*. 3(48). 124–135.
3. Elmassah, S., & Al Sayed, O. (2015). Banking sector performance: Islamic and conventional banks in the UAE. *International Journal of Information Technology and Business Management*, 36(1), 69–81.
4. Kazarenkova, N., & Kolmykova, T. (2016). Analytical tools to implement integrated bank financial management technologies. *Economic Annals – XXI*, 157(3-4(1)), 97–99.
5. Zveryakov, M., Kovalenko, V., Sheludko, S., & Sharah, E. (2019). FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *Economic Annals – XXI*. 175(1-2). 53–57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-09> (accessed: 22 February 2020).
6. Math Help Planet (2018). Matematicheskij forum “Math Help Planet” [Mathematical forum “Math Help Planet”]. Retrieved from: <http://mathhelpplanet.com/static.php?p=onlayn-mnk-i-regressionniy-analiz> (accessed: 22 February 2020).
7. Md. Ariful Islam and Rezwanaul Hasan Rana (2017). Determinants of bank profitability for the selected private commercial banks in Bangladesh: a panel data analysis. *Banks and Bank Systems*, 12(3), 179–192. DOI: [https://doi.org/10.21511/bbs.12\(3-1\).2017.03](https://doi.org/10.21511/bbs.12(3-1).2017.03) (accessed: 22 February 2020).
8. Oficijnyj sajt Nacionaljnogho banku Ukrajinj [Official site of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (accessed: 22 February 2020).
9. Fedyshyn, M., Abramova, A., Zhavoronok, A. & Marych, M. (2019). Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 1(28). 64–74. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340> (accessed: 22 February 2020).
10. Prymostka, O. and Prymostka, L. (2018). Ukrainian banking system efficiency after double reducing of the number of bank institutions. *Banks and Bank Systems*, 13(4), 51–60.
11. Ivanova, V. & Kantur, S. (2012). Ekonomichna sutnist prybutku komertsiihoho banku ta dzherela yoho formuvannia [The economic essence of the profit of a commercial bank and the source of its formation]. *Kultura narodov Prychernomoria – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 253. 57–60. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/91628> (accessed: 22 February 2020).
12. Kosach, I., Zhavoronok, A., Fedyshyn, M. & Abramova, A. (2019). Role of commission receipts in formation of the revenue of the commercial bank. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 4(31). P. 22–30. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190781> (accessed: 22 February 2020).
13. Samorodov, B., Azarenkova, G., Golovko, O., Miroshnik, O. & Babenko, M. (2019). Credit risk management in the bank's financial stability system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 4(31). P. 301–310. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190920> (accessed: 22 February 2020).
14. Fedyshyn, M., Marich, M. & Abramova, A. (2018). The influence of credit factors on the development of the real economic sector in the conditions of economic. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 2(25). P. 366–374. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136561> (accessed: 22 February 2020).
15. Margasova, V., Muravskiy, O., Vodolazska, O., Nakonechna, H., Fedyshyn, M. & Dovgan, L. (2019). Commercial Banks as a Key Element in Regulating Cash Flows in the Business Environment. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. Vol. 8 Iss. 4. P. 4537–4543. DOI: <https://doi.org/10.35940/ijrte.D8465.118419> (accessed: 22 February 2020).
16. Cosmulese, C., Grosu, V., Hlaciuc, E. & Zhavoronok, A. (2019). The Influences of the Digital Revolution on the Educational System of the EU Countries. *Marketing and Management of Innovations*. 3. P. 242–254. <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-18> (accessed: 22 February 2020).
17. Shkarlet, S., Dubyna, M., Zhuk, O. (2018). Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. No. 3. 349–357. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-349-357> (accessed: 22 February 2020).
18. Shkarlet, S., Kholiavko, N., Dubyna, M. (2015). Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state. *Economic Annals – XXI*. 5-6. P. 103–107.
19. Andriushchenko, K., Ishchenko, M., Sahaidak, M., Tepluk, M. & Domina, O. (2019). Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. Vol. 14. Iss. 2, 63–75. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(2\).2019.06](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(2).2019.06) (accessed: 22 February 2020).
20. Kalenyuk, I., Tsymbal, L. & Fedyshyn, M. (2019). Methodical Principles of Estimation of Intellectual Leadership of the Global Economy Actors. *Ikonomicheskii Izsledvania*. Vol. 29. Iss. 6. P. 74–87.
21. Shkarlet, S., Dubyna, M., Vovk, V. & Noga, M. (2019). Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals – XXI*, 176(3-4), 26–37. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V176-03> (accessed: 22 February 2020).
22. Shkarlet, S., Prokopenko, V. & Dubyna, M. (2018). Directions of development of the financial services market of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4, no. 5. 412–420. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-412-420> (accessed: 22 February 2020).
23. Kuzheliev, I., Rekunen, A., Boldova, M., Zhytar, M. & Stabias, S. (2019). Modeling of structural and temporal characteristics in the corporate securities market of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2. 260–269. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(2\).2019.22](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(2).2019.22) (accessed: 22 February 2020).
24. Baranovskyi, O., Levchenko, V., & Polishchuk, Y. (2015). Non-bank financial institutions' activity under force majeure. *Actual Problems of Economics*. 6(168). P. 332–340.

ТЕОРЕТИЧНЕ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «КАПІТАЛ» ТА «КАПІТАЛІЗАЦІЯ» У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

THEORETICAL DETERMINING THE CATEGORIES "CAPITAL" AND "CAPITALIZATION" IN THE BANKING ACTIVITY

УДК 336.7

<https://doi.org/10.32843/bSES.50-53>**Ільчук П.Г.**

д.е.н., професор, завідувач кафедри технологій управління
Національний університет
«Львівська політехніка»

Коць О.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»

Кудь А.О.

студентка
Національний університет
«Львівська політехніка»

Ishuk Pavlo

Lviv Polytechnic National University

Kots Oha

Lviv Polytechnic National University

Kud Anastasia

Lviv Polytechnic National University

У статті розглянуто теоретичне трактування економічних категорій «капітал банків» та «капіталізація банків». Систематизація теоретичних трактувань науковцями капіталу банку дала змогу поділити їх на такі дві групи: капітал банку як власний капітал (дорівнює активам за мінусом зобов'язань); капітал банку як сукупність усіх ресурсів банку (дорівнює активам). Доведено доцільність дотримання першого підходу до визначення теоретичної сутності капіталу банку. Визначення терміна «капіталізація» в банківській діяльності здійснено на основі систематизації поглядів науковців на такі чотири групи: напрям зміни капіталу банку – збільшення; спосіб зміни обсягу капіталу банку – реінвестування прибутку; характеристика капіталу банку; характеристика діяльності банку. Доведено, що доцільним є трактування капіталізації у таких двох варіантах: як процес та як показник (індикатор). Задля підвищення капіталізації банків запропоновано перелік заходів, вжиття яких у банківській діяльності є доцільним.

Ключові слова: банк, капітал, капіталізація, банківська система, трактування сутності.

В статье рассмотрены теоретические трактовки экономических категорий «капи-

тал банков» и «капитализация банков». Систематизация теоретических трактовок учеными капитала банка позволила разделить их на такие две группы: капитал банка как собственный капитал (равен активам за вычетом обязательств); капитал банка как совокупность всех ресурсов банка (равен активам). Доказана целесообразность соблюдения первого подхода к определению теоретической сущности капитала банка. Определение термина «капитализация» в банковской деятельности осуществлено на основе систематизации взглядов ученых на такие четыре группы: направление изменения капитала банка – увеличение; способ изменения объема капитала банка – реинвестирование прибыли; характеристика капитала банка; характеристика деятельности банка. Доказано, что целесообразной является трактовка капитализации в таких двух вариантах: как процесс и как показатель (индикатор). С целью повышения капитализации банков предложен перечень мер, внедрение которых в банковскую деятельность является целесообразным.

Ключевые слова: банк, капитал, капитализация, банковская система, трактовка сущности.

Due to changing trends in the banking sector, the growing demands on banks require more detailed research on the capitalization of banks and the banking system, as well as a mechanism to increase its level, which will contribute to the growth of the national economy. The article deals with the theoretical interpretation of the economic categories "capital" and "capitalization" of banks. The systematization of the theoretical interpretations of the bank's "capital" by scientists was performed into 2 groups: 1) as equity (equal to assets minus liabilities), 2) as all bank's resources (equal to assets). The expediency of adhering to the first approach for determining the theoretical essence of bank capital has been proved. It is proposed to treat the "capital" of the bank as "the value of assets less liabilities, which belongs to the bank's owners and is a source of their liability to counterparties". The concept of bank capital is closely related to such economic category as capitalization. The insufficient level of capitalization of the banking system of Ukraine is the problem that has been present throughout the years of independence. The definition of the category "capitalization" in banking is based on the systematization of the scientists' interpretations into 4 groups: 1) as a direction of change of bank capital – increase; 2) as a way of changing the bank's capital volume – reinvesting profits; 3) as a characteristic of bank's capital; 4) as a characteristic of bank's activity. It has been proved expedient to interpret "capitalization" in two variants: 1) as a process and 2) as an indicator: 1) capitalization is the process of increasing the bank's capital by reinvesting profits, issuing shares, and other securities that ensures stable functioning of the bank, maintaining its liquidity and financial stability; 2) capitalization is a relative indicator that characterizes the level of bank's / banking system's capital adequacy compared to other indicators of activity (assets, GDP, profit, etc.). In order to increase the capitalization of banks, the list of measures that should be implemented in banking is proposed.

Key words: bank, capital, capitalization, banking system, essence interpretation.

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток банківської системи України залежить від змоги подолати кризові явища, а також вирішити наявні проблеми. Для забезпечення стабільності як банку, так і банківської системи загалом потрібно залучати та підтримувати достатній обсяг капіталу. Обсяг капіталу банку – це один із найвагоміших чинників, завдяки якому є можливість оцінити перспективи розвитку як окремих банків, так і банківської системи загалом, а зростання рівня капіталізації забезпечує фінансову стійкість, конкурентоспроможність банків, а також робить їх інвестиційно привабливими. У зв'язку зі зміною тенденцій у банківському секторі, зростаючими вимогами до банків більш детального дослідження потребують питання капіталізації банків та банківської сис-

теми, а також механізму підвищення її рівня, що сприятиме зростанню національної економіки.

Капітал банку є одним із найважливіших показників надійності капіталовкладень для вкладника, адже капітал стає джерелом відшкодування збитків, якщо настане банкрутство банку, тобто величина власного капіталу має бути досить великою для ефективного й стабільного функціонування банку. Низький рівень капіталізації банків може послабити не тільки становище банківського сектору, але й цілої економіки держави. Отже, щоби досягти успіху на ринку банківських послуг, банкам потрібно збільшувати капітал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дослідженням капіталу банків та капіталізації банківської системи України займаються

Є.М. Андрущак, С.В. Байталюк, С.Б. Беспалий, Н.З. Блащук-Дев'яткіна, Л.О. Вдовенко, Г.О. Верич, З.М. Васильченко, Є.С. Гарбар, Я.В. Грудзевич, У.Я. Грудзевич, Ю.Ю. Гусєва, А.І. Гутовська, Е.В. Демчишина, М.І. Диба, І.Б. Дмитренко, О.В. Добровольська, І.В. Доманецький, А.О. Дробязко, І.Ю. Зайцева, В.В. Коваленко, З.Р. Костак, О.В. Лисенок, О.В. Неізнєстна, Є.С. Осадчий, Н.С. Островська, Л.О. Петик, Л.О. Примостка, В.С. Стойка, С.М. Халатур, К.Ф. Черкашина, О.С. Черненко, О.Ю. Швець, А.М. Шевчук, О.І. Щуревич та інші науковці. Беручи до уваги часті зміни банківського законодавства, а також вимог НБУ щодо розміру капіталу банків, вважаємо необхідним ґрунтовне аналізування теоретичних підходів до трактування економічних категорій «капітал» та «капіталізація» банківської системи задля розроблення теоретико-прикладних рекомендацій щодо формування капіталу банку та підвищення капіталізації банківської системи України.

Постановка завдання. Основною метою статті є теоретичне дослідження економічних категорій «капітал» та «капіталізація» у банківській діяльності, систематизація наявних підходів до визначення економічної сутності досліджуваних категорій, формування авторської позиції щодо їхнього трактування.

Виклад основного матеріалу дослідження. До правового забезпечення формування банківського капіталу можна зарахувати такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про банки і банківську діяльність» [20], Закон України «Про Національний банк України» [21], Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [22], Закон України «Про акціонерні товариства» [19], постанови та інструкції Національного банку України (НБУ). На сучасному етапі економічного розвитку України питання збільшення розміру власного капіталу банку, а також капіталізації всієї банківської системи є актуальним, адже необхідний обсяг власних коштів допоможе банку вирішити таке завдання, як підтримання платоспроможності, та сприятиме ефективному функціонуванню на ринку.

Узагальнені наявні трактування поняття «капітал банку» наведено в табл. 1.

Результати аналізування показали, що трактування поняття «капітал банку» має два основних напрями: як власний капітал (активи мінус зобов'язання); як сукупний капітал (активи). Вважаємо, що другий підхід є доцільним для підприємств, проте з огляду на специфіку банківської діяльності, його недоцільно застосовувати для банків, адже вже у фінансовій звітності маємо чітке розмежування на капітал та зобов'язання, тому ототожнювати капітал банку та капітал підприємства недоцільно, хоча діяльність банку має підприємницький характер. Наявність окремого регулятора у банківському секторі та необхідність

дотримуватися специфічних (не властивих усім підприємствам) правил ведення бізнесу зумовлює потребу більш конкретизованого розгляду категорії «капітал банку». Отже, вважаємо за доцільне трактувати капітал банку відповідно до першого підходу (як власний капітал) і розглядати його як «вартість активів за мінусом зобов'язань, що належать власникам банку і є джерелом їхньої відповідальності перед контрагентами». НБУ ототожнює поняття «капітал банку» та «власний капітал банку» і зараховує до його складу такі компоненти, як статутний капітал, емісійні різниці, незареєстрований статутний капітал, інший додатковий капітал, резервні та інші фонди банку, резерви переоцінки, нерозподілений прибуток (непокритий збиток) [29].

Визначення обсягу та достатності капіталу здійснюється за допомогою рекомендацій Базельського комітету. Відповідно до них капітал банку поділяється на основний та додатковий [28]. Якщо говорити про основний, то до нього належать зареєстрований статутний капітал, додаткові внески акціонерів, прибуток, який залишається на збільшення статутного капіталу, а також емісійні різниці, резервні фонди, загальні резерви та інші фонди банків. Щодо додаткового капіталу, то сюди можна зарахувати резерви під заборгованість за кредитними операціями, субординований борг, нерозподілений прибуток за минулі роки та прибуток звітного року [27].

Капітал банку має значний вплив на ефективність діяльності банку й виконує три важливі функції. Першою є захисна функція. Вона полягає в тому, що достатня частка капіталу дає змогу знизити ризик під час здійснення банківських операцій та надає певний захист інтересів клієнтів банку у разі банкрутства. Другою функцією є оперативна. Її сутність полягає в тому, що банк може інвестувати кошти в придбання нерухомості, землі, обладнання, відкриття нових філій, необхідних для роботи банку. Третьою функцією є регулююча. В її основі лежить принцип достатності та адекватності, тобто обсяг капіталу повинен враховувати ступінь ризиковості активів банку [10].

Сьогодні серед банків найпопулярнішим є спосіб збільшення капіталу за допомогою власних коштів акціонерів. Проте в цьому разі НБУ здійснює ретельну перевірку джерел походження цих коштів. Зі всіх джерел наповнення капіталу банку все ж таки найпростішим є спосіб за допомогою прибутку. Якщо говорити про 2019 р., то банківська система України отримала високий рівень прибутковості порівняно з минулими роками, але, незважаючи на позитивну динаміку, все ж таки є багато збиткових банків. Причиною чого може бути неефективне використання активів. У цьому разі можна збільшувати власний капітал через злиття банків, поглинання чи створення холдингів та альянсів [35].

Трактування поняття «капітал банку»

Автори, джерела	Визначення
<i>Капітал банку виключно як власний капітал (дорівнює активам за мінусом зобов'язань)</i>	
А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та інші науковці [3], В.В. Фостяк [33]	Капітал банку – це спеціально створені фонди й резерви, призначені для забезпечення його економічної стабільності та погашення можливих збитків, які перебувають у користуванні банку впродовж усього періоду його функціонування.
А.М. Мороз та інші науковці [5]	Капітал банку – це власний капітал банку, який складається зі статутного, резервного та інших фондів, призначення яких полягає у забезпеченні фінансової сталості, комерційної та господарської його діяльності, а також нерозподілених прибутків поточного й минулого років.
О.В. Васюренко, К.О. Волохата [8]	Капітал банку – це фонд ресурсів, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку й належать їм. Він складається зі статутного фонду, загальних резервів і фондів банку та нерозподіленого прибутку.
Ж.Д. Довгань [15]	Капітал банку – це сукупність внесених власниками – учасниками капіталу власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності в процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку учасників.
Закон України «Про банки і банківську діяльність» [20]	Капітал банку – це залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.
Н.С. Островська, О.Ю. Швець [28]	Капітал банку – це грошові кошти, внесені акціонерами (засновниками банку), а також кошти, утворені в процесі діяльності банку, для забезпечення його економічної самостійності та фінансової стійкості протягом усього періоду його діяльності.
Л.О. Примостка [30]	Капітал банку – це власні кошти акціонерів (власників банку), внесені ними на свій ризик задля отримання доходів.
В.В. Солошенко, В.Є. Волохата [31]	Капітал банку – це окремий об'єкт управління, який включає власні кошти засновників (акціонерів, власників) банку, що об'єднані у фонди та резерви й здатні забезпечити проведення банківських операцій з надання послуг із досягненням певної величини економічної вигоди.
<i>Капітал банку як сукупність усіх ресурсів банку (дорівнює активам)</i>	
М.Д. Алексеєнко [2]	Капітал банку – це кошти і виражена у грошовій формі частка майна, що перебуває у розпорядженні банків і використовується ними для здійснення операцій із розміщення коштів та надання послуг задля одержання прибутку.
М.І. Діба, Є.С. Осадчий [13]	Капітал банку – це складова частина ресурсів банку, якими вільно управляють і які використовують в операційній діяльності менеджери банку.
Енциклопедія банківської справи [16]	Капітал банку – це сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які банк використовує у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних банківських операцій та отримання прибутку.
А.Г. Завгородній, Г.Л. Вознюк [17]	Капітал банку – це сукупність грошових капіталів (власних та залучених), якими оперує банк, що приносять прибуток.
В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина [23]	Капітал банку – це сукупність банківських ресурсів у матеріально-речовій формі, у формі нематеріальних та фінансових активів, що виражені у грошовій формі, сформовані за рахунок власних коштів, залучених і позичених коштів на грошовому ринку, які використовуються банком для здійснення банківської діяльності задля одержання прибутку.

Джерело: узагальнено авторами на основі [2; 3; 5; 8; 13; 15; 16; 17; 20; 23; 28; 30; 31; 33]

Щодо обсягу капіталу, то його кожен банк визначає самостійно, але при цьому враховуються певні чинники, такі як рівень мінімальних вимог НБУ до статутного капіталу, адже їх підвищення збільшує потребу у капіталі; специфіка клієнтської бази (чим більше великих вкладників, тим більше має бути капітал); характер активних операцій (чим вище ризик операції, тим більше має бути обсяг капіталу) [29]. Обсяг капіталу банків також пов'язаний зі ставками по кредитах та депозитах [24].

Поняття капіталу банку тісно пов'язане з такою економічною категорією, як капіталізація. Недостатній рівень капіталізації банківської системи України є проблемою, яка присутня впродовж усіх років незалежності. Наприклад, частка статутного

капіталу банківської системи України ніколи не перевищувала 35%, водночас у Європі вона становить більше 40%, а у США – 80% [12], тому сьогодні є необхідним збільшення рівня капіталізації банківської системи України, що допоможе банкам здійснювати ефективне фінансове посередництво на ринку банківських послуг. Високий рівень капіталізації є показником міцності банківської системи, а також чинником підвищення надійності, платоспроможності та стійкості банків [9].

В табл. 2 наведені визначення терміна «капіталізація в банківській діяльності».

Отже, проаналізувавши наведені вище визначення терміна «капіталізація», можемо зробити висновок, що їх більшість визначає зміну обсягу

Значення терміна «капіталізація в банківській діяльності»

Автори, джерела	Визначення
<i>Напрямок зміни капіталу банку – збільшення</i>	
З.М. Васильченко, В. Доманецький [7], Є.С. Гарбар [11], В.С. Стойка [32]	Збільшення обсягу капіталу; сукупна максимальна вартість акцій та облігацій, які може випустити банк; збільшення вартості банку у зв'язку зі зростанням його ринкової вартості; додатковий випуск акцій задля збільшення капіталу або спрямування частини доходів (прибутку, дивідендів) на збільшення капіталу банку.
І.Ю. Зайцева, А.І. Гувовська [18, с. 120]	Процес нарощення капіталу банку, що відбувається за рахунок власного прибутку і зовнішніх джерел та призначений для покриття його ризиків та збільшення вартості банку.
З.Р. Костак [25, с. 78]	Збільшення обсягів банківського капіталу.
НБУ [29]	Збільшення обсягу капіталу банку; збільшення вартості банку у зв'язку зі зростанням його ринкової вартості.
<i>Спосіб зміни обсягу капіталу банку – реінвестування прибутку</i>	
А.А. Благодатин, А.М. Лозовський, Б.А. Райзбер [6]	Спосіб розподілу, використання прибутку, відповідно до якого весь прибуток або його частина спрямовується на розвиток банку, а не виплачується власникам; спосіб збільшення статутного капіталу банку шляхом перерозподілу власного капіталу банківської установи.
В.В. Коваленко [23], В.К. Хлівний [34, с. 28]	Комплекс дій, спрямованих на реальне збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок консолідації та концентрації.
<i>Характеристика капіталу банку</i>	
Л.О. Матлага [26, с. 378]	Власні кошти чи власний капітал банків та його достатність для покриття прийнятих ризиків.
О.М. Момот [27]	Структура капіталу банку.
<i>Характеристика діяльності банку</i>	
Л.О. Вдовенко, О.С. Черненко [9]	Спроможність банку виконувати свої фінансові зобов'язання щодо можливості надання кредиту, тобто повноцінно здійснювати функцію фінансового посередництва на ринку.

Джерело: узагальнено авторами на основі [6; 7; 9; 11; 18; 23; 25; 26; 27; 29; 32; 34]

капіталу банку, вказує на необхідні заходи для його створення або визначає можливість створення доданої ним вартості. Проте так чи інакше науковці поєднують категорії «капітал» та «капіталізація». Нами було виокремлено ключові відмінності у визначенні категорії «капіталізація у банківській діяльності», а саме капіталізація як напрям зміни капіталу банку – збільшення, капіталізація як спосіб зміни обсягу капіталу банку – реінвестування прибутку, капіталізація як характеристика капіталу банку, капіталізація як характеристика діяльності банку.

Зважаючи на необхідність конкретизація досліджуваної категорії для потреб подальших досліджень, а також здійснивши ґрунтовне аналізування визначення капіталізації в банківській діяльності, вважаємо за доцільне трактувати його у таких двох варіантах: як процес та як показник (індикатор). Отже, капіталізація – це процес збільшення обсягу капіталу банку за допомогою реінвестування отриманого прибутку, випуску акцій та інших цінних паперів, що забезпечує стабільне функціонування банку, підтримання його ліквідності та фінансової стійкості; капіталізація – це відносний показник, що характеризує рівень забезпеченості банку або банківської системи капіталом порівняно з іншими показниками діяльності (активами, ВВП, прибутком тощо). Такий підхід дасть змогу

як сутнісно розуміти цю економічну категорію, так і застосовувати чіткий критерій порівняння як для різних фінансових установ (банків), так і для банківських систем різних країн.

НБУ для здійснення ефективної політики капіталізації розділяє банки на добре капіталізовані, достатньо капіталізовані, недостатньо капіталізовані та значно недокапіталізовані. На цей розподіл значно впливають значення нормативів адекватності регулятивного капіталу [14]. Найбільшу частку серед банків мають недостатньо капіталізовані, що є ще одним підтвердженням необхідності здійснення ефективної політики капіталізації.

На процес капіталізації банків впливають різноманітні чинники, які можна поділити на два види, а саме чинники макrorівня та мікрорівня. Щодо першого виду, то сюди можна зарахувати макроекономічну ситуацію в державі, тобто умови розвитку банківського сектору, ринкову кон'юнктуру, регулятивну політику НБУ, рівень розвитку фондового ринку тощо. До чинників мікрорівня можна зарахувати якість активів банку, можливості й мотивацію власників щодо розвитку банку та інвестування в нього коштів, рівень професіоналізму менеджерів банку тощо [4].

На сучасному етапі розвитку світової економіки майже всі Європейські країни користуються Рекомендаціями Базель III, які були створені після

світової фінансової кризи. Щоб наблизитися до міжнародних стандартів Базель III, НБУ прийняв рішення про необхідність збільшення статутного капіталу банку до 500 млн. грн., що сприятиме підвищенню рівня капіталізації банківської системи України [29].

Задля підвищення капіталізації банків доцільно вживати таких заходів:

- збільшувати обсяг капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;
- підвищувати рівень адекватності капіталу банку через консолідацію банківської системи (злиття, приєднання, реорганізацію тощо);
- збільшувати капітал банків за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облигацій та єврооблігацій);
- збільшувати капітал банку за рахунок реінвестування нерозподіленого прибутку [1];
- здійснити перехід банківської системи України на стандарти Базель III щодо здійснення банківської діяльності загалом та формування капіталу банків зокрема;
- створити привабливі фінансові та податкові умов для стимулювання інвестицій у банківський сектор [28].

Висновки з проведеного дослідження. Так, досліджуючи сутність категорії «капітал банку», ми виявили такі два основні напрями його теоретичного трактування: як власний капітал (активи мінус зобов'язання); як сукупний капітал (активи). Рекомендовано використовувати трактування капіталу банку відповідно до першого підходу (як власний капітал) і розглядати його як «вартість активів за мінусом зобов'язань, що належать власникам банку і є джерелом їхньої відповідальності перед контрагентами». Також було теоретично досліджено підґрунтя ідентифікації категорії «капіталізація», виявлено, що більшість науковців визначає її як зміну обсягу капіталу банку, вказує на необхідні заходи для її формування. Нами було виокремлено такі ключові відмінності у визначенні категорії «капіталізація у банківській діяльності»: капіталізація як напрям зміни капіталу банку – збільшення, капіталізація як спосіб зміни обсягу капіталу банку – реінвестування прибутку, капіталізація як характеристика капіталу банку, капіталізація як характеристика діяльності банку. Рекомендовано трактувати капіталізацію у двох варіантах, а саме як процес та як показник (індикатор). Отже, капіталізація – це процес збільшення обсягу капіталу банку за допомогою реінвестування отриманого прибутку, випуску акцій та інших цінних паперів, що забезпечує стабільне функціонування банку, підтримання його ліквідності та фінансової стійкості; капіталізація – це відносний показник, що характеризує рівень забезпеченості банку або банківської системи капіталом порівняно з іншими показни-

ками діяльності (активами, ВВП, прибутком тощо). Такий підхід дасть змогу як сутнісно розуміти цю економічну категорію, так і застосовувати чіткий критерій порівняння як для різних фінансових установ (банків), так і для банківських систем різних країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гудзь П.В., Фірман Р.В. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощення. *Економічний форум*. 2014. № 3. С. 241–247.
2. Алексєнко М.Д. Капітал банку питання теорії і практики : монографія. Київ : КНЕУ, 2002. 276 с.
3. Герасимович А.М., Алексєнко М.Д., Парасій-Вергуненко І.М. та ін. Аналіз банківської діяльності : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 600 с.
4. Андрущак Є.М., Щуревич О.І. Проблеми капіталізації банківської системи України. *Стратегія економічного розвитку України*. 2018. № 42. С. 128–138.
5. Мороза А.М. та ін. Банківські операції : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 476 с.
6. Благодатин А.А., Лозовский А.М., Райзбер Б.А. Финансовый словарь. Москва : ИНФРА-М, 2006. 378 с.
7. Васильченко З.М., Доманецький І.В. Капіталізація банків України: сучасний стан та проблеми нарощення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 1(14). С. 3–10.
8. Васюренко О.В., Волохата К.О. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 463 с.
9. Вдовенко Л.О., Черненко О.С. Високий рівень капіталізації – основа зміцнення банківської системи України. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 84–96.
10. Гайдаржийська О.М., Щепіна Т.Г., Отрошко В.П. Особливості формування капіталу комерційними банками в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 7(2). С. 19–24.
11. Гарбар Є.С. Альтернативні шляхи капіталізації банку під час значного дефіциту грошових ресурсів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 2(2). С. 35–39.
12. Грудзевич Я.В., Грудзевич У.Я. Капіталізація банківської системи України на сучасному етапі. *Вісник університету банківської справи*. 2016. № 1-2. С. 24–29.
13. Дибя М.І., Осадчий Є.С. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України. *Фінанси України*. 2008. № 6. С. 77–88.
14. Добровольська О.В., Халатур С.М. Капіталізація банків України в умовах глобалізації фінансових ринків. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2016_2_48 (дата звернення: 12.12.2019).
15. Довгань Ж.Д. Банківський капітал: суть і значення. *Вісник Національного банку України*. 1998. № 7. С. 18–20.
16. Стельмах В.С. та ін. Енциклопедія банківської справи України. Київ : Молодь, 2001. 680 с.
17. Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2005. 714 с.

18. Зайцева І.Ю., Гутовська А.І. Капіталізація банків та напрями підвищення капіталізації банківських установ. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 55. С. 118–123.

19. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI, редакція від 17 жовтня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 24.12.2019).

20. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III, редакція від 19 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 24.12.2019).

21. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV, редакція від 19 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 24.12.2019).

22. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV, редакція від 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 24.12.2019).

23. Коваленко В.В., Черкашина К.Ф. Капіталізація банків: методи оцінки та напрями підвищення. Суми, 2010. 152 с.

24. Колесник Я.В., Бараненко Н.В. Ефективна депозитна політика банку як шлях капіталізації прибутку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 4. С. 87–92.

25. Костак З.Р. Напрями підвищення рівня капіталізації банків. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна*. 2013. Вип. 42. С. 77–83.

26. Матлага Л.О. Особливості капіталізації банківських установ України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2011. Вип. 17. С. 376–384.

27. Момот О.М. До питання науково-видового подання банківського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 2. С. 178–185.

28. Островська Н.С., Швець О.Ю. Капіталізація банківської системи: сучасний стан та перспективи у трансформаційних умовах розвитку економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 21. С. 145–150.

29. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 20.01.2020).

30. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 468 с.

31. Солошенко В.В., Волохата В.Є. Економічна сутність банківського капіталу. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 701–704.

32. Стойка В.С. Проблеми капіталізації комерційних банків України в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 2. С. 98–103.

33. Фостяк В.В. Теоретико-методичні підходи до аналізу власного капіталу банків України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 1. С. 303–313.

34. Хлівний В.К. Підвищення капіталізації банку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 10. С. 27–32.

35. Швець Ю.О., Вернидуб М.Ю. Проблеми та способи підвищення капіталізації банків України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 52–57.

REFERENCES:

1. Gudź P.V., Firman R.V. (2014) Analiz kapitalizatsii komertsiiynykh bankiv Ukrainy ta shliakhy yii naroshchennia [Analysis of capitalization of Ukrainian commercial banks and ways to increase it]. *Ekonomichnyi forum*, № 3, pp. 241–247.

2. Aleksieienko M.D. (2002) *Kapital banku pyttannia teorii i praktyky : monohrafiia* [Capital of the Bank of Theory and Practice : monograph]. K. : KNEU, 276 p. (in Ukrainian)

3. Herasymovych A.M., Alekseiienko M.D., Parasii-Verhunenko I.M. et al. (2006) *Analiz bankivskoi diialnosti : Pidruchnyk* [Banking Analysis : A Textbook]. K. : KNEU, 600 p. (in Ukrainian)

4. Andrushchak Ye.M., Shchurevych O.I. (2018) Problemy kapitalizatsii bankivskoi systemy Ukrainy [Problems of capitalization of the banking system of Ukraine. Economic Development Strategy of Ukraine]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, № 42, pp. 128–138.

5. Moroz A.M. et al. (2002) *Bankivski operatsii : pidruchnyk* [Banking : a textbook]. K. : KNEU, 476 p. (in Ukrainian)

6. Blahodatyn A.A., Lozovskiy A.M., Raizber B.A. (2006) *Fynansovyi slovnyk* [Financial dictionary]. M. : YNFRA-M, 378 p. (in Ukrainian)

7. Vasylichenko Z.M., Domanetskyi I.V. (2013) Kapitalizatsiia bankiv Ukrainy: suchasnyi stan ta problemy naroshchennia [Capitalization of Ukrainian banks: current state and problems of growth]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, vol. 1(14), pp. 3–10.

8. Vasiurenko O.V., Volokhata K.O. (2006) *Ekonomichnyi analiz diialnosti komertsiiynykh bankiv : navch. posib*. [Economic analysis of commercial banks activity : textbook]. K. : Znannia, 463 p. (in Ukrainian)

9. Vdovenko L.O., Chernenko O.S. (2017) Vysokyi riven kapitalizatsii – osnova zmitsnennia bankivskoi systemy Ukrainy [High level of capitalization – the basis of strengthening of the banking system of Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pyttannia nauky i praktyky*, № 4, pp. 84–96.

10. Haidarzhyska O.M., Shchepina T.H., Otroshko V.P. (2017) Osoblyvosti formuvannia kapitalu komertsiiynykh bankamy v Ukraini [Peculiarities of capital formation by commercial banks in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, № 7(2), pp. 19–24.

11. Harbar Ye.S. (2015) Alternatyvni shliakhy kapitalizatsii banku pid chas znachnoho defitsytu hroshovykh resursiv [Alternative ways to capitalize a bank during a significant shortage of cash resources]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho un-tu. Ekonomichni nauky*, № 2(2), pp. 35–39.

12. Hrudzevych Ya.V., Hrudzevych U.Ya. (2016) Kapitalizatsiia bankivskoi systemy Ukrainy na suchasnomu etapi [Capitalization of the banking system of Ukraine at the present stage]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy*, № 1-2, pp. 24–29.

13. Dyba M.I., Osadchyi Ye.S. (2008) Kapitalizatsiia bankivskoi systemy yak chynnyk pidvyshchennia nadiinosti ekonomiky Ukrainy [Capitalization of the banking system as a factor in increasing the reliability of the Ukrainian economy]. *Finansy Ukrainy*, № 6, pp. 77–88.

14. Dobrovolska O.V., Khalatur S.M. (2016) Kapitalizatsiia bankiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii finansovykh rynkiv [Capitalization of Ukrainian banks in the conditions of globalization of financial markets]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2016_2_48 (accessed: 24 December 2019).

15. Dovhan Zh.D. (1998) Bankivskyi kapital: sut i znachennia [Banking capital: essence and value]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, № 7, pp. 18–20.
16. Stelmakha V.S. et al. (2001) *Entsyklopediia bankivskoi spravy Ukrainy* [Encyclopedia of Banking of Ukraine]. K. : Molod, 680 p. (in Ukrainian)
17. Zavhorodnii A.H., Vozniuk H.L. (2005) *Finansovo-ekonomichni slovnyk* [Financial and economic dictionary]. Lviv : Lvivska politehnika, 714 p. (in Ukrainian)
18. Zaitseva I.Yu., Hutovska A.I. (2016) Kapitalizatsiia bankiv ta nappiamy pidvyshchennia kapitalizatsii bankivskyx ustanov [Capitalization of banks and the ways of increasing the capitalization of banking institutions]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, № 55, pp. 118–123.
19. Zakon Ukrainy “Pro aktsionerni tovarystva” [Law of Ukraine “On Joint-Stock Companies”], № 514-VI, base 17.09.2008, actual 17.10.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (accessed: 24 December 2019).
20. Zakon Ukrainy “Pro banky i bankivsku diialnist” [Law of Ukraine “On Banks and Banking”], № 2121-III, base 07.12.2000, actual 19.01.2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (accessed: 24 December 2019).
21. Zakon Ukrainy “Pro Natsionalnyi bank Ukrainy” [Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine”], № 679-XIV, base 20.05.1999, actual 19.01.2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (accessed: 24 December 2019).
22. Zakon Ukrainy “Pro tsinni papery ta fondovy rynok” [Law of Ukraine “On Securities and Stock Market”], № 3480-IV, base 23.02.2006, actual 01.01.2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (accessed: 24 December 2019).
23. Kovalenko V.V., Cherkashyna K.F. (2010) *Kapitalizatsiia bankiv: metody otsinky ta napriamy pidvyshchennia* [Capitalization of banks: valuation methods and directions of increase]. Sumy, 152 p. (in Ukrainian)
24. Kolesnik Ya.V., Baranenko N.V. (2018) Efektyvna depozytna polityka banku yak shliakh kapitalizatsii prybutku [Effective bank deposit policy as a way of capitalization of profit]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, № 4, pp. 87–92.
25. Kostak Z.R. (2013) Napriamy pidvyshchennia rinvia kapitalizatsii bankiv [Directions for raising the level of capitalization of banks]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriia: Ekonomichna*, vol. 42, pp. 77–83.
26. Matlaha L.O. (2011) Osoblyvosti kapitalizatsii bankivskyx ustanov Ukrainy [Features of capitalization of banking institutions of Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Ser.: Ekonomika*, vol. 17, pp. 376–384.
27. Momot O.M. (2018) Do pytannia naukovo-vydovoho podannia bankivskoho kapitalu [On the issue of scientific-type representation of bank capital]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Ekonomika*, vol. 2, pp. 178–185.
28. Ostrovska N.S., Shvets O.Yu. (2017) Kapitalizatsiia bankivskoi systemy: suchasnyi stan ta perspektyvy u transformatsiinykh umovakh rozvytku ekonomiky Ukrainy [Capitalization of the banking system: current state and prospects in transformational conditions of development of Ukrainian economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 21, pp. 145–150.
29. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. Available at: <http://www.bank.gov.ua> (accessed: 20 January 2020).
30. Prymostka L.O. (2004) *Finansovy menedzhment u banku : pidruchnyk* [Financial management in the bank : a textbook]. K. : KNEU, 468 p. (in Ukrainian).
31. Soloshenko V.V., Volokhata V.Ye. (2017) Ekonomichna sutnist bankivskoho kapitalu [Economic essence of bank capital]. *Molodyi vchenyi*, № 1, pp. 701–704.
32. Stoika V.S. (2014) Problemy kapitalizatsii komertsiiinykh bankiv Ukrainy v suchasnykh umovakh [Problems of capitalization of commercial banks of Ukraine in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Ekonomika*, vol. 2, pp. 98–103.
33. Fostiak V.V. (2013) Teoretyko-metodychni pidkhody do analizu vlasnoho kapitalu bankiv Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the analysis of equity capital of Ukrainian banks]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 1, pp. 303–313.
34. Khlivnyi V.K. (2014) Pidvyshchennia kapitalizatsii banku [Increasing Bank Capitalization]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, № 10, pp. 27–32.
35. Shvets Yu.O., Vernydub M.Yu. (2016) Problemy ta sposoby pidvyshchennia kapitalizatsii bankiv Ukrainy [Problems and ways of raising the capitalization of Ukrainian banks]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 8, pp. 52–57.

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ХАРАКТЕР ЇХ ФОРМУВАННЯ

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF FINANCIAL FLOWS OF THE ENTERPRISE AND FACTORS THAT DETERMINE THE NATURE OF THEIR FORMATION

УДК 658.14/.15

<https://doi.org/10.32843/bse.50-54>**Марусяк Н.Л.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**Сайчук Н.В.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**Marusyak Nataliia**Yuriy Fedkovych
Chernivtsi National University**Sainchuk Nataliia**Yuriy Fedkovych
Chernivtsi National University

У статті розглянуто поняття «фінансові потоки підприємства», визначено його сутнісні характеристики. Зокрема, встановлено, що основою виникнення фінансових потоків є фінансово-господарська діяльність підприємства; кожний фінансовий потік має своє джерело формування та напрям руху; фінансові потоки обумовлюють зміну обсягу, складу, розміщення та використання фінансових ресурсів; фінансові потоки здатні генерувати економічний ефект у формі чистого потоку; фінансовий потік завжди приводить до руху грошових засобів; фінансові потоки впливають на зміну фінансового стану підприємства. Виділено внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на фінансові потоки підприємства. Аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на рух фінансових потоків, дасть можливість підприємству розробити ефективну методику управління фінансовими потоками, яка забезпечить поточну та перспективну платоспроможність, виявить резерви та динаміку формування чистого фінансового потоку, а також планувати та регулювати фінансові й товарні потоки підприємства загалом.

Ключові слова: фінансові потоки, грошові потоки, чистий фінансовий потік, фінансові ресурси, чинники, що впливають на фінансові потоки підприємства.

В статье рассмотрено понятие «финансовые потоки предприятия», определены его существенные характеристики. В частности, установлено, что основой возникновения финансовых потоков является финансово-хозяйственная деятельность предприятия; каждый финансовый поток имеет свой источник формирования и направление движения; финансовые потоки обуславливают изменение объема, состава, размещения и использования финансовых ресурсов; финансовые потоки способны генерировать экономический эффект в форме чистого потока; финансовый поток всегда приводит к движению денежных средств; финансовые потоки влияют на изменение финансового состояния предприятия. Выделены внутренние и внешние факторы, влияющие на финансовые потоки предприятия. Анализ внешних и внутренних факторов, влияющих на движение финансовых потоков, позволит предприятию разработать эффективную методику управления финансовыми потоками, которая обеспечит текущую и перспективную платежеспособность, выявит резервы и динамику формирования чистого финансового потока, а также планировать и регулировать финансовые и товарные потоки предприятия в целом.

лены его существенные характеристики. В частности, установлено, что основой возникновения финансовых потоков является финансово-хозяйственная деятельность предприятия; каждый финансовый поток имеет свой источник формирования и направление движения; финансовые потоки обуславливают изменение объема, состава, размещения и использования финансовых ресурсов; финансовые потоки способны генерировать экономический эффект в форме чистого потока; финансовый поток всегда приводит к движению денежных средств; финансовые потоки влияют на изменение финансового состояния предприятия. Выделены внутренние и внешние факторы, влияющие на финансовые потоки предприятия. Анализ внешних и внутренних факторов, влияющих на движение финансовых потоков, позволит предприятию разработать эффективную методику управления финансовыми потоками, которая обеспечит текущую и перспективную платежеспособность, выявит резервы и динамику формирования чистого финансового потока, а также планировать и регулировать финансовые и товарные потоки предприятия в целом.

Ключевые слова: финансовые потоки, денежные потоки, чистый финансовый поток, финансовые ресурсы, факторы, влияющие на финансовые потоки предприятий.

The article deals with the essence of the concept of financial flows of the enterprise and defines their essential characteristics. In particular, it has been established that the basis for the financial flows is the economic activity of the enterprise; each and every financial flow has its source and direction; financial flows cause changes in the volume, composition, location and use of financial resources; financial flows are capable of generating an economic effect in the form of a net flow; every financial flow always leads to cash flow; financial flows affect the financial state of the enterprise. It is noted that financial flows of the enterprise are a set of inflows and outflows of financial resources distributed in time, as well as their turnover, which affects the financial state of the enterprise. In cash flows the object of movement is monetary resources, while in the financial flows the object is the financial resources as tangible carriers of financial relations. Financial flow may be equivalent and free, unlike cash flow, which characterizes the exchange of equivalents expressed in the form of commodities and cash. Information on financial flows helps to determine the economic viability of the enterprise, its sustainability and stability on the market, and the efficiency of the circulation of the financial and material resources of the enterprise. The internal and external factors affecting financial flows of the enterprise are pointed out. Every enterprise forms the system of the most significant internal factors independently given the conditions and principles of economic activity which is directly controlled by the management of the enterprise. The external factors are subdivided into those that have direct influence and the ones that do not. The main purpose of financial management of an enterprise is to determine and predict their impact on the ability of financial flows to generate a positive financial result. Analysis of external and internal factors affecting the financial flows will enable the enterprise to develop an effective method of managing financial flows, which will provide current and prospective solvency, identify reserves and dynamics of formation of net cash flow, as well as plan and regulate financial and commodity flows of the enterprise in general.

Key words: financial flows, cash flows, net cash flow, financial resources, factors affecting the financial flows of enterprises.

Постановка проблеми. Нестабільність господарських зв'язків підприємств може призвести до невиконання ними зобов'язань у рамках укладених договорів, зниження обсягу інвестицій, згорання планів з розвитку виробництва, порушення координації в технологічному ланцюжку. Це об'єктивно свідчить про необхідність здійснення прогнозування й фінансового планування на підприємствах в умовах динамічних змін у їх середовищі функціонування.

В сучасних умовах результати фінансово-господарської діяльності підприємств великою мірою залежать від уміння фінансових менеджерів прогнозувати фінансові потоки в умовах нестабіль-

ності, планувати рух матеріальних, трудових і фінансових ресурсів для забезпечення платоспроможності, що є основою формування стратегії розвитку підприємства. Власників підприємств, кредиторів, інвесторів, органи державного управління завжди цікавить питання про те, що очікує підприємство в майбутньому.

Проблема організації руху фінансових потоків актуальна для всіх підприємств незалежно від організаційно-правової форми, виду діяльності та умов господарювання. Вона набуває особливої актуальності в умовах зростання конкуренції та відкритості країни до світових ринків, коли вплив

чинників, що впливають на фінансові потоки, постійно змінюється, тому потрібно мати ефективний інструментарій не тільки для визначення результатів діяльності в майбутньому, але й для управління ними. Особливо це актуально для підприємств, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, коли контрагенти вимагають неухильного виконання умов угод, а необхідними є аналіз можливих сценаріїв розвитку подій та швидке прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальні концептуальні уявлення про фінансові потоки розглянуто в роботах вітчизняних та зарубіжних учених, таких як Т.В. Белопольська, М.М. Бердар, З. Броді, В.В. Виговська, Є.В. Виноградова, А.В. Ластовенко, О.В. Майборода, Р. Мертон, Л.І. Мороз, О.В. Завгородня, Г.В. Савицька, В.О. Черевко, І.О. Школьник. Ними зроблено значний внесок у теорію фінансових потоків, але недостатньо чітко визначено сутнісні характеристики фінансових потоків підприємств. Крім того, вплив чинників на формування як позитивних так і негативних фінансових потоків розглянуто поверхнево.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз поняття «фінансові потоки» з акцентуванням уваги на його сутнісних характеристиках, а також визначення основних чинників, що впливають на обсяг, характер та інтенсивність формування фінансових потоків підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «фінансовий потік» щодо підприємства з'явилося не так давно в процесі розвитку фінансових відносин на всіх етапах сучасного суспільного відтворення.

У фінансовій науці нині не визначені єдині поняття, що належать до фінансових потоків підприємств, недостатньо обґрунтовані їх значення для діяльності підприємства, а також чинники, що впливають на організацію їх руху. Низка авторів наголошує на тому, що фінансовий потік характеризує рух фінансових ресурсів підприємства, інші отожднюють їх з грошовими потоками підприємства.

Так, О.В. Майборода визначає фінансові потоки «як цілеспрямований рух фінансових ресурсів у процесі здійснення господарських операцій, внаслідок якого виникають економічні відносини» [1, с. 16]. Однак рух фінансових потоків на підприємстві не обмежується лише господарською діяльністю. Л.І. Мороз подібно попередньому автору визначає «фінансовий потік як спрямований рух фінансових ресурсів, який обумовлений необхідністю забезпечити переміщення відповідного товарного потоку» [2, с. 356]. У цьому визначенні акцент зроблено на фінансовому обслуговуванні матеріальних (товарних) потоків. Звичайно, ефективність діяльності підприємства залежить від того, наскільки гармонійно та безперервно відбувається рух фінансових та матеріальних потоків.

Є.В. Виноградова, А.В. Ластовенко, Т.В. Белопольська досліджують два підходи до сутності грошових та фінансових потоків. Автори вважають «що в межах першого підходу поняття «грошовий потік» і «фінансовий потік» отожднюються. В межах другого – фінансові потоки виділяють як специфічний різновид грошових» [3, с. 12]. Грошовий потік характеризує обмін еквівалентами, що виражені в товарній та грошових формах (акт купівлі-продажу). Фінансовий потік може бути безеквівалентним і безоплатним, оскільки можливими є випадки, коли грошова сума відшкодуванню не підлягає, одержувач цієї суми повністю набуває її, а відправник повністю втрачає (наприклад, сплата податків, виплата дивідендів). О.В. Васюренко у своєму визначенні враховує цю особливість фінансових потоків: «фінансовий потік – цілеспрямований рух, зміна (обсягів, форм і видів) фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання, що відбувається спільно з відповідними йому грошовими потоками (еквівалентні фінансові потоки) або без них (безеквівалентні фінансові потоки)» [4].

Визначення І.О. Школьника відрізняється від попередніх. На його думку, «фінансові потоки – це сукупність розподілених у часі надходжень та виплат грошових коштів, що формується в процесі господарської діяльності» [5, с. 49]. Він отожднює поняття фінансового та грошового потоку «cash flow», що в перекладі означає потік готівки.

Як відомо, гроші – це особливий товар, що є загальним еквівалентом вартості. Водночас основою функціонування фінансів є рух вартості у грошовій формі, але фінанси – це не гроші, а економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і контролем використання фінансових ресурсів. Об'єктом руху у грошових потоках є грошові ресурси, а у фінансових потоках фінансові ресурси розуміються як матеріальні носії фінансових відносин.

Такі науковці, як З. Броді, Р. Мертон, М.М. Бердар, визначаючи фінансовий потік, використовують термін «flows of funds» [6; 7]. Такий термін не обмежує рух фінансових потоків лише грошовою масою, адже рух фінансових потоків відображає рух інших активів, що відповідає сутності фінансових ресурсів. Дж.М. Кейнс у цьому контексті говорив про різницю між грошима та іншими активами за ступенем ліквідності й витратами на утримання. Так, «для грошей їхня премія за ліквідність набагато перевищує витрати на утримання, тоді як витрати на утримання інших активів набагато перевищують їхню премію за ліквідність» [8, с. 274].

В.А. Панков, Ю.В. Макогон, К.О. Пашко стверджують, що «фінансовий потік підприємства являє собою розподілений у часі документально оформлений рух фінансових коштів підприємства, єдиних за змістом, формою і напрямом руху в процесі здійснення ним господарською діяльністю, спрямованої на забезпечення його ефективного розвитку на всіх стадіях життєвого циклу» [9].

Низка авторів, зокрема В.В. Концева і С.С. Костенко, вважають, що «фінансовий потік – це спрямований рух фінансових ресурсів, пов'язаний з рухом матеріальних, інформаційних та інших ресурсних потоків як в рамках логістичної системи, так і поза нею» [10].

О.Ю. Коцюрба у своєму дослідженні зазначає, що « фінансовий потік – це будь-яке переміщення фінансових ресурсів, необхідне для забезпечення ефективного руху усіх інших потоків виробничо-господарської системи підприємства» [11, с. 89]. Він також відносить до характеристик фінансового потоку такі елементи:

- обсяг потоку (вказується в документарному, електронному або будь-якому іншому супроводі в грошових одиницях);
- вартість потоку (визначається витратами на його реалізацію);
- час і напрям потоку (щодо підприємства, що їх організовує) [11, с. 89].

Дані характеристики фінансових потоків враховують дані про параметри та рух матеріальних потоків, умови, терміни й характер взаємовідносин учасників кругообігу фінансових ресурсів підприємства.

Незважаючи на різні підходи, всі автори визначають сутнісні характеристики фінансового потоку, розглядаючи його як:

- рух фінансових ресурсів з огляду на їх формування, розподіл та використання;
- платіж фіскальній системі держави, що є джерелом формування централізованих та децентралізованих державних фондів;
- інструмент управління господарськими процесами, оскільки контроль та своєчасне коригування напрямку руху фінансових потоків впливають на забезпеченість підприємства та економіки загалом фінансовими ресурсами.

Отже, фінансові потоки підприємства – це сукупність розподілених у часі надходжень та відтоків фінансових ресурсів, а також їх кругообіг, що впливає на фінансовий стан підприємства. Таким чином, фінансові потоки не можна ототожнювати з грошовими потоками.

Управління фінансовими потоками є важливою складовою частиною фінансового менеджменту на підприємстві, оскільки основним його завданням є

забезпечення фінансовими ресурсами діяльності підприємства за умови збалансованості та фінансової стійкості на поточний та майбутній періоди. Інформація про фінансові потоки допомагає визначити економічну життєздатність підприємства, його стійкість та стабільність на ринку, ефективність кругообігу фінансових та матеріальних ресурсів підприємства.

Підприємствам для результативності фінансово-господарської діяльності варто вибирати найоптимальнішу форму організації фінансових потоків. Під час її пошуку необхідно враховувати чинники, що впливають на обсяг та характер формування фінансових потоків підприємств.

Чинники, що впливають на фінансові потоки підприємств, можна поділити на такі групи (рис. 1). Зовнішніми чинниками, що мають безпосередній вплив на рух фінансових потоків підприємства, є насамперед економічні чинники, які ідентифікуються відповідно до особливостей фінансових відносин підприємства зі своїми контрагентами, зокрема, під час взаємодії з кредиторами, інвесторами, страховиками, фінансовими посередниками, покупцями готової продукції, постачальниками сировини та матеріалів.

До найбільш важливих чинників цієї групи належать:

- кон'юнктура товарного ринку, що переважно впливає на основні показники основної операційної діяльності, а саме обсяг доходу від реалізації та прибуток підприємства;
- кон'юнктура фінансового ринку (кредитного, страхового, фондового), що сприяє різноманітності руху фінансових потоків підприємств та впливає безпосередньо на формування фінансових потоків за рахунок комерційних кредитів, емісії акцій, випуску облігацій, отримання процентів та дивідендів внаслідок сформованого на підприємстві портфеля цінних паперів;
- рівень стабільності комерційних зв'язків з покупцями, що великою мірою впливає на стабільність обсягу формування та безперервність руху фінансових потоків підприємств;
- практика кредитування постачальників та покупців продукції, що визначається сформованим порядком придбання продукції або на умовах її попередньої оплати, або на умовах платежу безпосередньо в момент купівлі, або на умовах

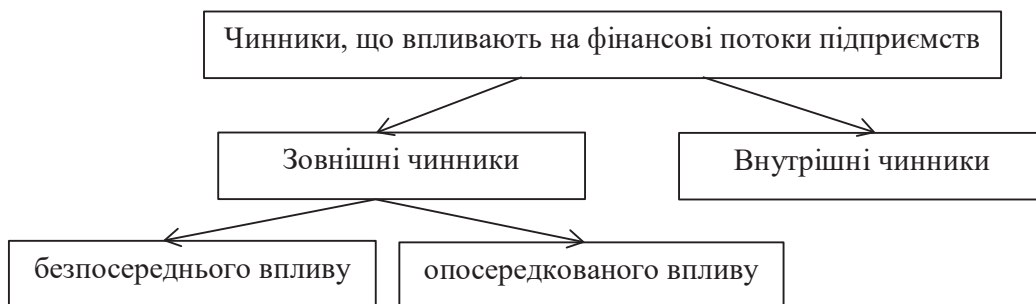

Рис. 1. Чинники, що впливають на фінансові потоки підприємства

відстрочення платежу (надання комерційного кредиту) та впливає на рух фінансових потоків у часі;

- наявна практика надання комерційного кредиту постачальником, що визначає необхідний обсяг власних фінансових ресурсів для повного забезпечення кругообігу капіталу підприємства;

- кредитні продукти комерційних банків та небанківських фінансових інститутів, що впливають на вибір різноманітних інструментів формування та обслуговування фінансових потоків підприємств в рамках усіх видів діяльності;

- рівень дохідності реальних інвестиційних проєктів, які пропонують суб'єкти господарювання, що визначає інтенсивність руху фінансових потоків в інвестиційній діяльності підприємств;

- можливості залучення засобів безповоротного фінансування, що мають переважно державні підприємства, що забезпечує збільшення обсягу власних фінансових ресурсів внаслідок формування лише позитивного фінансового потоку.

Зовнішні чинники опосередкованого впливу – це сукупність макроекономічних умов, що впливають на організацію фінансових потоків (інфляція, зміна законодавства, рівень валютного курсу, зовнішньоекономічний вплив тощо), а також результати фінансової діяльності підприємства у довгостроковому періоді, пряий контроль над якими вона не має можливості здійснювати.

Ефективним інструментом для оцінювання впливу зовнішніх чинників опосередкованого впливу на фінансові потоки підприємств є PEST-аналіз, що досліджує макросередовище через такі фактори, як політико-правові (P), економічні (E), соціальні (соціокультурні) (S) та технологічні (T).

Серед політико-правових чинників можна виділити політичну стабільність, форми та методи державного регулювання фінансового ринку, грошового обігу, фінансової діяльності підприємства, політику підтримки окремих галузей та сфер діяльності, політику залучення та захисту іноземних інвестицій, правові аспекти регулювання процедур фінансової санації та банкрутства підприємства, стандарти фінансової звітності підприємства тощо.

Економічні чинники великою мірою впливають на рівень ділової активності підприємств. Макроекономічні показники визначають рівень життя населення та його платоспроможність. Основним, на що потрібно звернути увагу під час оцінювання їх впливу на рух фінансових потоків підприємства, є темпи економічної динаміки, рівень валового внутрішнього продукту та національного доходу, співвідношення параметрів споживання та накопичення національного доходу, інвестиційна політика, темпи інфляції, рівень безробіття, система оподаткування юридичних та фізичних осіб, швидкість грошового обігу, динаміка валютних курсів, динаміка процентної ставки національного банку, ціни на енергоресурси.

До соціально-культурних чинників можна віднести освітній та культурний рівень працездатного населення, якість підготовки спеціалістів у галузі фінансів в системі вищої та середньо-спеціальної освіти, ставлення населення до ринкових реформ, споживчі переваги, їх тенденцію зміни, демографічну структуру, якість та стиль життя населення, звичаї та звички тощо.

Технологічні чинники – це інновації у сфері технічних засобів управління, фінансових технологій та інструментів. Для підприємств, їх ділової активності та формування позитивного фінансового потоку важливо стежити за динамікою технологічних змін, своєчасно перебудовуватися на виробництво й реалізацію технологічно перспективного продукту, а також вчасно відмовлятися від застарілих технологій, що використовуються.

Внутрішні чинники, що впливають на фінансові потоки, насамперед визначаються фінансовою стратегією й тактикою підприємства, тобто це умови та принципи фінансово-господарської діяльності, прийняте співвідношення рівня ризику та прибутковості, які перебувають під безпосереднім контролем керівників та спеціалістів фінансових служб підприємств. Існує три підходи до фінансування активів підприємства щодо грошових потоків, а саме консервативний, помірний та агресивний [12, с. 154–155]. Вибір того чи іншого підходу визначає порядок формування та структуру фінансових потоків підприємства, тобто залучення фінансових ресурсів з різних джерел і використання за різними напрямками. Систему найбільш суттєвих чинників кожне підприємство формує самостійно. Отже, найбільш важливими серед них є:

- життєвий цикл підприємства, кожній стадії якого притаманні відповідний рівень інвестиційної активності, напрями та форми фінансово-господарської діяльності, особливості формування та розподілу фінансових ресурсів;

- тривалість операційного та фінансового циклу, сезонність виробництва та реалізації продукції, що визначають потребу підприємства у фінансових ресурсах, інтенсивність, збалансованість і структуру формування позитивного та негативного фінансових потоків;

- забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами та необхідність залучення позикових, рівень кредитоспроможності;

- структура та оборотність активів, що великою мірою визначають структуру фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення безперервного їх обігу;

- інвестиційна політика підприємства, що формує потребу у додаткових фінансових ресурсах;

- амортизаційна, податкова, дивідендна, емісійна політика, а також політика формування прибутку.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з проведеного дослідження, можемо сказати,

що сутнісні характеристики фінансових потоків полягають у такому:

- кожний фінансовий потік має своє джерело формування та напрям руху;
- основою виникнення фінансових потоків є фінансово-господарська діяльність підприємства;
- фінансові потоки обумовлюють зміну обсягу, складу, розміщення та використання фінансових ресурсів;
- фінансові потоки здатні генерувати економічний ефект, основною формою якого є чистий потік;
- фінансовий потік завжди приводить до руху грошових засобів та їх еквівалентів;
- зміна фінансового стану підприємства за певний період обумовлена результатом впливу фінансових потоків.

Таким чином, основою фінансових потоків насамперед є рух фінансових ресурсів. Отже, в сучасних конкурентних умовах значення фінансових потоків істотно зростає. Від того, наскільки своєчасно та раціонально фінансові ресурси вкладається в основні та оборотні активи, забезпечують поточні зобов'язання перед постачальниками, працівниками, власниками та державою, зрештою, залежить ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства.

Аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на рух фінансових потоків, дає можливість фінансовому менеджменту підприємства розробити ефективну методику управління фінансовими потоками, яка забезпечить поточну та перспективну платоспроможність, виявить резерви та динаміку формування чистого фінансового потоку, а також планувати та регулювати фінансові й товарні потоки підприємства загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Майборода О.В. Управління фінансовими потоками підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Суми, 2006. 22 с.
2. Мороз Л.І. Моделювання матеріально-фінансових потоків внутрішньовиробничих логістичних систем з регенерацією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 640. URL: <http://vlp.com.ua/node/3185> (дата звернення: 21.02.2020).
3. Виноградова Е.В., Ластовенко А.В., Белопольская Т.В. Оптимизация управления денежными потоками предприятия : монография. Донецк : Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского, 2007. 194 с.
4. Васюренко О.В. Банківські операції : навчальний посібник. Київ : Знання, 2000. 243 с.
5. Школьник І.О., Боярко І.М., Сюркало Б.І. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2009. 301 с.
6. Броди З., Мертон Р. Финансы : учебник / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2000. 592 с.
7. Бердар М.М. Фінанси підприємств : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

8. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / пер. с англ. Москва : Прогресс, 1978. 592 с.

9. Панков В.А., Макогон Ю.В., Пашко Е.А., Бабенко А.В. Механизм управления финансовыми потоками промышленного предприятия в условиях глобализации. Донецк : Донецкий национ. ун-т, 2005. 188 с.

10. Концева В.В., Костенко С.С. Фінансові потоки в логістичних системах. *Вісник Національного транспортного університету*. 2009. № 19. Ч. 1. С. 1-4.

11. Коцюрба О.Ю., Грешнікова М.О. Фінансові потоки підприємства: сутність, класифікація та шляхи оптимізації. *Наукові записки*. 2012. Вип. 12. Ч. II. С. 88–92.

12. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия. Киев : Ника-Центр ; Эльга, 2003. 448 с.

REFERENCES:

1. Mayboroda O.V. (2006). Upravlinnya finansovimi potokami pidpriemstva [Management of financial flows of the enterprise]: abstract of dissertation for PhD : Special. 08.04.01 "Finance, Money and Credit", Sumy.
2. Moroz L.I. (2009). Modeliuvannya materialno-finansovykh potokiv vnutrishnovyrobnychkh lohistrychnykh system z reheneratsiieiu [Modeling of material and financial flows of in-house logistics systems with regeneration]. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". № 640. Available at: <http://vlp.com.ua/node/3185> (accessed 21 February 2020).
3. Vynohradova Ye.V., Lastovenko A.V., Belopolskaia T.V. (2007). Optymyzatsiya upravleniya denezhnyu potokamy predpriyatiya [Optimization of cash flow management of the enterprise]. Donetsk : Donetsk. nat. M. Tugan-Baranovsky University of Economics and Trade. (in Ukrainian)
4. Vasiurenko O.V. Bankivski operatsii (2000). [Banking : a tutorial]. Kiev : Knowledge. (in Ukrainian)
5. Shkolnyk I.O., Boiarko I.M., Siurkalo B.I. Finansovy menedzhment [Financial Management]. Sumy : University book. (in Ukrainian)
6. Brodi Z., Merton R. (2000). Finansy [Finances] : translation from English. Moscow : Williams. (in Russian)
7. Berdar M.M. (2010). Finansy pidpriemstv [Finance company]. K. : Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
8. Keyns Dzh.M. (1978). Obshchaya teoriya zaynyatosti, protsenta i deneg [The general theory of employment, interest and money] : translation from English. Moscow : Progress. (in Russian)
9. Pankov V.A., Makohon Yu.V., Pashko E.A., Babenko A.V. (2005). Mekhanyzm upravleniya finansovymy potokamy promyshlennoho predpriyatiya v usloviyakh hlobalyzatsyy [Mechanism of management of financial flows of an industrial enterprise in the conditions of globalization]. Donetsk : Donetsk National University. (in Ukrainian)
10. Kontseva V.V., Kostenko S.S. (2009). Finansovi potoky v lohistrychnykh systemakh [Financial flows in logistics systems] Bulletin of the National Transport University. № 19. P. 1. P. 1-4.
11. Kotsiurba O.Yu., Hreshnikova M.O. (2012). Finansovi potoky pidpriemstva: sutnist, klasyfikatsiia ta shliakhy optymizatsii [Enterprise financial flows: essence, classification and ways of optimization] Scientific notes, vol. 12, p. II, pp. 88–92.
12. Blank I.A. (2003). Upravlenie aktivami i kapitalom predpriyatiya [Management of assets and capital of the enterprise]. K. : Nika-Center, Elga. (in Russian)

ПРОБЛЕМНІ ЧИННИКИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

PROBLEMATIC FACTORS OF INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК 001.895: 338.432: 330.341.1
<https://doi.org/10.32843/bses.50-55>

Рибіна Л.О.

к.е.н., доцент,
 доцент кафедри фінансів,
 банківської справи та страхування
 Сумський національний
 аграрний університет

Геєнко М.М.

к.е.н., доцент,
 доцент кафедри фінансів,
 банківської справи та страхування
 Сумський національний
 аграрний університет

Rybina Larysa

Sumy National Agrarian University

Heukenko Mykhaylo

Sumy National Agrarian University

У статті зроблено аналіз ключових чинників впливу на інвестиційно-інноваційну активність підприємств аграрного сектору української економіки, які можуть грати роль як інвестиційно-інноваційних бар'єрів, так і каталізаторів інвестиційно-інноваційної діяльності, а також можливостей управління ними в напрямі посилення дії позитивних і зниження дії негативних чинників. Виявлено найсуттєвіші перешкоди активізації інвестиційно-інноваційного процесу в аграрній сфері, усунення яких сприяло б практичній реалізації пріоритетних напрямів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки. Побудовано загальну послідовність процесу дослідження чинників, які зумовлюють поточний рівень інвестиційно-інноваційної активності аграрних підприємств, на основі систематизації основних проблем стримування їхньої інвестиційно-інноваційної активності. Вирішення досліджених у статті проблемних чинників активізації інвестиційно-інноваційної діяльності можливе завдяки системному підходу до внесення змін щодо управління внутрішнім і зовнішнім середовищем діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, проблеми розвитку, чинники розвитку, інновації, інвестиції, аграрна наука.

В статье проанализированы ключевые факторы влияния на инвестиционно-инноваци-

онную активность предприятий аграрного сектора украинской экономики, которые могут играть роль как инвестиционно-инновационных барьеров, так и катализаторов инвестиционно-инновационной деятельности, а также возможностей управления ими в направлении роста влияния положительных и снижения негативных факторов. Выявлены ключевые проблемы активизации инвестиционно-инновационного процесса в аграрной сфере, решение которых способствовало бы практической реализации приоритетных направлений инновационного развития аграрного сектора экономики. Построена общая последовательность процесса исследования факторов, обуславливающих текущий уровень инвестиционно-инновационной активности аграрных предприятий, на основе систематизации основных проблем сдерживания их инвестиционно-инновационной активности. Решение исследованных в статье проблемных факторов активизации инвестиционно-инновационной деятельности возможно благодаря системному подходу к внесению изменений в управление внутренней и внешней средой деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, проблемы развития, факторы развития, инновации, инвестиции, аграрная наука.

The article analyzes the key factors affecting the investment and innovation activity of enterprises of the agricultural sector of the Ukrainian economy, which can play the role of both investment and innovation barriers and catalysts of investment and innovation activity, as well as the ability to manage them in the direction of increasing the influence of positive and reducing negative factors. To achieve the goal of the study, the key problems of activating the investment and innovation process in the agricultural sector were identified, the solution of which contributed to the practical implementation of the priority areas of innovative development of the agricultural sector of the economy. The general sequence of the process of studying the factors that determine the current level of investment and innovation activity of agricultural enterprises is built on the basis of systematization of the main problems of containing their investment and innovation activity. It has been established that investment and innovation activity of enterprises in the agricultural sector of the economy is determined by the interdependence of such factors: technical and technological development of the industry; sizes of enterprises in the agricultural sector and their production capacities; solvency of agricultural enterprises; lack of government support and expensive bank loans; the lack of competition in the markets and the monopolization of agricultural holdings that do not show much interest, as a rule, in long-term investment and innovation projects for the development of agricultural production and caring for agricultural land as the main production facility. Low financial support for the development of Ukrainian farmers and agricultural science hinders the innovative development of the industry. The absence of a strategic innovation policy for the development of the industry, which would take into account the peculiarities of agricultural production and the peculiarities of investment and innovation processes, does not allow the formation of an innovative system for the development of the agricultural economy. Therefore, it was concluded that the solution of the problematic factors of the intensification of innovative activity investigated in the article is possible due to a systematic approach to changes in the management of the internal and external environment of agricultural producers.

Key words: agricultural production, development problems, development factors, innovations, investments, agricultural science.

Постановка проблеми. Численні спроби реформувати аграрний сектор вітчизняної економіки з метою підвищення ефективності функціонування не увінчалися успіхом. Протиріччя між об'єктивною необхідністю інноваційних перетворень і неспроможністю підприємств інтенсивно інвестувати кошти в інноваційні технології їхньої діяльності можна назвати однією з причин їхнього кризового стану. Вирішення цієї проблеми уможливує формування сприятливого інвестиційно-інноваційного середовища в аграрному секторі, що вимагає виявлення чинників інвестиційно-інноваційної активності аграрних підприємств, які

можуть грати роль як інвестиційно-інноваційних бар'єрів, так і каталізаторів інвестиційно-інноваційної діяльності, а також можливостей управління ними в напрямі посилення дії позитивних і зниження дії негативних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження чинників активізації інвестиційно-інноваційної діяльності економічних суб'єктів, створення сприятливих умов для інвестування в ефективні інновації були й залишаються у центрі уваги науковців В.В. Дементьєва, В.І. Любимова, О.Ю. Мирошниченко. Проблеми низької інвестиційної та інноваційної

активності аграрних підприємств висвітлено у працях Я.А. Жаліла, А.П. Смоленюка, В.Б. Смолінського, В.Я. Мессель-Веселяка, О. Шубравської. Однак дослідження чинників інвестиційно-інноваційної активності обмежуються лише розглядом динаміки інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, як стримуючих, так і прискорюючих їхню інвестиційно-інноваційну активність, а питання систематизації проблем стримування інвестиційно-інноваційної активності залишається актуальним і недостатньо вирішеним.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану аграрного виробництва, виявлення проблемних чинників його інвестиційно-інноваційної активності та дослідження їх взаємодії в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриваючи сутність проблем низької активізації інвестиційно-інноваційних процесів підприємств аграрного сектору економіки, слід зупинитися на деяких аналітичних показниках їх діяльності та забезпеченості. Насамперед це показники техніко-технологічного розвитку галузі, що залежать від наявності на ринку відповідної техніки, технологій та платоспроможності підприємств. Через невідповідність машин та знарядь вимогам сучасних технологій, несвоєчасність виконання технологічних операцій аграрний сектор, наприклад, утрачає потенціал виробництва продукції рослинництва, а вироблена продукція втрачає свою конкурентоспроможність через високу енергоємність і низьку якість, що погіршує дохідність сільськогосподарських підприємств та їхню подальшу платоспроможність.

В Україні виробництво сільськогосподарської продукції переважно відбувається за рахунок технічно застарілих основних фондів із використанням низькопродуктивної ручної праці, що підтверджується значним зношенням основних засобів, рівень якого, за дослідженнями О.О. Яцух, за останні 10 років «коливається у межах 36–42%» [1, с. 223]. Як визначає Н.О. Долгошея, щорічне вибуття з виробничого циклу повністю амортизованої сільськогосподарської техніки за практичної відсутності їх оновлення наближає сільське господарство до процесу руйнації техніко-технологічної основи процесу відтворення [2, с. 32].

Для більшості агровиробників характерний дрібний масштаб виробництва. Відносно невеликі прибутки і низький рівень концентрації капіталу не дають змоги ефективно використовувати сучасну високопродуктивну техніку, обмежують придбання комплексу дороговартісних технологічних і технічних засобів для реалізації інноваційних проєктів. За статичними даними, на кінець 2017 р. в Україні налічувалося 34 137 фермерських господарств (74,9% із загальної кількості сільськогосподарських підприємств), з яких 9,9% узагалі не мали

угідь, 69,4% – до 100 га, 18,0% – від 100 до 1000 га, 2,5% – від 1000 до 4000 га, і лише 0,2% мали у своєму розпорядженні понад 4000 га угідь [3].

Через неможливість і нездатність обробляти землю селяни здають її в оренду. У результаті 64% сільськогосподарських земель обробляють не власники, які б дбайливо ставилися до своєї землі як до свого довготривалого виробничого ресурсу, а орендарі (56% – орендарі у власників, 8% – орендарі у держави), які, насамперед, прагнучи отримати максимальний прибуток у короткостроковій перспективі, призводять до повного виснаження найбільш продуктивних земель. При цьому власниками обробляється лише 29% сільськогосподарських угідь, а 7% узагалі не обробляється [4].

За даними ґрунтових обстежень, більшість сільськогосподарських угідь України еродована і втратила свою родючість. Науковці оцінюють збитки через зменшення сільськогосподарського виробництва внаслідок деградації ґрунтів у 5 млрд. доларів. Найбільш суттєвим чинником зниження продуктивності земель і зростання деградації агроландшафтів вважається водна ерозія ґрунтів. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнали згубного впливу водної ерозії, становить 13,3 млн. га (32%), у тому числі 106 млн. га орних земель. У цілому «в Україні нараховується більше 1,1 млн. га деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель, які підлягають консервації, 143, 4 тис га порушених земель, які потребують рекультивації, та 315,6 тис га малопродуктивних угідь, які потребують поліпшення» [5].

А. Мартин зазначав, що висока концентрація сільськогосподарської землі, яка є основним засобом агропромислового виробництва, у межах окремих сільських територій і навіть адміністративних районів, за умови неконтрольованого розвитку агрохолдингів, спричиняє зростання ризику монополізації ринку та обмеження економічної конкуренції, які матимуть своїми наслідками втрату ефективності виробництва та зростання суспільних витрат на виплату монопольної земельної ренти [6]. У 2017 р. в Україні діяло 93 агрохолдинги, під контролем яких перебуває близько 29% усіх сільськогосподарських угідь, котрі знаходяться у користуванні сільськогосподарських підприємств [7]. Як відомо, монополії не сприяють розвитку інноваційної діяльності, оскільки можуть отримувати високі прибутки шляхом обмеження пропозиції і збільшення цін на свою продукцію. Значний ріст цін монопольних компаній на промислові товари, які необхідні для виробничих потреб сільськогосподарських товаровиробників, насамперед на енергетичні ресурси, добрива і сільськогосподарську техніку, сприяє зростанню собівартості продукції і, своєю чергою, зниженню прибутку виробника.

У 2017 р. частка прибуткових сільськогосподарських підприємств від загальної їх кількості

становила 86,7% (у 2015 р.– 88,9%, у 2016 р.– 88,4%), а рівень рентабельності їхньої операційної діяльності становив лише 23,5% проти 32,6% у попередньому році та 43,0% у 2015 р. [3]. Незначні обсяги прибутку агропідприємств зумовлені як дрібним масштабом виробництва, так і більш низьким рівнем ефективності сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями через існуючий диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Тих коштів, які є в наявності агропромислових підприємств, не вистачає навіть для безперервного фінансування поточної діяльності, не говорячи вже про інноваційну діяльність, яка, як відомо, є капіталоемною й потребує великих економічних витрат за неявного економічного ефекту. Тому, незважаючи на наявність в арсеналі українських учених сортів і гібридів, а також сучасних технологій, здатних забезпечити одержання стабільно високих урожаїв високоякісної продукції, на практиці генетичний потенціал вітчизняних сортів і гібридів використовується тільки на 30%. Повільне впровадження нових вітчизняних сортів та гібридів сільськогосподарських культур, а також технологій їх вирощування спричиняє недоотримання аграріями понад 35% можливих урожаїв [8, с. 6].

Інноваційні процеси неможливі без інвестицій. У 2017 р. обсяги капітальних інвестицій у сільське господарство становили 14,1% до загального їх обсягу в економіку країни (у 2016 р.– 13,8%, у 2015 р.– 10,7%). При цьому перевага надається галузі рослинництва (86%) і тільки 11% – тваринництва. За відтворювальною структурою капітальні інвестиції здійснюються переважно у технічне переоснащення та реконструкцію діючих підприємств, будівель, споруд (72,9%), а не в нове будівництво (24,9%). Не є винятком і сільське господарство. У довгострокові біологічні активи рослинництва було вкладено лише 0,3% загальної суми капітальних інвестицій, у тваринництво – 1,5%. Необхідно відзначити суттєве зменшення інвестицій у розвиток сільської інфраструктури. У 2017 р. на одну гривню інвестицій у сільськогосподарське виробництво припадало лише 0,30 грн інвестицій у розвиток соціальної сфери села. Для порівняння: аналогічний показник у 2011 р. дорівнював тільки 30 коп., тоді як у 2011 р. – 0,97 грн. Фінансування інвестицій у сільське господарство здійснюється переважно за рахунок коштів сільськогосподарських підприємств (87,3%), а також банківських кредитів (11,5%) [3].

У зв'язку з тим, що в Україні взагалі існує проблема відтворення технічної бази аграрного виробництва, адже «за розрахунками Інституту аграрної економіки, для розвитку сільське господарство України потребує від 75 млрд. грн інвестицій щороку» [9], що в нинішніх умовах є нереальним для товаровиробників, то зрозуміло, що

на впровадження новітніх технологій вітчизняні агропідприємства просто не мають можливості виділити кошти, а розраховувати на іноземні інвестиції в умовах затяжної фінансової та політичної нестабільності марно. Відповідно, частка прямих іноземних інвестицій у сільське господарство в загальному обсязі сукупних інвестицій становить лише 1,3% [3]. При цьому основна частина залучених інвестицій (майже 80%) витрачалася на оренду угідь та оновлення матеріально-технічної бази, і лише близько 8% капіталу було вкладено в інноваційні технології. Таким чином, інвестиції приватних структур аграрного сектору вітчизняної економіки не вирішують загальної проблеми, а обсяги іноземних інвестицій дуже малі. Інвестиції без інновацій не мають сенсу через неефективність відтворення матеріально-технічної бази, застарілих за своїми параметрами організаційно-економічних і управлінських методів управління.

Основними проблемами, які заважають вкладати кошти в інноваційний розвиток агропромислового виробництва, науковці [10 с. 94] вважають: зменшення надходження фінансових ресурсів унаслідок погіршення платоспроможності, а отже, зменшення попиту населення на продукцію; «збільшення імпортової продукції на внутрішньому ринку (звуження ринку збуту); відмову від державної підтримки аграрної сфери економіки без компенсації фінансових втрат виробникам продукції; збереження монополізованої структури і торговельного промислового сегменту аграрного сектору економіки та відсутність ринкових механізмів, які регулюють цінові взаємовідносини сільськогосподарських, переробних, торгово-закупівельних та ресурсовиробничих організацій, що призвело до зростання цінового диспаритету та погіршення фінансово-вартісних пропорцій міжгалузевого обміну (дисбаланс між доходами та витратами); незавершеність процесів земельної реформи та інституційних перетворень у сільському господарстві та в суміжних видах економічної діяльності аграрної сфери»; відсутність стимулів для здійснення ризикової, крупновитратної діяльності за невизначеності кінцевих результатів; слабкий розвиток фундаментальної науки як постачальника нових наукових знань та ідей, обмеженість ресурсів для фінансування інновацій, нерозвиненість повною мірою таких підприємницьких якостей, як прагнення йти на ризик, кардинальні зміни у своїй діяльності тощо; недоступність фінансових ресурсів, високі відсоткові ставки, низьку очікувану прибутковість, довготривалий термін окупності інноваційних інвестицій, ризик, невизначеність, бар'єри для вкладення капіталу в певні сфери.

Одним із чинників недостатнього обсягу інвестування інновацій в аграрний сектор, відповідно, й стримування розвитку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, є підвищена

ризикованість інноваційного процесу через невизначеність його результату. Наприклад, у рослинництві невизначеність результатів селекційної роботи пов'язана з тривалим періодом формування інноваційного потенціалу. Його початком є багаторічні фундаментальні розробки, які у разі їх успіху переходять у стадію прикладних селекційних розробок із виведення нових сортів і гібридів. Їх середня тривалість становить 5–8 років. Нарешті, районування нових сортів і насінництво, яке дає змогу отримувати критичну масу насіння для практичних потреб, також вимагає декількох років. Таким чином, інноваційні цикли нерідко вимірюються десятиліттями, що вже є джерелом інноваційного ризику, оскільки на протязі такого тривалого періоду початкові наукові знання, гіпотези, методи дослідження, наукове обладнання можуть застаріти [11, с. 71].

Світова практика показує, що лише 10% фундаментальних досліджень може претендувати на втілення в ту чи іншу сферу діяльності. При цьому одержання патенту можливо для менш 10% розроблених інноваційних ідей, і близько 5–10% патентів претендують на хоча б мінімальну комерційну цінність. Кількість патентів, успішних з економічного погляду, не перевищує 1% від кількості виданих з урахуванням, що більшість комерційно цінних патентів спрямована на захист пріоритетності досліджень. Співвідношення кардинальних інноваційних рішень і високодохідних проєктів дорівнює лише 0,03% від їх загальної кількості (3000:1) [12].

Отже, такі чинники, як ризик фінансування науково-виробничих результатів, ризик тривалого часового лага між витратами і результатами через багаторічний сільськогосподарський цикл, що збільшує строки окупності інноваційних проєктів в аграрному секторі, невизначеність попиту на інноваційну продукцію, оскільки нововведення найчастіше підвищує вартість виробленого товару і споживач не завжди може придбати інноваційну продукцію через її високу вартість, не сприяють заінтересованості інвесторів вкладати свій капітал у розвиток сільського господарства.

Ефективний і сталий розвиток вітчизняного сільськогосподарського виробництва безпосередньо залежить від рівня його наукового забезпечення та дієвості взаємозв'язків із наукою. Незважаючи на щорічне бюджетне фінансування у розмірі близько 600 млн. грн, можливості і потенціал аграрної науки використовується недостатньо, і ринковий механізм попиту та пропозиції у сфері наукових і науково-технічних робіт майже не задіяний. Аграрна наука залишається відірваною від сільськогосподарського виробництва і слабо комерціалізованою на відміну від розвинених країн, де вона є найбільш комерціалізованим сектором наукових досліджень і пов'язана зі споживачами інноваційних продуктів. Низький попит на результати

аграрної науки з боку сільськогосподарських товаровиробників зумовлюється недостатнім рівнем бюджетного фінансування, що спричиняє занепад матеріально-технічної бази установ та зниження престижності професії вченого. У середньому на створення одного сорту чи гібриду сільськогосподарських культур у США витрачають щорічно 250 тис. дол., при цьому загальні витрати становлять 1,5–2,5 млн. дол. В Україні на здійснення науково-дослідної програми в даному напрямі виділяється близько 1 млн. грн (125 тис. дол.) [13]. У цілому рівень фінансування всієї науки нашої держави у 2017 р. становив 0,18% ВВП замість 1,7%, зазначених у законі про науку; за останні роки аграрна наука не отримує з бюджету запланованих коштів, а понад 90% усіх видатків із державного бюджету спрямовується на соціальні виплати.

При цьому держава фінансує науку в цілому, а не за конкретними пріоритетними напрямками наукових досліджень, не бере участі в організації системи впровадження і не регулює ринок наукової продукції, внаслідок чого спостерігається розпорошеність державного фінансування науково-технічних програм між низкою центральних органів виконавчої влади та відсутність дієвої системи їх координації. Відсутність системи державного замовлення наукової продукції з подальшим механізмом її впровадження призводить до отримання неефективних або нікому не потрібних результатів наукових досліджень, які, як правило, плануються не зверху (від проблеми), а знизу (від наукового працівника). Відсутність державної політики захисту внутрішнього ринку призводить до безконтрольної експансії іноземних технологій, сортів та інших наукових продуктів.

Недостатня підтримка і неефективне регулювання освітньо-наукового сектору з боку держави спричиняє зменшення найголовнішого чинника науково-технічного прогресу – висококваліфікованих кадрів. Працівники, що втрачають мотивацію до праці, залишають наукові установи, і справа тут не лише в низькому рівні оплати праці. Проблеми, які визначає В.Б. Смолінський, і досі залишаються нерозв'язаними. На його думку, брак устаткування й обладнання, дефіцит матеріалів, відсутність нормальних умов для проведення науково-дослідних робіт, соціальна невлаштованість тощо сприяють відтоку людського капіталу та зниженню якості підготовки кадрів (особливо практичної), що знецінює інноваційний потенціал усієї галузі аграрного виробництва [14, с. 180]. Втрата висококваліфікованих кадрів, недостатнє фінансування науки та виробничих чинників та інші названі вище проблеми інноваційного розвитку галузі є наслідком неузгодженості державних та інших економічних форм і механізмів управління інноваційними процесами, недоугої нормативно-правової бази та відсутності фінансового механізму інноваційної діяльності галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Аграрний сектор економіки України можна розглядати як складний економічний організм зі своєю внутрішньою системою, який постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Внутрішнє середовище галузі формується під впливом чинників зовнішнього середовища, державного регулювання, а також прийняття управлінських рішень усередині агропромислових підприємств із метою досягнення ефективних результатів своєї діяльності. Зміна будь-якого внутрішнього складника впливає на інші, зміна одного чинника середовища зумовлює зміну інших. Отже, низька інноваційна активність сільськогосподарських підприємств зумовлена впливом безлічі взаємопов'язаних чинників, різноманітних за своїм походженням і сферами впливу (за простором та у часі). Тому вирішення й усунення розглянутих вище проблемних чинників активізації інноваційної діяльності потребує системного підходу до змін управління як внутрішнім, так і зовнішнім середовищем діяльності агропромислових товаровиробників. Насамперед необхідно чітко сформулювати пріоритетні напрями інноваційної діяльності, сформувати інноваційну систему, яка б сприяла практичній реалізації визначених напрямів та уможливила активний перехід аграрної економіки на інноваційний шлях розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яцук О.О. Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія і практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Харків, 2019.
2. Долгошея Н.О. Укріплення системи матеріально-технічного забезпечення аграрного сектора. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 2(24). С. 31–36.
3. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 540 с.
4. Зануда А. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336> (дата звернення: 01.03.2020).
5. Деякі питання удосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 413. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення: 01.03.2020).
6. Мартин А. Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні: переваги і недоліки агрохолдингів. *Землепорядний вісник*. 2010. № 8. С. 26–32.
7. Топ -10 агрохолдингів України. Основні акценти в інфографіці. URL : <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10-agrokholdingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike/> (дата звернення: 03.03.2020).
8. Смоленюк А.П. Розвиток інноваційного підприємства в агропромисловому виробництві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 Київ, 2010. 20 с.

9. Agropolit.com : вебсайт. URL : <https://agropolit.com/news/10508-potreba-silskogo-gospodarstva-v-investitsiyah--prinaymni-75-mlrd-grn-na-rik--naan> (дата звернення: 03.03.2020).

10. Тивончук С.О., Тивончук Я.О. Формування організаційних форм трансферу технологій в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 93–100.

11. Сіра Е.О. Земельна реформа в Україні та її наслідки для розвитку агросфери. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23. С. 152–157.

12. Кислицин А. Математические методы оценки инновационной деятельности. URL : <http://www.diplomy.su/shop/368.html> (дата звернення: 03.03.2020).

13. Коденська М.Ю. Інноваційний продукт аграрно-економічної науки, його оцінка та інвестиційне забезпечення. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2009.../11_02.pdf (дата звернення: 03.03.2020).

14. Смолінський В.Б. Проблеми фінансування інноваційної діяльності аграрних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 2. С. 179–182.

REFERENCES:

1. Yatsukh O.O. (2019). Dominanty finansovoho zabezpechennya diyalnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriya, metodolohiya i praktyka. [Dominants of financial provision for agricultural enterprises: theory, methodology and practice] (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkiv National Economy University of Semen Kuznetsya. (in Ukrainian)
2. Dolhosheya N.O. (2011). Ukriplennya systemy materialno-tekhnichnoho zabezpechennya ahrarnoho sektora. [Strengthening system of material and technical provision agricultural]. *Ekonomichyi visnyk Donbasu*. no. 2(24). pp. 31-36. (in Ukrainian)
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 rik. [Statistical yearbook of Ukraine 2017]. Kyiv. Informatsiino-analitychne ahentstvo. (in Ukrainian)
4. Zanuda A. Zemlia Ukrainy: skilky yii, komu nalezhyt i khto na nii pratsiuie. [Land of Ukraine: how much is it, who owns and who works on it.] Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336>. (accessed 1 March 2020).
5. Deiakii pytannia udoskonalennia upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.06.2017 №413 (2017).[Some issues of improving management of the using and protection of agricultural land of state ownership and disposal. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 7, 2017 no. 413-r.] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (accessed 1 March 2020).
6. Martyn A. (2010). Zakhyst ekonomichnoi konkurentsii u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni: perevahy i nedoliky ahrokholdnyhiv. [Protection of economic competition in the agricultural land using: advantages and disadvantages of agricultural holdings]. *Zemlevporiadnyi visnyk*. no. 8. pp. 26–32. (in Ukrainian)

7. Top-10 ahrokhodyhiv Ukrainy. Osnovni aktsenty v infohrafitsi (2017). [Top-10 agricultural holdings in Ukraine. Infographic highlights]. Available at: <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10-agrokhodyhiv-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike/> (accessed 3 March 2020).

8. Smoleniuk A.P. (2010). Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v ahropromyslovomu vyrobnytstvi. [The development of innovative entrepreneurship in agricultural production] (Ph.D. Thesis). Kyiv: Management of national economy, National Science Center «Institute of Agricultural Economics». (in Ukrainian)

9. Agropolit.com: veb-sait. Available at: <https://agropolit.com/news/10508-potreba-silskogo-gospodarstva-v-investitsiyah--prinaymni-75-mlrd-grn-na-riknayan> (accessed 3 March 2020).

10. Tyvonchuk S.O., Tyvonchuk Ya.O. (2013) Formuvannia orhanizatsiinykh form transferu tekhnolohii v ahropromyslovomu vyrobnytstvi. [Formation of organizational forms of technology transfer in agro-industrial production] *Ekonomika APK*. no. 2. pp. 93–100. (in Ukrainian)

11. Sira E.O. (2013) Zemelna reforma v Ukraini ta yii naslidky dlia rozvytku ahrosfery. [Land reform in Ukraine and its consequences for the development of the agricultural sector]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2013. issue 23. pp. 152–157. (in Ukrainian)

12. Kyslytsyn A. Matematycheskye metody otsenky ynnovatsyonnoi deiatelnosti. [Mathematical methods for assessing innovation]. Available at: <http://www.diplomy.su/shop/368.html> (accessed 3 March 2020).

13. Kodenska M. Yu. Innovatsiinyi produkt aharno-ekonomichnoi nauky, yoho otsinka ta investytsiine zabezpechennia [The innovative product of agrarian and economic science, its assessment and investment support] Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2009.../11_02.pdf (accessed 3 March 2020)

14. Smolynskiy V.B. (2011) Problemy finansuvannia innovatsiinoi diialnosti ahrarykh pidpriemstv. [Problems of financial innovation of agricultural activities] *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. no 2. vol. 2. pp. 179–182. (in Ukrainian)

ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИБУТКУ ТА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

FORECASTING THE PROFIT AND PROFITABILITY OF THE ENTERPRISE IN ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE

УДК 336.144.36; 336.226.1; 338.314;
658.005.922

<https://doi.org/10.32843/bses.50-56>

Сисоєнко І.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Херсонський національний
технічний університет

Карлюка Д.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
підприємництва та економічної безпеки
Херсонський національний
технічний університет

Sysoenko Irina

Kherson National Technical University

Karlyuka Dmitry

Kherson National Technical University

Статтю присвячено питанню прогнозування прибутку та рентабельності підприємства. Здійснено загальну характеристику підприємства. Проведено аналіз фінансових результатів діяльності підприємства. Здійснено прогнозування чистого доходу від реалізації продукції, собівартості реалізованої продукції підприємства, валового прибутку, чистого фінансового результату діяльності підприємства та показників рентабельності підприємства за незмінних умов функціонування підприємства, якщо, з одного боку, не зміняться зовнішні обставини, які можуть вплинути на рентабельність підприємства, а з іншого – керівництво підприємства не запровадить ніяких змін. Здійснено прогноз прибутку та рентабельності підприємства на п'ять років. Зроблено висновки за результатами аналізу фінансових результатів діяльності підприємства та за результатами прогнозування прибутку і рентабельності підприємства.

Ключові слова: аналіз фінансових результатів діяльності підприємства, прогнозування, функція регресії, прибуток підприємства, рентабельність підприємства.

Стаття посвячена вопросу прогнозирования прибыли и рентабельности предприятия. Дана общая характеристика предприятия. Проведен анализ финансовых результатов деятельности предприятия. Осуществлено прогнозирование чистого дохода от реализации продукции, себестоимости реализованной продукции предприятия, валовой прибыли, чистого финансового результата деятельности предприятия и показателей рентабельности предприятия при неизменных условиях функционирования предприятия, если, с одной стороны, не изменятся внешние обстоятельства, которые могут повлиять на рентабельность предприятия, а с другой – руководство предприятия не введет никаких изменений. Осуществлен прогноз прибыли и рентабельности предприятия на пять лет. Сделаны выводы по результатам анализа финансовых результатов деятельности предприятия и по результатам прогнозирования прибыли и рентабельности предприятия.

Ключевые слова: анализ финансовых результатов деятельности предприятия, прогнозирование, функция регрессии, прибыль предприятия, рентабельность предприятия.

The article is devoted to the question of forecasting the success and profitability of enterprises. Automobile revealed the general characteristics of the enterprise. The autonomy carried out an analysis of the results of the enterprises. We believe that we have a forecast for net arrangements, but they have identified real-world enterprises, weighted operating results, net results of other manufacturing enterprises, and the profitability of enterprises for unchanged functions that exist, and may believe that to consider it a profitable industry, and from different management companies do not require any changes. The article forecasts the profit and profitability of the company for five years. The author draws conclusions from the results of the analysis of the financial results of the enterprise activity and the results of forecasting the profit and profitability of the enterprise. The results of forecasting net income from sales of products (goods, works, services) and cost of sales show a tendency to increase these indicators. The results of forecasting gross profit and net financial result of the enterprise activity also showed an upward trend. However, the company's net profit will grow at a modest pace. In the unchanged conditions of functioning of the enterprise, if on the one hand there are no changes in external circumstances that may affect the profitability of the enterprise, and on the other hand, the management of the enterprise will not introduce any changes, then during the five-year period only the indicators of return on equity (due to the lack of company equity) and all other profitability indicators will be positive. On the whole, over the five-year forecast, the trend of growth of the enterprise will remain in the dynamics of the profitability indicators of the enterprise under constant conditions of functioning of the enterprise. However, given the volatile development of the Ukrainian economy, the constant changes in legislation, etc., it is not necessary to use such a straight-line method in the long run. On the whole, over the five-year forecast, the trend of growth will remain in the dynamics of the enterprise's indicators in the unchanged conditions of the enterprise's functioning. However, given the volatile development of the Ukrainian economy, the constant changes in legislation, etc., it is not necessary to use such a straight-line method in the long run.

Key words: analysis of financial results of the enterprise activity, forecasting, regression function, profit of the enterprise, profitability of the enterprise.

Постановка проблеми. Прибуток і рентабельність підприємства є основним якісними показниками, які відображають економічну ефективність діяльності підприємств, його фінансове становище, успіхи й можливості щодо виконання планів економічного та соціального розвитку [1]. Прибуток підприємства є джерелом власних фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення фінансово-господарської діяльності. Їх нестача спричиняє виникнення боргів, що у кінцевому підсумку може призвести до фінансової кризи і банкрутства [2]. А тому під час здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства необхідно в обов'язковому порядку підвищити роль планування та прогнозування прибутку підприємства з метою збалансування бізнесу на перспективу [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних основ визначення сутності рентабельності та чинників впливу на неї зробили такі дослідники, як В.Г. Андрійчук, Т.І. Арбеїна, В.В. Баліцька, І.А. Бержанір, С.О. Белова, М.Д. Білик, А.В. Бондар, Л.Д. Буряк, Г.П. Бутко, Н.І. Верхоглядова, Н.І. Гвоздей, В.В. Горлачук, В.Я. Горфінкель, О.С. Гула, Ю.А. Долгоруков, А.Ю. Дронова, В.Ж. Дубровський, О.П. Єфимова, О.М. Загородна, О.А. Зінченко, О.В. Лепьохіна, Б.М. Литвин, А.А. Маркова, А.Б. Писаренко, Б.А. Писаренко, А.М. Поддєрьогін, Н.Б. Проценко, Г.А. Семенов, В.М. Серединська, Т.М. Ступницька, Ю.В. Улянич, Р.В. Федорович, В.А. Швандар, І.Г. Яненкова та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є прогнозування прибутку та рентабельності підприємства за допомогою функції регресії ПРЕДСКАЗ. Для досягнення поставленої мети необхідно:

- дати загальну характеристику підприємства;
- здійснити аналіз фінансових результатів діяльності підприємства;
- здійснити прогноз чистого доходу від реалізації продукції та собівартості реалізованої продукції підприємства;
- здійснити прогноз валового прибутку та чистого фінансового результату діяльності підприємства;
- здійснити прогноз показників рентабельності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогнозування прибутку та рентабельності підприємства здійснено на прикладі ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел», яке спеціалізується на виготовленні дерев'яних будівельних конструкцій та столярних виробів, дверних полотен, їх продажу в Україні під торговою маркою «Новий Стиль» [4].

Спочатку проведемо аналіз фінансових результатів діяльності ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» (табл. 1) [4].

Аналіз фінансових результатів діяльності ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» показав, що в 2015 р. сумарний обсяг чистого доходу підприємства становив 141171 тис грн. Проте в 2016 р. розмір чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) зменшився на 65106 грн, або на 46%, порівняно з роком раніше. У 2017 р. приріст чистого доходу від реалізації продукції становив 48608 грн, або 64%, порівняно з 2016 р. У 2018 р. сумарний обсяг чистого доходу збільшується на 25364 тис грн, або на 20%, порів-

няно з попереднім роком. На кінець 2018 р. сумарний обсяг чистого доходу від реалізації продукції становив 150037 тис грн.

У 2016 р. чистий дохід від реалізації продукції зменшився більш суттєво, ніж відбулося зменшення собівартості реалізованої продукції. У результаті сума валового прибутку ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» у 2016 р. зменшилася порівняно з 2015 р. на 530 тис грн, або на 7%, і становила 7285 тис грн.

У 2017 р. відбулося зростання як чистого доходу від реалізації продукції, так і собівартості реалізованої продукції. Проте собівартість реалізованої продукції зросла більш суттєво, ніж відбулося зростання чистого доходу від реалізації продукції: собівартість реалізованої продукції збільшилася на 49411 тис грн, або на 72%, а чистий дохід від реалізації продукції збільшився лише на 48608 тис грн, або на 64%. У результаті сума валового прибутку підприємства в 2017 р. зменшилася порівняно з 2016 р. на 803 тис грн, або на 11%, і становила 6482 тис грн.

У 2018 р. порівняно з 2017 р. приріст обсягу чистого доходу від реалізації продукції перевищує приріст собівартості реалізованої продукції. Це позитивна тенденція, яка вказує на ефективну систему управління витратами. У результаті валовий прибуток ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» у 2018 р. збільшився порівняно з 2017 р. на 11237 тис грн, або на 173%, і становив 17719 тис грн.

У 2015 році фінансовий результат підприємства від операційної діяльності становив 471 тис грн. Протягом періоду 2015–2017 рр. прибуток підприємства від операційної діяльності має тенденцію до зростання. Проте в 2018 р. порівняно з 2017 р. прибуток підприємства від операційної діяльності зменшився на 1847 тис грн, або на 59%, і становив

Таблиця 1

Аналіз фінансових результатів діяльності ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» за 2015–2018 рр.

Показники	Роки, тис грн				Темп приросту, %		
	2015	2016	2017	2018	2016/2015	2017/2016	2018/2017
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	141171	76065	124673	150037	-46	+64	+20
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	133356	68780	118191	132318	-48	+72	+12
Валовий прибуток	7815	7285	6482	17719	-7	-11	+173
Інші операційні доходи	40	786	1209	280	+1865	+54	-77
Адміністративні витрати	3489	2969	2289	2440	-15	-23	+7
Витрати на збут	3147	3120	2053	8495	-1	-34	+314
Інші операційні витрати	748	758	197	5759	+1	-74	+2823
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (+) або збиток (-)	471	1224	3152	1305	+160	+158	-59
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (+) або збиток (-)	471	1224	3152	1305	+160	+158	-59
Витрати з податку на прибуток	99	462	570	451	+367	+23	-21
Чистий фінансовий результат: прибуток (+) або збиток (-)	372	762	2582	854	+105	+239	-67

1305 тис грн. Позитивне значення цього показника свідчить про ефективну основну діяльність підприємства, яка здатна генерувати прибуток.

Протягом 2015–2018 рр. ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» займається лише операційною діяльністю і не має інших фінансових доходів і витрат, тому розмір фінансового результату до оподаткування дорівнює розміру фінансового результату від операційної діяльності.

Як результат впливу розглянутих вище чинників чистий фінансовий результат ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» у 2015, 2016, 2017 та 2018 рр. відповідно становив 372 тис грн, 762 тис грн, 2582 тис грн та 854 тис грн, тобто ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» протягом періоду 2015–2018 рр. – прибуткове підприємство. Причому чистий прибуток підприємства протягом періоду 2015–2017 рр. має тенденцію до зростання. Проте в 2018 р. порівняно з 2017 р. чистий прибуток підприємства зменшився на 1728 тис грн, або на 67%. Зменшення розміру чистого прибутку фірмово-промислового комплексу «Корабел» свідчить про необхідність підвищення ефективності діяльності підприємства.

Використовуючи фінансові результати діяльності ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» за останні чотири роки [4], за допомогою функції ПРЕДСКАЗ програми Excel спрогнозуємо чистий дохід від реалізації продукції та собівартість реалізованої продукції підприємства на наступні п'ять років (рис. 1).

Як видно з рис. 1, за незмінних умов функціонування ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» за прогнозом на наступні п'ять років чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та собівартість реалізованої продукції зберігають тенденцію до зростання.

Спрогнозуємо на наступні п'ять років розмір валового прибутку підприємства та чистого фінансового результату діяльності ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» за незмінних умов функціонування підприємства (рис. 2).

Отже, за незмінних умов функціонування підприємства, якщо, з одного боку, не зміняться зовнішні обставини, які можуть вплинути на прибутковість підприємства, а з іншого – керівництво підприємства не запровадить ніяких змін, то в 2023 р. розмір валового прибутку ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» досягне 28616 тис грн, а чистий прибуток підприємства становитиме 3265 тис грн.

Як видно з рис. 2, за незмінних умов функціонування ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» за прогнозом на наступні п'ять років, тобто на період 2019–2023 рр., у динаміці валового прибутку та чистого фінансового результату діяльності підприємства збережеться тенденція до зростання. Проте чистий прибуток підприємства зростатиме незначними темпами.

У табл. 2 за допомогою функції ПРЕДСКАЗ програми Excel спрогнозуємо на наступні п'ять років (тобто на період 2019–2023 рр.) показники

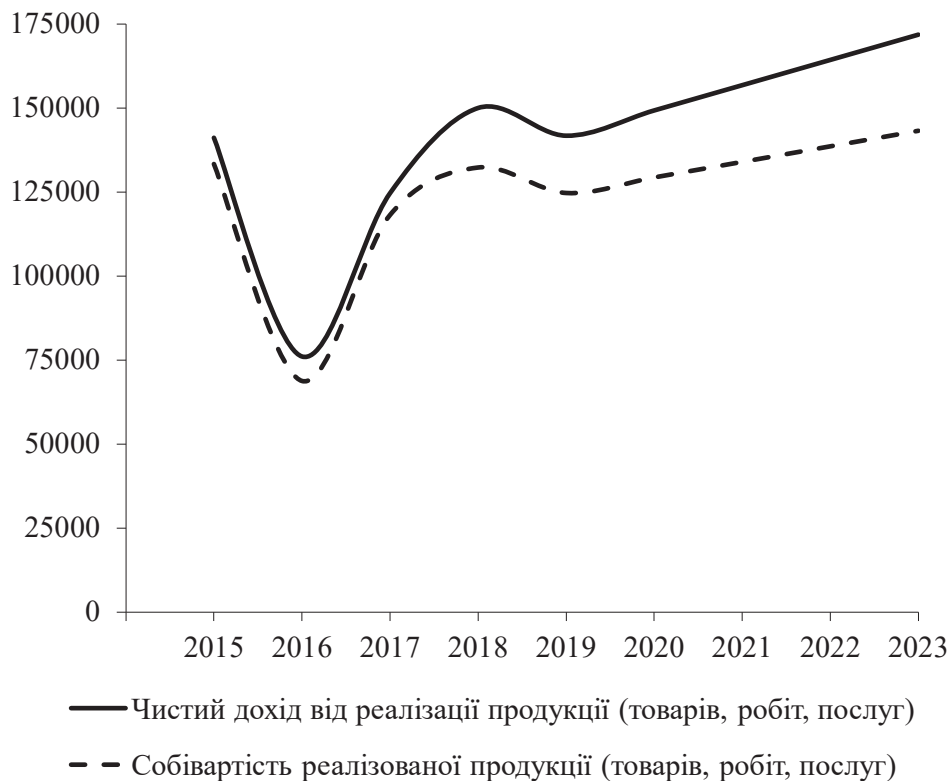

Рис. 1. Прогнозування чистого доходу від реалізації продукції та собівартості реалізованої продукції за незмінних умов функціонування ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел», тис грн

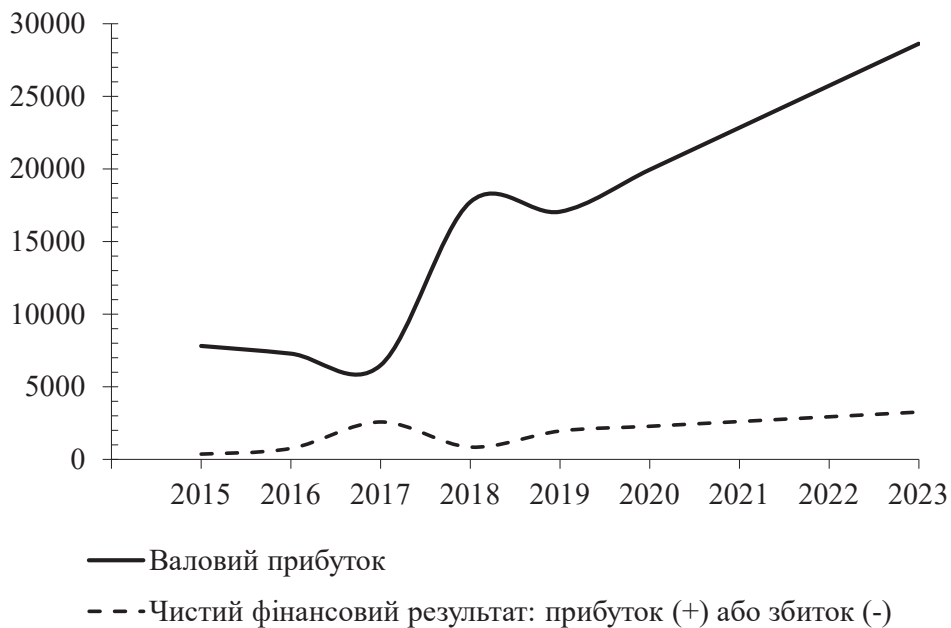

Рис. 2. Прогнозування валового прибутку та чистого фінансового результату діяльності ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» за незмінних умов функціонування підприємства, тис грн

Таблиця 2

Прогнозування показників рентабельності
фірмово-промислового комплексу «Корабел» за незмінних умов функціонування, %

Показники	Роки								
	Факт				Прогноз				
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Рентабельність капіталу	0,82	3,57	7,21	1,40	4,60	5,13	5,67	6,21	6,75
Рентабельність активів	0,82	3,57	7,21	1,40	4,60	5,13	5,67	6,21	6,75
Рентабельність оборотних активів	1,18	6,10	9,04	1,81	5,74	6,22	6,71	7,19	7,67
Рентабельність власного капіталу	-5,25	-12,05	-69,02	17,08	-14,81	-13,80	-12,80	-11,80	-10,80
Рентабельність витрат	0,26	1,01	2,10	0,57	1,49	1,69	1,89	2,10	2,30
Рентабельність доходу	0,26	1,00	2,07	0,57	1,48	1,68	1,88	2,08	2,28
Рівень іншого операційного доходу	0,09	3,68	3,38	0,46	2,11	2,19	2,27	2,35	2,43

рентабельності за незмінних умов функціонування ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» [4].

Отже, за незмінних умов функціонування підприємства, якщо, з одного боку, не зміняться зовнішні обставини, які можуть вплинути на рентабельність підприємства, а з іншого – керівництво підприємства не запровадить ніяких змін, то протягом періоду 2019–2023 рр. від’ємне значення матимуть лише показники рентабельності власного капіталу (через нестачу розміру власного капіталу підприємства), а всі інші показники рентабельності матимуть позитивне значення:

- рентабельність капіталу ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» у 2023 р. досягне 6,75%; рентабельність активів – 6,75%; рентабельність оборотних активів підприємства – 7,67%; рентабельність власного капіталу підприємства у 2023 р. матиме від’ємне значення і становитиме –10,80%; рентабельність витрат ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» у 2023 р.

досягне 2,30%; рентабельність доходу – 2,28%; рівень іншого операційного доходу підприємства у 2023 р. становитиме 2,43%.

Висновки з проведеного дослідження. У цілому за прогнозом на період 2019–2023 рр. за незмінних умов функціонування підприємства в динаміці показників ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел» збережеться тенденція до зростання. Однак, урахувавши нестабільність розвитку української економіки, постійні зміни в законодавстві тощо, не варто застосовувати настільки прямолінійний метод у далекій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Григорук П.М., Хрущ В.О. Прогнозування прибутку хлібопекарського підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки.* 2015. Вип. 10. Ч. 3. С. 41–45. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/107.pdf. (дата звернення: 22.02.2020).

2. Нечаюк Л.І., Телеш Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 348 с. URL : <http://infotour.in.ua/nechauk.htm> (дата звернення: 22.02.2020).

3. Офіційний сайт підтримки Microsoft з функції ПРЕДСКАЗ. URL: <https://support.office.com/ru-ru/article/%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%A1%D0%9A%D0%90%D0%97-50ca49c9-7b40-4892-94e4-7ad38bbeda99> (дата звернення: 22.02.2020).

4. Сайт ТОВ «Фірмово-промисловий комплекс «Корабел». URL : <https://www.nsdoors.net/uk/> (дата звернення: 22.02.2020).

5. Чучук Ю.В. Теоретична сутність поняття економічна ефективність та ефективність діяльності. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2765> (дата звернення: 22.02.2020).

REFERENCES:

1. Hryhoruk P.M., Khrushch V.O. (2015) Prohnozuvannia prybutku khlibopekarskoho pidpriyemstva. *Nau-*

kovy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky. Vyp. 10, Chastyna 3. pp. 41–45 Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/107.pdf. (accessed 22 February 2020).

2. Nechaiuk L.I., Telesh N.O. (2013) Hotelno-restoranni biznes: menedzhment. Kyiv : (in Ukrainian). Available at: <http://infotour.in.ua/nechauk.htm> (accessed 22 February 2020).

3. Ofitsiyni sait pidtrymky Microsoft z funktsii PRED-SKAZ. Available at: <https://support.office.com/ru-ru/article/%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%A1%D0%9A%D0%90%D0%97-50ca49c9-7b40-4892-94e4-7ad38bbeda99> (accessed 22 February 2020).

4. Sait TOV «Firmovo-promyslovyi kompleks «Korabel». Available at: <https://www.nsdoors.net/uk/> (accessed 22 February 2020).

5. Chuchuk Yu. V. (2014) Teoretychna sutnist poniat ekonomichna efektyvnist ta efektyvnist diialnosti. *Efektivna ekonomika*. no 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2765> (accessed 22 February 2020).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL SUPPORT
FOR FISCAL POLICY OF UKRAINE

У статті розкрито проблематику організаційно-інституційного забезпечення реалізації фінансової політики України, базуючись на застосуванні інституціонального підходу. Зазначено, що українські реалії доводять необхідність як відповідного організаційно-інституційного, так і інформаційного, науково-методичного й техніко-технологічного забезпечення реалізації фінансової політики. Констатовано, що інституційні перетворення, які відбуваються у сучасній фінансовій системі, досі не забезпечили подолання недоліків та суперечностей між новими і старими, формальними і неформальними інститутами. Запропоновано створити Раду з фінансового реагування на базі Міністерства фінансів України, також висвітлено основні її повноваження. Представлено вдосконалену структуру організаційно-інституційного забезпечення фінансової політики України з урахуванням викликів глобалізації та цифровізації економіки.

Ключові слова: фінансова політика, фінансова система, організаційно-інституційне забезпечення, монетарна політика, рада з фінансового реагування.

В статті розкрито проблематику організаційно-інституційного забезпечення

реалізації фінансової політики України, ґрунтуючись на застосуванні інституціонального підходу. Отримано, що українські реалії доводять необхідність як відповідного організаційно-інституційного, так і інформаційного, науково-методичного й техніко-технологічного забезпечення реалізації фінансової політики. Констатовано, що інституціональні перетворення, які відбуваються у сучасній фінансовій системі, досі не забезпечили подолання недоліків та суперечностей між новими і старими, формальними і неформальними інститутами. Предложено створити Раду з фінансовою реакцією на базі Міністерства фінансів України, а також освічені основні її повноваження. Представлено удосконалену структуру організаційно-інституційного забезпечення фінансової політики України з урахуванням викликів глобалізації та цифровізації економіки.

Ключевые слова: фінансовая политика, фінансовая система, організаційно-інституційне забезпечення, монетарна політика, рада з фінансовою реакцією.

УДК 336.1

<https://doi.org/10.32843/bses.50-57>

Слатвінська М.О.

д.е.н., доцент,
професор кафедри фінансів
Одеський національний
економічний університет

Slatvinska Maryna

Odessa National Economic University

The article reveals the problems of organizational and institutional support for the implementation of the fiscal policy of Ukraine, based on the application of the institutional approach. It is noted that Ukrainian realities prove the need for both appropriate organizational and institutional and information, scientific, methodological and technical and technological support for the implementation of fiscal policy. It has been revealed that the institutional changes that are taking place in the modern financial system have not yet ensured the overcoming of the shortcomings and contradictions between new and old, formal and informal institutions. It has been established that in the context of the digitalization of the economy and the modernization of the financial system, revisions require approaches to the coordination of monetary and fiscal policies, the organization of information interaction between ministries, and the improvement of the information exchange mechanism. The feasibility of establishing information interaction in electronic form using IT services, digital technologies is substantiated, which will accelerate management decision-making, eliminate asymmetry of information, reduce the duration of internal and external lags of fiscal policy and help increase its adaptability to globalization challenges. It is proposed to create a Fiscal Response Council based on the Ministry of Finance of Ukraine to ensure coordination of monetary and fiscal policies. The main powers and composition of the Fiscal Response Council are highlighted. It is noted that the activity of research institutes is significant in the context of organizational and institutional support for the implementation of fiscal policy. The article presents an improved structure of organizational and institutional support of the fiscal policy of Ukraine, taking into account the challenges of globalization and digitalization of the economy. It is noted that the presence of the proposed structure of organizational and institutional support will contribute to increasing the effectiveness and adaptability of fiscal policy.

Key words: fiscal policy, fiscal system, organizational and institutional support, monetary policy, fiscal response council.

Постановка проблеми. Інституційні перетворення у фінансовій сфері, що відбуваються в умовах модернізації економіки України як відповідь на виклики глобалізації та цифровізації в усьому світі, створюють основу для реалізації фінансової політики, ефективного функціонування фінансової системи. Вони здатні знизити соціальну напруженість, сприяти структурній трансформації на макро- і мікрорівні, підвищити дієвість окремих інституцій, поліпшити найважливіші фінансові показники (зокрема, податки, видатки державного бюджету), виробити відповідні стимули для економічного розвитку й забезпечення фінансової безпеки країни. Утім, реалії сьогодення свідчать, що організаційно-інституційне забезпечення реалізації фінансової політики України все частіше виступає джерелом вразливості фінансової системи, а усталені прак-

тики, інструменти регулювання та прогнозування перестають злагоджено діяти й стають передумовою нових фінансових деформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем щодо формування та реалізації фінансової політики в Україні, її інституцій, забезпечення державних бюджетів достатнім обсягом коштів та їх раціонального використання, координації фінансової та монетарної політик приділили увагу багато провідних українських фінансистів, учених-економістів серед яких: Л. Баранник, В. Вишневецький, Т. Дулік, А. Крисоватий, М. Кучерявенко, Л. Лисяк, І. Лютий, В.І. Міщенко, С.В. Міщенко, С.В. Онищенко, В. Опарін, А. Соколовська, В. Федосов, І. Чугунов та ін.

Детальний аналіз наукових джерел у фінансовій сфері дає підстави стверджувати, що теоретичні

засади формування і реалізації фіскальної політики, формування й витрачання бюджетних коштів, управління державним боргом та централізованими позабюджетними фондами соціально страхування у переважній більшості розроблено досить ґрунтовно. Утім, сукупність невирішених проблем щодо організаційно-інституційного забезпечення фіскальної політики України свідчить про необхідність подальшого дослідження цієї проблематики та вимагає розроблення науково-практичних рекомендацій у цій сфері. Останнє актуалізує потребу формування цілісного концептуального бачення структури організаційно-інституційного забезпечення реалізації фіскальної політики в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення пропозицій щодо вдосконалення структури організаційно-інституційного забезпечення фіскальної політики України, базуючись на застосуванні інституціонального підходу й урахуванні виклики глобалізації та цифровізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідною умовою успішної реалізації фіскальної політики є її організаційно-інституційне забезпечення. З одного боку, йдеться про відповідні державні органи: міністерства, комітети Верховної ради України (далі – ВРУ), управління та департаменти, а з іншого – про формальні інститути (закони, правила, норми, стандарти). В умовах модернізації фінансової системи саме держава є тим головним інститутом, суб'єктом, який розробляє фіскальну стратегію, створює сприятливий фіскальний простір, формує інститути фіскального середовища, систему фіскального реагування.

У цьому аспекті доречною є точка зору Л. Баранник, яка стверджує: «Здійснення фіскальної політики можливе завдяки концентрації в руках держави значних фінансових ресурсів» [1].

Дослідження фіскальної політики доцільно здійснити з позиції інституціонального підходу з огляду на те, що він є найбільш розвинутою системою поглядів економічної теорії сучасності, де розглядаються різні структури управління державою, компонентами яких виступають організації (інститути) та правила й норми (інституції), інституційна структура суспільства, господарські системи. Цей підхід дає змогу обґрунтувати економічні процеси як із позиції економічних, так і з позиції правових, соціальних, політичних, етичних умов та існуючих у суспільстві звичаїв, традицій, неформальних правил.

У процесі формування і реалізації фіскальної політики інституції розглядаються як законодавчо-нормативне та організаційне забезпечення об'єктів системи фіскальних відносин, діяльність яких передбачає прогнозування, планування, реалізацію, контроль над використанням централізованих фондів фінансових ресурсів держави та реалізується через складання, розгляд, затвердження, виконання бюджетів, формування звіту.

На думку С.В. Онищенко, з якою є сенс погодитися, інституціоналізація сама по собі є багатогранною. Виходячи із цього інституціоналізація фіскальних відносин включає такі інститути [2]: політико-правові, які пов'язані із забезпеченням прав громадян та економічних агентів і покликані сприяти ефективній взаємодії правової держави й громадянського суспільства; законодавчі, що формують нормативно-правове поле для соціально-економічного розвитку і структурної модернізації економіки держави; соціальні; економічні, які безпосередньо створюють передумови для соціально-економічного зростання й приймають участь у структуризації процесу формування і реалізації фіскальної політики (уряд, державне фінансування, оподаткування, митне регулювання тощо).

За своєю природою інституційна структура є ієрархічною та включає декілька рівнів, а її елементами виступають суб'єкти господарювання, громадські організації, постачальники та споживачі послуг. Водночас формування інституційного забезпечення фіскальної політики у її розумінні з погляду системного підходу як будь-якої системи, зокрема й системи фіскального реагування, відбувається поетапно.

Ураховуючи загальні тенденції розвитку країн із трансформаційною економікою, саме інституційне середовище більшою мірою створює умови, за яких у межах інституційної архітектури економічної системи вибудовується її складник – інституційна архітектура фіскальної системи. Ці умови залежать від низки особливостей країн в історичному й соціокультурному аспектах, становлення інститутів у суспільстві, характеристики інституційного середовища. При цьому відбувається тісна взаємодія структури інститутів ринкової економіки з інститутами фіскальної системи й механізмами їхнього впливу на соціально-економічний розвиток [3, с. 30–31].

Система інституційного забезпечення фіскальної політики передбачає наявність таких елементів фіскального механізму, як суб'єкт, об'єкт та зв'язки між ними. Використовуючи різні інструменти, суб'єкт інституційного забезпечення приводить об'єкт такого забезпечення до стану, наближеного до ідеального, тому якісні взаємозв'язки між структурними елементами системи вкрай важливі. Суб'єктами системи інституційного забезпечення фіскальної системи виступають інститути, які являють собою цілісну організаційну основу її функціонування та є ієрархічно структуровані. Об'єктами є інституції.

Інституційні перетворення, які відбуваються у сучасній фінансовій системі, досі не забезпечили подолання невідповідностей та суперечностей між новими і старими, формальними й неформальними інститутами. Кінцевим результатом таких перетворень має стати включення України у глобальні процеси, досягнення згоди між гілками

влади щодо пріоритетів і напрямів регіонального й загальнодержавного розвитку, формування довіри з боку населення до інститутів держави, самоврядування, бізнесу та громадянського суспільства. Ці важливі питання можна вирішити шляхом формування ефективного й сучасного організаційно-інституційного забезпечення функціонування фіскальної системи, яке є невід'ємним елементом механізму фіскального реагування, як процесу формування та раціонального використання централізованих фінансових ресурсів держави в умовах модернізаційних перетворень. У його структурі слід виокремити два основні складники, завдяки яким можливе повноцінне виконання основних функцій фіскальної системи: узгодження формальних інституційних обмежень, відповідно до яких структурні й інфраструктурні інститути взаємодіють і узгоджують свої дії та наділені повноваженнями; наявність структурованого інституційного устрою реалізації фіскальних відносин, що проявляється у сукупності інституцій, їх скоординованості, системності, спрямованості дій на забезпечення дотримання всіма суб'єктами фіскальних відносин формальних інституційних обмежень.

Велике значення для розв'язання завдань удосконалення інституційної структури має розуміння співвідношення інститутів і системи економічних відносин [4, с. 12].

Інституційні обмеження спрямовані на реалізацію комплексу заходів щодо організації, інформування, взаємодії, контролю й інших дій, які дають змогу забезпечити функціонування фіскальної системи та впливати на макроекономічні процеси, запроваджувати заходи упередження внутрішніх і зовнішніх загроз у фіскальній сфері з метою досягнення цілей стратегії соціально-економічного розвитку держави. Крім того, вони надають послідовності, структурованості та цілеспрямованості діяльності інститутів фіскальної сфери, визначають їх ефективність, дають змогу враховувати особливості інституційних обмежень на різних етапах процесу формування, розподілу та використання централізованих фондів фінансових ресурсів.

Організаційно-інституційне забезпечення фіксує як форми реалізації формальних інституцій (вимоги законодавства), так і юридичний статус відповідних інститутів, які є учасниками процесу реалізації функцій державного регулювання фінансово-економічних відносин. Отже, під організаційно-інституційним забезпеченням фіскальної політики слід розуміти сукупність формальних інституційних обмежень, які регулюють діяльність структурних та інфраструктурних інститутів і визначають їх цілісність і внутрішню структуру.

До інституцій, які регулюють фіскальні відносини в Україні, належать: Конституція України, Бюджетний кодекс, Податковий кодекс, Митний

кодекс, закони України «Про Державний бюджет України» за відповідні роки, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, інші закони, що регулюють фіскальні правовідносини, нормативно-правові акти КМУ, рішення про місцевий бюджет. Під час формування організаційно-інституційного забезпечення фіскальної політики принципи значення мають законотворчі ініціативи комітетів ВРУ з питань бюджету, фінансів, податкової та митної політики, економічного розвитку, соціальної політики. Проте встановлення правових норм у загальносуспільному сенсі не належить виключно лише парламенту. Досвід розвинених країн світу свідчить, що вибудовування організаційно-інституційного поля управління централізованими фондами фінансових ресурсів держави здійснюється в системі громадянського суспільства й опосередковується політичним впливом. Однією з умов ефективного функціонування фіскальної системи, через яку реалізується фіскальна політика, є досконале її інституційно-організаційне забезпечення, адже притаманні йому недоліки породжують проблеми щодо розподілу повноважень між учасниками. Інфраструктурні інститути виконують окремі законодавчо врегульовані функції на різних стадіях реалізації фіскальної політики, зокрема: Президент України, ВРУ, КМУ, Мінфін, НБУ, органи, що безпосередньо беруть участь в її організації, реалізації, контролі.

Формування і реалізація фіскальної політики має бути скоординована з монетарною політикою. Так, В.І. Міщенко стверджує, що «інституційний аспект координації двох політик пов'язаний із рівнем і характером взаємодії владних інститутів, які здійснюють регламентовані дії, спрямовані на їх розроблення та реалізацію». І зазначає: «У практичній діяльності створення умов, за яких їх реалізація спрямовується на досягнення спільних макроекономічних цілей, відбувається за двома напрямками: 1) встановлення формальних і неформальних зв'язків між центральним банком та урядом у процесі розроблення цільових показників відповідних політик; 2) закріплення правил і принципів, які визначають їхні основні параметри на довгостроковий період, у законодавчих і нормативних документах» [5, с. 425]. Як зазначає В.В. Коваленко, координація монетарної та фіскальної політик є вимогою сьогодення і повинна базуватися на подальших розробленнях та реалізації макропруденційної політики, особливість якої – проведення постійного моніторингу та комплексного аналізу взаємозв'язків між структурними елементами фінансової системи, їх взаємодії з бюджетною сферою, а також має на меті виявлення та попередження системних ризиків [6, с. 140–141]. Із цього приводу В.І. Міщенко зазначає, що в період протидії наслідкам банківської кризи (2014–2017 рр.) основні принципи

координації монетарної та бюджетної політики були порушені, і це призвело до зниження рівня загальної фінансової стабільності в державі.

Для забезпечення координації цих політик слід законодавчо врегулювати дане питання та прийняти декларацію «Принципи забезпечення прозорості монетарної та фінансової політик», закон «Про порядок інформаційної взаємодії між Міністерством фінансів та Національним банком України щодо координації основних напрямів фінансової й монетарної політик». Викликом сучасності є створення Ради з фінансового реагування (далі – РФР) на базі Міністерства фінансів (далі – Мінфін), яка б відповідала за розроблення «Основних засад і напрямів фінансової політики» й здійснювала контроль над проведенням фінансової політики та нагляд за системою внутрішнього контролю Мінфіну (у т.ч. щодо забезпечення інформаційної взаємодії та обміну інформацією).

Модернізаційні перетворення вимагають перегляду підходів не лише до питань координації монетарної та фінансової політик, а й до організації інформаційної взаємодії між міністерствами та вдосконалення механізму обміну інформацією. Йдеться про необхідність налагодження інформаційної взаємодії саме в електронній формі з використанням ІТ-сервісів, діджитал-технологій. Це необхідно для прискорення прийняття управлінських рішень й усунення асиметричності інформації та зменшення тривалості внутрішніх і зовнішніх лагів фінансової політики, що сприятиме підвищенню її адаптивності до модернізаційних викликів. У цьому аспекті акцентується увага на тому, що взаємодія має здійснюватися з дотриманням вимог таких законів України, як: «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», «Про захист персональних даних», «Про інформацію», «Про телекомунікації». Крім того, слід акцентувати, що інформаційна взаємодія, яка здійснюється для реалізації повноважень визначених законодавством, має бути між Мінфіном України (його підвідомчими органами), Міністерством внутрішніх справ України та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів України та міністра внутрішніх справ України.

Структурні інституції регулювання фінансової політики представлені тими учасниками, які в законодавчому порядку створюються і наділяються правами регулятивного впливу виключно у фінансовій сфері. До таких, зокрема, відносимо: Рахункову палату України, Державну казначейську службу України, Комітет ВРУ з питань бюджету, Комітет ВРУ з питань економічного розвитку, Комітет ВРУ з фінансів, податкової та митної політики,

Комітет із питань цифрової трансформації, Державну податкову службу України, Державну митну службу України та ін. (рис. 1).

Формування організаційно-інституційного забезпечення фінансової політики відбувається під впливом неформальних правил, звичаїв, норм поведінки, культурних цінностей, моральних норм, соціальних цінностей, вироблення стереотипів суспільного мислення, усталених традицій. Структурні та інфраструктурні інституції в ході реалізації фінансової політики взаємодіють у рамках установлених інституційних обмежень, що охоплюють як заборону інституційним одиницям здійснювати певну діяльність, так і умови, за яких їм надаються відповідні повноваження, що є сукупністю формальних і неформальних обмежень.

Діяльність Комітетів ВРУ з питань бюджету та з питань фінансової, податкової і митної політик останніми роками не можна назвати ефективною через низку інституційних перешкод, які є свідченням недовиконання основних функцій (законопроектна, організаційна, контрольна) відповідними комітетами ВРУ. Вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення фінансової політики в Україні передбачає впровадження нових форм їх роботи, що, зокрема, передбачає широке залучення інституту громадськості. Водночас в умовах модернізації фінансової системи та викликів цифровізації актуалізується потреба у посиленні аналітичної функції фінансової політики. Ураховуючи зазначене, виникла необхідність створення Ради з фінансового реагування на базі Мінфіну для забезпечення координації монетарної і фінансової політик. Практика функціонування подібних органів має місце в багатьох розвинених країнах світу. Наприклад, до складу фінансового інституту в передових країнах світу входять експерти зі стажем діяльності та постійної практики у певних галузях. Так, під час розроблення науково-теоретичних основ для фінансової політики виникає необхідність у залученні до цієї роботи відповідних науковців (участь у роботі Ради з фінансового реагування вчених, експертів із різних сфер діяльності, аналітиків фінансового сектору й експлітичних діячів). Формування Ради з фінансового реагування в Україні на таких засадах допоможе ефективно впроваджувати фінансову політику та сприятиме виконанню її основних тактичних і стратегічних завдань.

До повноважень Ради з фінансового реагування має належати: розроблення Основних засад фінансової політики; здійснення контролю над проведенням фінансової політики; здійснення аналізу впливу фінансової політики України на стан соціально-економічного розвитку України (у т.ч. прогнозування наслідків від запропонованих заходів), розроблення пропозицій щодо внесення відповідних змін до неї. Склад Ради з фінансового реагування

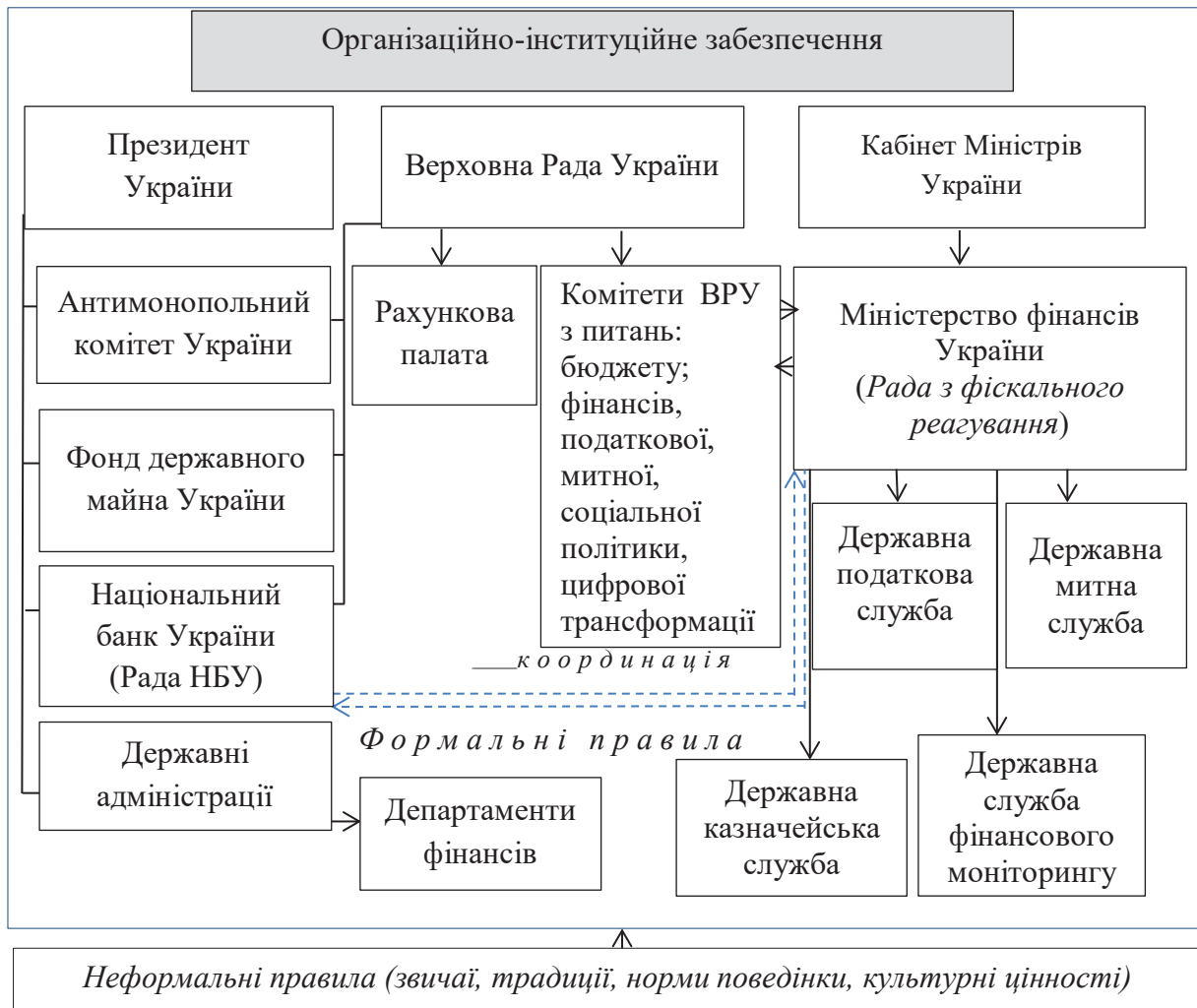

Рис. 1. Структура організаційно-інституційного забезпечення фіскальної політики України

Джерело: складено автором

має бути сформований із представників ВРУ та Президента України, представників підвідомчих органів Мінфіну, представників науково-дослідних інститутів, відповідних комітетів ВРУ, зацікавлених представників громадських організацій.

Підсумовуючи проведене дослідження, зазначимо, що фіскальній системі властива інституціональна природа. Це робить доцільним застосування інституціональних підходів до методології її дослідження. Застосування інституціональних засад у дослідженні фіскальної політики та фіскальної системи дає змогу уникнути надмірної формалізації та акцентувати увагу на поведінкових аспектах учасників. Також застосування інституціональних підходів у дослідженнях фіскальних відносин дає можливість виявити інституціональні розриви у формальних і неформальних фіскальних правил та своєчасно ліквідувати їхні негативні наслідки.

Проблема інституційно-організаційного забезпечення функціонування фіскальної системи лежить у площині налагодження парламентського

й урядового контролю над узгодженням дій із місцевими органами державної влади і спеціальними органами державного фінансового контролю. Принциповим завданням залишається розмежування контрольних повноважень законодавчої та виконавчої влади відповідно до їх функцій в управлінні державою. Потребує розв'язання проблема недостатнього рівня відповідальності розпорядників бюджетних коштів, адже часто бюджетні видатки спрямовуються не на досягнення результатів, а на виконання певних функцій.

Вагомою в контексті організаційно-інституційного забезпечення фіскальної політики є діяльність науково-дослідних інститутів та безпосередньо Інституту бюджету і соціально-економічних досліджень, який здійснює: експертну, консультаційну та інформаційну роботу; розроблення методології, механізмів управління фінансами, законопроектів та нормативно-правових актів; аналіз законодавства та статистичної інформації у сферах податкової, бюджетної та соціальної політик;

експертну оцінку бюджетних рішень і постійний моніторинг бюджету та ін.

Убачається за доцільне у законодавчому порядку врегулювати питання щодо створення умов для модернізації інфраструктури шляхом реалізації проєктів на умовах державно-приватного партнерства, у тому числі концесії. Таке врегулювання дасть змогу запровадити в Україні комплексну систему регулювання реалізації проєктів на умовах ДПП і, таким чином, забезпечити економічне зростання та поліпшення якості життя.

Формування і реалізація фіскальної політики в умовах модернізації фінансової системи вимагає моніторингу, високої адаптивності та перманентної оцінки фіскальної політики й ефективності функціонування фіскальної системи. Для цих цілей необхідні наявність масиву достовірної інформації та її швидка й якісна обробка, аналіз ситуації з урахуванням впливу екзогенних та ендогенних стресорів. Реалії сьогодення доводять необхідність як відповідного організаційно-інституційного, так і інформаційного, науково-методичного й техніко-технологічного забезпечення. Стосовно останнього безпосередньо йдеться про діджитал-технології, IT-складник, функціонування системи фіскального реагування на засадах застосування IT-технологій, електронних сервісів, формування єдиного інформаційного поля IT-систем, технології блокчейна, які сприятимуть комплексній інтеграції процесів і систем та дадуть змогу поліпшити автоматизацію процесів й узгодженість у роботі відомств, що дасть змогу підвищити адаптивність фіскальної політики, ефективність функціонування фіскальної системи.

Необхідність створення IT-інституту в Україні вже давно назріла, проте такий інституційний елемент досі відсутній, незважаючи на те що протягом останніх років цифрові сервіси в Україні існують (розробляються для провадження), будучи невід'ємним елементом модернізації. Наприклад, Мінфін відкрив інформацію на openbudget.gov.ua та про використання публічних коштів на spending.gov.ua і про кредити МВФ, державні компанії. А завдяки Мінекономрозвитку для кожного в смартфоні є доступними державні закупівлі, мала приватизація, звіти про технічну допомогу та державні підприємства. Розроблено офіційний вебпортал координації міжнародної технічної допомоги ProAID, який відкрив широкий спектр можливостей, зменшуючи корупційні ризики під час реалізації проєктів донорської допомоги й підвищуючи стандарти прозорості державного управління. Створення і запуск порталу було передбачено ще Постановою КМУ від 15 лютого 2002 р. № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» та Постановою КМУ від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення

про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [7]. Однак наближення до цієї мети відбулося лише у 2019 р.

Наявність такого порталу дає змогу здійснювати ефективний громадський контроль. Протягом 2018 р. в Україні реалізовано понад 600 міжнародних донорських проєктів вартістю близько 6 млрд. доларів [8]. Розроблено портал для контролю над використанням міжнародної технічної допомоги ProAID та над державними підприємствами ProZVIT. Віднині всі державні підприємства звітують в електронній формі, і фінансові показники діяльності агрегуються на даному порталі, що дає йому можливість попереджувати корупційні схеми та бути вагомим антикорупційним сервісом.

Висновки з проведеного дослідження. Організаційно-інституційне забезпечення фіскальної політики базується на законах, правилах, нормах, процедурах, організаційних структурах, які у цілому спрямовані на регулювання процесу формування і реалізації централізованих фондів фінансових ресурсів із метою цілеспрямованого впливу на економічні й соціальні процеси. У зв'язку із цим важливим аспектом є досконалість інституцій, які забезпечують реалізацію функцій фіскальної політики, адже ефективна їх реалізація неможлива в недосконалому правовому полі.

Запропонована структура організаційно-інституційного забезпечення взаємодії структурно-функціональних компонент фіскальної політики й підсистем фіскальної системи передбачає впровадження між ними певної системи вертикальних та горизонтальних інформаційних взаємозв'язків, а також каналів обміну інформацією із зовнішнім середовищем, у тому числі інформаційної взаємодії в електронній формі (із застосуванням діджитал-технологій, IT-сервісів). Наявність відповідного вимогам сучасності організаційно-інституційного, техніко-технологічного та інформаційного забезпечення, а також узгодженості дій фіскальних інститутів і координації заходів між фіскальною й монетарною політиками сприятиме реалізації цілей та підвищенню дієвості й адаптивності фіскальної політики в умовах цифровізації економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрюк Т.Ю., Баранник Л.Б., Дулік Т.О. Фіскальна політика: теоретичні аксіоми та прикладні антитези. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36(1). С. 188–200. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2018_36%281%29__24 (дата звернення: 03.02.2020).
2. Онищенко С. Інституційне забезпечення бюджетної безпеки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. № 5. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2016_5_7 (дата звернення: 28.12.2019).

3. Флигстин Н. Поля, власть и социальные навыки: критический анализ новых институциональных течений. *Экономическая социология*. 2001. № 4. Т. 2. С. 28–55. URL : <https://ecsoc.hse.ru/2001-2-4/26593256.html> (дата обращения: 07.02.2020).

4. Гриценко А.А. Институційні трансформації соціально-економічної системи України : монографія Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2015. 344 с.

5. Міщенко В.І., Міщенко С.В. Розвиток механізмів координації монетарної та бюджетної політики в контексті подолання наслідків кризи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. № 1(22). С. 423–431.

6. Коваленко В.В., Коренєва О.Г. Координація грошово-кредитної та фіскальної політики та їх вплив на економічне зростання в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 3(42). С. 137–142.

7. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : Постанова КМУ від 21 жовтня 2015 р. № 835. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF> (дата звернення: 07.02.2020).

8. Мінекономрозвитку запустило офіційний веб-портал координації міжнародної технічної допомоги ProAID. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozvitku-zapustilo-oficijnij-veb-portal-koordinaciyi-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogi-proaid> (дата звернення: 07.02.2020).

REFERENCES:

1. Aleksandriuk T.Yu. Barannyk L.B., Dulik T.O. (2018) Fiskalna polityka: teoretychni aksiomy ta prykladni antytezy [Fiscal policy: theoretical axioms and applied antithesis]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu* [University Economic Bulletin] (electronic journal), vol. 36(1). pp. 188–200. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_36%281%29_24 (accessed 3 February 2020). (in Ukrainian)

2. Onyshchenko S. (2016) Instytutysiine zabezpechennia biudzhethnoi bezpeky Ukrainy [Institutional Assurance of Budget Security of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy] (electronic journal), vol. 5. Avail-

able at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2016_5_7 (accessed 7 February 2020). (in Ukrainian)

3. Fligstin N. (2001) Polya, vlast' i sotsial'nye navyki: kriticheskiy analiz novykh institutsional'nykh techeniy [Fields, power and social skills: a critical analysis of new institutional trends.]. *Ekonomicheskaya sotsiologiya* [Economic sociology] (electronic journal), vol. 4. Is. 2. pp. 28–55. Available at: <https://ecsoc.hse.ru/2001-2-4/26593256.html> (accessed 7 February 2020). (in Russian)

4. Hrytsenko A.A. (2015) *Instytutysiini transformatsii sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy: monohrafiia* [Institutional Transformations of the Socio-Economic System of Ukraine] K.: NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». (in Ukrainian)

5. Mishchenko V.I., Mishchenko S.V. (2017) Rozvytok mekhanizmv koordynatsii monetarnoi ta biudzhethnoi polityky v konteksti podolannia naslidkiv kryzy [Development of mechanisms of coordination of monetary and budgetary policy in the context of overcoming the consequences of the crisis]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky* [Financial and credit activities: problems of theory and practice], vol. 1(22). pp. 423–431. (in Ukrainian)

6. Kovalenko V.V., Korenieva O.H. (2017) Koordynatsiia hroshovo-kredytnoi ta fiskalnoi polityky ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia v Ukraini [Coordination of monetary and fiscal policies and their impact on economic growth in Ukraine]. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Biznes-navihator»* [Business Navigator Scientific and Production Magazine], vol. 3(42). pp. 137–142. (in Ukrainian)

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nabory danykh, yaki pidliahaiut opryliudnenniu u formi vidkrytykh danykh : Postanova KМУ vid 21 zhovtnia 2015 roku #835 [On approval of the Regulation on datasets to be disclosed in the form of open data]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF> (accessed 7 February 2020). (in Ukrainian)

8. Minekonomrozvytku zapustylo ofitsiinyi veb-portal koordynatsii mizhnarodnoyi tekhnichnoi dopomogy ProAID [The Ministry of Economic Development launched the official web portal for the coordination of international technical assistance ProAID] Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozvitku-zapustilo-oficijnij-veb-portal-koordinaciyi-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogi-proaid> (data zvernennia: 7.02.2020). (accessed 7 February 2020). (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ФОРМУВАННЯ, РОЗПОДІЛУ
ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯFINANCIAL CONTROL OF FORMATION, DISTRIBUTION
AND USE OF EFFECT OF SUBJECT OF ECONOMY

УДК 658.155

<https://doi.org/10.32843/bses.50-58>**Коцераба Н.В.**

к.е.н., доцент кафедри обліку
та оподаткування
Вінницький
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету

Гілюк Л.О.

асистент кафедри обліку
та оподаткування
Вінницький
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету

Kotseruba Nataliya

Vinnitsia Institute
of Trade and Economics of
Kyiv National University
of Trade and Economics

Gilyuk Lina

Vinnitsia Institute
of Trade and Economics of
Kyiv National University
of Trade and Economics

У статті розглянуто особливості здійснення фінансового контролю формування, розподілу та використання прибутку суб'єктів господарювання. Висвітлено принципи та елементи здійснення контролю. Розглянуто особливості побудови системи внутрішнього контролю, а саме раціональної організації попереднього та поточного контролю. Виокремлено етапи контролю розподілу прибутку, такі як контроль розподілу загального прибутку, учасниками якого є досліджуване підприємство та держава; контроль розподілу чистого прибутку, який залишився в розпорядженні підприємства після сплати всіх обов'язкових платежів. Найбільш вагомими елементами, які є складовими частинами системи внутрішнього контролю, є об'єкти використання прибутку. Є необхідним контроль головних напрямів розподілу прибутку. Задля покращення механізму контролю формування, розподілу та використання прибутку разом з об'єктами контролю у формі визначення його головних напрямів пропонуємо використовувати набір контролюючих показників як елементів системи контролю. Розрахунок цих показників необхідно здійснювати за кожним із головних напрямів об'єкта контролю, що зробить його більш цілеспрямованим і поглибить формування методичного апарату здійснення контрольних дій. Як наслідок, запропоновано вектори підприємства в процесі розподілу прибутку.

Ключові слова: фінансовий контроль, попередній контроль, поточний контроль, прибуток, система внутрішнього контролю.

В статье рассмотрены особенности осуществления финансового контроля фор-

мирования, распределения и использования прибыли субъектов хозяйствования. Освещены принципы и элементы осуществления контроля. Рассмотрены особенности построения системы внутреннего контроля, а именно рациональной организации предварительного и текущего контроля. Выделены этапы контроля распределения прибыли, такие как контроль распределения общей прибыли, участниками которого являются исследуемое предприятие и государство; контроль распределения чистой прибыли, оставшейся в распоряжении предприятия после оплаты всех обязательных платежей. Наиболее весомыми элементами, которые являются составными частями системы внутреннего контроля, являются объекты использования прибыли. Является необходимым контроль главных направлений распределения прибыли. С целью улучшения механизма контроля формирования, распределения и использования прибыли наряду с объектами контроля в форме определения его основных направлений предлагаем использовать набор контролируемых показателей как элементов системы контроля. Расчет этих показателей необходимо осуществлять по каждому из главных направлений объекта контроля, что сделает его более целенаправленным и углубит формирование методического аппарата осуществления контрольных действий. Как следствие, предложены векторы предприятия в процессе распределения прибыли.

Ключевые слова: финансовый контроль, предварительный контроль, текущий контроль, прибыль, система внутреннего контроля.

The article deals with the peculiarities of financial control of the formation, distribution and use of profit of economic entities. The principles and elements of control are outlined. The features of building an internal control system, namely, rational organization of preliminary and current control, are considered. Separate stages of control of profit distribution: control of distribution of total profit, of which the research enterprise and the state are participants; control of the distribution of net profit remaining at the disposal of the enterprise after payment of all required payments. The most important element that is part of the internal control system is the objects of profit. Control of the main areas of profit distribution is necessary. Distribution control takes place in two stages. In the first stage, control over the distribution of total profit, which is the enterprise and the state. The second step is to control the distribution of net profit, which is left at the disposal of the enterprise after payment of all required payments. The balance between the accumulation fund and the consumption fund plays an important role in the distribution of net profit. The use of net profit is carried out by the enterprise, directing part of the funds for the formation of trust funds; part – to finance the necessary expenses. Currently, businesses mostly show the amount of retained earnings, thereby increasing the self-financing reserve. Retained earnings are used to increase the authorized capital, create or replenish the reserve fund, eliminate problematic issues. In order to improve the mechanism for controlling the generation, distribution and use of profit, we suggest adding a set of controlling indicators as an element of the control system in addition to the objects of control in the form of defining its main directions. The calculation of these indicators should be performed in each of the main areas of the object of control, which will make it more focused and deepen the formation of a methodological apparatus for carrying out control actions. As a result, the company vectors are proposed in the process of profit distribution.

Key words: financial control, ex-ante control, current control, profit, internal control system.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах ринкового господарювання процес управління прибутком на сучасних підприємствах полягає у прийнятті управлінських рішень щодо його ефективного формування, розподілу та викорис-

тання. В.С. Підгірна стверджує, що ефективність функціонування вітчизняних підприємств залежить не лише від обсягу створеного прибутку, але й від пропорцій його розподілу та напрямів використання [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості здійснення фінансового контролю формування, розподілу та використання прибутку суб'єктів господарювання досліджувала низка науковців, зокрема Є.В. Куліш, А.І. Костюченко, А.Ю. Дронова, О.В. Лепьохіна, С.Є. Николишин, М.М. Павлишенко, О.І. Сивуля, С.Ф. Покропивний, Ж.М. Жигалкевич, Е.С. Фісенко, П.Я. Попович, Є.Ю. Ткаченко, І.А. Панченко, І.П. Склярчук. Проте велика кількість праць говорить про те, що питання є дискусійними для широкого кола осіб, а перманентність змін у законодавстві щодо бухгалтерського обліку, контролю та аналізу прибутку надає актуальності роботі та потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей здійснення фінансового контролю формування, розподілу та використання прибутку суб'єктів господарювання; висвітлення принципів та елементів здійснення контролю; окреслення особливостей побудови системи внутрішнього контролю (раціональної організації попереднього та поточного контролю); виокремлення етапів контролю розподілу прибутку (контроль розподілу загального та чистого прибутку).

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметами контролю формування, розподілу та використання прибутку підприємства «є ефективність, законність і доцільність діяльності з доведення продукції від виробників до споживачів, яка здійснюється підприємствами на різних рівнях управління» [1, с. 135]. Важливим чинником є контроль, який «виявляє негативні явища та сприяє їх ліквідації, а також передбачає позитивні сторони діяльності підприємства» [3], «охоплює всі етапи господарювання, всі цикли діяльності і не може існувати відокремлено від контролю всієї діяльності підприємства» [7, с. 404].

Основна мета проведення контролю полягає в перевірці достовірності відображення у звітності фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання, своєчасності та повноти сплати податкових платежів до бюджету, а також правильності розподілу прибутку підприємства.

Контроль за формуванням, розподілом та використанням прибутку підприємства здійснюється задля забезпечення постійних спостережень за чинниками, що мають вплив на його розмір. Його проведення відбувається в процесі загального контролю, адже формування прибутку підприємства бере початок ще на початковій стадії виробництва, а не під час реалізації продукції. Заготовка сировинних матеріалів безпосередньо не пов'язана з реалізацією продукції, однак вона також має вагомий вплив на розмір прибутку.

Для забезпечення оптимальної організації контролю прибутку підприємства необхідно дотримуватися загальноприйнятих принципів, таких як

принципи об'єктивності, відповідальності, достовірності (рис. 1).

Система контролю формування, розподілу та використання прибутку господарюючого суб'єкта є багаторівневою системою, яка складається з елементів, представлених на рис. 2.

Найбільш вагомими елементами, які є складовими частинами системи внутрішнього контролю за використанням прибутку підприємства, є його об'єкти. В ході створення такого механізму слід звернути увагу на те, що процес розподілу і процес використання прибутку є взаємопов'язаними, а також на те, що напрям його використання обумовлений напрямами його розподілу [6]. Перш за все серед об'єктів внутрішнього контролю використання прибутку необхідно контролювати головні напрями його розподілу.

Задля покращення механізму контролю формування, розподілу та використання прибутку разом з об'єктами контролю у формі визначення його головних напрямів пропонуємо використовувати набір контролюючих показників як елементів системи контролю. Розрахунок цих показників необхідно здійснювати за кожним з головних напрямів об'єкта контролю, що «зробить його більш цілеспрямованим і поглибить формування методичного апарату здійснення контрольних дій» [1, с. 135].

Проведемо огляд організації фінансового контролю формування, розподілу та використання прибутку, який відбувається на кількох стадіях (рис. 3).

Контроль формування, розподілу та використання прибутку здійснюється через призму зовнішнього та внутрішнього контролю. «Внутрішній контроль фінансових результатів повинен охоплювати моніторинг всієї діяльності підприємства, адже кожна дія, кожна здійснена господарська операція прямо чи опосередковано впливає на кінцевий результат господарювання» [1, с. 134].

З огляду на це повний та ефективний контроль формування, розподілу та використання прибутку підприємства забезпечується раціональною організацією попереднього та поточного контролю, «що дає змогу оперативно здійснювати вплив на результат господарювання, оцінювати ефективність дій та переглядати прийняті рішення» [6].

Система внутрішнього контролю формування, розподілу та використання прибутку представлена на рис. 4.

Одним із важливих аспектів з позиції формування прибутку підприємства є контроль за обсягами та якістю виробництва продукції, а також усіх витрат, що з ним пов'язані. З огляду на це контроль за формуванням прибутку підприємства має загальний характер (рис. 5).

Задля контролю фактичного прибутку на підприємстві перш за все перевіряється правильність фактичної виручки від реалізації продукції,

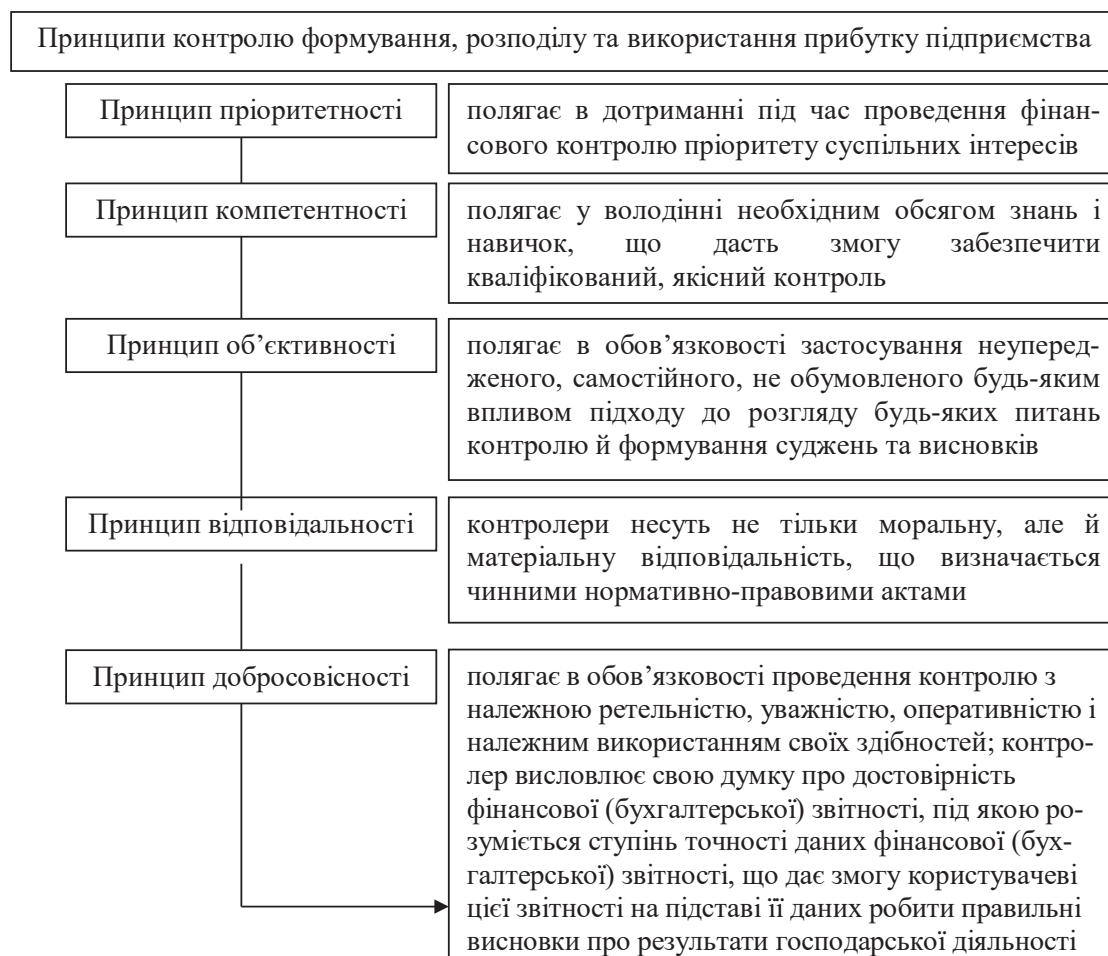

Рис. 1. Принципи контролю формування, розподілу та використання прибутку підприємства

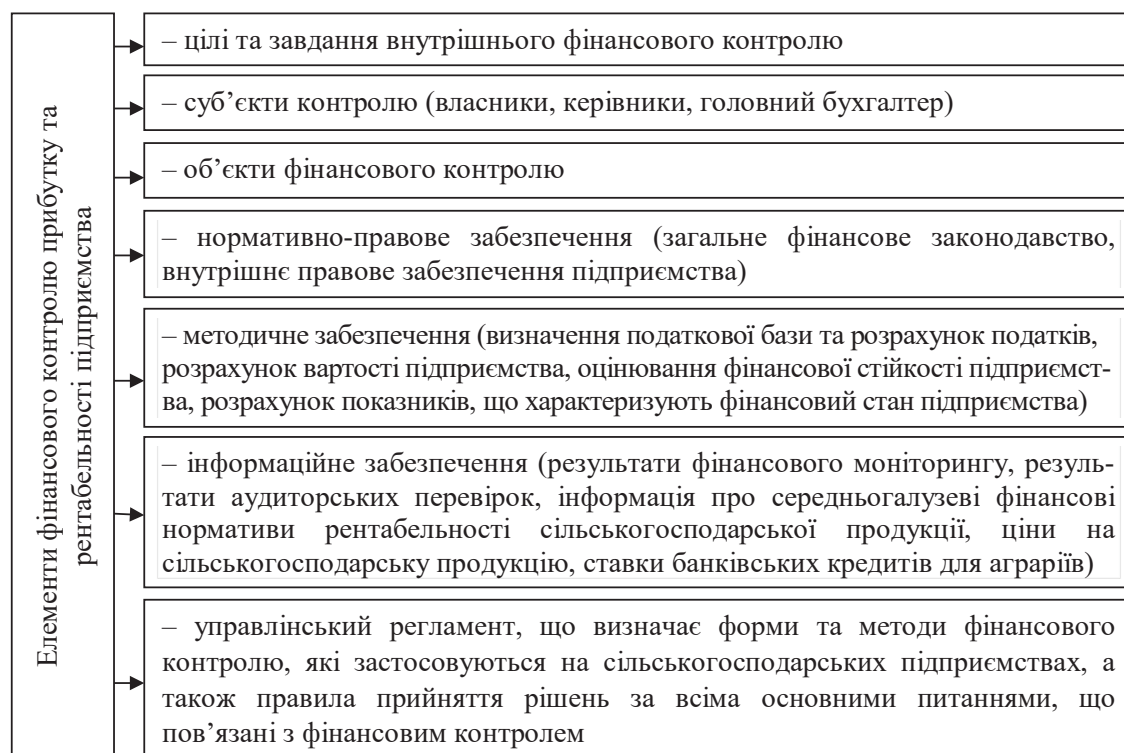

Рис. 2. Елементи системи контролю формування, розподілу та використання прибутку господарюючого суб'єкта

Рис. 3. Етапи проведення контролю формування, розподілу та використання прибутку

Рис. 4. Система внутрішнього контролю формування, розподілу й використання прибутку

показаної у фінансовій звітності, з використанням таких інформативних джерел, як Ф. 2 «Звіт про фінансові результати», первинні документи, виписки з банківських рахунків, касові документи на оприбуткування готівкових коштів за оплачену продукцію, платіжні доручення на оплату відвантаженої продукції.

Контроль розподілу прибутку відбувається в два етапи. На першому етапі здійснюється контроль розподілу загального прибутку, учасниками якого є досліджуване підприємство та держава. Йдеться про сплату податків за рахунок прибутку. Пропорція розподілу прибутку між державою і підприємствами складається під впливом низки

Рис. 5. Процес формування прибутку підприємства

факторів та має велике значення для забезпечення державних потреб і потреб підприємств [4].

На другому етапі відбувається контроль розподілу чистого прибутку, який залишився в розпорядженні підприємства після сплати всіх обов'язкових платежів. Як відомо, вагому роль в процесі розподілу чистого прибутку відіграє баланс у співвідношенні фонду нагромадження та фонду споживання. Використання чистого прибутку підприємство зазвичай здійснює, спрямовуючи одну частину коштів на формування цільових фондів, а іншу частину – на фінансування необхідних витрат. Структурно-логічна схема використання чистого прибутку представлена на рис. 6.

В умовах сьогодення вітчизняні підприємства здебільшого показують суму нерозподіленого прибутку, тобто як такого розподілу чистого прибутку не відбувається. Зазвичай керівництво підприємства прагне якомога більшу частину прибутку залишити нерозподіленою, як резерв,

що дає змогу укріпити основи самофінансування [2, с. 202]. Це має негативний вплив на управління ресурсами підприємства, адже засновник господарюючого суб'єкта повною мірою не контролює розподіл створеного блага.

Нерозподілений прибуток спрямовується на збільшення статутного капіталу, створення або поповнення резервного фонду, усунення проблемних питань. В умовах ринкового господарювання в процесі розподілу прибутку підприємства необхідно дотримуватись пріоритетних векторів, що запропоновані на рис. 7.

В ході контролю здійснюється перевірка напрямів використання прибутку. Водночас проводиться оцінювання показників чистого прибутку та елементів його утворення шляхом зіставлення відповідних показників попередніх звітних періодів, досліджуються фактори, що впливають на динаміку зміни величини прибутку підприємства.

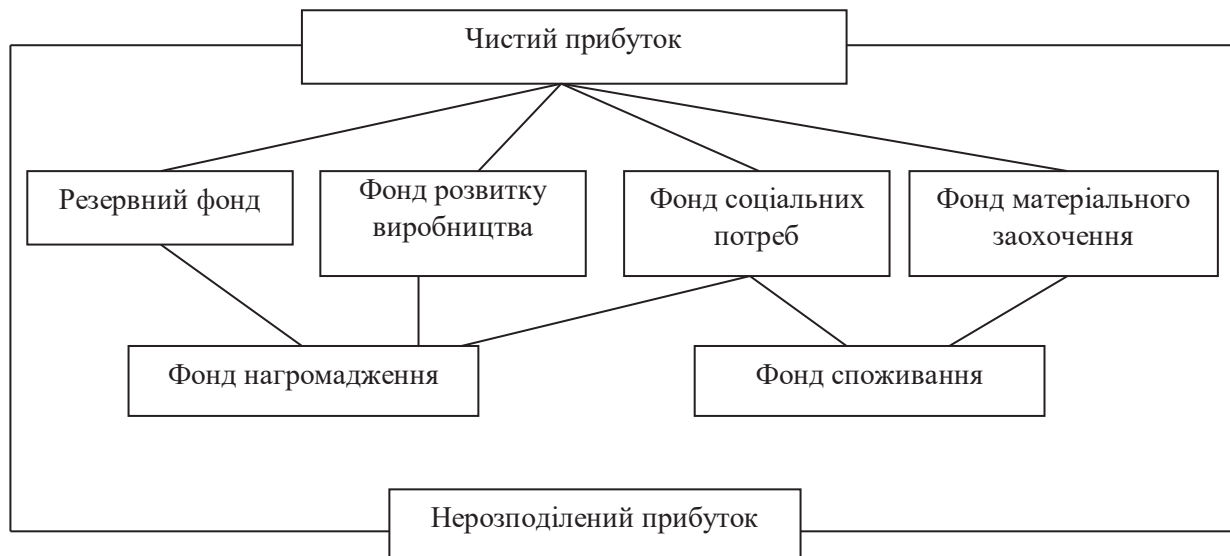

Рис. 6. Структурно-логічна схема використання чистого прибутку

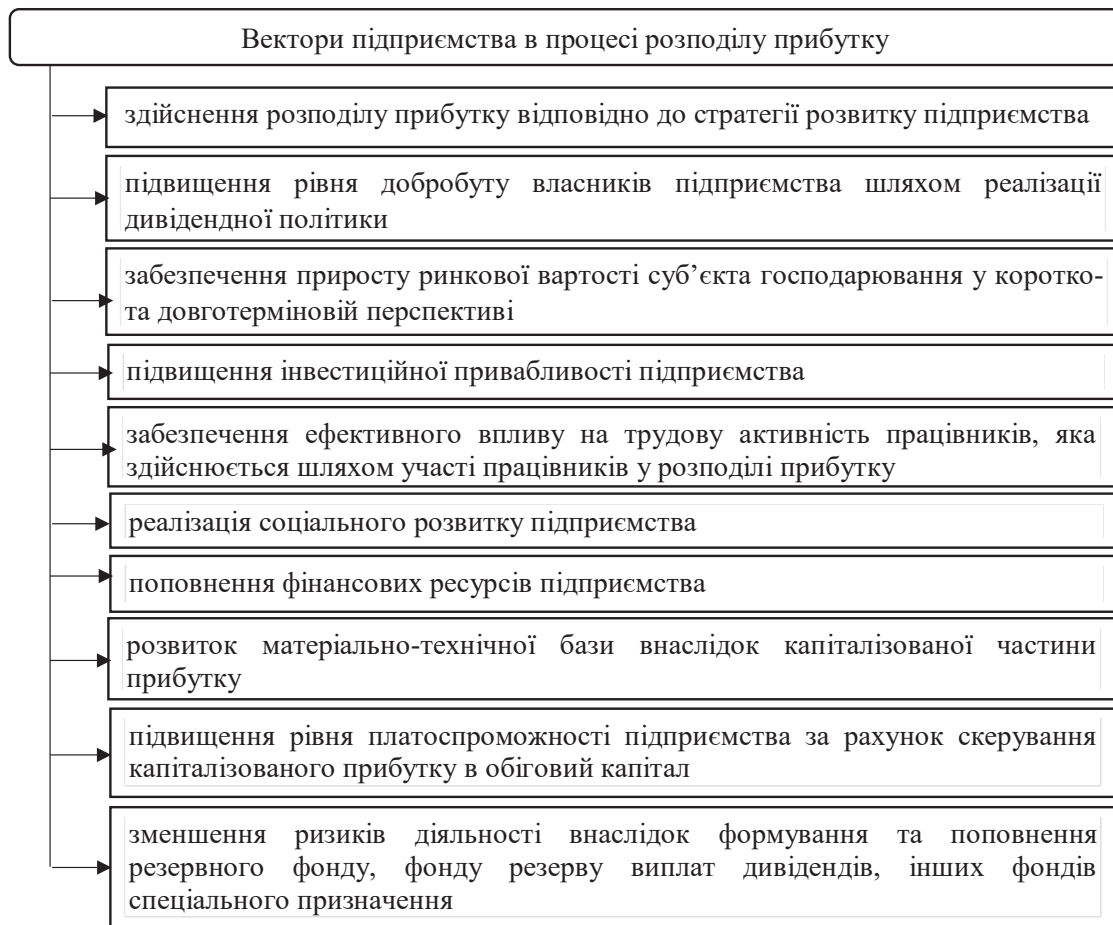

Рис. 7. Пріоритетні вектори підприємства в процесі розподілу прибутку

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження розглянуто особливості здійснення фінансового контролю формування, розподілу та використання прибутку суб'єктів господарювання. Висвітлено принципи та елементи здійснення контролю. Розглянуто особ-

ливості побудови системи внутрішнього контролю, а саме раціональної організації попереднього та поточного контролю. Виокремлено етапи контролю розподілу прибутку, такі як контроль розподілу загального прибутку, учасниками якого є досліджуване підприємство та держава; контроль розподілу

чистого прибутку, який залишився в розпорядженні підприємства після сплати всіх його зобов'язань. Запропоновано вектори підприємства в процесі розподілу прибутку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дубініна М.В., Чебан Ю.Ю., Горбач С.О. Інституціональний механізм контролю фінансових результатів сільськогосподарських підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 2(3). С. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2013_2%283%29__29 (дата звернення: 27.01.2020).

2. Мельник Т.Ю. Теоретичні аспекти аналітичного забезпечення контролювання розподілу підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12 (Ч. 2). С. 201–205.

3. Мізюк Б.М., Пенцак Г.С. Процес формування та розподілу прибутку на підприємстві (на прикладі ЛДОНКК). *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2011. № 12. С. 95–98. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2011_12_24 (дата звернення: 27.01.2020).

4. Ніпіаліді О.Ю. Практика управління прибутком підприємств в умовах проциклічності економіки. *Вісник Інституту бухгалтерського обліку, контролю та аналізу в умовах глобалізації*. 2016. № 3. С. 19–30.

5. Підгірна В.С. Теоретико-методологічні засади розподілу та використання прибутку суб'єктів господарювання *Економічний форум*. 2014. № 4. С. 241–248. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_40 (дата звернення: 30.01.2020).

6. Хачатрян В.В. Формування механізму внутрішнього контролю за використанням прибутку торговельних підприємств. *Економічний аналіз*. 2011. № 8. Ч. 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_8_2/pdf/hachatryan.pdf (дата звернення: 01.02.2020).

7. Шипіна С.Б. Фінансові результати як об'єкт внутрішнього контролю. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 1(22). С. 400–408.

REFERENCES:

1. Dubinina M.V., Cheban Ju.Ju., Ghorbach S.O. (2013) Instytucionalnij mekhanizm kontrolju finansovykh

rezuljtativ siljsjkoghospodarsjkykh pidpryjemstv. [Institutional Mechanism for control of the financial results of agricultural enterprises] *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu*. [Bulletin of Khmelnitsky National University]. *Ekonomichni nauky* (electronic journal), vol. 2, no. 3, pp. 133–137. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2013_2%283%29__29 (accessed: 27.01.2020).

2. Meljnyk T.Ju. (2015) Teoretychni aspekty analitichnogho zabezpechennja kontroljuvannja rozpodilu pidpryjemstva. [Theoretical aspects of analytical support for controlling the distribution of the enterprise]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu*, vol. 12, no. 2, pp. 201–205.

3. Mizjuk B.M., Pencak Gh.S. (2011). Proces formuvannja ta rozpodilu prybutku na pidpryjemstvi (na prykladi LDONKK). [The process of formation and distribution of profits at the enterprise (for example LDONCK)]. *Torghivlja, komercija, pidpryjemnyctvo* [Trade, commerce, entrepreneurship] (electronic journal), vol. 12, pp. 95–98. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2011_12_24 (accessed: 27.01.2020).

4. Nipialidi O.Ju. (2016). Praktyka upravlinnja prybutkom pidpryjemstv v umovakh procyklichnosti ekonomiky. [The practice of managing the profit of enterprises in the conditions of pro-cyclical economy]. *Visnyk Instytutu bukghaltersjkogho obliku, kontrolyu ta analizu v umovakh globalizaciji*, vol. 3, pp. 19–30.

5. Pidghirna V.S. (2014). Teoretyko-metodologichni zasady rozpodilu ta vykorystannja prybutku sub'ektiv ghospodarjuvannja. [Theoretical and methodological principles of distribution and use of profit of economic entities] *Ekonomichnyj forum*. [Economic forum] (electronic journal), vol. 4, pp. 241–248. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_40 (accessed: 27.01.2020).

6. Khachatryan V.V. (2011). Formuvannja mekhanizmu vnutrishnjogho kontrolju za vykorystannjam prybutku torghoveljnkykh pidpryjemstv. [Formation of the mechanism of internal control over the use of profit of trading enterprises]. *Ekonomichnyj analiz*. [Economic analysis] (electronic journal), vol. 8, no. 2. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_8_2/pdf/hachatryan.pdf (accessed: 01.02.2020).

7. Shypina S.B. (2012). Finansovi rezuljtaty jak ob'jekt vnutrishnjogho kontrolju. [Financial results as an object of internal control]. *Problemy teoriji ta metodologiji bukghaltersjkogho obliku, kontrolju i analizu*, vol. 1, no. 22. pp. 400–408.

РОЗВИТОК ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ НА ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

DEVELOPMENT OF THE APPROACH TO AN ESTIMATION OF INFLUENCE OF INTERNAL FACTORS ON USE OF THE MECHANISM OF FORMATION OF STRATEGY OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF OPERATIONAL ACTIVITY OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES

В статті визначено, що промислові підприємства функціонують в умовах постійного негативного впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Це має, безпосередній, вплив на результати діяльності та такі показники, як платоспроможність, ділова активність, рентабельність, фінансова стійкість, а також на стан фінансової, операційної, інвестиційної діяльності. Встановлено, що важливу роль на підприємствах відіграє здійснення антикризового управління операційною діяльністю та воно теж зазнає негативного впливу факторів. При цьому, задля підвищення ефективності антикризового управління операційною діяльністю запропоновано використовувати механізм формування стратегії, що забезпечить результативність антикризового управління. Обґрунтовано, що для успішного використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств, реалізації сформованої стратегії важливим є своєчасно дослідження та врахування різноманітних факторів впливу.

Ключові слова: операційна діяльність, антикризове управління, механізм формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю, внутрішні фактори впливу, промислові підприємства.

В статье определено, что промышленные предприятия функционируют в усло-

виях постоянного негативного влияния факторов внутренней и внешней среды. Это имеет, непосредственное, влияние на результаты деятельности и такие показатели, как платежеспособность, деловая активность, рентабельность, финансовая устойчивость, а также на состояние финансовой, операционной, инвестиционной деятельности. Установлено, что важную роль на предприятиях играет осуществление антикризисного управления операционной деятельностью и оно тоже испытывает негативное влияние факторов. При этом, для повышения эффективности антикризисного управления операционной деятельностью предложено использовать механизм формирования стратегии, которая обеспечит результативность антикризисного управления. Обосновано, что для успешного использования механизма формирования стратегии антикризисного управления операционной деятельностью промышленных предприятий, реализации сформированной стратегии важным есть своевременное исследование и учет различных факторов влияния.

Ключевые слова: операционная деятельность, антикризисное управление, механизм формирования стратегии антикризисного управления операционной деятельностью, внутренние факторы влияния, промышленные предприятия.

УДК 005.334:658.5

<https://doi.org/10.32843/bses.50-66>

Череп А.В.

д.е.н., професор,
декан економічного факультету
Запорізький національний університет

Швець Ю.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізький національний університет

Cherap Alla

Zaporizhzhia National University

Shvets Yuliia

Zaporizhzhia National University

The article determines that industrial enterprises operate in conditions of constant negative influence of internal and external factors. This has a direct impact on performance and indicators such as solvency, business activity, profitability, financial stability, as well as on the state of financial, operating, investment activities. It is established that the implementation of anti-crisis management of operational activities plays an important role in enterprises and it is also negatively affected by factors. At the same time, in order to increase the effectiveness of crisis management of operational activities, it is proposed to use a mechanism for forming a strategy that will ensure the effectiveness of crisis management. It is substantiated that for successful use of the mechanism of formation of strategy of anti-crisis management of operational activity of the industrial enterprises, realization of the formed strategy it is important timely research and the account of various factors of influence. The paper focuses on the study of internal factors influencing the use of the mechanism of formation of the strategy of crisis management of operational activities of industrial enterprises. Research, grouping and further consideration of internal factors of influence will increase the effectiveness of crisis management, make effective management decisions, will affect the results of the use of the mechanism. The approach to an estimation of influence of internal factors on use of the mechanism of formation of strategy of anti-crisis management of operational activity of the industrial enterprises is offered and it is tested on an example of the enterprises of mechanical engineering. The advantage of this approach is the ability to group internal factors, assess the level of their impact, develop recommendations in accordance with the identified impact factors, which will ensure the effectiveness of the mechanism and improve the performance of enterprises.

Key words: operational activity, crisis management, mechanism of formation of strategy of anti-crisis management of operational activity, internal factors of influence, industrial enterprises.

Постановка проблеми. Робота підприємств перебуває під постійним впливом зовнішнього і внутрішнього середовища, що вимагає постійної адаптації до такого впливу. Основним видом діяльності промислових підприємств є операційна діяльність, що визначає рівень прибутковості. Умовою зростання операційної діяльності є здійснення антикризового управління, що особливо актуально в умовах сьогодення. В свою чергу, на промис-

лових підприємствах існує потреба в здійсненні антикризового управління операційною діяльністю шляхом використання відповідних механізмів, систем та одним з них є механізм формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств. Його використання дозволить розробити ефективну стратегію антикризового управління операційною діяльністю та використати на підприємствах. Проте, на

використання даного механізму на підприємствах матимуть впливу внутрішні фактори, які можуть підвищити або знизити результативність стратегії антикризового управління. Тому актуальним питанням є дослідження внутрішніх факторів впливу на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему дослідження зовнішніх факторів впливу на антикризове управління діяльністю підприємств, ефективність функціонування досліджено у роботах значної кількості науковців, зокрема: Ахновська І.О. [1]; Бондарчук Л.В., Дрей О.В. [2]; Дмитрієв І.А., Горова К.О., Мельниченко О.О. [3]; Лепетюха Н.В., Артекова Т.О. [4]; Матушевська О.А. [5]; Орлова К.Є. [6]; Падерін І.Д., Новак Є.Є. [7]; Ставицький О.В. [8]; Тесленок І.М., Коротунова О.В., Косенко Ю.В. [9]; Ходаківський В.М., Місевич М.А. [10]; Шмельова Т.Ф., Сікірда Ю.В., Ассаул О.Ю. [11].

Проте, в існуючих роботах не досліджувалося питання застосування механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств, визначення факторів впливу на процес використання механізму, що заслуговує на увагу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження практичної значущості підходу до оцінки впливу внутрішніх факторів на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність підприємств відбувається за умови негативного впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що відображається на ефективності фінансової, операційної, інвестиційної діяльності. Для успішності операційної діяльності вагоме значення має антикризове управління, що дозволить своєчасно виявляти кризові явища, їх аналізувати та покращувати ефективність функціонування. Передумовою результативності антикризового управління є використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств та її використання. Проте, на процес використання означеного механізму можуть впливати численні фактори, а особливо фактори внутрішнього середовища.

Тому для дослідження внутрішніх факторів впливу на процес використання механізму доцільним є використання відповідного підходу, що дозволить врахувати рівень впливу таких факторів. Таким підходом є підхід до оцінки впливу внутрішніх факторів на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових під-

приємств. Використання підходу на практиці дозволить здійснити оцінку факторів, згрупувати внутрішні фактори, розробити рекомендації до зменшення їх впливу, що вплине на результати використання механізму.

Підхід до оцінки впливу внутрішніх факторів на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств було апробовано на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» та перейдемо до характеристики отриманих результатів.

За результатами застосування підходу на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» спочатку визначено значущість впливу факторів за кожною групою на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств та розраховано коефіцієнт вагомості факторів. Результати дослідження згруповано у матрицю відносного значення впливу факторів за кожною групою та коефіцієнтів вагомості, матрицю розрахунку коефіцієнтів конкордації за кожною групою факторів на 2018–2019 рр. Отримане значення коефіцієнта конкордації підтверджує високий рівень узгодженості думок експертів та можливість подальшого використання розрахованого значення коефіцієнта вагомості факторів за кожною групою факторів.

Далі відбувається розрахунок фактичного значення за кожним фактором відповідної групи на 2018–2019 рр. по ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод».

Враховуючи отримані результати дослідження слід перейти до уточнення набору факторів за кожною групою, які враховуватимуться під час розрахунку інтегральних показників оцінки впливу груп факторів на механізм. За групою фінансові та інвестиційні фактори у 2018 р. було виключено такі фактори: ефективність фінансового планування на підприємстві; структура та динаміка витрат; наявність інвестиційних ресурсів; інвестиційна політика та рівень інвестиційної активності підприємства. Водночас у 2019 р. за групою фінансові та інвестиційні фактори не враховано: структура та динаміка витрат; наявність інвестиційних ресурсів; інвестиційна політика та рівень інвестиційної активності підприємства. Щодо групи кадрові фактори, то у 2019 р. враховано всі фактори та у 2018 р. виключено такі: невідповідність кваліфікації працівників займаній посаді; досконалість системи відбору кадрів до підрозділів підприємства; рівень контролю за роботою персоналу. Наступна група виробничі та маркетингові фактори та відповідно до результатів дослідження під час розрахунків не будуть враховані у 2018 р. такі фактори: рівень забезпеченості основними засобами; організація руху документообігу; ринкові можливості підприємства на внутрішньому та зовнішньому

ринках; дослідження стану конкурентів. У 2019 р. за групою виробничі та маркетингові фактори слід виключити такі фактори: організація руху документообігу; організація збутової діяльності; ринкові можливості підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках. За групою інформаційні фактори у 2018–2019 рр. не будуть враховані наступні фактори: мобілізація руху документообігу; рівень дослідження інструментів антикризового управління та їх впровадження на підприємстві. Наступною є група інноваційні фактори та у 2019 р. слід врахувати всі фактори, а у 2018 р. не враховується можливість оновлення асортименту продукції та виробництва нового виду продукції. Серед факторів групи управлінські фактори у 2018 р. експертами виключено такі: моніторинг стану операційної діяльності підприємства; якість розподілу фінансових ресурсів за основними напрямками діяльності підприємства; здійснення планування, організації, контролю за виробництвом, збутом продукції; рівень управління працівниками, виробничою, збутовою, постачальницькою діяльністю. Водночас, у 2019 р. за групою управлінські фактори не враховується моніторинг стану операційної діяльності підприємства, якість розподілу фінансових ресурсів за основними напрямками діяльності підприємства. Останньою є група організаційні фактори та у 2018 р. слід виключити вплив таких факторів: упорядкування дій керівництва та працівників підприємства; рівень взаємодії виробничої та збутової діяльності, підрозділів підприємства. Поряд з цим, у 2019 р. не доцільно врахувати фактор упорядкування дій керівництва та працівників підприємства за групою організаційні фактори.

Здійснивши уточнення набору факторів за кожною групою підприємства ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» можна перейти до аналізу розрахованого значення інтегрального показника оцінки впливу факторів за кожною групою на 2018–2019 рр. (табл. 1). З наведених даних спостерігається зростання показників у 2019 р. порівняно із 2018 р., а саме: інтегральний показник оцінки впливу фінансових та інвестиційних факторів підвищився на 12%; інтегральний показник оцінки впливу кадрових факторів виріс на 44%; інтегральний показник оцінки впливу виробничих та маркетингових факторів підвищився на 26%; інтегральний показник оцінки впливу інформаційних факторів виріс на 51%; зростання інтегрального показника оцінки впливу інноваційних факторів становило 20%; підвищення інтегрального показника оцінки впливу управлінських факторів склало 32%; інтегральний показник оцінки впливу організаційних факторів підвищився на 38%. Відповідно до отриманих значень інтегрального показника оцінки впливу факторів за кожною групою здійснюється уточнення набору груп факторів та доцільним є виключення групи інноваційні фак-

тори, оскільки значення інтегрального показника знаходиться в інтервалі 0–0,25 та відсутній вплив за даною групою факторів.

Також розраховано загальний інтегральний показник оцінки впливу внутрішніх факторів на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств та під час використання функції бажаності Харрінгтона уточнено набір груп факторів (не враховано групу інноваційні фактори), кількість груп факторів скориговано до шести (табл. 1). Отримане значення загального інтегрального показника підвищилося на 33% за 2019 р. порівняно із 2018 р. Для уточнення отриманих даних на 2018–2019 рр. доцільною є інтерпретація результатів дослідження.

Таблиця 1

Розрахунок інтегральних показників оцінки впливу факторів за кожною групою та загального інтегрального показника оцінки впливу внутрішніх факторів ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» у 2018–2019 рр.

Значення інтегральних показників	2018 р.	2019 р.	Відн. відхил. 2019 р. до 2018 р., %
ІПфіф	0,67	0,76	12,17
ІПкф	0,54	0,78	44,29
ІПвмф	0,64	0,81	25,86
ІПінфф	0,52	0,79	51,32
ІПінновф	0,21	0,25	20,25
ІПуф	0,61	0,80	31,62
ІПоф	0,50	0,70	38,29
ЗІПвф	0,58	0,77	33,30

Джерело: сформовано автором

Враховуючи отримані результати на 2018–2019 рр. доцільним є визначення рівня впливу внутрішніх факторів на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств. Скориставшись відповідною шкалою можна відзначити наступне: інтегральний показник оцінки впливу фінансових та інвестиційних факторів змінився з помірного рівня впливу у 2018 р. до високого у 2019 р.; інтегральний показник оцінки впливу кадрових факторів змінився з помірного рівня впливу у 2018 р. до високого у 2019 р.; інтегральний показник оцінки впливу виробничих та маркетингових факторів також змінився з помірного рівня впливу у 2018 р. до високого у 2019 р.; інтегральний показник оцінки впливу інформаційних факторів також змінився з помірного рівня впливу у 2018 р. до високого у 2019 р.; за інтегральним показником оцінки впливу інноваційних факторів у 2018–2019 рр. був відсутній рівень впливу; інтегральний показник оцінки впливу

управлінських факторів також змінився з помірного рівня впливу у 2018 р. до високого у 2019 р.; інтегральний показник оцінки впливу організаційних факторів змінився з низького рівня впливу у 2018 р. до помірного у 2019 р. Щодо загального інтегрального показника оцінки впливу внутрішніх факторів, то у 2018 р. він мав помірний рівень впливу та у 2019 р. – високий рівень впливу факторів. Таким чином, рівень впливу внутрішніх факторів на використання механізму є високим та їх врахування сприятиме підвищенню ефективності його застосування на ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод». Крім того, підвищення впливу факторів за кожною групою також пояснюється незначним покращенням фінансового становища підприємства у 2019 р. та підтверджує доцільність впровадження механізму у 2020 р.

Враховуючи отримані результати дослідження доцільно сформулювати рекомендації та визначити подальші дії відповідно до проведеного дослідження. Для аналізованого підприємства доцільним є підвищення впливу груп інноваційних, організаційних факторів, тобто покращити рівень інноваційної активності, використання автоматизованих систем обробки даних, організація операційної та виробничої діяльності, налагодити рівень взаємодії підрозділів підприємства, раціонально використовувати ресурси, коригувати процес розподілу завдань. Щодо інших груп факторів, то, враховуючи їх важливість під час використання механізму, доцільним є вжиття заходів щодо підвищення показників за цими групами, що дозволить створити умови для успішного використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств.

Для ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» рекомендовано прийняти рішення щодо впровадження механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств у 2020 р. за умови здійснення регулюючих дій щодо впливу внутрішніх факторів, тобто підвищення їх впливу, що дозволить створити кращі умови для використання механізму та подальшого застосування стратегії антикризового управління операційною діяльністю підприємств.

Таким чином, на підприємстві ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» у 2020 р. доцільним є підвищення показників за групами інноваційних, організаційних факторів та зростання показників за іншими групами, що дозволить створити умови для впровадження механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, слід узагальнити, що проаналізований підхід дозволить здійснити оцінку впливу внутрішніх факторів на використання механізму формування стратегії

антикризового управління операційною діяльністю на прикладі ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод». На аналізованому підприємстві було визначено набір груп факторів, встановлено рівень їх впливу на використання механізму та визначено, що доцільним є підвищення показників за групами інноваційних, організаційних факторів. Це дозволить сформулювати умови для успішного використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств. Для обраного підприємства сформовано набір дій, запропоновано рекомендації щодо прийняття управлінських рішень. Тому успішне використання механізму залежить від врахування впливу факторів, їх дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ахновська І.О. Антикризове управління підприємством в умовах нестабільного економічного середовища. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17). С. 914–918. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/514.pdf>
2. Бондарчук Л.В., Дрей О.В. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства ресторанної галузі. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 5, Т. 1(180). С. 76–79. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_1/076-079.pdf
3. Дмитрієв І.А., Горова К.О., Мельниченко О.О. Оцінювання ефективності антикризового управління на підприємстві. *Економіка розвитку*. 2018. № 1(85). С. 84–92. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu181_85/e181dmy.pdf
4. Лепетюха Н.В., Артекова Т.О. Оцінка впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства харчової промисловості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 413–417. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2580-lepetyukha-n-v-artekova-t-o-otsinka-vplivu-faktoriv-zovnishnogo-seredovishcha-na-diyalnist-pidpriemstva-kharchovoji-promislovosti>
5. Матушевська О.А. Оцінка факторів зовнішнього середовища, що впливають на економічну стійкість промислового підприємства. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 3-4. С. 56–59. URL: <http://soskin.info/ea/2012/3-4/201222.html>
6. Орлова К.Є. Удосконалення методики аналізу зовнішнього середовища промислових підприємств. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17). С. 204–208. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/107.pdf>
7. Падерін І.Д., Новак Є.Є. Аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на стратегії підприємств малого та середнього бізнесу. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 3(41). С. 135–141. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2015/3\(41\)/pdf/16-Paderin.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/3(41)/pdf/16-Paderin.pdf)
8. Ставицький О.В. Використання оцінки зовнішнього середовища в стратегічному управлінні підприємствами хлібопекарської галузі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 2. С. 31–34. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4199&i=5>

9. Тесленок І.М., Коротунова О.В., Косенко Ю.В. Аналіз впливу факторів зовнішнього середовища на функціонування машинобудівного підприємства. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 78–82. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4235&i=12>

10. Ходаківський В.М., Місевич М.А. Аналіз середовища функціонування сільськогосподарських підприємств в контексті їх економічної ефективності. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 3–9. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2334&i=0>

11. Шмельова Т.Ф., Сікірда Ю.В., Ассаул О.Ю. Системний аналіз факторів внутрішнього та зовнішнього середовища менеджменту авіапідприємства. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2014. № 3(16). С. 49–56. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/675>

REFERENCES:

1. Akhnovska I.O. (2015). Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom v umovakh nestabilnoho ekonomichnoho seredovyscha [Anti-crisis management of the enterprise in an unstable economic environment]. *Young scientist*, no. 2(17), pp. 914–918. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/514.pdf>

2. Bondarchuk L.V., Dray O.V. (2011). Analiz zovnishnoho ta vnutrishnoho seredovyscha pidpriemstva restorannoï haluzi [Analysis of the external and internal environment of the restaurant industry]. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Series: Economic Sciences*, no. 5, vol. 1(180), pp. 76–79. Retrieved from: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_1/076-079.pdf

3. Dmitriev I.A., Gorova K.O., Melnichenko O.O. (2018). Otsiniuvannia efektyvnosti antykryzovoho upravlinnia na pidpriemstvi [Evaluating the effectiveness of crisis management in the enterprise]. *Development economics*, no. 1(85), pp. 84–92. Retrieved from: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu181_85/e181dmy.pdf

4. Lepetyukha N.V., Artekova T.O. (2016). Otsinka vplyvu faktoriv zovnishnoho seredovyscha na diialnist pidpriemstva kharchovoi promyslovosti [Assessment of the impact of environmental factors on the activities of the food industry]. *Global and national economic problems*, vol. 14, pp. 413–417. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2580-lepetyukha-n-v-artekova-t-o-otsinka-vplyvu-faktoriv-zovnishnogo-seredovyscha-na-diyalnist-pidpriemstva-kharchovoji-promislovosti>

5. Matushevskaya O.A. (2012). Otsinka faktoriv zovnishnoho seredovyscha, shcho vplyvaiut na ekonomichnu stiikist promyslovoho pidpriemstva [Assessment of environmental factors affecting the economic stability of an industrial enterprise]. *Economic Journal-XXI*, no. 3–4, pp. 56–59. Retrieved from: <http://soskin.info/ea/2012/3-4/201222.html>

6. Orlova K.E. (2015). Udoskonalennia metodyky analizu zovnishnoho seredovyscha promyslovykh pidpriemstv [Improving the methodology of analysis of the external environment of industrial enterprises]. *A young scientist*, no. 2(17), pp. 204–208. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/107.pdf>

7. Paderin I.D., Novak E.E. (2015). Analiz vplyvu zovnishnikh ta vnutrishnikh faktoriv na stratehii pidpriemstv maloho ta serednoho biznesu [Analysis of the impact of external and internal factors on the strategy of small and medium enterprises]. *Economic Bulletin of Donbass*, no. 3(41), pp. 135–141. Retrieved from: [http://www.evd-journal.org/download/2015/3\(41\)/pdf/16-Paderin.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/3(41)/pdf/16-Paderin.pdf)

8. Stavitsky O.V. (2015). Vykorystannia otsinky zovnishnoho seredovyscha v stratehichnomu upravlinni pidpriemstvamy khlibopekarskoi haluzi [The use of environmental assessment in the strategic management of the bakery industry]. *Investments: practice and experience*, no. 2, pp. 31–34. Retrieved from: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4199&i=5>

9. Teslenok I.M., Korotunova O.V., Kosenko Yu.V. (2019). Analiz vplyvu faktoriv zovnishnoho seredovyscha na funktsionuvannia mashynobudivnoho pidpriemstva [Analysis of the influence of environmental factors on the functioning of the machine-building enterprise]. *Economy and state*, no. 1, pp. 78–82. Retrieved from: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4235&i=12>

10. Khodakivsky V.M., Misevich M.A. (2017). Analiz seredovyscha funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv v konteksti yikh ekonomichnoi efektyvnosti [Analysis of the environment of agricultural enterprises in the context of their economic efficiency]. *Agrosvit*, no. 3, pp. 3–9. Retrieved from: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2334&i=0>

11. Shmelyova T.F., Sikirda Yu.V., Assaul O.Yu. (2014). Systemnyi analiz faktoriv vnutrishnoho ta zovnishnoho seredovyscha menedzhmentu aviapidpriemstva [System analysis of factors of internal and external environment of airline management]. *Science and technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine*, no. 3(16), pp. 49–56. Retrieved from: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/675>

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

METHODOLOGICAL APPROACH TO EVALUATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

В статті доведено, що промислове підприємством не може функціонувати в зовнішньому середовищі без прийняття відповідних рішень та без формування відповідного вектору розвитку. Саме формування інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємств є необхідною умовою векторності в сучасному зовнішньому просторі. Запропонована методика розрахунку інтегрального показника інноваційного сталого розвитку промислового підприємства, яка базується на блоково-структурному підході до розрахунку та використовує процедуру нормалізації, багатомірне шкалювання. Обґрунтовані основні етапи методики розрахунку інтегрального показника інноваційного сталого розвитку промислового підприємства: формування основних блоків діяльності промислового підприємства; нормалізація відібраних показників, виходячи з присвоєння ним значення стимулятора або дестимулятора; визначення питомої ваги на основі багатомірного шкалювання (обрання найбільш вагомих факторів експертами із запропонованих; розрахунок відносної важливості індикаторів виходячи зі шкали відносної важливості; розрахунок ступеня впливу індикаторів на основі матриці парних порівнянь (багатомірного шкалювання)); розрахунок часткових індексів сталого розвитку промислового підприємства на основі нормалізованих показників та визначення питомої ваги (багатомірне шкалювання)); розрахунок загального інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства.

Ключові слова: сталий розвиток, інтегральний показник, часткові індекси, багатомірне шкалювання, вектор сталого розвитку

В статье доказано, что промышленное предприятие не может функционировать

во внешней среде без принятия соответствующих решений и без формирования соответствующего вектора развития. Именно формирование интегрального показателя устойчивого развития промышленного предприятия является необходимым условием векторности в современном внешнем пространстве. Предложенная методика расчета интегрального показателя инновационного устойчивого развития промышленного предприятия, основанная на блочно-структурном подходе к расчету и использует процедуру нормализации, многомерное шкалирование. Обоснованы основные этапы методики расчета интегрального показателя инновационного устойчивого развития промышленного предприятия: формирование основных блоков деятельности промышленного предприятия; нормализация отобранных показателей, исходя из присвоения им значения стимулятора или дестимулятора; определение удельного веса на основе многомерного шкалирования (выбор наиболее весомых факторов экспертами из предложенных; расчет относительной важности индикаторов исходя из шкалы относительной важности; расчет степени влияния индикаторов на основе матрицы парных сравнений (многомерного шкалирования)); расчет частичных индексов устойчивого развития промышленного предприятия на основе нормализованных показателей и определенного удельного веса (многомерное шкалирование)), расчет общего интегрального показателя устойчивого развития промышленного предприятия.

Ключевые слова: устойчивое развитие, интегральный показатель, частичные индексы, многомерное шкалирование, вектор устойчивого развития

УДК 330.341:01:658

<https://doi.org/10.32843/bses.50-67>

Шапуров О.О.

к.е.н., доцент
Інженерний
навчально-науковий інститут
Запорізького національного
університету

Shapurov Oleksandr

Engineering Educational
and Scientific Institute of
Zaporizhzhya National University

It is proved that an industrial enterprise cannot function in the external environment without making appropriate decisions and without forming an appropriate vector of development. The formation of an integrated indicator of sustainable development of industrial enterprise exactly is a necessary condition for vectoriness in the modern external space. The method of calculation of the integrated indicator of innovative sustainable development of the industrial enterprise which is based on the block-structural approach to calculation and uses procedure of normalization, multidimensional scaling is offered. The basic stages of a technique of calculation of an integrated indicator of innovative sustainable development of the industrial enterprise are substantiated: formation of the basic blocks of activity of the industrial enterprise; normalization of the selected indicators, based on the assignment of the value of the stimulator or destimulator; determination of specific weight based on multidimensional scaling (selection of the most important factors by experts from the proposed ones; calculation of relative importance of indicators based on the scale of relative importance; calculation of degree of influence of indicators based on matrix of pairwise comparisons (multidimensional scaling)); calculation of partial indices of sustainable development of an industrial enterprise on the basis of normalized indicators and a certain specific weight (multidimensional scaling)); calculation of the general integrated indicator of sustainable development of an industrial enterprise. The vectoriness of metallurgical enterprises is determined based on the statistical method of grouping. According to the calculated integrated indicator, the main vectors of sustainable development of an industrial enterprise are determined: absolute sustainable development of an industrial enterprise; dynamic sustainable development; stable sustainable development; relatively sustainable development; medium sustainable development; sustainable development with partial stagnation processes; critical sustainable development; crisis situation of an industrial enterprise; the limit of bankruptcy of an industrial enterprise; the process of liquidation of an industrial enterprise.

Key words: sustainable development, integrated indicator, partial indices, multidimensional scaling, sustainable development vector.

Постановка проблеми. У даний час вітчизняні промислові підприємства функціонують в умовах жорсткості конкуренції. Нестабільність економічної кон'юнктури, підвищення вимог споживачів до виробленої продукції, розвиток інформаційних технологій, зростання ролі людського капіталу та невизначеності призводять до необхідності забез-

печення їх сталого розвитку. Оцінка рівня сталого розвитку підприємства є обов'язковою умовою управління ним, оскільки дає можливість за результатами її інтерпретації створювати обґрунтоване судження щодо розвитку підприємства та на цій підставі приймати довгострокові рішення. Результати оцінювання рівня розвитку промислового

підприємства мають багатоцільове призначення. Перш за все, дана оцінка може бути використана у прийнятті управлінських рішень щодо стратегічного позиціонування підприємства, довгострокових інвестицій, пошуку нових ринків для продукції, планування довгострокової співпраці з партнерами, вибору конкурентних переваг, дослідження та посилення слабких і сильних сторін підприємства у середньостроковому та довгостроковому періодах [2, с. 57]. Головна ідея розробки, що за змістом є методичною, полягає у формуванні оцінювання сталого розвитку промислового підприємства за інтегральним показником з урахуванням стану засобів виробництва, ділової активності, міжгалузевої взаємодії, фінансової стійкості та інших складових суб'єкта господарювання

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методичні засади оцінки сталого розвитку промислових підприємств сформовано у роботах таких провідних зарубіжних та вітчизняних учених, як Б. Андрушків, А. Баланович, К. Горячева, І. Гришовой, І. Демидова, Т. Капелюшною, Л. Квятковська, Т. Лепейко, В. Ніценко, І. Тарасенко, Н. Хомяченкова. Аналіз досліджень, присвячених питанням сталого розвитку, демонструє посилення уваги науковців до застосування різних видів методик до оцінки сталого розвитку. Проте проблема оцінки сталого розвитку настільки складна та різноманітна, що потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Формування методичного підходу до оцінювання рівня інноваційного сталого розвитку промислового підприємства

Виклад основного матеріалу дослідження.

Наразі, вітчизняні науковці пропонують різні підходи щодо оцінки рівня сталого розвитку підприємств.

Оцінку рівня сталого розвитку промислового підприємства в роботі І. Тарасенко пропонується здійснювати за допомогою інтегрального показника

$$E_{заг} = f(E_{вм}, E_{фв}, E_{се}, E_{ю}, ЕКР, ЕЛР, СР), \quad (1)$$

де $E_{вм}$ – виробничо-технологічна ефективність; $E_{фв}$ – фінансово-економічна ефективність; $E_{се}$ – соціально-екологічна ефективність; $E_{ю}$ – організаційно-інформаційна ефективність; $ЕКР$ – економічна результативність бізнесу; $ЕЛР$ – екологічна результативність бізнесу; $СР$ – соціальна результативність бізнесу.

На думку науковця на різних етапах розвитку, для різних суб'єктів залежно від рівня потенціалу та ступеня їх готовності до впровадження в діяльність принципів сталого розвитку складові ефективності будуть мати різну вагомість.

«Підприємство, яке визначає генеральною ціллю забезпечення сталого розвитку, на першому етапі повинне розробляти програми, орієнтовані на досягнення внутрішньо-корпоративної результативності, на другому – результативності на рівні суспільства, яка в теорії та практиці сталого розвитку підприємств та компаній одержала назву

корпоративної соціальної відповідальності або соціальної відповідальності бізнесу» [11, с. 38].

Слід зазначити, що даний підхід враховує тільки чотири складові: організаційно-інформаційну, економічну, екологічну та соціальну. Визначення основних складових не несе само по собі жодної інформації. Дійсно має бути визначена певна градація, за якою науковці та практики зможуть отримати однозначну відповідь про поточний сталий розвиток промислового підприємства в цілому та по окремих напрямках розвитку зокрема.

Запропонований підхід до оцінювання ефективності механізму управління сталим розвитком Т. Капелюшною ґрунтується на використанні статико-динамічного підходу, що передбачає вивчення ефективності в часі та дозволяє дослідити сталість розвитку підприємства впродовж аналізованого періоду, що і є результируючою ознакою ефективності механізму управління сталим розвитком промислових підприємств.

Визначення загального коефіцієнта сталості розвитку підприємства проводиться шляхом розрахунку інтегрального індексу зміни групи показників по кожному з бізнес – процесів за формулою:

$$I_{tr} = \frac{\sum I_{tr}}{n}, \quad (2)$$

де I_{tr} – інтегральний індекс зміни групи показників по кожному з бізнес-процесів; n – кількість показників.

Інтегральний індекс зміни показників по кожному з бізнес-процесів є результируючим показником ефективності механізму управління сталим розвитком підприємства, який дозволяє порівнювати конкретне підприємство з іншими підприємствами галузі. Індекс зміни i -го показника кожного підприємства протягом п'яти років визначається за наступною формулою:

$$I_{tr} = \frac{K_t}{K_{t-1}}, \quad (3)$$

де K_t – характеризує той чи інший бізнес-процес підприємства у звітному році; K_{t-1} – коефіцієнт, що характеризує той чи інший бізнес-процес підприємства у базисному році [5, с. 69].

Шкала інтегрального індексу запропонована у вигляді трьох рівнів: низька ефективність, достатня ефективність, висока ефективність. До рівнів відсутні будь які коментарі та пропозиції. Також у формуванні інтегрального індексу застосовано нерівні інтервали, що не дають чіткого представлення зміни показника.

Фундаментальне дослідження сталого розвитку промислового підприємства запропоновано також у роботі групи авторів В. Саєнко та І. Демидова, яке передбачає обчислення інтегрального показника наступним чином:

$$SD_t = k_{IC}SD_{IC} + k_{FR}SD_{FR} + k_MSD_M + k_TSD_T + k_SSD_S, \quad (4)$$

де k_{IC} , k_{FR} , k_M , k_T , k_S – вагові коефіцієнти інтелектуального, фінансово – ресурсного, маркетингового,

технологічного і кадрового напрямів відповідно; SD_{IC} , SD_{FR} , SD_M , SD_T , SD_S – відносні зведені показники сталого розвитку цих же напрямів відповідно

Сумарне значення вагових коефіцієнтів дорівнює «1», а зведені відносні показники стійкості за кожним напрямом визначаються на основі розрахункових показників, прийнятих в кожному напрямі. Рівень сталого розвитку підприємства за кожним з напрямів характеризується відхиленням від одиниці кожного показника в напрямі, оскільки він визначається відношенням поточного фактичного значення кожного показника до еталонного. Тому відповідно і інтегральний показник сталого розвитку всього підприємства також характеризуватиметься відхиленням від одиниці. Оцінка значущості впливу кожного з напрямів на інтегральну оцінку сталого розвитку промислового підприємства проводилася методом експертних оцінок [10, с. 165].

На нашу думку експертні методи обчислення питомої ваги є дещо суб'єктивним процесом оцінювання. З нашої точки зору розрахунок ваги показників повинен мати кількісне підґрунтя.

Дещо спрощений підхід до оцінки рівня сталого розвитку промислового підприємства викладений у роботі В. Ніценко. Інтегральний показник сталого розвитку за запропонованою методикою автора обчислюється наступним чином:

$$Y_{yp} = \sqrt[4]{Y_{EC} * Y_{CC} * Y_{EKC} * Y_{TC}}, \quad (5)$$

де Y_{yp} – узагальнений показник сталого розвитку; Y_{EC} – інтегральний показник економічної стійкості; Y_{CC} – інтегральний показник соціальної стійкості; Y_{EKC} – інтегральний показник екологічної стійкості; Y_{TC} – інтегральний показник технологічної стійкості.

Система збалансованих показників заснована на ув'язці чотирьох компонент: акціонери (власники), споживачі, бізнес-процеси, працівники. Кожна з компонент включає кілька показників, що відображають найбільш значущі аспекти сталого розвитку: економічні, соціальні, екологічні, технологічні. Облік важливості окремих категорій економічної стійкості має пріоритетне значення в процесі забезпечення сталого розвитку підприємств. Визначення коефіцієнта вагомості за категоріями економічної стійкості проводиться з використанням методу експертних оцінок [9, с. 139].

До наведеного підходу, на наш погляд, можна викласти декілька принципів зауважень. По-перше для поєднання показників в узагальнюючий інтегральний коефіцієнт використовується середня геометрична з добутоків, деякі із зазначених показників можуть обернутися на 0. По-друге неоднозначність обраних показників для обчислення загального, що може призвести до викривлення результатів.

Заслуговує на увагу методичний підхід до оцінки рівня сталого розвитку промислового підприємства Б. Андрушківа.

Б. Андрушків стверджує: «Необхідність побудови системи індикаторів досягнення сталого розвитку підприємства та їх аналіз обумовлено ступенем впливу підприємства або його намірами в майбутньому щодо поліпшення або деградації економічних, екологічних та соціальних умов, процесів розвитку і тенденцій на місцевому, регіональному і глобальному рівнях. Загалом індикатори сталого розвитку групують залежно їх функціонального призначення: економічна складова сталого розвитку відображає аналіз впливу підприємства на економічний стан зацікавлених сторін і на економічні системи на місцевому, регіональному і глобальному рівнях; дані про екологічну складову сталого розвитку характеризують вплив підприємства на системи живої і неживої природи, тобто землю, повітря, воду і екосистеми; дані про соціальну складову сталого розвитку характеризують вплив нормативно-правового забезпечення на організації соціальних систем, у межах яких вона функціонує. Поряд з основними індикаторами, що характеризують рівень досягнення сталого розвитку підприємства з точки зору його «корисності» для місцевого регіонального та національного розвитку необхідно аналізувати ще й якісні індикатори для кожної компоненти сталого розвитку зокрема» [1, с. 14].

Група авторів Т. Лепейко., А. Баланович доводять необхідність обчислення інтегрального показника сталого розвитку на основі трьох етапів: «підготовчий етап (аналіз тенденцій розвитку промислових підприємств передбачає постановку мети оцінки та визначення критеріїв оцінки розвитку машинобудівних підприємств, формування системи кількісних і якісних показників; обґрунтування методу статистичного аналізу для проведення дослідження); основний етап (формування початкових показників для проведення факторного аналізу; виключення змінних, що мають незначне навантаження; виявлення значимих факторів, які обґрунтовано за допомогою критерію «каменистого насипу»; розрахунок інтегрального коефіцієнта розвитку підприємства на основі адитивної згортки отриманих у результаті факторного аналізу показників і їх навантажень; заключний етап (передбачає виявлення тенденцій і закономірностей розвитку досліджуваних підприємств, розробку заходів, спрямованих на підвищення рівня розвитку)» [7, с. 141].

Л. Квятковська вважає: «Характерними рисами або факторами сталого розвитку підприємства чи організації є: фінансова стабільність і позитивна динаміка у прибутковості; наявність замовників, клієнтів чи споживачів продукції або послуг, тобто джерела доходів підприємства; комфортність праці, компетентність, соціальна захищеність у забезпеченні персоналу – тобто фактори, які створюють конкурентні переваги в результативності праці персоналу; позитивний вплив результатів

діяльності на суспільну свідомість з точки зору охорони навколишнього середовища і споживання енергетичних ресурсів; позитивна оцінка діяльності підприємства суспільством, персоналом і партнерами у бізнесі. Індикатори повинні використовуватися як інструменти оцінювання економіко-екологічних результатів попередніх управлінських рішень щодо розвитку господарської діяльності та попередження помилкових майбутніх рішень при контролі ступеня досягнення встановлених цілей розвитку» [6, с. 86].

«Перша група чинників, що забезпечуватимуть сталість розвитку, є зменшення та скасування політики експлуатації природних, трудових та інших ресурсів нашої держави розвиненішими країнами. Друга група чинників пов'язана з розвитком високотехнологічних виробництв. Третя група чинників, які сьогодні набувають особливої актуальності, є політичні, що відбивають позицію країни на міжнародній арені та впливають на членство держави у різних економічних та політичних організаціях. Нормативне забезпечення гарантій та критеріїв збереження екологічної системи є четвертим чинником, що впливає на відновлення довкілля» [6, с. 87]. Загалом сталий розвиток у часі з урахуванням основних параметрів представлений автором за наступною формулою:

$$\frac{\alpha F(L, K, N, I)}{\alpha t} \geq 0, \quad (6)$$

де $F(L, K, N, I)$ – функція сталого розвитку; L – трудові ресурси; K – штучно створений (фізичний) капітал, засоби виробництва; N – природні ресурси; I – інституційний фактор.

Суперечливим на наш погляд є підхід до оцінки рівня сталого розвитку вітчизняного науковця І. Гришової. Для оцінювання діяльності підприємства ним застосовані частинні показники сталого розвитку і загальний показник сталого розвитку. Частинні показники сталого розвитку $D_i^S (i = 1, \dots, n_S)$ та $D_j^R (j = 1, \dots, n_R)$ запропоновано визначити через відповідні показники сталості розвитку $S_i (i = 1, \dots, n_S)$ та відповідні показники ринкового впливу на сталість розвитку $R_j (j = 1, \dots, n_R)$. Ці дві групи показників є синтетичними щодо інших показників, які належать до них як складові елементи (аналітичні складові). Це дає підстави автору сформулювати таке правило обчислення показників сталого розвитку: частинні показники сталого розвитку доцільно вираховувати на основі базового показника сталого розвитку V , визначеного на основі такого синтетичного показника сталості розвитку, який за економічним змістом охоплює показники, що є його аналітичними складовими [3, с. 196].

Н. Хомяченкова запропонувала інтегральну оцінку сталого розвитку підприємств, яка розроблена на основі чотирьох факторів сталого розвитку: економічному, екологічному, соціальному

та ризиковому. Інтегральний показник економічних факторів складається з шістьох груп: показники фінансової стійкості, показники ринкової стійкості, показники організаційної стійкості, показники виробничої стійкості, показники техніко-технологічної стійкості, показники інвестиційної стійкості. Інтегральний показник соціальної стійкості включає: коефіцієнт стабільності кадрів, коефіцієнт відношення середньої заробітної плати на підприємстві до середньої заробітної плати промисловості, коефіцієнт забезпечення нормальних умов праці, коефіцієнт заборгованості заробітної плати. Інтегральний показник екологічної стійкості складається з: коефіцієнту ресурсозберігаючих технологій, коефіцієнту навколишнього середовища, коефіцієнту природоохоронних мір, коефіцієнту природоємності. До інтегрального показника ризикової стійкості науковець відносить: показник внутрішньої стійкості підприємства до ризику, показник зовнішньої стійкості підприємства до ризику [12, с. 11].

Запропонована модель на основі середньгеометричної з інтегральних показників економічної, екологічної, соціальної і ризикової стійкості надає однакової ваги кожній складовій, що нівелює отримані результати.

Схожий підхід пропонує К. Горячева. На її думку сталий розвиток – це система, яка складається з визначених блоків: «власники» – відображає фінансову складову і оцінює економічні наслідки вже вжитих заходів; «бізнес-процеси» – характеризує внутрішню виробничу діяльність підприємства, його екологічну безпеку і досконалість організаційної структури управління; «клієнти» – розкриває ринкову оцінку підприємства з позиції його взаємовідносин з клієнтами, споживачами продукції; «працівники» – відбиває соціальну сторону, у рамках якої оцінюються процеси навчання і розвитку персоналу організації, розрахунки по заробітній платі; «продукція» – описує численні параметри, що впливають на ступінь задоволеності споживачів товарів промислового підприємства [2, с. 58].

З точки зору К. Горячевої: «Для характеристики блоку «Власники» необхідно використовувати коефіцієнти абсолютної ліквідності, платоспроможності, автономії, маневреності власних коштів, оборотності активів, відношення дебіторської і кредиторської заборгованості. Блок «Бізнес-процеси» визначається коефіцієнтами фондоозброєності, придатності та оновлення основних фондів, інвестиційної активності, ефективності організаційної структури управління, оснащеності очисними пристроями та природоохоронними заходами. Блок «Клієнти» повинен бути сформований коефіцієнтами ринкової долі, рентабельності продажів, оборотності запасів, прибутковості акцій та новизни продукції. І, в свою чергу,

блок «Працівники» необхідно описати коефіцієнтами стабільності кадрів, підвищення кваліфікації, безпеки робочих місць, виплат і рівня заробітної плати. Оцінка блоку «Продукція» ведеться окремо по кожному виду товару, що випускається промисловим підприємством» [2, с. 59].

Таким чином на основі вищезгаданих думок формування інтегрального показника сталого розвитку пропонуємо алгоритм власної методики оцінки.

Методика оцінки рівня сталого розвитку промислового підприємств визначає перелік індикаторів господарської діяльності, їх нормування, алгоритм розрахунку інтегрального індексу сталого розвитку. Мета розробки методики – економічна діагностика в напрямі виявлення рівня сталості промислового підприємства та розробка відповідних стратегічних рішень з удосконалення господарської діяльності у відповідних сферах діяльності промислового підприємства

Методика розрахунок інтегрального показника передбачає реалізацію декількох етапів, а саме: визначення основних блоків оцінки; вибір основних показників (індикаторів) за кожним із блоків; нормування показників (індикаторів); визначення вагомості окремих індикаторів; формування узагальнених показників (індикаторів); розробка інтегрального показника рівня сталого розвитку промислового підприємства.

Інтегральна оцінка здійснюється на основі визначення узагальненого показника по кожному

об'єкту дослідження, який характеризується значною кількістю індикаторів. Агрегування індикаторів в один інтегральний показник на основі згортання. На сьогоднішній час використовується безліч показників (індикаторів), які можуть використовуватись при економічній діагностиці. Нами сформовано систему індикаторів, що складається з 30-ти показників.

Методика розрахунку інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства наведено на рис. 1.

Нами сформовано шість блоків для розрахунку інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства: стан засобів виробництва, стан ділової активності, фінанси, ефективність, персонал, міжгалузєва взаємодія.

Для характеристики блоку «Стан засобів виробництва» використані коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності, коефіцієнт оновлення, фондодіддача, фондомісткість. Блок «Стан ділової активності» визначається коефіцієнтом обороту, часткою запасів в оборотних активах, співвідношенням дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості, тривалістю фінансового циклу, тривалістю операційного циклу.

Блок «Фінанси» повинен бути сформований коефіцієнтом фінансового левериджу, коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт покриття загальний, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт маневреності власних засобів. Блок «Ефективність» необхідно описати показниками:

<i>Етап 1. Формування основних блоків діяльності промислового підприємства та формування виходячи з них відповідних показників</i>
<i>Етап 2. Нормалізація відібраних показників, виходячи з присвоєння ним значення стимулятора або дестимулятора</i>
$Z_i = \frac{X_i - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}; \quad Z_i = \frac{X_{max} - X_i}{X_{max} - X_{min}}$
<i>де Z_i – нормоване значення i-го показника; X_i – значення i-го показника; X_{max} – максимальне значення i-го показника; X_{min} – мінімальне значення i-го показника</i>
<i>Етап 3. Визначення питомої ваги на основі багатомірного шкалування:</i> – обрання найбільш вагомих факторів експертами із запропонованих; – розрахунок відносної важливості індикаторів виходячи зі шкали відносної важливості; – розрахунок ступеня впливу індикаторів на основі матриці парних порівнянь (багатомірного шкалування).
<i>Етап 4. Розрахунок часткових індексів сталого розвитку промислового підприємства на основі нормалізованих показників та визначеної питомої ваги на основі багатомірного шкалування</i>
<i>Етап 5. Розрахунок загального інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства</i>

Рис. 1. Методика розрахунку інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства

рентабельність активів, рентабельність продукції, рентабельність продаж, коефіцієнт адміністративних витрат, коефіцієнт витрат на збут. Для характеристики блоку «Персонал» використані продуктивність праці, фондоозброєність, нематеріальні активи у розрахунку на 1 працівника, заборгованість за заробітною платою у розрахунку на 1 працівника, чистий прибуток на 1 працівника. Для характеристики блоку «Міжгалузева взаємодія» використані проміжне споживання в розрахунку на 1 грн. доданої вартості, виручка від реалізації на 1 грн. доданої вартості, проміжне споживання на 1 грн. виручки від реалізації, додана вартість у розрахунку на 1 працівника, питома вага валового прибутку у доданій вартості.

Результат нормалізація показників металургійних підприємств наведено в табл. 1.

Наступним етапом є визначення питомої ваги на основі багатомірного шкалування.

Найбільш значимими індикаторами на думку експертів є: фондовіддача – 87,5%; коефіцієнт обороту оборотних засобів – 100%; співвідношення дебіторської заборгованості та креди-

торської заборгованості – 87,5%; коефіцієнт фінансової автономії – 81,3%; продуктивність праці – 100%; фондоозброєність – 87,5%; рентабельність продукції – 81,3%.

Відповідно до частки опитуваних розрахуємо відносну важливість індикаторів. На основі запропонованої таблиці шкал відносної важливості (табл. 2), візьмемо максимальний бал 5 – суттєва перевага і прирівняємо до 100%, відповідно виходячи з відомих величин, знайдемо відносну важливість кожного фактора в балах.

Надалі розрахуємо відносну важливість факторів. Розрахунок відносної важливості факторів наведено в табл. 3.

Формуємо матрицю парних порівнянь для оцінювання впливу індикаторів по кожній складовій. Механізм розрахунку наведено в таблиці 4

Результати розрахунків матриці наведено в таблиці 5.

Результати розрахунку загального інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства та часткових блокових інтегральних показників металургійних підприємств наведено в таблиці 6.

Таблиця 1

Нормалізація показників металургійних підприємств (блоки «Ефективність», «Персонал»)

роки	Продуктивність праці, тис.грн/чол.	Фондоозброєність, тис.грн/чол.	Нематеріальні активи у розрахунку на 1 працівника, тис. грн/чол	Заборгованість за заробітною платою у розрахунку на 1 працівника, тис. грн/чол	Чистий прибуток на 1 працівника, тис. грн/чол	Рентабельність активів	Рентабельність продукції	Рентабельність продаж	Коефіцієнт адміністративних витрат	Коефіцієнт витрат на збут
<i>ПрАТ «Дніпроспецсталь»</i>										
2016	0,03	0,17	0,36	0,98	0,21	0,25	0,07	0,23	0,80	0,53
2017	0,06	0,28	0,28	0,79	0,26	0,54	0,41	0,50	0,83	0,52
2018	0,08	0,29	0,25	0,59	0,20	0,31	0,18	0,30	0,82	0,40
2019	0,07	0,30	0,20	0,41	0,26	0,56	0,42	0,51	0,77	0,37
2020	0,05	0,29	0,17	0,38	0,13	0,00	-0,20	0,00	0,71	0,16
<i>ПрАТ «Запоріжвогнетрив»</i>										
2016	0,00	0,00	0,00	0,98	0,27	0,73	0,52	0,58	0,01	0,51
2017	0,01	0,00	0,00	0,90	0,28	0,76	0,57	0,61	0,10	0,37
2018	0,02	0,00	0,21	0,52	0,28	0,74	0,57	0,62	0,24	0,93
2019	0,02	0,01	0,57	0,49	0,27	0,62	0,47	0,55	0,02	0,94
2020	0,03	0,01	0,55	0,40	0,22	0,24	0,16	0,29	0,00	0,83
<i>ПАТ «Запоріжсталь»</i>										
2016	0,11	0,36	0,04	1,00	0,47	0,95	1,21	1,00	0,57	-0,37
2017	0,21	0,56	0,24	0,82	0,43	0,72	0,74	0,74	0,75	0,03
2018	0,34	0,65	0,41	0,37	0,54	0,77	0,78	0,77	0,80	0,14
2019	0,24	0,75	0,63	0,16	0,00	0,24	0,00	0,12	0,84	0,09
2020	0,25	0,77	0,72	0,29	0,03	0,29	0,02	0,17	0,92	0,00
<i>ПАТ «Запоріжжкокс»</i>										
2016	0,14	0,19	0,35	0,93	0,40	0,87	0,77	0,78	0,85	0,95
2017	0,33	0,14	0,55	0,72	0,69	1,00	1,00	0,93	0,97	1,02
2018	0,61	0,28	1,00	0,26	1,00	1,01	0,98	0,93	0,93	1,00
2019	1,00	1,00	0,84	0,07	0,33	0,57	0,41	0,50	1,00	0,95
2020	0,51	0,98	0,47	0,00	0,39	0,61	0,50	0,57	0,85	1,02

Таблиця 2

Шкала відносної важливості

Інтенсивність відносної важливості	Значення відносної важливості	Пояснення
1	Однакова важливість	Однаковий внесок обох елементів
3	Незначна перевага	Легка перевага одного елемента над іншим
5	Суттєва перевага	Суттєва перевага одного елемента над іншим
7	Значна перевага	Одному елементу надається настільки велика перевага, що він стає практично значущим
9	Дуже сильна перевага	Очевидна перевага одного елемента над іншим підтверджується найбільш сильно
2, 4, 6, 8	Проміжні значення	Застосовуються в компромісних випадках

Джерело: [11; 12]

Таблиця 3

Розрахунок відносної важливості індикаторів

Фактори впливу	(%)	Бальна оцінка виходячи з %
<i>Блок «Стан засобів виробництва»</i>		
Коефіцієнт зносу основних засобів	56,3	2,81
Коефіцієнт придатності	37,5	1,88
Питома вага основних засобів у загальній вартості активів	68,8	3,44
Фондовіддача	87,5	4,38
Фондомісткість	12,5	0,63
<i>Блок «Стан ділової активності»</i>		
Коефіцієнт обороту оборотних засобів	100	5,00
Частка запасів в оборотних активах	56,3	2,81
Співвідношення дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості	87,5	4,38
Тривалість операційного циклу	43,8	2,19
Тривалість фінансового циклу	31,3	1,56
<i>Блок «Фінанси»</i>		
Коефіцієнт фінансового левериджу	75	3,75
Коефіцієнт фінансової автономії	81,3	4,06
Загальний коефіцієнт покриття	56,3	2,81
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	50	2,50
Коефіцієнт маневреності власних засобів	31,3	1,56
<i>Блок «Персонал»</i>		
Продуктивність праці	100	5,00
Фондоозброєність	87,5	4,38
Нематеріальні активи у розрахунку на 1 працівника	50	2,50
Заборгованість за заробітною платою у розрахунку на 1 працівника	43,8	2,19
Чистий прибуток на 1 працівника	50	5,00
<i>Блок «Міжгалузєва взаємодія»</i>		
Проміжне споживання в розрахунку на 1 грн. доданої вартості	62,5	3,13
Виручка від реалізації на 1 грн. доданої вартості	37,5	1,88
Проміжне споживання на 1 грн. виручки від реалізації	62,5	3,13
Додана вартість у розрахунку на 1 працівника	62,5	3,13
Питома вага валового прибутку у доданій вартості	37,5	1,88
<i>Блок «Ефективність»</i>		
Рентабельність активів	75	3,75
Рентабельність продукції	81,3	4,06
Рентабельності продаж	56,3	2,81
Коефіцієнт адміністративних витрат	25	1,25
Коефіцієнт витрат на збут	37,5	1,88

Матриця парних порівнянь

Показники	1	2	3	Добуток за рядками, N	Значення $\sqrt[3]{N}$	% впливу
1	$a_{11} = a_1 / a_1 = 1$	$a_{12} = a_1 / a_2$	$a_{13} = a_1 / a_3$	N	$\sqrt[3]{N}$	Пв
2	$a_{21} = a_2 / a_1$	$a_{22} = a_2 / a_2 = 1$	$a_{23} = a_2 / a_3$	N	$\sqrt[3]{N}$	Пв
3	$a_{31} = a_3 / a_1$	$a_{32} = a_3 / a_2$	$a_{33} = a_3 / a_3 = 1$	N	$\sqrt[3]{N}$	Пв
4	$a_{41} = a_4 / a_1$	$a_{42} = a_4 / a_2$	$a_{43} = a_4 / a_3$	N	$\sqrt[3]{N}$	Пв

Таблиця 5

Результати розрахунків ступеня впливу індикаторів на основі матриці парних порівнянь (багатомірного шкалування)

Блок «Стан засобів виробництва»	Добуток за рядками, N	Значення $\sqrt[5]{N}$	Ступінь впливу факторів, %
Коефіцієнт зносу основних засобів	3,6	1,29	21,43
Коефіцієнт придатності	0,5	0,86	14,29
Питома вага основних засобів у загальній вартості активів	9,7	1,57	26,19
Фондовіддача	32	2,00	33,33
Фондомісткість	0	0,29	4,76
<i>Блок «Стан ділової активності»</i>			
Коефіцієнт обороту оборотних засобів	15	1,72	31,37
Частка запасів в оборотних активах	0,8	0,97	17,65
Співвідношення дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості	7,6	1,50	27,45
Тривалість операційного циклу	0,2	0,75	13,73
Тривалість фінансового циклу	0	0,54	9,80
<i>Блок «Фінанси»</i>			
Коефіцієнт фінансового левериджу	4,4	1,35	25,53
Коефіцієнт фінансової автономії	6,6	1,46	27,66
Загальний коефіцієнт покриття	1,1	1,01	19,15
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,6	0,90	17,02
Коефіцієнт маневреності власних засобів	0,1	0,56	10,64
<i>Блок «Персонал»</i>			
Продуктивність праці	10	1,60	30,19
Фондоозброєність	5,4	1,40	26,42
Нематеріальні активи у розрахунку на 1 працівника	0,3	0,80	15,09
Заборгованість за заробітною платою у розрахунку на 1 працівника	0,2	0,70	13,21
Чистий прибуток на 1 працівника	0,3	0,80	15,09
<i>Блок «Міжгалузєва взаємодія»</i>			
Проміжне споживання в розрахунку на 1 грн. доданої вартості	2,8	1,23	23,81
Виручка від реалізації на 1 грн. доданої вартості	0,2	0,74	14,29
Проміжне споживання на 1 грн. виручки від реалізації	2,8	1,23	23,81
Додана вартість у розрахунку на 1 працівника	2,8	1,23	23,81
Питома вага валового прибутку у доданій вартості	0,2	0,74	14,29
<i>Блок «Ефективність»</i>			
Рентабельність активів	7,38	1,49	27,27
Рентабельність продукції	11,02	1,62	29,55
Рентабельності продаж	1,75	1,12	20,45
Коефіцієнт адміністративних витрат	0,03	0,50	9,09
Коефіцієнт витрат на збут	0,23	0,75	13,64

Для узагальнюючої характеристики сталого розвитку сформуємо векторність металургійних підприємств виходячи з статистичного методу групування (табл. 7).

На основі розрахунків можна стверджувати металургійні підприємства ПАТ «Запоріжсталь»,

ПрАТ «Дніпроспецсталь» – мають критичний сталий розвиток; ПАТ «Запоріжжкокс» – відносно стійкий сталий розвиток; ПрАТ «Запоріжвогнетрив» – кризове положення

Висновки з проведеного дослідження. В результаті дослідження запропонована

Таблиця 6

Інтегральний показник сталого розвитку промислового підприємства

роки	Часткові блокові інтегральні показники сталого розвитку						Інтегральний показник сталого розвитку промислового підприємства
	Блок «Стан засобів виробництва»	Блок «Стан ділової активності»	Блок «Фінанси»	Блок «Персонал»	Блок «Міжгалузева взаємодія»	Блок «Ефективність»	
<i>ПрАТ «Дніпроспецсталь»</i>							
2016	0,06	0,09	0,02	0,04	0,07	0,05	0,63
2017	0,06	0,08	0,05	0,05	0,06	0,09	0,67
2018	0,07	0,07	0,04	0,04	0,05	0,05	0,56
2019	0,05	0,08	0,04	0,04	0,06	0,08	0,56
2020	0,04	0,06	0,02	0,03	0,07	0,00	0,40
<i>ПрАТ «Запоріжвогнетрив»</i>							
2016	0,07	0,08	0,06	0,03	0,10	0,09	0,43
2017	0,08	0,09	0,05	0,03	0,11	0,09	0,45
2018	0,10	0,05	0,04	0,03	0,08	0,11	0,41
2019	0,09	0,07	0,04	0,03	0,14	0,09	0,47
2020	0,08	0,06	0,03	0,03	0,14	0,05	0,39
<i>ПАТ «Запоріжсталь»</i>							
2016	0,07	0,09	0,12	0,06	0,13	0,14	0,60
2017	0,09	0,09	0,08	0,07	0,09	0,11	0,53
2018	0,09	0,10	0,09	0,08	0,10	0,12	0,57
2019	0,08	0,09	0,09	0,06	0,02	0,03	0,37
2020	0,08	0,09	0,08	0,07	0,06	0,03	0,42
<i>ПАТ «Запоріжжюкс»</i>							
2016	0,08	0,12	0,09	0,05	0,08	0,14	0,57
2017	0,13	0,11	0,07	0,07	0,09	0,16	0,63
2018	0,12	0,10	0,09	0,10	0,08	0,16	0,65
2019	0,11	0,18	0,14	0,13	0,11	0,10	0,76
2020	0,08	0,16	0,15	0,09	0,05	0,11	0,64

Таблиця 7

Векторність сталого розвитку металургійних підприємств

Значення інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства	Опис стану промислового підприємства
$0,9 < I_{cp} < 1$	Абсолютний сталий розвиток промислового підприємства
$0,8 < I_{cp} < 0,9$	Динамічний сталий розвиток промислового підприємства
$0,7 < I_{cp} < 0,8$	Стабільний сталий розвиток промислового підприємства
$0,6 < I_{cp} < 0,7$	Відносно стійкий сталий розвиток промислового підприємства
$0,5 < I_{cp} < 0,6$	Середньостійкий сталий розвиток промислового підприємства
$0,5 < I_{cp} < 0,6$	Сталий розвиток з частковими стагнаційними процесами
$0,4 < I_{cp} < 0,5$	Критичний сталий розвиток промислового підприємства
$0,3 < I_{cp} < 0,4$	Кризове положення промислового підприємства
$0,2 < I_{cp} < 0,3$	Межа банкрутства промислового підприємства
$0 < I_{cp} < 0,2$	Процес ліквідації промислового підприємства

методика розрахунку інтегрального показника інноваційного сталого розвитку промислового підприємства, яка базується на блоково-структурному підході до розрахунку та використовує процедуру нормалізації, багатомірне шкалування. Обґрунтовані основні етапи методики розрахунку інтегрального показника інноваційного сталого розвитку промислового підприємства: формування основних блоків діяльності промислового підприємства; нормалізація відібраних показників, виходячи з присвоєння ним значення стимулятора або дестимулятора; визначення питомої ваги на

основі багатомірного шкалування (обрання найбільш вагомих факторів експертами із запропонованих; розрахунок відносної важливості індикаторів виходячи зі шкали відносної важливості; розрахунок ступеня впливу індикаторів на основі матриці парних порівнянь (багатомірного шкалування)); розрахунок часткових індексів сталого розвитку промислового підприємства на основі нормалізованих показників та визначеної питомої ваги (багатомірне шкалування)); розрахунок загального інтегрального показника сталого розвитку промислового підприємства. З'ясовано

векторність металургійних підприємств виходячи з статистичного методу групування. Відповідно до розрахованого інтегрального показника визначено основні вектори сталого розвитку промислового підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрушків Б.М. Інноваційні засоби формування концепції оцінювання сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава (євроінтеграційні аспекти). Український журнал прикладної економіки. 2016. Т. 1, № 2. С. 6–17.

2. Горячева К.О. Модель оцінки рівня сталого розвитку промисловості з урахуванням соціально-екологічних факторів впливу. Бізнес Інформ. 2014. № 5. С. 57–62.

3. Гришова І.Ю. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 2. С. 195–203.

4. Зінов'єв І.Ф. Методика економічних досліджень : монографія. Сімферополь : Таврія, 2005. 176 с.

5. Капелюшна Т.В. Оцінювання ефективності механізму управління сталим розвитком підприємства з використанням статико-динамічного підходу. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2016. № 3. С. 69–74.

6. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1. С. 85–89.

7. Лепейко Т.І. Комплексна оцінка рівня розвитку промислових підприємств. Проблеми економіки. 2016. № 4. С. 136–143.

8. Методика экономических исследований : учебное пособие / под ред. Ф.В. Зиновьева. Симферополь : Таврия, 1999. 168 с.

9. Ніценко В.С. Механізми забезпечення сталого розвитку підприємницьких структур агропродовольчої сфери на основі інтеграції. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2014. № 6. С. 131–146.

10. Саєнко В.Г. Обґрунтування моделі інформаційного забезпечення стійкого економічного розвитку промислового підприємства. Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2008. № 3(27). С. 161–167.

11. Тарасенко І.О. Динамічний аналіз потенціалу підприємства в системі управління сталим розвитком. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 21. С. 36–40.

12. Хомяченкова Н.А. Механизм интегральной оценки устойчивого развития промышленных предприятий. Москва : МГИЭТ, 2011. 24 с.

2. Goryacheva K.O. (2014) Model' ocinky rivnja stalogo rozvytku promyslovosti z urahuvannjam social'no-ekologichnyh faktoriv vplyvu Model of estimation of the level of sustainable development of industry taking into account social and ecological factors of influence. Business Inform. vol. 5. pp. 57–62. (in Ukrainian)

3. Grishova I.Y. (2015) Analitychne zabezpechenja ekonomichnogo rozvytku pidpryjemstv z pozycij investycijnoi' pryvabyvosti [Analytical support of economic development of enterprises from the standpoint of investment attractiveness]. Problems and prospects of economics and management. vol. 2. pp. 195–203. (in Ukrainian)

4. Zinoviev I.F. (2005) Metodika ekonomichnih doslidzhen' : monografija. [Methods of economic research: monograph]. Simferopol : Tavriya, 176 p. (in Ukrainian)

5. Kapelyushna T.V. (2016) Ocinjuvannja efektyvnosti mehanizmu upravlinnja stalym rozvytkom pidpryjemstva z vykorystannjam statyko-dynamichnogo pidhodu [Estimation of efficiency of the mechanism of management of steady development of the enterprise with use of the static-dynamic approach]. Economy. Management. Business. vol. 3. pp. 69–74. (in Ukrainian)

6. Kvyatkovska L.A. (2013) Realizacija pryncypiv koncepcii' stalogo rozvytku v dijal'nosti pidpryjemstva [Implementation of the principles of the concept of sustainable development in the enterprise]. Bulletin of socio-economic research. vol. 1. pp. 85–89. (in Ukrainian)

7. Lepeyko T.I. (2016) Kompleksna ocinka rivnja rozvytku promyslovyh pidpryjemstv [Comprehensive assessment of the level of development of industrial enterprises]. Problems of the economy. vol. 4. pp. 136–143. (in Ukrainian)

8. Zinoviev F.V. (1999) Metodika jekonomicheskikh issledovanij : uchebnoe posobie [Methods of economic research : textbook]. Simferopol : Tavriya, 168 p. (in Russian)

9. Nitsenko V.S. (2014) Mehanizmy zabezpechennja stalogo rozvytku pidpryjemnyck'kyh struktur agroprodovol'choi' sfery na osnovi integracii' [Mechanisms of ensuring sustainable development of business structures of the agri-food sector on the basis of integration]. Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences. vol. 6. pp. 131–146. (in Ukrainian)

10. Saenko V.G. (2008) Obgruntuvannja modeli informacijnogo zabezpechennja stijkogo ekonomichnogo rozvytku promyslovogo pidpryjemstva [Substantiation of the model of information support of sustainable economic development of an industrial enterprise]. Project management and production development : corpus of scientific works Luhansk: published by SNU named after V.Dal', vol. 3(27). pp. 161–167. (in Ukrainian)

11. Tarasenko I.O. (2009) Dynamichnyj analiz potencialu pidpryjemstva v systemi upravlinnja stalym rozvytkom [Dynamic analysis of the potential of the enterprise in the management system of sustainable development]. Investments: practice and experience. vol. 21. pp. 36–40. (in Ukrainian)

12. Khomyachenkova N.A. (2011) Mehanizm integral'noj ocenki ustojchivogo razvitija promyshlennyh predpriyatij [The mechanism of integrated assessment of sustainable development of industrial enterprises]. Moscow : MGIET, 24 p. (in Russian)

REFERENCES:

1. Andrushkiv B.M. (2016) Innovacijni zasoby formuvannja koncepcii' ocinjuvannja stalogo rozvytku u systemi: pidpryjemstvo – galuz' – region – derzhava (jevrointegracijni aspekty) [Innovative means of forming the concept of sustainable development assessment in the system: enterprise – industry – region – state (European integration aspects)]. Ukrainian Journal of Applied Economics. Issue 1, vol. 2. pp. 6–17. (in Ukrainian)

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 50
Частина 2

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 19,41 Ум. друк. арк. 20,69.

Підписано до друку 28.02.2020. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, Україна, 65101

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.